

21

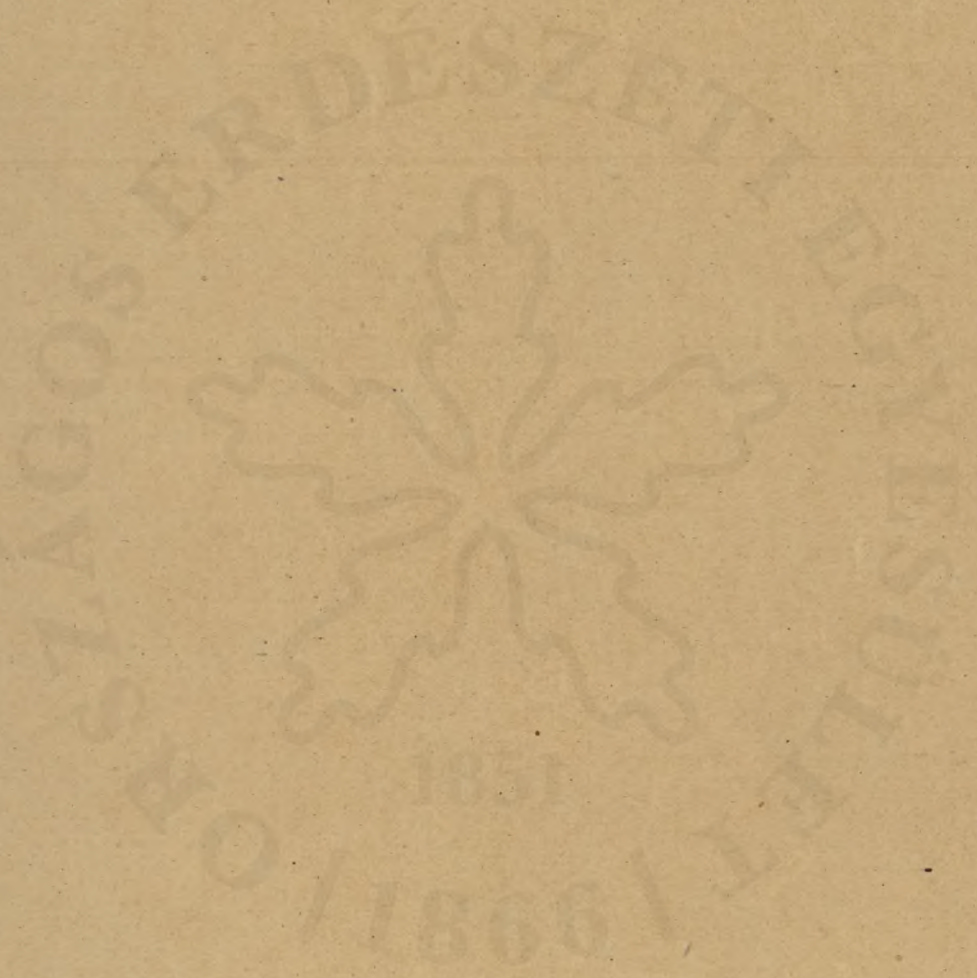
Lakatos Károly,
Magyarország
Orvmadár-
faunája.

L

69

108. 1840

MAGYARORSZÁG ORVMADÁRFAUNÁJA.

(NAPPALI ÉS ÉJJELI RAGADOZÓK.)

VADÁSZATI RÉSZSZEL.

IRTA:

LAKATOS KÁROLY.

OEE Könyvtár
Annl. 20

3
Ak: 3019

VIII/3
I

BUDAPEST,
Ifj. NAGEL OTTÓ BIZOMÁNYA.
KIADJA ENGEL LAJOS SZEGEDEN.
1910.

Nyomatott Engel Lajos kö- és könyvnyomdájában Szegeden. 1910.

MÉLTÓSÁGOS

Saárossi SAÁROSSY-KAPELLER FERENC

FÖLDMIVELÉSÜGYI MAGY. KIR. MINISZTERI TANÁCSOS,
AZ „ORSZÁGOS MEZŐGAZDASÁGI MUZEUM“ IGAZGATÓJA —

ÉS

MÉLTÓSÁGOS

Dr. GOZSDU ELEK

KIRÁLYI TÖRVÉNYSZÉKI FŐÜGYÉSZSÉGI FŐÜGYÉSZ
URAKNAK,

MINT A MAGYAR TUDOMÁNYOSSÁG ÉS VADÁSZIRODALMI FEJLŐDÉS
IGAZ BARÁTAINAK

IGAZ TISZTELETE ÉS BARÁTI NAGYRABECSÜLÉSE JELÉÜL

AJÁNlja

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Magyarország vizi, mocsári és orvmadár-faunájának tanulmányozása- és kibuvárlásával immár több, mint 40 év óta foglalkozom. Buvárkodásom eredményeiről — kivált a mocsári- és vizimadarakat illetőleg — mint tudva van, számos közlemény révén adtam számot úgy a hazai, mint a külföldi szakirodalmi organumokban és más lapokban is és közléseim nemcsak hazánkban, de a külföldön is forrásmunkákkul használtatnak a tudományos irodalomban. Összefoglalóan kimerítő faunasztikai műveim közzéadására azonban csak most, tanulmányaim befejeztével térhetek rá, mindenekelőtt speciális tárgyam: az orvmadarakkal kezdve a sort, melyekről egyébként régebben egy önálló, kisebb összefoglaló munkát már közzétettem volt*), s mely mű egyszersmind hazánkban e nemben az első, mely az orvmadarakkal a faunasztika szempontjából önállóan foglalkozik.

A magyar orvmadárfauna kibuvárolása és tanulmányozása céljából összejártam hazánkban minden ornithologailag nevezetesebb vidékét Erdély vadregényes béreceivel együtt, s ahol csak lehetett és érdemesnek mutatkozott, a magángyűjtemények- és iskolai természetrajzi muzeumoknak

*) „Magyarország nappali orvmadarai“, Szeged, 1882.

is szenteltem időt a tudományos vizsgálódás szempontjából; majd pedig ismereteim s látóköröm bővítése végett összejártam a Balkán nagyrészét, Románia magyar határvidékét stb., amelyek nem felületes, mint a magyar ember mondani szokta: „kutyafuttában“ való kószálások valának, hanem igenis valóságos tanulmányutak. — Tóth Vilmos és Sztáray István gróf, osztr. magyar bukaresti konzulátusi titkárok, kedves barátaim és madarászpajtásaimmal pedig három ízben is végig utaztuk a Dunát és folyóvidékét egy motoros csolnokon — egészen le, a Duna deltájáig (a Fekete-tengerig), a Dobrudzsát is utazási programunkba véve s mindenütt gyűjtögetve a tudomány szempontjából becsesel bíró megfigyelési adatokat és a hozzáférhető tanulmány-trofeákat. Végül a többek közt Bogdanow, nagy hírű orosz ornithologus, különben kedves rokonom és barátom társaságában a Kaukázus bércei közé is eljutottam. Jártomban-keltemben mindenütt a tudomány érdekeit tartva szem előtt — s ime, jelenben az orvmadarakat illelőleg, e kötetben (dióhéjban) beszámolok azokkal az eredményekkel, melyeket az idők sorján felgyülemlett halmozatból hazám faunasztikáját érdeklőleg, közrebocsájtani jónak láttam, s ha ezáltal hazánk tudományos érdekeinek előbbre viteléhez csak egy porszemnyivel is hozzájárulnom sikerült, nehéz, de édes fáradalmaimért bőven megjutalmazva érzem magamat.

Legyen ez a könyv egyszersmint egyrészt elhunyt kedves barátaim: Tóth Vilmos és Sztáray István gróf, egykori kedves madarászpajtásaim emlékezetének is szentelve.

Végül még egy szót, munkámban „követett“ irány- és szerkezeti összefoglalására vonatkozólag. Minden, az ornithologiai irodalom terén tájékozott szakember láthatja, hogy nem ragaszkodom leg-

kevésbbé sem a régi minták és irányok utmutatásaihoz (!), szóval nem járok kitaposott utakon, hanem munkám önálló felfogás, önálló tanulmányok- s óriási összehasonlító anyag alapján készült, mert egyáltalán nem elvem csupán „alkotási“ (!) viszketegből, egy tucat különféle nyelvű szakmunka plagizálásából elkészíteni a 13-ikat, ép azért kellett nekem több mint 40 év, e mű létrehozásához. Mindamellet megengedem, hogy itt-ott én is tévedhettem talán, de hisz emberi mű tökéletes nem lehet . . . De ami a szigorú eredetiséget s az eredeti anyag pontos feldolgozását illeti, azért kezeséget vállalok. Nincs ugyanis egyetlen hazai faj sem, mely friss példányokban kezemben meg ne fordult volna s ekként leírásaimat husban levő példányokról ne vettem volna — kivéve néhány külföldi fajt, melyeknek leírását kénytelen voltam bőrben levő példányokra alapítani.

Ezek után kívánom, hogy kivált a kezdő szakérdeklődők művemet haszonnal forgassák!

Szeged, 1910. évi november havában.

Lakatos Károly.

1851

1866

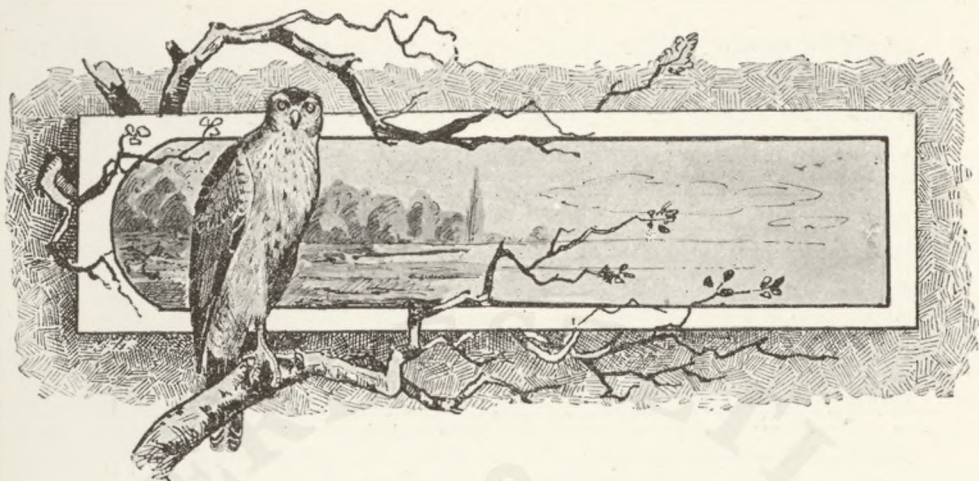
1.

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

1851

/1866/

A magyarországi orvmadarak rendszere.

Úgyszólván minden ornitológusnak megvan a maga rendszer, a mely szerint a madarakat beosztja. A „beosztások“ azonban — sajnos — nem mindig felelnek meg a tudomány komolyságának s egészen önkényű felfogáson alapulnak, új irányt: új tévetegeket jegyezve a theóriák egyre halmozódó tömkelegéhez, melyből aztán a tudomány való igazságait kibogozni még a legavatottabb szakembernek is erős feladat! Pedig ha valahol, úgy kivált a tudományos rendszerben volna a legnagyobb harmóniára szükség, mert ingatag keretben magának a lényeknek továbbfejlesztése akadályokba ütközik, sőt sokakat a manapság oly divatos secessióskodásokra vezet, ami máris észrevehető a mindenfelől felötlő új rendszertani összefoglalásokban, melyek bizony édeskeveset használnak a valódi tudományosság érdekeinek.

Az állhatatlanság, bizonytalanság már a családok szervezésénél kirívóan mutatkozik; hát még a „fajok“ kezelésénél — a helyezéseket illetőleg, melyekből gyakran hiányzik minden tudományos konzekvencia. Így a mi az egyiknél „kánya“, az a másiknál minden indoklás nélkül az „ölyvek“ közé lesz iktatva, avagy pedig „sas“-sá léptetik elő! stb.

Egyik európai híri ornitológus osztályozásának alapját például a csőr- és orrlyukalakzatok hasonlósági párhuzama képezi, s így természetesen, fejetetejére állítja Linné, Cuvier, Kaup,

Bonoparte s minden más számottevő systematizáló buvárnak a morfológiai jegyekre s biológiai adatokra, szóval az igazi rokonsági kapcsolatokra alapított rendszertani alapvető foglalatát s ezen elmélethez képest aztán a sas keselyű (Gypaëtus barbatus) például — mely a keselyű, sas és bagolytípusra egyaránt vall — csőrformája alapján a sasok élére kerül, noha pedig a keselyűk és a baglyokhoz közelebb áll, mint a sasokhoz. Ugyancsak a pössér (Pernis) is a sasok közt talál helyett a csőrforma (?) alapján, valamint a hejjobból is (Milvus) sas lesz. (Különben igen helyesen).

Egy másik ornithológiai systematikus az alaktani hasonlóságok mellőzésével inkább a formák életviszonyaira fektetve sulyt, az orvmadarakat gémeikkel, gödényekkel s más halkapó madársággal hozva rokonsági vonatkozásba, „vágók“ címen egy kalap alá vonja őket s egyáltalában mindazokat a madarakat, melyek élő prédát zsákmányolnak, vagyis a melyek „levéjgák“ prédájokat.

A „vágók“ után jönnek aztán a többi secessió s foglalkozásu felekezetek, minők például a „kaparók“, „kalapálók“ — illetve „kopogtatók“ s más effélék . . .

Vannak ornithológusok (ezek az ideálisták), a kik a szorosan vett tudományos rendszerre nem sokat adnak s kivált a „faj“ fogalmával állnak hadilábon, néhány „törzsalakkal“ téve vonatkozásba a fajok tömegét, melyek szerintük amazoknak csakis formai változatai (variációi) volnának. Vagyis ezen elmélet szerint a különböző alakok nem mint önálló fajok, hanem egyszerűen a „törzsalak“ formaköri variánsainak tekintendők, melyeket csak geográfiai elterjedésük szerint való jellemző sajátságai választanak el egymástól, illetve attól a bizonyos „törzsalaktól;“ tulajdonképpen pedig ugyanazonos, szoros kapcsolatos vonatkozásuak.

Idevágó példával illusztrálva a dolgot, az imént kifejtett elmélet alapján a mi rárósolymunk (Hyerofalco cherrug) úkapját Izland szigetén, illetve Norvégiában kellene keresnünk, honnét terjeszkedését véve, irdatlan idők folyamán át — sulyban, nagyságban sekélyesülve s alaktani tekintetben, valamint szinezetben is módosulva, szóval a formából kimenve: ujj alakká, a mi rárónkká vedlett által.

Csakhogy egy a bibi.

Kétségtelen tény ugyanis, hogy az északi nagy sólyomalak fizikuma tollszínezetével együtt, a fejlettség sokkal magasabb

fokán áll és egészen más irányu, mint állítólagos vérrokoná-é, a mi rárónkké. Pedig hát ellenkezőképp kellene állani a dolognak, mert a mi vidékeink, különösen a délvidék (hol e fajnak legnagyobb variáló képességét tapasztaljuk), a Balkán és általában Dél-Európa éghajlattani viszonyai sokkal kedvezőbbek e faj egzisztenciális érdekeire nézve, mint észak hideg klímája a maga szegényes segítő eszközeivel. Azután még az is latba esik, hogy a ráró nálunk nem teledő madár; míg észak nagy alaku sólymai nem távoznak el a maguk rideg és hideg pátriájukból.

Egyébiránt a mi színezetüknek másirányu fejlődési menetét illeti, az nemcsak biológiai okokkal, hanem a klimatikus hatások befolyásaival is összefüggésben áll.

A nagyságban való feltűnő különbségre nézve azonban nincs magyarázat, ha ugyanis a rárót a nagy északi sólyomfajjal egynek vesszük. Illusztrációval élve, hasonlitsuk csak össze az északföldi aprótestü erdei szalonkát a délibb vidékek (köztük hazánk) szalonkáival, a nagy, nehéz és minden tekintetben fejlettebb testü u. n. „bagolyfejű“ sneffekkel... Nem-e világos bizonyítéka nyilatkozik meg e párhuzamban, az éghajlat és megélhetési viszonyok kedvezőbb hatásának a fizikum fejlesztésére nézve a zordon égaljével szemben, anélkül, hogy a fajkarakter megváltoztatására befolyást gyakorolna?

Éppen ezek a körülmények azok — említett sólyomalakokra alkalmazva, — melyek miatt a ráróban képtelen vagyok Norvégia és Izland tipikus sólyomalakjára ismerni; és tényleg semmi alapunk nincs is arra, hogy a kérdéses alakokat azonosíthatnók, minthogy karakterjegyeik és jellemvonásaik (szokásaikkal együtt) éppenséggel nem ugyanazonosak. Már pedig ellenkezőképp kellene állni a dolognak, ha csakugyan ugyanegy törzs hajtásából származtak volna, mint például azok a szalonkák, melyek az északi felföldön, a Himaláján, Európa kontinensén avagy egyben a mi pagonyainkban látták meg a napvilágot.

Legujabban az annyira divatosá vált bonctan korifeusai léptek sorompóba a „rendszertani igazságok“ kiderítése végett, kik — úgy látszik — hivatva vannak a Linné és Cuvier báró óta mai napig fokozatos fejlődés útján elért tudományos rendszertani eredményeket nemcsak fenekestől felforgatni, hanem egyenesen a fejetetejére is állítani, a mint ezt az eddig elért „eredményeikből“ sejteni lehet...

Igy például az ő „eredményeik“-hez tartozik a többek közt, hogy a baglyokat, ezen par excellence ragadozó madarakat az orvmadarak csoportjától elszakítva, egészen más rendbe helyezik „bonctani adataik alapján“, tekinteten kívül hagyva, hogy

az anatómiai és illetőleg osteologiai szerkezet, általában a test össszalkata: az állat biológiai viszonyaihoz mért, ahhoz egyeztetett szükségességi motivumok egyetemlegéből áll s nem pedig arra szolgál, hogy abból systematikai calculusokat vonjon ki az anatomus.

De hisz ez lehetetlen is, mert végeredményében odavezetne, hogy a medvét, sőt sok tekintetben a disznót is (Darvin majmairól nem is szólva) testvérként üdvözölhetnők!

Tagadhatatlan ugyan, hogy az anatómiai összehasonlításnak sokszor van helye, különösen az osteologiai párhuzamok pontosabb megállapíthatása s e réven a rokonsági kapcsolatok tüzetesebb megvilágítása szempontjából, így teszem például a halvágónál (Pandion) a baglyokkal szemben; — de azért tagadom, hogy kizárólag az „összehasonlító bonctan“ volna hivatva a tudományos madártani rendszer s a keresett, de nem talált létrafokok, vagyis „összekötő láncszemek“ (folytonossági kapcsolatok) kiderítése és illetve biztos megállapítása eszközéül szolgálni.

Keressük, keressük ezeket, de csak tapogatózás a rendszerzők buzgólkodása! Legfeljebb itt-ott egy-egy „közbülső“ alak ötlük fel, mely látszólag pozitívabb irányt volna hivatva jelölni számunkra; de ezek nagyrészével is úgyvagyunk mégis, hogy tulajdonképen nem tudunk velők mit csinálni a rendszerben!..

És ugyanezek azok, melyek leginkább megzavarják a systematikusok kalkulusait... Például ki tudna arra biztos feleletet adni, hogy a halvágónak (Pandion) — mely részben sas is meg nem is, ellenben csonttani viszonyai egészen az uhura (Bubo bubo) vallanak: hol jelöljünk absolute megfelelő helyezetet a rendszerben? — És ez a kérdés a saskeselyűnél is kísért! Ez utóbbi madár ugyanis, egy rég kiveszett csoport máig fenmaradt egyedüli képviselőjének látszik, egy igazi ősfurma a régmúlt idők bizar alakjai közül, mely a keselyük és sólymok formáit egyként egyesíti magában, de jellemző sajátosságai is mindkét irányban közösek. Fejének, csőrének sajátosságos küleme, az a meglepően bizar kifejezés, mely arcán ül: tagadhatatlanul valami ősvilági különösség frappans hatását gyakorolja reánk s a természet bizar ötleteként hat érzékeinkre...

A pühők (Circaetus) is a „különleges“ osztályozhatatlank csoportját szaporítja a systematikusok nagyrészének felfogásában. Ugyanis ez is afféle ősi alaknak látszik, melynek sorozatos kapcsolatai (rokonformái) rég kiestek az élő folytonosság láncolatából...

Éppen ezek a bizonyos „kihullott láncszemek“ ösztönzik a

systematikust a sohasem szünő kutatásokra, melyek azonban némelyeket — világitó pont híján, mely a rejtelmekbe bevilágítana — szélsőségekre, mélyebb alap nélkül való ötletességekre buzditanak.

Én magam is több évtized óta foglalkozom rendszertani problémák megoldásával — s bizony sokszor virradtam meg a kérdőjelek erdei közt annélkül, hogy a kielégítő feleletet sikerült volna megtalálnom . . . Végül is megkellett győződnöm, hogy azt az Ariadne fonalat, melyet a rokonsági kapcsolatok alapján álló alakok egymásutánja alkotott (?) egykor, ma már követni s ki-egyenliteni a maga valószínűleges egészében, hiu kísérlet! Próbálgatni azonban mindég lehet, sőt tényleg a rendszer nem is lehet végleges, a mennyiben a tudomány bővülése és illetőleg fogalmaink tisztázódása: az idők folyamán más és más képet tár elénk s ingadozásokat hoz létre. Persze a rendszer lehet mesterséges is, úgy értve ezt, mikor bizonyos jegyek, például a csőr alkotása s annak párhuzamai az irányadók, s más részt az orrlyukok alakformái szerint történik a csoportosítás, ahogy Sharpe angol ornithologus teszi. De lehet természetes is s ez az arany középut, a mit magam is igyekszem követni, külső (s csak részben belső) jegyek összegét, vagyis a valódi rokonságra való kapcsolatokat véve irányadókul, szóval azokat a tényezőket, melyek az alakokat közelebbi viszonyba állítják egymással s e révén a könnyebb determinális szempontjából is érvényesülhetnek, az eligazodást megkönnyítve, ami igen fontos, mert leszegezendő, hogy a „rendszer“ tulajdonképpen csak arra való, hogy az alakok megismerésében vezető eszközzül, tájékoztatóul szolgáljon; tehát mint ilyen, csak eszköz a cél elérésére. De másrészt nem szabad felejtenünk azt sem, hogy a rendszernek mélyebb, eszményibb tudományos érdeke is van az u. n. törzsfá és magának a rendszernek összeegyeztetése szempontjából, mely a leszármazás s az alakok fejlődési menetének megértésére vezet s így a törzsfá fogalmát megvilágítja az evolúció elméletének szempontjából.

Részemről — mint már említettem volt — az osztályozásnál inkább a külső, mint a belső (anatomiai) jegyekre fektetek súlyt, utóbbiakra csak annyiban, amennyiben vonatkozásaikban kiegészítőleg vagy hatványozólag hathatnak. Természetes azonban, hogy a körülírt csoportok jelölése bizonyos mértékben képeleti felfogáson alapul, mert a természet szervesen összefüggő egysége élesen határolt csoportokat nem tűr, de nem is alkothat.

Különben rendszeremben az általános elvbéli megállapodásokhoz ragaszkodom; azonban a „faj“ keretén belül még meg-

különböztetek tájfaját (alakköri variánsokat),*) illetve éghajlatos különbözetet (állandó földrajzi variánsokat = climaticae varietates), melyeknek elterjedési körük szélső határainál főleg: átmeneti formái (ezek a tájfajták), vagyis „nem tipikus“ alakjai fordulnak elő. Megkülönböztetek még változót (variációkat vagy variánsokat), mely alatt a faj egyes egyedeinek különböző (nem pathologiai okból származó) színbeli eltéréseit s a rendestől eltérő mustrázatát értem.

Fölösleges említenem, hogy a fajokat két névvel jelölöm; ellenben a fajtól feltűnően eltérő különbözeteket, vagyis az olyan alakokat, melyeket egyelőre a faji rang keretében önállósítani nem lehet (tehát mint függőben tartott, rendszertani helyezés tekintetében kétes formákat) hármassal elnevezéssel jelölöm meg, vagyis az eredeti faj nemi és faji nevének kívül még egy megfelelő (egyben elválasztó) harmadik névvel, például így: *Circus pygargus Huszthyi, Lakatos*.

Megjegyzem azonban, hogy az ily alakokat korántsem tekintem „alfaj“ kategóriába tartozóknak vagyis „fajták“-nak (subspecies), a mennyiben szerintem a „fajtanak“ létjogosultsága nincs és annál inkább sincs, mert magának a fajnak terjedelmével sem vagyunk tisztában, bár, ha körvonalazni akarnók a „faj“ fogalmát, talán akként lehetne körülírni azt, hogy a „faj“ az, mely egyforma, konstans jegyeit megtartja s azok nagyobb-részét, vagy legalább is többé-kevésbé (ezek a „nem tipikus“ formák) ivadékaire is átörökíti.

Az osztályozásnál a rokonságokból indulva, a külső (és csak részben belső) jegyek összességét, életmódot, szóval a rendszertanilag elsőrendű tényezőket tartottam szem előtt, a mi a determinálást is megkönnyíti s legjobban eligazít az alakok (fajok) megismerésében. Ehhez képest tehát az orvmadarakat négy nemzetségre (illetőleg 4 főcsoportra, vagyis családra) osztom fel, n. m. baglyok (Striges), bagolyszerűek (Strigiformidae), sólymók (Falconidae) és keselyűk (Vulturidae) nemzetségére.

A régi szokástól eltérőleg, a baglyokat helyezem a rendszer élére és pedig nemcsak annak szemelőttartásával, hogy valamikor réges-régen az éjjeli ragadozó állatoknak jutott a legfőbb szerep a természet háztartásában a takarítás, vagyis a szükségesség láncolatában már feleslegessé vált állatélet tömegeinek szabályozása, illetőleg irtása szempontjából, hanem egyrészt azért is, mert a baglyokkal kezdve, a rendszertani leveze-

*) A „fajta“ megjelölést itt csak szükségből, jobb hiányában használom.

tés ezélszerűbbnek mutatkozik a láncolatosság szempontjából és mert a kapcsolatok is még jól dokumentálják magukat e révén a „közbülső“ alakok, vagyis a közeli rokonságra valló alakformák révén, minők például a *Circus*, *Circaëtus* és *Pandion* genere. Ugyanis a kabák (*Circinae*) bagolyszerű tollkarakija s majdnem egysíkban álló s ennek következtében majdnem egyenesen előretékintő szemei, továbbá nyakuknak örves tollazata, de egész fejkatuk, sőt több tekintetben anatómiai viszonyaik is: tökéletesen a baglyokra utalnak. Rokonságra vall különben az a körülmény is, hogy prédaszerzési mozgalmukat a reggeli és esti szürkületre épügy kiterjesztik és ép oly élénken és biztosan is folytatják, mint ahogy a baglyoknál tapasztaljuk. Az, hogy lábszáruk nincs tollal fedve, semmit sem bizonyít a közeli rokonság ellen, csak azt bizonyítja, hogy faji kiválásuk szerint a mocsarak, vizenyős helyek felesleges apróbb állatjainak tulszaporodását voltak (és vannak) hivatva ellensúlyozni, a mit egyébiránt részben gázlásra, vízben, sárban való pocskolásra alkotott hosszú és vékony lábaik is elárulnak; ellenben a baglyoknak a karmakig tollazott, tehát védett lábai arról tanuskodnak, hogy a régiségben erősen ártani tudó, sőt valószínűleg mérgező állatok pusztítása is rendeltetésükhöz tartozott. És a baglyoknál talán ebből a szempontból kell mérlegelnünk a roppant dús és sajátszerűen rendezett bagolyálarcot is, nem pedig talán abból, hogy e feleslegesnek látszó diszben a természet humorát csodáljuk... De az is lehetséges, hogy a baglyok kinézése azért olyan mumusszerű, hogy ennek folytán is már elrémitőleg hassanak, és védekezési energiájukra ez uton is bénító hatást gyakoroljanak a prédául rendelt lényekre.

A „bagolyszerűek“ (*Strigiformidae*) közé iktattam a pühököt (*Circaëtus*), vagyis mint hibásan nevezik: „kigyászsast“ is, de megindokolom, mért tettem. Ugyanis a pühök majdnem oly természetrajzi kérdőjel a systematizáló ornithológusnk előtt, mint akár a halvágó (*Pandion*) s mint tudjuk, egyiknek sem tudnak megfelelő helyet kijelölni a rendszerben. Ámde az osztályozhatatlanság csak látszólagos, mert e madarak alaktani bélyegei, anatómiai viszonyai és egyéni sajátosságainak behatóbb tanulmányozása arra a meggyőződésre vezetik a szakembert, hogy ezek a madarak sokkal közelebb állanak a baglyokhoz, mint a nappali orvmadarak bármelyik csoportjához. Szóval bátran ki lehet rájuk mondani az anathémát, hogy úgy a pühök, mint a halvágó is: nem egyéb, idegen gunyát öltött alakoskodó bagolynál. És mégis elég csodálatos, hogy a systematikusok a baglyokkal való rokonságo-

fel nem ismerve, ezeket a madarakat össze-vissza dobálták a rendszerben, a pü h ő k ő t hol ölyvnek, hol s a s n a k véve ; a h a l v á g ő t pedig következetesen a sasok közé helyezve, holott ép oly kevésbé lehet a sasok, mint más felekezetűek közé beállítani az általam felállított „b a g o l y s z e r ű e k“ külön alrendjét kivéve.

E madár bizonytalan rendszertani helyzete kétségtelenül rá vall arra, hogy a systematikusok egyáltalában nincsenek tisztában rendszertani illetékessége felől ; innét a bizonytalanság, mely egyébiránt máig sem jutott el a végmegállapodás határához és S h a r p e angol ornitológus se tudott a P a n d i o n rendszertani kérdésében valami absolute bizonyosat kisütni, bárha helyes érzéke (kétségkívül nagy tudással párosulva) nem engedte meg neki, hogy ennek a halrabló bagolykétszinűsködőnek helyet jelöljön a sólyomnemzetség akármelyik al-családjában is, — hanem igenis, mint természetrajzi rejtélyt, melynek mint a baglyoknak: v e t é l ő u j j a i és egészen az u h u r a (Bubo) valló c s o n t v á z a v a n : kiküszöbölvén a sólymok közül, egy külön alrendet (Pandiones) állított fel számára hires katalogusában.

Eféle természetrajzi kérdőjel, mint már említém : a p ü h ő k (Circaëtus) is. Boldogult R u d o l f trónörökösünk is (ki mint szenvedélyes orymadár vadász és megfigyelő, roppant tájékozott volt az európai orymadarak ismeretében) kifejezte már kétségét aziránt, hogy ez az alak a sasok avagy a Buteokhoz tartozhatnék, szóval, hogy „sas“ avagy „kánya“ (Buteo) volna. — „Első pillanatra“ — írja a „T i z e n ö t n a p a D u n á n“ című igen becses vadászrajzában (pag. 88) — „sajátszerű hatással van a szemléltre ; van lényegében valami egészen jellemző, egy vonás, mely sem a nagy, sem a kis sasokra nem emlékeztet, hanem inkább a kányákra (Buteo), sőt valamicskét a baglyokra is, mindamellett ezekhez sem hasonlít olyan szembeszökően, hogy közös jellemvonásukat meglehetően állapítani. A „kigyászsas“ (még így nevezi a bold. trónörökös a pü h ő k ő t) nekünk u j n a k és i d e g e n s z e r ű n e k l á t s z ó t i p u s a legnagyobb részt testnagyságával is kapcsolatos. Lehetetlen, hogy a sasokkal tegyük ő t e g y s o r b a, hanem Európában teljesen magában álló közbülső alak, a mely az ornitológust beható buvárlatra ösztönzi. Repülése semmiesetre sem az a nyugodt, úszásra emlékeztető repülés, a mi valamennyi sasra jellemző, hanem határozottan kányszerű s szárnycsapásai sokkal gyorsabban ismétlődnek, sem mint hogy ezt az ugynevezett „sast“ meg-hagyhatnánk azon megtisztelő, de érdemtelenül birt helyen, a

hová régebbi természetbuvárok helyezték (t. i. a sasok közé). E madarat a „sas“ elnevezés nem illeti meg; ez nem sas s én teljesen egyetérték Brehmmel, hogy majdnem valamenynyi eddigi buvárral ellentétben, ki kell őt küszöbölni a sasok csoportjából.“

Igy irt a trónörökös teljesen találóan és beható érzékkel a pühókról. Helyes ítélőképessége az ellen is tiltakozott, hogy ez a madár az „ölyvek“ (helyesebben kányák = Buteo) közé so-roztassék: „az én véleményem ugyanis az, — ugymond, — ne helyezzük olyan elhamarkodva az ölyvek (illetve Buteok) csoportjába, mint Brehm cselekedte. Én sokkal célszerűbbnek tartanám, ha mind a sasoktól, mind a kányáktól (Buteo) elválasztanánk“.

Tényleg mindenben úgy áll, a hogy a trónörökös mondja s írása annál találóbb, mert több helyt a baglyokkal való rokonsági viszonyra is célzást tesz, említve e madár „vaskos bagolyszerű fejét“, „nagy világossárga szemét“, „zömök alakot“ stb., sőt egy helyen határozottan rá is mutat, hogy e madár „valamicskét a baglyokra hasonlít“ . . .

És tényleg nemcsak hogy „valamicskét“, hanem a beható vizsgálat rávezeti a buvárt, hogy nagyon is a baglyokra valló madár ez! Mindenekelőtt nála is megvan az a jellemző judásbélyeg, mely csalhatatlanul elárulja a baglyokkal való rokonsági viszonyt. Tudniillik mindazon alakoknak, melyek az éjjeli ragadozókkal rokonsági viszonyban állanak: lenni kell a szemük vagy csőrüknél a baglyokat jellemző pelyhes vagy pikkely szerű tollazat valami nyomának; és van a pühóknak is, a mennyiben szemkörnyékén ráakadhatunk némi fehér pehelyfoltra, sőt szemei pehelykarikával környezvék. Egyébiránt a zömök termet, nagy vastag fej s ehhez képest kicsiny finom csőr, széles és tompa szárnyak, a mustrázat s nagy sárga bagolyszemek stb. mind a baglyokkal való közel atyafiságot tanusítják. Megvan nála a gömbalakban való felfúvódási képesség is, akár az uhunál (Bubo), mely nemcsak a testre szól, hanem a fej és nyakra is kiterjed, úgy hogy a felfúvódás következtében feje szinte megkétszereződik. — Érvül szolgálhat még a baglyokkal való rokonság megerősítésére azon körülmény is, hogy csonttani, egyáltalában anatómiai viszonyai egyik irányban a kabák (Circus), másik irányban a tulajdonképpen baglyokéval állanak hasonlósági, sőt átmenetileg kapcsolatos viszonyban. Figyelmet érdemel még repülése, mely nyugodtnak éppen nem mondható, sőt bizonyos modorosságot árul el, miért is az álta-

lam kreált „bagolyszerűekkel“ való kétségtelen egybetartozandóságára utal e körülmény is szintén, a mennyiben a „bagolyszerűek“ közé helyezett alakok többé-kevésbé mind modoros, sőt részben ideges röptűek s egyben modoros a szárnytartásuk is, így különösen a kabáknak (Circus) melyeknél a lepkeszerű szárnytartás és csapongó, bizonytalan repülés különösen jellemző; nemkülönben a halvágónál (Pandion) is, melynek repte sokszor majdnem tétova s a bibic (Vanellus) röptére emlékeztető, szóval rendkívül modoros és sajtáságos. Könyékben visszahajló szárnyai is rávallanak azon alrend modoros szárnytartásu egyedeire, melyek közé helyezem. Szeme sárga; különben nyakának zilált, borzolható tollazata is bagolyra vall; azonban hatalmas csőre és karmai, valamint rövid, erős lábai már a sasokra emlékeztetnek.

Egy másik érdekes „közbülső“ alak a pöszér (Pernis), melyet szintén ide-oda dobáltak a rendszerben a régi rendszeresinálók. Ez szintén magán viseli a bagolyrokonságra valló bélyeget, amennyiben csőre és szemei közti tér gyapjas, merev és pikkere oszlott tollazattal van fedve. Szeme is színes (ezüst-, szürke vagy sárga), ennél fogva a bagolyra és kabákra egyaránt vall, utóbbiakra habitusának élénk színű tollszegései s tarkazatai folytán is; azonban merev, hegyes alakú fej- és nyaktollai már jelzik a sasokhoz közelítő átmeneti alakot; azonban farkának különös mustrázata, de feltűnő hullámcsikjai is, még mindig az éjjeli ragadozókra emlékeztetnek (de sőt a nagy éji lepkék mustrázatával is van valami analogiája). Csőrszabása sőt orrlyukformája nagyon közeli hasonlóságba hozza a fehér kabával.

A hejjőknek a sasokkal való rokonsági viszonyát a törpesas (Hiræetus pennata) felismerhetetlenül dokumentálja, a mennyiben ez a sasfaj szembeszökően hejjőszerű Fejét és nyakát — mint a szürkefejű hejjőknek (Milvus korchun) finom szőrszerű gerincű tollazat fedi; szeme is színes (sárga), a hejjőszerű válltarkaság sem hiányzik, sőt a fiatalabb egyedek kissé kimetszett farka egyenesen a hejjőre vall. Lábai hasonlólag rövidek, azonban az ujjak tövéig tollazott lábszár, mely a tipikus sasokat jelöli, bizton megállapítja faji hovatarozandóságát a rendszerben. Továbbá egyivásuan színezett, alól azonban erősen mustrázott farka szintén hejjőszerű, sőt ingatag típusa is (az élénk és világos színekben való váltakozása folytán) a hejjőkhöz való közelállásra utal. Tudvalevőleg ugyanis, a fehér és rozsdaveres színeknek egyik-másik egyednél való dominálása teszi határozatlanná fajtipusának mibenállását, mely kétféle irányban is gravitál.

A sasokat (Aquilinae) általában kis szemű voltuk, nagy, hosszúságú és még a fejükön is hegyes tollaik és egészen az ujjakig körülálló (gatyás) lábszáraik — szokásaik és élettani sajátosságaikkal egyetemben — annyira jellemzik, hogy összetartozóságuk iránt más felekezetekkel szemben, kétség és tévedés nem foroghat fenn.

A kánnyáknak (Buteoninae) a sasokkal való rokonsági viszonyát a gatyás kánnya (Archibuteo lagopus), mint „közbiülső“ alak, igen jól dokumentálja az ujjakig gatyás (hátralapon nyitott) lábszárai folytán. Farkmustrázatának fejlődési viszonyai is erős analógiában állnak a kőszáli saséval (Aquila crysaetus [fulva], amennyiben az eleinte keresztzalagos farkmustrázatot később nála is felerészben fehér és felerészben fekete színezet váltja fel.

A kánnyák osztályába tartozó többi alak a típusban többnyire egyivásúan sötét tollazatuk, továbbá mélyszinű szemük, kissé nehézkes testük, kimért szárnymozgásuk, de örvénylő keringésük és általában komoly magatartásuk is erősen a sasokra emlékeztet; azonban kivált a vén egyedek alsó testrészeinek hullámvonalas mustrázata (farkuknak csúcsfoltos és állandó összegű szalagmustrázatával együtt) már a karalykafélékre (Accipitrinae), de sőt a tipikus sólymokra is emlékeztet.

A karalykáknál ismét feltűnik a sárga szem, mely a baglyok általában a nemtelen orvmadarak bélyege; egyébiránt pedig a mi karalykáinkon nincs semmi bagolyszerű, de annál több morfológiai jellem és erkölestani vonás, mely a már előzőleg említett rendek alakjaitól szembeszökőleg megkülönbözteti, sőt egyedülállókká teszi őket, részint pedig a sólymokhoz (Falconinae) hozzá közelebb, de utóbbiakkal jellembeli szélsőségek és mindenekfelett morfológiai hasonlóságok tekintetében is viszonylanak. Sólyomszerű bennük a hajlithatóság; az a körülmény pedig, hogy kor szerint változó színezetükben, mustrázataikban, különösen ami a fiatalok alsó testrészeinek hosszanti és a kinőtték hullámvonalas mustrázatát illeti: határozottan a tipikus sólymokra emlékeztető párhuzamra vallanak; — a hosszú fark és rövid, kerek szárnyak pedig a fajok szoros összetartozóságát dokumentáló kizárólagos karakterbélyeg.

A valódi sólymók gömbölyű és vastag fejük, rövid nyakuk, élénkesillogású nagy, kiülő mélyszinű szemek, de legfőbbként rövid és igen jellemzően fűrészfogalakban kimetszett („fogazott“) csőrük és kerek, a központban porcszerű jeggyel ellátott orrlykaik folytán, könnyen megkülönböztethetők minden más orvmadár fajtól. De vérszomjas természet tekinteté-

ben is felette állnak (a karalykakat kivéve) minden más orvma-
dárnak. Valóságos bestiák ezek, melyek csupán szenvedélyből
is ölnek, miért is éppen semmi értelme sincs, hogy ezekről a
vérszomjas természetű ragadozókról, mint „nemes sólymok“-ról
beszéljünk. Azonban a vadászsólymokkal egy csoportba tartozó
vércsék (Tinnunculi), habár ezek sem számitanak aristokrata
osztályt: félreismerhetetlen intelligenciájuk folytán is egyrészt
inkább előtérbe helyezendők, mint amazok. Különben is a rend-
szertanban ma már a morfológiai jegyek mellett a közös jellem-
vonásként nyilvánuló szellemi intelligencia is számbaveendő
tényezővé vált a párhuzam szempontjából. De indokoltnak látszik
a vércséknek elválasztása a családnak alakitanilag különben is
tipikusabb alakkörétől azon körülménynél fogva is, hogy a
szinfejlődésnek magasabb fokát mutatják. A
tipusban nincsenek a változások különféle fázisainak úgy alá-
vetve, mint amazok, ami a típusfejllettség idősebb állandósulásá-
ról tesz tanuságot. Egyébiránt színfejllettség tekintetében nagyon
közel állnak a vércsék a papagályokhoz; ezt bizonyítja
(és a sólymoknál általában) csőrszerkezeti fejlettségük is — a
„fogak“ folytán, melynél fogva a fejlődés sokkal magasabb fokát
mutatják e tekintetben is az összes sólymok, mint a többi orv-
madarak.*)

Különben a papagályokat illetőleg, a szisztematizáló orni-
thologusok nagy részét bizonyonnyal gondolkozóba ejti e madarak
rendszertani helyezésének biztos megállapítása, az orvmadaraké-
val sok tekintetben közös morfológiai jegyeik miatt . . . És én
is úgy vagyok velem, hogy ezeknél a szindus és határozottan a
ragadozó madarakra emlékeztető csőrü madaraknak hovatarozan-
dósági kérdését: erős vonatkozásban állónak tartom a nappali
orvmadarakkal, még pedig első sorban a sólymokat tartva legkö-
zelebbi rokonaiknak. És ebben több valószínűség létezik, mint az
anatomus szisztematizálók ama legalább is különös levezetésében,
mely szerint a bagoly a kék csóková (Coracias garulla) állna
rokonsági viszonyban.

Egyébiránt a karvalyok között is több oly alak van, (persze
nem nálunk), amelyek némely tulajdonságaik s testi és értelmi
képeségeik folytán a papagályokra utalnak. Így például a
mi karvalyunk (Accipiter nisus) a tornászati ügyesség
(à la papagály!) tekintetében. Azután az ártikulált hangok
kijtésének képessége is, (van ugyanis kacagó héja, éneklő

*) Analógiám rovására nem eshetik azon körülmény, hogy a papagá-
lyoknál a csőrfejlődés már a tulfejlés stádiumába jutott.

karvaly stb.) a papagályviszonyosság mellett bizonyít. Különösen a hangutánzás képessége az, — amiről magam is meggyőződtem a karvalynál, — mely a nagyértelmű papagályfélékhez való közelállásukat (a karvalyok és sólymoknak) bizonyítja; — és az általam ismertetett kukorikoló vércse története is csak megerősítő adat a papagályatyafiságra nézve.

A keselyűnemzetségre (Vulturidae) kerítve a sort, rendszertani szempontból ezeknél is felötlök egy kis bökkenő, t. i. annak a kérdésnek a helyes elintézése: vajjon a rendszer elejére avagy pedig a végére helyezendők-e?

Köztük és a baglyok közt kapcsolat nincs, legalább ma már olyan alakot, amely a rokonsági viszonyt némileg is dokumentálná, kimutatni nem lehet — hacsak majd az anatómusok ki nem sűtnék ilyet. Tehát sem a baglyok, sem azok után (közülőbb formák hiányában) beállítani nem lehet, hacsak úgy nem képzeljük a dolgot, hogy a keselyűk és baglyok közt a „közülbők” ugyan megvoltak, de ma már a saskeselyűn kívül egyetlen alak sincs olyan, mely csak némileg is rávallana a hajdani láncolatos összefüggésre. A saskeselyű tényleg sem nem igazi keselyű, sem nem sólyom-féle, habár mindkét irányból van is benne valami közös vonás; de van a bagolyból is, sőt roppant dús fej- és nyaktollazata, tollgyapjas csőrtöve és viaszhártyája, valamint az ujjakig tollazott lábszárai, legfőbbként szőrszakáll: határozottan a baglyokhoz való közelállásra utalnak. Tényleg azonban sem utóbbinak, sem az előbb említetteknek típusából nem bir annyit, hogy azok alapján rendszertani helyezése bizton megállapítható volna.

Egyébiránt a tulajdonképpeni keselyűket (Vulturinae, illetőleg, ezek a sólyomnemzetségtől teljesen független rendelt látszának képezni s amint látszik, annyi közülük legalább is van a varjufélékhez, mint a nappali orvmadarakhoz. E mellett bizonyít takarításra rendelt életműködésük, alak-tani különöségeik, főleg a tulfejlett roppant csőr s ennek használatába való nagyerejű képesség is, éppen mint a varjagnál (respektive hollóféléknél); viszont lábaik használatában teljesen esetlenek, erőkifejtésre képtelenek — ép úgy, mint a varjak — és azonképpen ugrálnak is a földön (kivált ha fölröpülni akarnak), mint ahogy a varjak szoktak. Aztán meg némely keselyűfajnál (például a Neophronnál) a vizirányosra hajló testtartás is varjura emlékeztet; viszont sok más világrészi varjufélének roppant csőre mellett csupasz pofája, általában különös és egészen szokatlan külsőt mutató fejalkata; egészen rokontípust árul el a keselyűékével. A csupaszodás egyébiránt a mitarvarjunkt

(mostani irodalmi nevén: „vetési varju“)nál is feltűnik, innét a régi népies neve.

Ami a b a g l y o k a t illeti, azokról nem sok mondani valóm van. Kevés alak maradt meg a hajdani (valószínűleg impozáns és sok bizarr alakra oszló) fajtömegből. Ezek, amelyek még léteznek, kevésbé alkalmasak arra, hogy a szisztematikus valami sokat építhetne rájuk a nappali orvmadarakkal való rokonsági kapcsolatok szempontjából. Ilyeneket inkább a nappali ragadozóknál találhatunk. A közelállást azonban az *A s i o* neműek anatómiai viszonyai (kivált fejkonstrukciójuk) erősen dokumentálják.

Rendszerembe beállított új alakokat (nova specieuseket) és nemeket (zsánereket) illetőleg, a következőkben óhajtok tájékoztatni. Így a k o r m o s k a b á r a (*Circus pygargus* Huszthyi, *Lakatos*) vonatkozólag megjegyzem, hogy ezt az új formáját a kabának a „Vadászlap“ 1908. évi folyamának egyik számában már publikáltam. Továbbá: a „*R u f o c i r c u s*“ (*Lakatos*) csak annyiban új, amennyiben az általam régebben kreált „*R u f u s*“ és „*P y g a r g u s*“ szubgenuszokat helyettesítem vele, mint megfelelőbbel, amazokat természetesen ezuttal végleg visszavonva.

Az „*A q u i l i n u s*“ (*Lakatos*) generet most publikálom először s csak csodálni tudom, hogy az *A. heliaca*-val együtt *berkissaink* már régen egy önálló gyűjtőnév alatt nem egyesítettek, holott morfológiai s egyéb — természetrajzi tekintetben latbaeső — karakterbélyegek tekintetében amennyire közel állnak egymáshoz ugya is, annyira eltávolodnak a többi sasoktól. Annak okát, hogy fajilag (a *heliacát* kivéve) oly bizonytalan, többnyire fajtákra szaggatott helyzetet foglalnak el a rendszerben: a madarászok részéről való teljes tájékozatlanságnak lehet tulajdonítani, amennyiben legnagyobbreszt vajmi keveset tudnak ezekről a sasokról s rendszerint egymásnak hézagos s nagyrésztben téves leírásai után indulva, e sasoknak még fajbeli álhathatóságát (konstans voltát) is kétségbe vonják s kétes fajtákra szaggatják őket.

A rendszer összefoglalása :

Az orvmadarak rendje (Ordo: Accipitres.)

I.

Éjjeli orvmadarak (Subord. I. Accipitres nocturni.)

A) Bagolynemzetség (Subfam I. Strigidae.)

I. LÁRVÁSBAGLYOK (SUBFAM. STRIGINAE.)

Gen. I. Strix, Linn. Species : 1. Gyöngybagoly (*S. flammea, Linn.*) Különbözete: a) *S. flammea meridionalis.*

II. FEJESBAGLYOK (SUBFAM. SURNINAE.)

Gen. I. Syrnium, Sav. Spec. 1. Urali bagoly (*S. uralense, Pall*) 2. Erdei bagoly (*S. aloco, Linn.*)

Gen. II. Nyctea, Stph. Spec. 1. Hóbagoly (*N. scandiaka, Linn.*) Karvalybagoly (*N. ulula, Linn.*)

Gen. III. Nyctala, Brehm. Spec. I. Gatyás csuvik (*N. tengmalmi, Gm.*)

Gen. IV. Glaucidium, Boie. Spec. 1. Közönséges kuvik (*G. noctuam, Retz.*) 2. Törpe kuvik (*G. passerinum [setipes], Linn.*)

III. FÜLESBAGLYOK (SUBFAM. BUBONINAE)

Gen. I. Bubo, Dum. Spec. 1. Nagy fülesbagoly (*Uhu, Bubo bubo, Linn.*)

Gen. II. Asio, Briss. Spec. 1. Kis fülesbagoly (*A. otus, Linn.*) 2. Mezei fb. (*A. accipitrinus. Pall.*)

Gen. III. Scops, Savig. Spec. 1. Törpe fb. (*S. scops, Linn.*)

II.

Nappali orvmadarak (Subord. II. Accipitres diurni.)

B) Bagolyszerű átmeneti alakok (Fam. II. Strigiformidae.)

I. KABA-FÉLÉK (VAGY HERJÓKÁK) SUBFAM. CIRCINAE.)

Gen. I. Circus, Lacep. Spec. 1. Fehér kaba (*C. cyaneus*, *Linn.*) 2. Szalagosfarsoku k. (*C. macrurus*, *Gm.*) 3. Hamvas k. (*C. pygargus*, *Linn.*) Konstansnak látszó különbözete: a) Kormos kaba (*C. pygargus* Huszthyi, *Lakatos.*)

Gen. II. Rufocircus, Lakatos. Spec. 1. Sárgafejű kaba (*R. aeruginosus*, *Linn.*) 2. Tájfajtája (?): a) Fekete kaba (*R. aeruginosus unicolor*, *Radd.*)

II. PÜHŐK-FÉLÉK (SUBFAM. CIRCAËTINAE.)

Gen. I. Circaetus, Vieill. Spec. 1. Bagolyszemű pühök (*C. gallicus*, *Gm.*)

III. HALVÁGÓ-FÉLÉK (SUBFAM. PANDIONINAE.)

Gen. I. Pandion, Sav. Spec. 1. Könyökös halvágó (*P. haliaëtus*, *Linn.*)

IV. PÖSZÉR-FÉLÉK (SUBFAM. PERNINAE.)

Gen. I. Pernis, Cuv. Spec. 1. Európai pöszér (*P. apivorus*, *Linn.*)

C) Sólyomnemzetség (Fam. III. Falconidae.)

I. SÓLYOM-FÉLÉK (SUBFAM. FALCONINAE.)

Gen. I. Falco, Linn. Spec. 1. Galambász sólyom (*F. peregrinus*, *Tunst.*) 2. Fecskefogó s. (*F. subbuteo*, *Linn.*)

Gen. II. Hyerofalco, Cuv. Spec. 1. Ráró (Kelecsen) sólyom (*H. cherrug*, *I. G. Gray* [sacer, *Gm.*])

Gen. III. Aesalon, Kaup. Spec. 1. Verebész sólyom (ölv. *A. merillus*, *Gerrini.*)

Gen. IV. **Cerchneis**, Boie. Spec. 1. Közönséges vércse (*C. tiununculus*, Linn.) 2. Fehérkarmu vércse (*C. Naumanni. Fleisch.*) 3. Kék vércse (*C. vespertinus*, Linn.)

II. KARALYKÁK V. KARVALY-FÉLÉK (SUBF. ACCIPITRINAE.)

Gen. I. **Astur**, Lacep. Spec. 1. Nagy karalyka („Galamb-ölyv.“ *A. palumbarius*, Lacep.) 2. Törpe karalyka (*A. brevipes* [badius] Sev.)

Gen. II. **Accipiter**, Briss. Spec. 1. Kis karalyka (Karvaly, *A. nisus*, Linn)

III. KÁNYA-FÉLÉK (SUBFAM. BUTEONINAE.)

Gen. I. **Buteo**, Cuv. Spec. 1. Berki kánya (*B. tipicus*, Lakatos.) 2. Parlagi kánya (*B. buteo*, Linn.) 3. Sárga kánya (*B. ferox*, Gm.) Földrajzi formája: a) Vörösfarku k. (*B. buteo menetriesi*, Bogd.) 4. Északoroszországi k. (*B. Zimmermannae*, Ehmeke.)

Gen. II. **Archibuteo**, Lrehm. Spec. 1. Gatyás k. (*A. lagopus*, Linn.)

III. SAS-FÉLÉK (SUBFAM. AQUILINAE.)

Gen. I. **Aquila**, Briss. Spec. Kőszáli sas (*A. crysaëtus*, Linn.)

Gen. II. **Aquilinus**, Lakatos. Spec. 1. Parlagi sas (*A. heliaca*, Savig.) 2. Kis berkisas (*A. pomarana*, Brehm.) 3. Nagy berkisas (*A. maculata*, Gmel [clanga, Pall.) 4. Keleti sas (*A. orientalis*, Cab.)

Gen. III. **Hireaëtus**, Kaup. Spec. 1. Törpe sas (*H. pennata*, Gm.) 2. „Héjasas“ (*H. fasciatus*, V.)

IV. HEJJŐ-FÉLÉK (SUBFAM. MILVINAE.)

Gen. I. **Milvus**, Cuv. Spec. 1. Fehérfejű (v. villás) hejő (*M. milvus*, Cuv.)

Gen. II. **Hydroictina**, Kaup. Spec. 1. Szürkefejű h. (*H. korschun*, Gm.) 2. Déli h. (*H. aegyptius*, Gm.)

V. HALÁSZSAS-FÉLÉK (SUBFAM. HALIAETINAE.)

Gen. I. **Haliaetus**, Sav. Spec. 1. Rétisas (*H. albicilla*, Linn.)

D) Keselyünemzetség (Fam. IV. Vulturidae.)

I. SASKESELYŰ-FÉLÉK (SUBFAM. GYPAETINAE.)

Gen. I. **Gypaetus**, *Storr.* Spec. 1. Szakálás saskeselyű
(*G. barbatus*, *Linn.*)

II. KOPASZNYAKU KESELYŰK (SUBFAM. VULTURINAE)

Gen. I. **Vultur**, *Linn.* Spec. 1. Kéknyaku keselyű (*V. monachus*, *Linn.*)

Gen. II. **Gyps**, *Sav.* Spec. 1. Fehérnyaku keselyű (*G. fulvus*, *Gm.*)

III. HOLLÓKESELYŰ-FÉLÉK (SUBFAM. NEOPHRONINAE.)

Gen. I. **Neophron**, *Savign* Spec. I. Kis vagy feketeszárnyu keselyű (*N. perenopterus*, *Linn.*)

1851

/1866/

Orvmadaraink névkérdéséhez.

Mindenekelőtte sajnálattal konstátálom, a tudományos madártani nomenclatura terén való bizonytalan, zürzavaros állapotunkat, különösen a mi az orvmadarokat illeti, minek oka „szakértőink“ tájékoztatlanságában, másrészt — s talán éppen emiatt: magának a tárgynak könnyelmű kezelésében rejlik. A szakírók ugyanis jobb meggyőződés hiányában egymástól szedik-veszik át minden kritikai megrostálás nélkül, a hibásabbnál-hibásabb s rosszabbnál-rosszabb madárneveket s adják tovább. A természetrajzi művek írói, főként a tankönyvgyártók: egyként hibásak ebben. Pedig kivált az iskolai tanításra szánt könyvek íróinak kellene leginkább résen lenni, hogy hibás és valótlan, sőt igen gyakran a nemzeti nyelvkarakterrel is ellenkező magyartalan elnevezések ne plántálódjanak bele a közfoglalom és felfogásba könyelműen.

De hát e vádra mindjárt s önként jelentkezik a védekezés is azon tényben ugyanis, hogy a tudományos nomenclaturának egyáltalában nem volt még eddig oly apostola, ki alapvető tanulmányokkal sietett volna az összefoglaló tollforgatók segítségére; a kik pedig mégis „voltak“, azok is inkább csak kárára, mintsem hasznára váltak a tudománynak, mert a bábéli zavar és sok tájékoztatlanság éppen ezeknek köszönhető főleg. Ugy áll ugyanis a dolog, hogy a régi leírók, kiknek műveit forrásmunkául használják az újabb zoologusok; a szorosan tudományos anyaggal együtt magát a nomenclaturát is csupán felületes szóbeszédre, üres mendemondára alapították, avagy pedig egyenesen hasból szedték. Így nyugott lélekkel elmondhatjuk tehát, hogy sem V a j d á n a k sem F ö l d i n e k, sem semmiféle régi természetrajzi írónak a madártani nomenclatura dolgában köszönettel (!) nem tartozunk. Sőt! Mert éppen a régi tollforgatók tájékoztatlanságának és felületességének (hogy ne mondjam: tudatlanságának) köszönhetjük (!) madártani nomenclaturánk mai zürzavaros s részben hamis alapokon indult állapotját, természetesen, még egy csomó közöny-

nek, avagy pedig — ami még rosszabb — a helytelen okoskodásoknak, mert sajna, sok olyan emberünk volt és van a tudomány terén ma is, kik mindenben erőnek-erejével elakarják találni szarvak közt a tölgnyt . . .

A madarak között, különösen az orvmadarakat illetőleg állott fönn a legnagyobb tájékozatlanság a faji nevek helyes megállapítása dolgában s ma is még úgy vagyunk vele, mert a népnelvben régi íróink semmi tájékoztatót nem találtak és amint munkáikból kitetszik, nem is kerestek — és tényleg alig is találtak volna, a mennyiben régente az ornithológia még csirájában szunnyadozván, a nép ezirányban való fogalmaira kicsiszoló hatást nem gyakorolhatott és tényleg semmiféle fejlesztő hatással nem is volt, tekintve az olyan vidékektől, hol a nemesség állandó és szakszerű sólymászati üzemet tartott fönn s a „falconierik“ (sólymászok) műszavait, illetve elnevezéseit a nép is átvette. Mert a magyar sólymászokban megvolt minden orvmadárnak, a maga helyes magyar elnevezése (faji neve), a melyek a mint látszik, éppen nem jutottak el a régi leirók füleihez és értelméhez, közülök egyetlen-egy sem lévén sólymász vagy egyáltalában vadászat kedvelő, — de másrészt a vadászati jog különben is a nemesség szigorúan védett kiváltságaihoz tartozván . . . Így aztán nem is csoda, ha a régi leirók hasból, badar beszédekből, avagy jobb esetben latin és német fordítmányokból fábrikálták össze a „magyar“ madárneveket s ezzel megvetették alapját a mai chaosnak és sok tekintetben kirívó magyartalanságoknak, melyeknek — sajna! — sokszor a tudományt szakszerűen kezelő tollforgatók is áldozatul esnek, mert csakis az idegen izü és szellemü okoskodásokból gubódzodtak ki a „danka“ sirályok (tót női név), „buhuk“ (horvátul bolhát jelent), „czánkók“ (szláv kifejezés) stb. ehhez hasonló elnevezések.

Egyébiránt a mai népnelvben (és ez az igazi!) többnyire minden madárnak megvan már a maga helyes és találó elnevezése, csakhogy ki kell tudni válogatni a szlávból átidozított nevezetek közül, mert nyelvünk nemcsak hogy némettel van erősen megfertőztetve, de főleg szláv hoguval is — a kifejezéseket és neveket illetőleg. Egyáltalában természetrajzi objektumaink névkérdése nagyon nyugös kapcsolatban leledzik ezen idegen nyelvekkel, éppen mint a magyar vadászati „műnyelvnek“ is hogy a német keresztviz volt az alkotó eleme . . .

A magyarországi orvmadarak azonban, a régi „alapvetők“ (!) kezén vedlettek át többnyire „magyar“ (!) nevü objektumokká, mert a sólymászok megszűntével, a szárnyasragadozók ősi, igazi magyar nevei kihultak az emlékezet rostájából, szóval elfelejtet-

ték azokat a későbbi utódok — s a következménye egy nagy zavar lett, olyan chaos, melyben a rekonstruktorok sem tudtak eligazodni. Hogy igazoló példával éljek, csak a f e h é r f e j ü h e j j ő (Milvus milvus) esetét hozom fel a névkérdés bizonytalanságának illusztrálásául. Ugyanis a hejjöre a „kánya“ elnevezést ily alakban V a j d a alkalmazta e l ő s z ő r az irodalomban, holott pedig a M i l v u s nem „kánya“, a mennyiben a vadászok is és a nép is a B u t e o fajokat nevezi k á n y á k n a k. Azonban ezt a körülményt sem Vajda, sem a későbbi leirók nem vették tekintetbe. Így J a n c s ó például, egészen önálló felfogásra támaszkodva a f e h é r f e j ü h e j j ő t: fecskefarku h é j á n a k nevezi el, míg H e r m a n O. „ölyv“-nek mondja.*) F r i v a l d s z k y azonban egyik elnevezést sem találván megfelelőnek, a „kányára“ tér**) vissza stb.

Hát ezek után már most tessék kiokosodni, hogy sok bába között hol a gyerek? — De hogy az i g a z i nevén nem nevezi egyik auktor sem a hejjőt, az bizonyos. Kevés kivétellel így van a többi orvmadárral is.

Hanem a mai vadászok nomenclatúrája se sokat enged a természetrajzi leirók ezirányban való „tájékozottságának“ . . . és különösen a „kánya“ náluk a közkeletű és tegyük hozzá: szerfelett tág vonatkozásu (s többnyire helytelenül alkalmazott) elnevezés, ami kétséggkívül egyrészt a fajok és nemek összezavarásában leli magyarázatát. Így rendesen a nagyon népszerű „kányával“ jelölnek meg majdnem minden nagyobb ragadozó madarat (sőt néha még az apróbb fajokat is), legfeljebb az egyén nagysági viszonyához képest a „kis“ vagy „nagy“ jelöléseket, mint mellék határozókat (illetve körülírt species neveket) adják hozzá a fő határozóhoz, az annyira obligát k á n y á h o z. Ilykép elő áll aztán a „kis“, „nagy“, „közép“, sőt a „kisközép“ és „nagyközép“ kányák különösnek ugyan elég különös, a nomenclatura tekintetében azonban alig méltányolható kategóriája a sok hamis „kányával“, melyek azonban behatóbb szemlére egészen más generet árulnak el.

Ujabb időben némely szakember belátván a magyar madár-tan tudományos nomenclatúrájának bizonytalan s hovatovább mind tarthatatlanabb állapotját, figyelmet kezdett fordítani annak rekonstruálására; a kritikai megrostálás azonban legtöbbszörre hamis adatokon indult, t. i. az egymástól átvett irodalmi

*) Erdélyi Múzeum-Egylet évkönyvei (1871).

**) Hunfalvi: A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása (1865).

adatok számbavételével főleg, az igazi ősforrás, vagyis a népnyelv adatait jórészt figyelmen kívül hagyva vagy teljesen el is mellőzve. Így született meg aztán Bugát Pál uram örökhumoru természetrajzi „szóhalmaza“ a maga „fülbeg“-jei, „rövröp“-jei, „bilcsirtá“-i, „lábnagy“-jai s a jó Isten tartja számon, még mi mindenféle csudabogaraival!

Persze e nem sikerült nyelvujjitási törekvés kevés méltánylásra talált a tudomány avatottjai előtt; mindamellett a többek között Cuvier fordítója (Vajda) is felült neki; Hanák azonban már tisztázásra törekszik; de őt követőleg és folytatólag a legújabb időkig édes kevés történt a madártani nomenclatura, főleg az orvmadarak névkérdésének tisztázása dolgában, a míg végre dr. Lovassy Sándor tett közzé a „Természettudományi Közlöny“ (1887.) 215 és 516 ik füzetében a honi szárnyasragadozók névkérdésére vonatkozólag egy kritikai dolgozatot, vizsgálat alá véve a népies és irodalmi elnevezéseket a helyes megállapodás szempontjából.

E derék munkából kifolyólag magam is hozzá szoltam a dologhoz a „Vadászlap“ hasábjain, sőt egy önálló munkámban is (Vadászati és madarászati emlékeimből), akkori tudásunkhoz képest hiányos s részben jórészt téves adatokkal is támogatva érveléseimet. — Más mű hozzászólásaimat követőleg — mely különleg az orvmadarak névkérdésével foglalkozott volna — a magyar irodalom terén nem jelent meg, csak most nemrég a „Magyar Erdész“ közölt egy cikksozortot kedvenc madártani tanítványom: Varga Kálmán tollából, melyben avifaunánk összes alakjaival együtt, az orvmadarak névkérdését is szigoruan tudományos szempontból méltatván, a nomenclatura dolgában egészen különleges alpra helyezkedik.

Chernel István és dr. Madarász Gyula barátainak időközben megjelent összefoglaló nagy madártani művei, nem látszanak különösebb sulyt fektetni az orvmadarak helyes elnevezéseinek tisztázására.

Én magam — főntebb említett nomenclaturai dolgozatomat követőleg — évtizedeken át foglalkoztam a mai napig, orvmadaraink névkérdésének tisztázásával, kibuvárlásával, az ország minden vidékéről gyűjtögetve népnyelvből szivárgó adatokat s evégből a régiségbe is visszatekintvén, a történelem lapjait, régi írásokat és poetikai műveket is áttanulmányozva s mint régi sólymászcsalád ivadáka, természetesen a sólymászati (a mi különben édes kevés) irodalmat, s itt-ott a régi családi levéltárakban fenmaradt, idevágó iratok adatait, és különösen egy sóly-

mász ősöm hátrahagyott naplójegyzeteit is — és főleg — figyelemre méltatva.

Monografiámban tehát az orvmadarak névkérdését illetőleg is, saját eredeti adataimra van módomban támaszkodhatni s ebből a szempontból tehát az eredetiség, mint a való igazság szempontjából ajánlhatom a névkérdésre vonatkozó adataim méltatását.

Ezek után rátérhetek orvmadaraink elnevezéseinek kritikai megvizsgálására.

1. KÁNYA. A vadász- és népnyelv legnépszerűbb, leghasználatosabb (és igazi magyar) megjelelő szóképlete : a nagyobb és közönségesebb előfordulásu orvmadarak megjelölésére nézve. A „kány a“ különben igen régi keletű és a régiségben is közforgalmu madár név lehetett, mert a sólymászok is jól ismerték és használták is, de csak lebecsülő jelzőként oly értelemben (bizonyos orvmadár fajoknál és egyes egyedeknél), mint ahogy a mai vadászok a korcs, illetve a „fajnélküli“ vadászebeket „kuvasz“-nak nevezik. Ugyanis a sólymászok is, vadászok is (és különösen a népnyelv) a kány a alatt azokat a nemtelen és lusta, butának, kimért lassuságúnak ismert szárnyas ragadozókat értették, melyeket ma a tájékozatlanság s a hasból szedett tudakosság „öly v“ néven emleget az irodalomban ; tehát a Buteoninaekhoz tartozó alakokat. — A mi a „kány a“ eredetét illeti, az minden kétségen kívül a „gány ó“- („kány ó“-)ból indult ki. A „gány ó“-val ugyanis, a színmagyarnép ajka a félszeg „buszma“ (vagy buta), sőt neveletlen, ügyetlen modoru egyéneket szokta illetni ; — és a Buteoninaek külső modora tökéletesen megfelel ennek az értelmezésnek és minden kétségen kívül ugy a régiségben mint ma is, a kány a elnevezést illetékesen főleg a Buteoninaek csoportjához tartozó alakokra alkalmazták, nem pedig a *Milvus* fajokra, melyeknek egyébiránt szintén megvan a népnyelvben a maguk eredeti elnevezése ; míg a sólymászok nomenclaturája az idegenből vett „milan“ néven nevezi őket. Azonban a felvidéken és a székelységnél imitt-amott „gorn y ó“ vagy „korn y ó“ néven is hallottam említeni a Buteoninaneekhoz tartozó fajokat, de ez az elnevezés nyilván főleg az *Archibuteo lagopus*-ra értődik. — Az elmondottakat összevetve tehát, a Buteoninaek csoportjába tartozó alakokat csakis a közkeletű kány a elnevezés (mint nemi név) illetheti.

2. ÖLYV. Ezidőszerint a népnyelvben tökéletesen ismeretlen jelölő ez és a vadászok sem használják. Ellenben a sólymászok az *Accipetrinák*-nál gyakran alkalmazták és a régi poetikai művekben is előfordul az öly v és ölü, mely elfogja a várkisasszony fehér

galambját stb. A régi irások (és természetrajzi művek) is megemlékeznek a galambölyü-ről, gyilkos ölv vagy ölü-ről, valami kis megölt madárkával hozva kapcsolatba stb. Különben pedig az ölyv, ölü és ölv nevezet alatt korántsem a Buteoninaekat, hanem az Acciprinaekat értették. Mindamellett az „ölyv“ és az ezzel rokonos elnevezések nem voltak a régiségben hivatalos technikus terminusai a sólymászoknak, hanem igenis a karalyka és karvaly — „nagy“ és „kis“ faji jelzőkkel. Származására nézve különben az „ölyv“, „ölv“ és „ölyü“ a faj gyilkos természetére vonatkozik, az „ölv“-ből és „ölv“-ből idomulva és ily alakban a népnyelv ma is ismeri s némely vidéken ma is még az Accipitrinaek legkisebb faját: az Accipiter nisust (és tévesen néha még az Aesalon merillust is) jelöli meg vele („ölv“, „kisölv“, „törpeölv“).

3. KARALYKA vagy KARVALY. A sólymászok hivatalos technikus terminusa az Accipitrinae fajokra nézve, de a vadászok is főleg ezen a néven nevezték ezeket a fajokat, mint a sólymásziratokból kitetszik; de manapság is használatban vannak ezek az elnevezések az oly vidékeken (a többek közt például Budapest vidékén is), ahol hajdan a sólymászoknak állandó lakóhelye volt s így a népnek alkalma nyílt a sólymásműszavak átvételére. Különben a „karalyka“ vagy „károlyka“ (karuly, karvaly) karon ülő ragadozó madarat jelentett sólymásznyelven. — A „karulyka“ vagy karvaly a karalyka rontásából ered. Egyébiránt a sólymászok leginkább az Accipiter nisust illették a kicsinyítő „ka“ jelzővel, míg az Astur palumbarius leginkább „karvaly“ nevezet alatt szerepelt náluk („nagy karvaly, „nagy karalyka“), vagy pedig „galambölyü“-nek mondták; a „hégának“ azonban hírért sem találjuk a régi irásokban és történeti följegyzésekben. A „hégja“ tehát épp oly illetéktelenül lett belopva nomenclaturánkba, mint akár az „ölyv“ a Buteoninaekra nézve. A népnyelvben és a régi vadásznyelvben mind a két elnevezés idegen és ismeretlen. Ragaszkodva tehát a történelmi nomenclatura adataihoz, Accipitrinae fajokra nézve a „karalyka“ („karvaly“) elnevezést bátran megtarthatjuk.

4. HÉJA. A gyakorlatban csakis Győr vidékén találkozunk ezzel a megjelöléssel, a galambászok által használva, kik a Falco peregrinust és Astur polumbáriust nevezik „hégjának“. Különben pedig a népnyelv nem ismer „hégját“; de a régiségben sem találni ennek a madárnévnek a nyomára; a vadásznyelv- és sólymászati nomenclaturából is tökéletesen hiányzik. Tehát ez az elnevezés is illetéktelenül lett belopva az irodalomba s a magyar vadászati

műnyelvbe is egyszersmint az újabb természetrajzi írók által. A mi egyébiránt a „héja“ nevezet származását illeti, az, részint a „hejjő“ átídomításából, részint pedig a berki vagy síókány (Buteo tipikus) „hia“, „hiuja“ szózatából (melyet az avatlanok az Astur polumbarius szózatának tartottak) vette származását. Tehát illetéktelensége miatt ez a nevezet is tarthatatlan és elvetendő.

5. HEJJŐ. A „kurhéjjá“-n kívül egyedüli népies magyar neve a Milvinaek csoportjához tartozó fajoknak s kivált Zemplén-megyében van ez az elnevezés a nép ajkán elterjedve. Egyébként pedig a vadászok nem adnak külön nevet ezeknek a villázott farku madaraknak, hanem az obligát „kánya“ kategóriába számítják őket, legfeljebb a „vellás“ vagy „villás“ (ollós) farku jelzővel emlegetik együtt. Azonban úgy látszik, hogy a régi sólymászoknál sem volt magyar nevük a villázott szárnyas ragadozóknak, amennyiben „Milán“ néven említik a sólymász művek ezeket; a nép azonban erősen megkülönbözteti a Milvus-féléket villás farkukról és azon sajátáguknál fogva, hogy az elcsent kis libákat nem körmön, hanem szájba (csőrbe) fogva szokták elemelni, mintegy apportírozni. Mikor az alföldi libalegelők fölött megjelenik a „vellás farku férög“, a libapásztorok kalapot, husángot hajigálva feléje, teletorokkal emigyen szokták hessegetni a huncut jószágot:

„Hej-hej!“

„Hejjő-nye!“

„Kurr-hé-ja!“

„Kurvanyááád-he!“

Hanem ha a „hejjő“ libát picéz magának, a becsületes neve helyett a megvetőleges „férög“ titulus jár ki neki — emigyen: „férög vitte el a kis libát“, — és a nagyobb hitelesség okából (a faj helyes megjelölésének szempontjából) hozzáteszik, hogy a „pofájába vitte“; — ellenben ha sas viszi el a jószágot, az a „körmin lógati“. — Valószínűleg a régebbi leírók a parasztos „hejjő“-ből vették az impulzust a „héja“ elnevezés megalkotására — elég helytelenül (az újabb névesinálók csak követői a régieknek, tehát itt nem számítanak.) Bár mint már említém, a hejjő kissé póriás hangzású és nagyon is tájnév jellegű nevezet (de a Milvus-fajoknak is nagyon szórványos, ugyyszólván egyes vidékekre szorítózkodó előfordulásuk van hazánkban), másrészt azonban egyedüli magyar nevük lévén ez, bátran megmaradhatunk a népies hejjő nevezet mellett. Különben is afféle népmadár jellegűek lévén a Milvus-fajok, másrészt a vadászatban sem jutván nekik valami jelentősebb szerep, ennél fogva a népies hejjő nevezet egészen jól illik hozzájuk. A sokak által a Milvinaek csoportjába számított Pernis apivorus faj különben is elválasztva lévén a villá-

zott farku alakoktól, külön nevezetre tarthat igényt s a régi, buta irodalmi neve a p i k k a és d a r á z s ö l y v stb. elnevezés helyett sokkal inkább megfelelőbb a nép által használt p ö s z é r faji név, mely e madárnak poszméh pusztító tulajdonságára van alapítva.

6. SAS. Igazi eredeti és ősi magyar madárnév, melyet valószínűleg még honszerző őseink hoztak magukkal, s a melyről egyébiránt sólymász ősem azt írja naplójegyzetében, hogy p e r z s a eredetű madárnevezet volna s királyt vagy despotát jelent, a „s a h“-ból átidomitva. — A közhasználatban ma is igen elterjedt nevezet ez különben, kivált az oly vidékeken, amelyekben a sasoknak állandó és gyakori előfordulásuk van. A nép a vadászokkal együtt azonban csakis a tekintélyesebb nagyságu ragadozómadarakat szokta „sas“-nak nevezni, a föltünő nagyságuakat meg éppen „saskirály“-nak. Általában a „sas“ nevezet alatt már valami tekintélyesebb nagyságu és feltünőbb külemű madarat ért a nép. Hanem az tény, hogy oly madarat is „sas“-nak szokott nevezni, mely az obligát „kányával“ nem azonosítható, bárha nagyság tekintetében különbséget nem is találni, szóval minden szokatlanabb külsejű nagy madár s a s nálunk. Poetikával azonban a magyar nép nem igen környezi a sasmadarat, mint például ahogy a rajongó lelkű szerb nép a maga „orlov“-ját (sas) szokta, hanem egyszerűen csak „nagy barmot“ lát benne, mely szerinte „cudar jószág“, mert gyilkos állat és „cudarul körmöl.“

7. SÓLYOM. Ez a szláv népek „sokol“-ja és az „orlov“-nál is nagyobbra tartott ideális madara. Ellenben a magyar nép-nél nem népszerű a „sólyom“ vagy „solyim“, a hogy a nép ajka és a sólymászok is nevezték a régiségben a sólymot; de annál inkább nagyratartott madár volt hajdanta a nemességnél. A paraszt még csak nem is érinthette a megtorlás veszélye nélkül. Sólymász ősem azt állítja, hogy a ki sólymot lopott (persze a „nemtelen“ parasztiak közül), arra büntetésül kiéheztetett sólymokat kötözték vagy eresztettek rá s „eleven testét maratták velük“ . . . Hát persze az ily barbár cselekmények eszközeiül szolgáló bestiák iránt nem is csoda, ha a nép ugyszólván ellenszenvvel viseltetett s „népszerű“ állatalakjai között sohasem jelölt nekik kitüntető helyet. Sőt! És tényleg a népköltészetben sem találunk sehohsem nyomára a „solyim“ vagy „sólom“-nak és még a neve is ismeretlennek látszik a néptudatban. — Volt azonban még is egy sólyomfaj, melyet kivételesen sokat emlegetett a nép, de nem „sólom“ vagy „sólyom“ név alatt, hanem „r á r ó“-nak nevezte, és ez a „ráró“ ma is ott van a népköltészet becézett madarai között. Hogy azonban honnan vette népszerűségét a „ráró“ sólyom létére, azt nem lehet kibúozni.

8. VÉRCSE. Eredeti, tisztán magyar nevezet és ország-szerte el van terjedve. Így volt, ugylátszik, a régiségben, tehát a sólymáztat korában is, mert „efféle haszontalan pedzöket a nemteleneknek is, meg volt engedve tartani“ . . . A „vércse“ hangutánzó nevezet, a madár „vercsegő“ szavától származtatva.

9. HALVÁGÓ. A dunai halászok minden hallal élő ragadozó madarat „halvágó“-nak szoktak nevezni, de a *Pandion haliaetust* különleg még a „könyökös“ jelzővel is megkülönböztetik, minthogy röpközben szárnyát behajlott (könyökös) alakban szokta néha huzás közben tartani.

10. PÜHÖK. Régi magyar neve a *Circus galleus*-nak, melyet Erdélyben néhol és a borsodmegyei „bükk“-vidékein magam is hallottam említeni, hanem mindig a „kánya“-val kapcsolatban, így : „p ü h ö k - k á n y a“. A „pühök“ arra vonatkozik, hogy a madár, mint az uhu, felszokta magát fujni ha ellenséget vél, s aztán nagyot p ü h h e n t feléje, miközben a magába szedet levegőt kibocsájtja.

11. KABA vagy HERJÓKA. A *Circus* fajokra régi magyar elnevezése. Az első nyilván szláv eredetű, de nem bizonyos, mert a szláv nép felváltva hol „kobac“-nak, hol „kába“-nak mondja a baglyot. Egyébiránt „sárrétek“ környékén Biharban, Szabolcsban és Hevesmegyében a „kaba“ közhasználatban lévő madárnév és mindig a *Circus* fajokra alkalmazva — úgy a vadászok, mint a nép által is és vonatkozásában a „k a b a k - k ö r t é v e l é s k a b a k - t ö k k e l hozzák kapcsolatba, mert „olyan a fejük, mint a kobak“. — A herjóka (ugyancsak a főntebb említett megyékben használva), sokkal magyarosabbnak látszó nevezet, mint a „kaba“, noha kevésbé használatos s inkább csak a halásznép ajkán van (vagyis inkább csak volt a sárrétek fénykorában) elterjedve. — Egyébként a „herjóka“ a „pergyókából“ átadomított elnevezés és eredeti alakjában pillét jelent. Ugyanis a „pergyóka“ egyedüli eredeti magyar neve a pillének (a „lepke“ szláv eredetű); mivel pedig a *Circus*-fajok nemesak élénk színezetük és sajátságos mustrázatuk folytán, de röpközben testük fölé emelt szárnytartásuk következtében is óriási pillékhez hasonlítanak, a „herjóka“ elnevezés nagyon is pászol rájuk. — Szeged vidékén — mikor még a vizek környékén lakozó madarak az arcukat cserélt vidékekről el nem pusztultak : „b á g ó s z ö m ü - k á n y a“ néven különböztették meg a *Circus* fajokat, avagy pedig némelyiknek „fehér kánya“ volt a neve.

12. KESELYÜ. Ez a nevezet a régies „keselő“-ból vette származását s alighanem székely eredetű madárnév, vonatkoz-

tatva a keselyük ke se vagyis színhiányos (fehér) fejére. Így hívják a Vulturinaekat ott, ahol rendes előfordulásuk van ; más-
hol természetrajzilag korrekt elnevezésük nincs s leginkább „g a l-
l é r o s s a s“ néven szerepelnek. — A „S a s k e s e l y ü“ a nép
által alkotott nevezetnek látszik és mindenestre helyes termé-
szetrajzi érzékről tanuskodik, amennyiben a kétirányban gravi-
tálló rokonsági vonatkozásra mutat rá.

*

Ami az orvmadaraknál általam alkalmazott faji technikus terminusokat illeti, főleg a nép- s a régi solymásznyelvet tartot-
tam szem előtt, de csakis az olyan faji jelzőket vettem tekintetbe,
melyek kifejezetten a faj felismerését elősegítik, így például : „fe-
hérféjű hejő“ és „szürkefejű hejő“ stb. — A nyilvánvalólag
badar tájneveket, vagy a melyek latin, avagy német nevek szol-
gai fordítmányainak látszanak, valamint a mondvacsinált, erőlte-
tett névidomokat is gondosan elkerültem. Egyébiránt nomenclatu-
rám foglalata az összes hazai orvmadárfajokra nézve a következő :

1. GYÖNGYBAGOLY (*Strix flammea*, L i n n.) Habitusa gömbölyű (gyöngyszerű) fehér pettyekkel van kirakva, miért is a nép „g y ö n g y b a g ó“-nak nevezi és ez egészen megfelelő nevezet is.

2. URALI BAGOLY (*Sirnum uralense*, P a l l.) Se a nép, se a vadászok nem különböztetik meg, — tehát föntébbi i r o d a l m i neve megmaradhat.

3. ERDEI BAGOLY (*Sirnum aluco*, L i n n.) A nép- és vadásznyelvben csakis e néven fordul elő. A „macskabagoly“ paraszt tájnév lehet minden bizonynyal.

4. HÓBAGOLY. (*Nictea scandiaca*, L i n n.) Irodalmi név s mivel más magyar neve nincs, megmaradhat.

5. KARVALYBAGOLY (*Nictea ulula*, L i n n.) Irodalmi név, meghagyható.

6. GATYÁS CSUVIK (*Nictea tengmalmi*, G m) Állítólagos népies neve.

7. KÖZÖNSÉGES CSUVIK (*Glaucidium noctuam*, R e t z.) Népies elnevezése.

8. TÖRPE CSUVIK (*Glaucidium passerinum*, L i n n.) Irodalmi neve.

9. NAGY FÜLESBAGOLY (*Bubo bubo*, L i n n.) Népies magyar neve. A vadászok leginkább „Uhu“-nak mondják, amely hangutánzó elnevezés.

10. KIS FÜLESBAGOLY (*Asio otus*, L i n n.) Népies elnevezés.

11. MEZEI FÜLESBAGOLY (*Asio accipitrinus*, P a l l.)
Népies elnevezés.

12. TÖRPE FÜLESBAGOLY (*Pisorhina scops*, L i n n.)
Népies elnevezés.

13. FEHÉR KABA (*Circus cyaneus*, L i n n.) Népies elnevezés és a legmegfelelőbb. Az „örvesölyv“, „réti héja“ és „örvöly“ ugy e fajnál, mint az összes *Circus*-feléknél is elvetendő, amennyiben mondva csinált hamis értelmezésűek.

14. SZALAGOSFARCSOKU KABA (*Circus macrurus*, Gm.)
Különleg népies neve nincs; a vadászok sem különböztetik meg, irodalmi neve pedig semmitmondó („fakó réti héja“), hamis, miért is a „szalagosfarcsoku“, mint a fajt jellemző elnevezés, egészen megfelel.

15. HAMVAS KABA (*Circus pygargus*, L i n n.) Se a vadászok, se a nép névszerint nem különbözteti meg, miért is faji nevéül a legmegfelelőbbnek látszik a „hamvas kaba“.

16. KORMOS KABA (*Circus pygargus* Huszthyi, L a k a t o s.)
Csakugyan úgy néz ki a him, mintha kormos volna, azért adtam neki a „kormos“ faji jelölést.

17. FEHÉRFEJŰ KABA (*Rufocircus aeruginosus*, L i n n.)
Tényleg jellemző e madárra nézve a fehér vagy sárgásfehér fej. — A népnél és vadászoknál badar nevei vannak s hol kányának, hol nádí, vagy vizi bájának mondják, sőt sas(!)-nak is nevezik.

18. FEKETE KABA (*Rufocircus aeruginosus unicolor*, R a d d.)
Feje többnyire egészen, vagy legalább is részben a test színéhez hasonlít; tehát egész teste egyivásuan setét, miért is a „fekete“ jelző indokolt.

19. BAGOLYSZEMŰ PÜHŐK (*Circaetus gallicus*, Gm.)
Az irodalomban majd „kigyászsas“-nak, majd pedig „kigyászölyv“-nek nevezik — ahhoz képest, amennyiben a sasok vagy kánya-félék közé sorozzák. Miután pedig ez a madár sem nem sas, sem nem kánya vagy ölyv: irodalmi nevezetei tarthatatlanok és csakis a nép ajkán született „pühők“ elnevezést alkalmazhatjuk rája genus névül, faji jelzőül a „bagolyszeműt“ véve, mert tényleg bagolyszerű feltűnő nagy és színes szemei ismeretű jegyül szolgálhatnak.

20. KÖNYÖKÖS HALVÁGÓ (*Pandion haliaetus*, L i n n.)
E fajról főntebb már kimerítően tárgyaltam s az elmondottakhoz nincs mit hozzá adnom.

21. FEHÉRFEJŰ HEJJŐ (*Milvus milvus*, C u v.)
Nemi nevére vonatkozólag már nyilatkoztam; ami pedig species nevét illeti, részemről a legmegfelelőbbnek a „fehérfejű“ vagy „villás“

jelzőt tartom. A „fehérfejú“ azért is találó, mert van szürkefejú hejjő is. A „vörös“ jelző tévedésbe ejthet, mert van több más rőt színű ragadozó madarunk is

22. SZÜRKEFEJŰ HEJJŐ (*Hidroictinia korschun*). Ennek a feje mindig szürke vagy szürkés, miért is az előbbi fajjal ez oknál fogva se téveszthető össze. — Az irodalmilag használatos „fekete“ jelző nem állhat meg, mert röptében tekintve a legtöbb hasonmagyságu orvmadár feketének látszik.

23. DÉLI HEJJŐ (*Hidroictinia aegyptius*, Gm.) Faji neve származási helyére vonatkozik.

24. EURÓPAI vagy POFÁS PÖSZÉR (*Pernis apivorus*, Linn.) A „pöszér“ régi népies neve. Az „európai“ jelzőt azért használok, mert van más világrészi pöszér is. A „pofás“ népies jelölés a tollgyapjas duzzadt arcra vonatkozik; azonban az Alföldi galambászok az olyan galambot is „pofásnak“ mondják, melynek arcán setétebb vonás vagy folt van.

25. RÉTI SAS (*Haliaetus albicillus*, Linn.) E nevezet a faj tartózkodási helyére utal. Népies és a vadászok által is használt nevezet volt régebben, de volt egy tájneve is: a bese. Az irodalomban régebben többnyire németből fordított néven szerepelt

26. TÖRPE SAS (*Hirætus pennata*, Gm.) Népies és vadászos neve s nem hiszem, hogy a német *Zvergadler* fordítása volna. Csak a véletlen összetalálkozása lehet az, hogy a német is „törpének“ nevezi ezt a sást. — Irodalmi nevei mind rosszak s kivált a „tollas sas“ nagyon fura!

27. KÖSZÁLI SAS (*Aquila crysaetus*, Linn.) A legeredetibb népies és vadászos magyar neve.

28. PARLAGI SAS (*Aquilinus melanaëtus*, Linn.) A legeredetibb népies és vadászos magyar neve.

29. KIS BERKISAS (*Aquilinus pomarina*, Brehm). A „berkisas“ szintén népies és vadászos nevezet. A „kis“ jelző rámutat, hogy van nálunk „nagy“ faja is e madárnak. — Mondva csinált irodalmi neve a „lármás sas“, mely németből vett szolgál fordítás és hamis jelző különben, mert e sasfaj épenséggel nem lármásabb, mint a többi sas.

30. NAGY BERKISAS (*Aquilinus makulata*). Ennek sok irodalmi neve van, de egytől-egyig mind elvetendő, rossz. Irnak ugyanis a többek közt „kijáltó“ sást is, mely németből van átfabrikálva s már csak azért is elvetendő, mert a kiáltás nem csak ennek a sasfajnak a kizárólagos tulajdonsága, amennyiben a sasok mind szoktak „kiáltani“. — Használatos még a „fekete sas“ nevezet is — azzal indokolva, hogy e sasunk a

legfeketébb . . . Nohát ez nem áll, mert a sasok majdnem általában (bizonyos életkorban) egyformán mélyszinűek s specialiter egyik sem annyira setétebb színű a másiknál, hogysen ezt a körülményt faji tulajdonságnak lehetne venni s mint ilyenre, a faji nevet alapíthatnók.

31. KELETI SAS (*Aquilinus orientalis*, C a b.) Irodalmi neve. Olyan faji karakterbélyege nincs, melyre egy jobb nevezetet alapíthatnánk. Különben is kétes előfordulása faj nálunk.

32. GATYÁS KÁNYA (*Archibuteo lagopus*, B r e h m.) Valószínűleg ez a madár a népnyelvben előforduló „gornyó“ vagy „kornyó“. Az irodalomban „gatyásölyv“ nevezet alatt fordul elő; azonban mivel e faj nem „ölyv“ hanem k á n y a : módosíthatjuk faji nevét „g a t y á s k á n y á r a“ — A „teelő“, „ősz“ és „hó-kánya“ mind megfelelő jó nevezetek, csakhogy a „gatyás“ anyiban a legjobb, a mennyiben a faj felismerését elősegítő karakterbélyegre mutat rá.

33) SÁRGA KÁNYA (*Buteo ferox*, G m.) E fajnak nálunk csak a tulnyomóan sárga színű formája fordul elő, miért is faji névül a „sárga“ látszik a legcélszerűbbnek.

34. BERKI KÁNYA (*Buteo typicus*, Lakatos). A nyugat-magyarországi ligetek és berkek *typicus* madara ez; a „berki“ faji név e fajra nézve tehát a legjellemzőbb.

35. PARLAGI KÁNYA (*Buteo buteo*, L i n n.) Főleg mezőkön, nyílt helyeken kószáló faj; a „parlagi“ tehát találó faji névül kinálkozik. Az „egerész“ — mint ahogy sok író hibásan nevezni szokta — tulzás, mert bizony nemcsak eger vadászat e madár mestersége, fog ez mást is. Sőt!

36. VÖRÖSFARKU KÁNYA (*Buteo menetriesi*, B o g.) Karakteristikus ismertető jegye a vörös fark; faji névül tehát a „vörös farku“ a legcélszerűbbnek látszik.

37. ÉSZAKOROSZORSZÁGI KÁNYA (*Buteo Zimmermannae*, E h m e k e.) Semmiféle különösebb megkülönböztető bélyege nincs, ha csak kis alakját nem vesszük annak, — miért is faji névül talán az „északoroszországi“, mely fő előfordulási helyére mutat rá: leginkább megfelel.

38. NAGY KARALYKA (*Astur palumbarius*, L a c e p.) Régi sólymász neve; különben régi, irodalmilag is használatban volt neve még a „galambölyv“ vagy „galambölyü“ is. A „nagy karvaly“ nevezet iránt se lehet kifogást emelni; a „héja“ azonban elvetendő, mert ezt a nevet a *Milvus milvus*ra alkotta a népaika; különben is nem a „héja“, hanem a „hejjő“ az igazi. Ez utóbbi nevezetből idomult át idők sorján, vagy a természetrajzi írók kezén „héjára“,

39. KIS KARALYKA vagy KARVALY (*Accipiter nisus*, Linn.) Régi eredeti sólymász- s egyben népies neve.

40. TÖRPE KARVALY (*Astur brevipes*, Sev.) Az Astur nemhez tartozván, tehát mint ilyen, az *A. palumbarius*hoz képest valóban törpének mondható.

41. GALAMBÁSZ vagy VADÁSZSÓLYOM (*Falco peregrinus*, Tunst.) Az első népies, a második régi sólymászneve. Ez volt a régiek igazi vadász sólyma. A „vándor“ faji név német fordítmány, részint pedig igaztalan is, mert e madár nem „vándor“.

42. FECSKEFOGÓ SÓLYOM (*Falco subbuteo*, Linn.) Kissé hosszú, de a legjobb alföldi népies neve, amennyiben az orvmdarak között ez a faj a fecskéknek a legszenvedélyesebb ellensége; tehát a „fecskefogó“-t a legjellemzőbb faji névül tekinthetjük. A „hosszuszárnyu“, meg a „kabasólyom“ részint semmitmondó s részint igaztalan, mert e sólyomfaj semmiféle vonatkozásban nem áll a kabákkal (*Circusok*kal), szárnya pedig nem olyan feltűnően „hosszu“, hogy e tekintetben a többi sólymok közül egyáltalában kiválnék, mert a sólymok mind hosszuszárnyuak. Az „ölyüded“ aféle Bugát Pál zsánerü aprobáció, mert az a körülmény, hogy alsó testrészének mustrázata némileg a nőstény *Buteo typicus*-éhoz hasonlít, még nem teszi e madarat „ölyüded“-dé.

43. RÁRÓ SÓLYOM (*Hierofalco cherrug*, Gray.) Ez régi, a sólymászok idejéből való hangutánzó elnevezés és csakis ezen alakot és nem pedig a *Pandion haliaetust* illetve, mint a többek közt én magam is hamis meggyőződés alapján régi írásaimban állítottam volt. A „kelecsent“ vagy „kerecsent“ nem e madárra, hanem a nagy északi sólyomfajokra értették a sólymászok. A régi német és cseh sólymászoknál e sólyomfaj „blaufus“ név alatt is szerepelt, magyar neve azonban „ráró“ volt.

44. VEREBÉSZ SÓLYOM (*Aesalon merillus*, Gerrini.) Ezt a régi idegen nyelvű sólymászok „merlin“, néven nevezték. Magyar sólymásznevét nem sikerült kikutatnom. A népnyelv „verebésző“-nek, de „kisölvü“-nek is nevezi.

45. KÖZÖNSÉGES VÉRCSE (*Cerchneis tinnunculus*, Linn.) A népnyelvben országszerte elterjedt. Tájnevei emellett nem jöhetnek tekintetbe.

46. SÁRGAKARMU VÉRCSE (*Cerchneis Naumanni*, Fleisch.) Irodalmi neve.

47. KÉK VÉRCSE (*Cerchneis vespertinus*, Linn.) Alföldi népies neve.

48. SZAKÁLAS SASKESELYŰ (*Gypaëtus barbatus*, Linn.) Erdélyi népies neve.

49. KÉKNYAKU KESELYŰ (*Vultur monachus*, Linn.)
Jellemző faji neve, minthogy a nyaka tényleg kékes; ellenben a nálunk honos másik nagy keselyűfajnak, vagyis a:

50. FEHÉRNYAKU KESELYŰNEK (*Gyps fulvus*, Gm.)
fejét és nyakát fehér pelyhek fedik.

51. KIS vagy HOLLÓKESELYŰ (*Neophron percnopterus*, Linn.) Hazai keselyűink közt ez a legkisebb. Fiatal korában sötétszínű s majdnem hollószerű jelenség.

2.

LEIRÓ RÉSZ.

1851

/1866 |

Az orvmadarak rendje.

(Ordo Accipitres.)

Az orvmadarak a madárvilág felsőbb, hogy úgy mondjam: uralkodó osztályát képezik, melyek mellett a többi madárság a misera plebs jellegével bir csak s annyira alárendelt helyzetet foglal el a természet rendelkezéséhez képest, hogy lényük feláldozása árán kénytelenek amazok létérdekét biztosítani. S ez ép oly természeti törvény, mint az emberi társadalomban ama soha meg nem szünő létjog, mely az erőseket a gyengék fölé helyezi. Mert úgy rendeltetett, hogy az élet az erőfenség hatalmához, erejéhez legyen kötve s csak küzdelmek árán legyen kiérdemelhető a gyengék, életképtelenek üszkei, melyekből ám időtlen-időig egy-egy újabb serkenet veszi eredetét: csiráját, érdemét a léthez, a további életfolytonossághoz: egy újabb rendeltetéshez, melynek változatos betöltésére van hivatva nemcsak a „föld ura“ az ember, de a lények összességének minden osztálya, egyede, a melyek aztán hivatásuk kimerítése után kihullnak a létjogosultság rostájából; de az igazi erő soha el nem pusztul, mert ez a lét fentartásának örök kriteriuma... És ez örök törvény, melynek a legapróbb paragrafusa is éppen a lét érdekében van szentesítve egy fenségesebb hatalom bölcsessége által. Ezt tudva nincs jogunkban orvmadaraink létfenntartási működése miatt kérdőjeleket állítani szívében, hogy: miért van így? S miért zavarják a madártársadalom szolid összhangját a zsarnoki vágyak és cselekedetek megdőböntő mozzanatokkal?!... S erre csak egy a felelet: mert jogon, rendeltetésen, élettörvényen alapul cselekedetük... Ebből a szempontból tekintve az orvmadarak lét és cselekvési jogosultságát: nem-e helyénvaló, szükséges láncszemnek kell, hogy tekintse őket a belátás bölcsessége ama szigoruan megjelölt folytonossági övben, melynek összetartó erejében rejlik a fenséges gondolat testté vált nagy

összessége, melyben az egész nagy földi világ egyesül. — És természetes, hogy az orvmadarak rendjének is megvannak a maga osztályai: arisztokratái, rablólovagjai, nemessége, banditái s az éj leple alatt bujdokló orgyilkosai is egyben, de ezek mindegyike hatalmat, uralmat képvisel — kijelölt működési kört; tehát rendeltetést tölt be egy bizonyos cél érdekében — és a legjelentéktelenebb is közülök egyéniséget képvisel már alakja és megjelenésének tekintélyénél fogva is, a természet által előnyösen megjelölve, a hatalom fegyvereivel is ellátva s olyan tulajdonságokkal felruházva, minők a madárság misera plebsjeinek elérhetlenek. Ennek bizonyosságául tekintsük csak a méltóságos megjelenésű sasmadarat, a villámszárnyu sólymot — le a legkisebb, legjelentéktelenebb orvmadárig. Nem-e az erő, hatalom s egyéni kiválóság prototypusaiként állítható mindnyája előtérbe?! De a természetbuvár behatóbb tekintetével vizsgálva is őket, első pillanatra felöltik kiváló egyéniségük, magasabb értelmet sugárzó tekintetük, az izmos termet s a hatalom és erő jelvénye a hatalmas fegyverzet: görbe, éles csőr és nagyerejű karmaik. Ehez járul a hatalmasan megnyilatkozó egyéniség: az erő, bátorság és hajthatatlan cselekvési képesség, a fizikai tulajdonságok nagymérvű fejlettségével egyetemben stb.

Természetrájlilag az orvmadarak általános megkülönböztetői jegye, az oldalt többé kevésbé összenyomott és aláhajlított végű (horgas) csőr és hatalmas karmokkal fegyverzett lábaik, melyek segítségével többnyire élő állatokból álló zsákmányukat megszerzik maguknak. Csőrük tövét az u. n. viaszhártya (cire) fődözi, melyben az orrlyukak metszvék be. Mindnyája négy ujjal bír, melyek közül három előre s egy hátra irányul. A himek kisebbek a nősténynél és a legtöbbször élénkebb színekkel jegyvezék. Hangjuk kellemetlen rikácsolás, vereség, süvöltés vagy tompa huholás, de némelyek kivételesen artikulált hangok adására is képesek. A földön ügyetlenül mozognak, azonban a repülésnek mindnyájan nagymesterei. Fán, sziklán, odvakban, de a földön is fészkelnek; tojásaik gömbölyű alakúak. Két *alrendre*: *éjjeli* (*Accipitres nocturni*) és *nappali ragadozókra* (*Accipitres diurni*) oszlanak s ehez képest részint éjjel, részint nappal folytatják életfentartási tevékenységüket. Valamennyien „fészkelők“ (insessores,) azaz: midőn a tojásból kikelnek vakok és tehetetlenek s csakis kellő megerősödés és növekvés után kelhetnek szárnyra s lesznek képesek az önálló létküzdelemre.

I.

ÉJJEI ORVMADARAK

(SUBORD. ACCIPITRES NOCTURNI).

1851

/1866/

Ez az alrend az u. n. baglyokat foglalja magában, melyeket legujabb időben biológiai és különösen morfológiai adatok alapján némely ornithologus külön rendbe foglal s teljesen függetlenít (!) a nappali orvmadaraktól, a mit egyébiránt nézetem szerint semmiféle bonc- és élettani adattal nem lehet megindokolni, mert a baglyok kétségtelenül valódi, par excellence ragadozó madarak, melyeket nagyon közeli rokonságra valló erősen átmeneti alakok fűznek a nappali orvmadarakhoz, még pedig nem csak külső morfológiájok, de bonctani s főleg osteológiai adatok alapján is. Egyébiránt a baglyok jellemző bélyege a sűrű, kemény, de többnyire elálló és szétvált tollakból álló arckorong (tollkoszoru,) mely a nagy szemeket határolja*) s a fejnek előre tekintő arcot kölcsönöz, melyben a szemek egymásban állnak (előre tekintenek). Csőrük tövét kemény, szőr-szerű tollazat környezi, mely alá nem csak az orrlyukak, de a csőr nagyrésze is rejtve van. Testüket kissé laza, de dús, selymes és puha tollazat fedi, minek következtében reptük tökéletesen nesztelen. Testük egyébiránt tömzsi, rövid farku; lábuk is rövid, csüdeik és ujjai apró finom tollazattal fedvék. Nevezetes és fontos bélyegük még, hogy a külső ujj hátrafelé is hajlítható (ektamphiboli), tehát vetélő, mint a harkályoknál. A baglyok legtöbbje éjjeli állat, a napot rejtekhelyen töltve. Életmüködésük ugylátszik félreismert, mert bizony, a röpképtelen fiatal madarak és szárnyas vadfélék ragadozása folytán, nem minden fajt illet meg a szentté avatás gloriéje... s bár pupillájok tág, minek következtében egyszerre sok világot befog: midamellet nappal is jól látnak és még sötétben is kitünően használhatják szemeiket s így semmikép nincsenek akadályozva a prédászerezésben. Fészkelni fa- és sziklaodvakban, üregekben, sőt a földön is szoktak, de elhagyott varju- és orvmadárfészkekben is költenek. Tojásaik gömbalakuak, mindig tiszta

*) A tollkoszoru (korong) ritka fajnál hiányzik.

fehér színűek. A nappal mutatkozó baglyok a nappali orvmadarakra nézve ingerlő hatásúak s köréje csődülnek.

A föld kerekiségén eddig ismert fajok száma Sharpe szerint 316.

A) Bagolynemzetség.

(Fam. I. Strigidae.)

I. Lárvas-baglyok (Subfam. I. Strigidae.)

Arckorongjuk hosszas szivalaku, a lárva benyomását tevő tökéletes bagolyálarc. Csőrük oldalt igen lapos s majdnem még egyszer olyan hosszú, mint széles. Fekete vagy barna szeműek.

Gen. I. STRIX. Linn.

A csüd jóval hosszabb a középujznál; a szárny hegye túléri a fark hosszát. — Hazánkban csak egy faja fordul elő:

1. **A gyöngy-bagoly** (*Strix flammea*, Linn.): — *Faji jegyei:* Galamb nagyságu, komikus, vénasszonyos ábrázatu madár. Lábai, különösen ujjai gyéren tollazottak; középujja karmának belszéle kissé fűrész. 1-ső vezértolla hosszabb a 4-iknél.

Leírása: Felrészre hamvasszürke, helyenként vörössesárgával elegyítve s az egyes tollak feketével szegett gyöngyalaku fehér csucsfolttal és szakadozott fehér vonalakkal jegyezvék; vezértollai rozdasárgák és szürke vagy barna haránt szalagosak, belfosztányuk fehér széllel. Alól rozsdavörös vagy rozdasárgás fehér alapszinü, apró sötét és imitt-amott fehér gyöngy, avagy szabálytalan alaku foltokkal, azonban néha egész alrészre foltok nélkül való. Arckorongja barnasárga vagy sárgásbarna szegélyü; csőre világossárgás vagy sárgásfehér; szeme és karmai feketésbarnák.

Szinezete különben igen változó és kivált alsó részén a halvány rozsdaveres és fehér szín között sokféle variáció jön létre; felrészre is hol sötétebb hol halványabb szintónusokban variál. Közép-Európában az igen sötét színűek, délen a világosabb példányok gyakoribbak és utóbbiakból nálunk is néha akad. A világosabb formákat nevezik: *Strix flammea meridionalis*-nak.*)

Méretei: Hossza körülbelül 32–33, szárnya 27–28,5, farka 12,5–13,5, csőre 3,5, csüdje 4,7–5,5 cm.

A him és nőstény körülbelül azonos nagyságu.

*) Av. Hung. pag. 28.

A fiókák fehérpelyhesek; korongjuk ezüstfehér szegésű, a szemek körül barna árnyalattal.

Földrajzi elterjedése és tartózkodási helye: Az irodalmi adatok szerint kivéve a hidegebb égövet: az egész világon el van terjedve, azonban Európában való elterjedési határa részint a Balti-tenger tájai és észak felé Dél-Svédországnál északibb tájakra nem terjed, de Sőt Görögországban és Délkeleti Európában sem fordul elő.

Nálunk állandó madár s mindenütt előfordul, de mindig az ember közelét keresi. Erdőben sohasem található. Gazdasági épületekben, szőlőkben, régi épületekben, tornyokon, pajtákban és padláson lakik.

Költési viszonyai: Kétszer költ. Március elején már tojik s folytatja május, június és júliusban is. Tulajdonképeni fészke nincs, hanem törmelékre, szemétre rakja 5—7 tojását. A kotlás 3 hétig tart. Tojásai kissé hosszukásak, fehérek, hosszuk 38—41, középátméretük 29—30 ^m/_m.

Soha semmi kárt nem tevő, igen hasznos bagolyfaj.

II. Fejes-baglyok (Subfam. II. *Sirniinae*.)

Feltűnő nagy gömbölyű fejú és nagyobb részt igen kifejlett (elálló) arckorongu baglyok, a szemkörv azonban némelyeknél majdnem hiányzik. Szemük sárga vagy sötétbarna; a hazaiak csüdje tollas, lábujjaik csupaszok vagy gyapjas tollazattal, ritkábban ritkás szőrözettel borítvák. Vannak köztük nappali életet folytató alakok is.

Gen. I. SIRNIUM, Sav.

Igen nagy fej, köralaku, jól kifejlett tollkoszoru, a karmokig gyapjas láb, vagy ritkás szőrözetű lábujjak s a barna vagy feketés szem jellemzi fajait. Hazánkban 2 faja fordul elő:

1. **Erdei bagoly** (S. aluco, Linn.) — *Faji jegyei*: Kisebb a varjunál, de vastagabbnak látszik és feltűnő nagy feje van. Szárnyhegye farkhegyén jóval innen marad; farka kerekített, szeme feketés, csőre sárga, karmai sárgásszürkék (hegyök sötétebb,) lábujjai nem egészen a karmokig pelyhes tollazatuak. — Kétféle színváltozatban fordul elő; egyik a b a r n a (S. aluco. L.) másik a v ö r ö s (S. stridula, L.) Az előbbi a tipikus.

Leírása: Fölül szürkével és fehérrel tarkázott barna alapszínű; feje sötétebb s fehér csipkefoltokkal diszített; pofakörve szürkés fehér, barna sávokkal. Alrésze fehér, széles barna hosszávokkal és szürkés keskeny haránt szalagokkal.

A vörös változat (*S. stridula*) abban különbözik az előbbi tipikus formától, hogy a barna színt rozsdavörös helyettesíti. Egyébiránt e két színváltozaton kívül előfordul még egy harmadik is: a fekete vagy kormos (*S. aluco nigra*, Lakatos.) melyből nyugati Magyarországon több példányt lőttem. E forma egészen kormos színű, vagy piszkos fekete; mustrázata egészen elenyésző, vagy homályos.

Méretei: Hossza körülbelül 37—42, szárnya 27—29·6, farka 16·7—18, csőre 3·4—4, csüdje 4·5—5·6 cm.

A him és nőstény hasonló nagyságu.

Földrajzi elterjedése és tartózkodási helye: Európában majdnem mindenütt előfordul, különben pedig az egész mediterrán subregióban hazás. Hazánkban barna és vörös színváltozatban egyaránt közönséges; a feketeék ritkák ugyan, de előfordulásuk az egész országra kiterjed.

Állandó madár és szigoruan erdőlakó, kiváltképpen pedig az odvas fákkal bővelkedő erdőket kedveli, de azért nem válogatós lakhely dolgában s még nagy terjedelmű nyiresekben is otthonos. Ősszel, télen s kora tavasszal néha nagyobb kertekben, parkokban és gazdasági épületek körül is feltűnik. — A napot ág-tövében gubbasztva*) átalussza s csak alkonyat felé élénkül s száll ki.

Költési viszonyai: Ha az idő kedvező, februárban már párzik s márciusban költ. Tojásait faodvakba, varjufészekbe s nagyon ritkán erdő közelében fekvő épületek padlásán helyezi el. 2—3, ritkán 4 fehér színű és gömbölyded alaku tojást rak s kizárólag csak a nőstény ül, a fiókákat azonban mind a két ivar közösen táplálja, de a him az ülő nőstényt is a kotlás befejeztéig. A kotlás három hétig tart. Tojásai 45·5—49·7 m/m hosszúak és 37—40 m/m szélesek.

Kivált költése idejében nagyon kártékony bagoly-faj ez, mert sok apró madarat, fészkesfiókát, rigót, seregélyt stb. s apró fácány- és fogolycsirkét elemészt, de ha alkalom kínálkozik rá, egeret is fog.

2. *Urali bagoly.* (*S. uralense*, Pall.) — *Faji jegyei:* Nagy bagoly, majdnem uhu nagyságu. Farka feltűnően hosszú s hegyes ékalakban végződik; csőre sárga, talpa és karmainak alsó fele sárgás. Tollkoszorui igen fejlettek s nem párhuzamosan futó fekete körvonalakkal tarkáltak.

Leírása: Színezete nagyon változékony: majd barna, majd szürke, sőt feketebarna példányok is kerültek már. Arca szürke,

*) A fekete változat mindig szederindás helyről a földről röppent föl.

szemkörve tiszta fehér szegésű, sötétbarna mustrázzal. Fölül és alól többé-kevésbé szennyesfehér vagy fehérszürke, barna hossz-sávokkal tarkálva; szárnya és farka szélesen szalagozott; a farkon 7—8 sötét és világos sávoly; 1—5-ik vezértolla rojtos szélű; lába a karmokig pelyhes tollazattal fedett.

A him és nőstény egyforma.

Méretei: Hossza körülbelül 55—63, szárnya 36—39, farka 24—31, lába 4·5—5·9, csőre 4—5 cm.

Földrajzi elterjedése és tartózkodási helye: Az irodalmi adatok szerint leggyakoribb az Uralhegységben, általában Európa északi és keleti részeiben, valamint Közép-Ázsiában az Ochotzki tengerig. Nálunk nemcsak rendes téli vendég Felső-Magyarország és Erdély hegyes tájain, hanem Horvát és Szlavonorságokban, valamint a Kárpátokban stb. költ is.

Tartózkodási, helyesebben előfordulási helye a hegyvidéki nagy erdőségek. Dr. Madarász Gyula említi, hogy Élesden, Biharmegyében a költési időben egy him példányt lőttek volna.

Költési viszonyai: Tulajdonképpen fészket nem épít, hanem faodvakban, elhagyott orvmadárfészkekben és sziklahasadékokban költ. 2—3, ritkábban 4 tojást tojik, tojásai kissé hosszukásak és fehér színűek, hosszuk 48—50, szélességük 42—43 ^m/_m.

Kártékony vadpusztító bagoly, mely leginkább nappal jár zsákmánya után.

Gen. II. NYCTEA, Stpf.

A tollazat túlnyomóan fehér, vagy legalább alól fehér alapszínű s félholdidomu, nyilpetty, vagy hullámos mustrázzal rakva; az egész láb a karmokig rendkívül dús és gyapjas tollazattal fedett. Jellemző még a nappali életmód. — Hazánkban 2 faja fordul elő:

1. **Hóbagoly** (N. scandiaca, L.) — *Faji jegyei*: Majdnem uhu nagyságu. Alapszine fehér, s csak a fejetetején, szárnyfedőin, hátán, evezőin, alsó testén és farkán vannak feketés, barnás sávok, melyek nyilhegyszerűek és félholdalakuak. Csőre és karmai feketék, szeme sárga. A him és nőstény egyforma.

A fiatalok foltosabbak, ellenben a vének majdnem folttalan, tiszta fehérek.

Méretei: Hossza körülbelül 59—66, szárnya 40—46, farka 23—25, csüdje 5·2—5·6, csőre 4·5 cm.

Földrajzi elterjedése: A sarki tájak madara s még a 82°33' szél. alatt is észlelték. Hazánkban felette ritka vendég, úgy, hogy csak kevés adatunk van nálunk való előfordulásáról. A Nemzeti

Muzeumban két hazai előfordulása példány van, egyiket 1860 március 27-én Ungmegyében, a másikat 1891 november 3-án Ujszásznál (Pestm.) ejtették el. Van az Országos Mezőgazdasági Muzeumban is néhány darab, ezek származási helye azonban előttem ismeretlen. Petényi állítja, hogy 1837-ben Prasiván (Ungmegyében) is lőttek volna két darabot.

2. **Karvalybagoly** (N. ulula, Linn.) — *Faji jegyei*: Farka szembetűnően hosszú, ékalaku; szárnya csak farka közepéig ér; 2–4 vezértolla külfelül keskenyült. Nappali bagoly.

Leírása: Fölül sötét kávébarna, fejetetején fehérrel erősen foltozva; pofája és nyakoldala fehér; fülfedői mögött nagy félkör alakú fekete, nyakszirt táján barna folt van; tarka és keskeny nyakkörve barna, mely alatt széles fehér örv következik; váltollainak nagy része tiszta fehér; deréktája és felső farkfedői fehér szalagokkal, szárnya is fehér szalagokkal és foltokkal tarkázott. Alrésze fehér, keskeny barna karvalycifrázattal (hullámvonalakkal), csőre sötétzöldes, oromzata sárga; karmai feketék; szeme élénk világossárga; farka 9–11 keskeny fehér szalaggal csikolt.

A him és nőstény egymáshoz hasonlít.

Méretei: Hossza körülbelül 36–40, szárnya 22,5–25, farka 17,5–19, csőre 2,4–2,5, csüdje 2,5–3 cm.

Földrajzi elterjedése: Északi-Európa, Északi-Ázsia és Szibéria. Szigorubb időjárásu telekkel kissé délebbre lehuzódik s ilyenkor — igen ritkán — hozzánk is ellátogat, de nagyon ritkán kerül szem-, méginkább eső elébe; a Nemzeti Muzeumban is mindössze három hazai példány van (egy Breznóbányáról, egy Árvamegyéből s egy Csálóköz-Somorjáról.) Chernel 1895 szeptember 26-án a Bükkhegységben (Zsérc fölött) délután 4 órakor látott egyet magfacsucsján a „napfényben sütkérezni.“

Jegyzet. E ritka fajnak „két formáját szokták megkülönböztetni, az egyik a tipikus N. ulula, melynek földrajzi köre Észak-Európa és Nyugati-Ázsia; a másik az N. doliata, Pall. Ez utóbbi forma Északi-Ázsiában és Szibériában él s abban különbözik a tipikustól, hogy hasoldala szennyes fehér s a harántsávok keskenyebbek. Ezek azonban oly csekély különbségek, hogy azok alapján a két formát egymástól fajilag szétválasztani alig lehet. A fönt felsorolt magyar példányok inkább az utóbbihoz hasonlítanak s teljesen egyeznek a Krasnojarszk környékén lőtt példányokkal.“ Dr. Madarász Gyula.*)

*) Magyarország madarai,“ pag. 207.

Gen. III. NYCTALA, Brehm.

Kuvikszerű. Az arckorong tollai sugarasok s a szem fölött rövidebbek, mint alól; a fülkagyló rendkívül nagy; a lábak a karmokig sűrű gyapjas tollazattal borítvák. Csak egy faj:

1. **Gatyás-csuvik** (N. tengmalmi, Gm.) — *Faji jegyei:* mint föntebb. 1—3 vezértolla szükitett. Általában a kuvikhoz hasonlít, de gazdagabb tollazatu s több rajta a fehér.

Leírása: Fölül barna; szeme előtt és szemhéja fekete, arckorongja sötétbarna szegésű, különben pedig homlokával együtt tiszta fehér gyöngyalaku foltokkal hintett; fejteteje s köpenye szabálytalan fehér foltokkal tarkázott; torka barnás; hasoldala fehér, barna rajzolatokkal; lábszár és ujj-tollai szennyes fehérek; szeme világos, csőre szennyesárga, karmai feketék.

A him és nőstény egyforma.)*

Méretei: Hossza körülbelül 23·5—26, szárnya 16·5—18·5, farka 8—10, lába 2·4—2·7, csőre 2·2—2·4 cm.

Földrajzi elterjedése: Észak- és Közép-Európa, továbbá Észak-Ázsia. Leginkább a Sarkkör alatt, a fenyüövben, délibb tájakon az Alpok és hazánk őserdeiben fordul elő. A Kárpátokban állandó madár; az erdélyi havasokon ritkább. Leginkább fenyvesekben tartózkodik; költésre oly erdőrészeket keres, melyekben egyes nagy, odvas lombfák is állnak.

Fészkelése: Májusban költ; tojásait elszáradt, vén fák üregeibe (többnyire harkályodvakba) rakja. Fészkében nem almol. 3—7 fehér tojása van. Tojásai 29—35 m/m hosszúak és 28—35 m/m. szélesek.

Gen. IV. GLAUCIDIUM, Boie.

A legkisebb baglyok. Az arckorong kevésbé feltűnő; rövid termet, összetartóbb tollazat; a csüdet rövid tömött tollazat borítja, ellenben a lábujjakon a tollazatot gyér szőrök és serték helyettesítik; a szem sárga. Két fajjal szerepel:

1. **Közönséges kuvik** (G. noctua, Scop. Athenae**) noctua, Scop.) — *Faji jegyei:* Kisebb a galambnál, rövidebb, tömzsibb; szárnyai rövidek, nem érnek farka végéig; 2—4. vezértolla majdnem egyenlő.

Leírása: Fölül szürkés kávébarna; fejteteje csepp alaku fehér foltocskákkal és felső nyakrésze szakadozott, kettős fehér szalagocskákkal diszitett; szemkörülete, fülfedője alatt, tokája és

*) Mindkét ivar fiataljai kávébarnák, vezértollaikon és farkukon kevés fehér folttal.

**) Boie Iris, 1822. pag. 549.

begye fehér. Melle, hasa, szintén fehér, barna foltokkal és széles foltnyulványokkal; alsó farkfedő-tollai, valamint a csüd tollazata is fehér, mely színezet néha rozsdasárgába hajló. Ezt tapasztaljuk néha az alsó testrészen is helyenként. A szárnyfedők nagy gömbölyded fehér foltokkal tarkázottak; a farkon 4—5 sávszerű, rozsdásfehér foltozás. Csőre zöldessárga, szemei sárgák

A him és nőstény egyforma.

A fiatalok vénékhez hasonlítanak, de mustrázatuk, különösen a hasoldalon, elmosódottabb.

Méretei: Hossza körülbelül 22—28, szárnya 15—17,5, farka 8,5—8,8, lába 2,9—3,6, csőre 2—2,5 cm.

Jegyzet: Dr. Madarász Gyula a következő megjegyzést füzi e fajhoz: „Magyarországon főleg a (leirt) tipikusan színezett példányokkal találkozunk. Az erdélyi részeken valamivel világosabbak és inkább vörhenyes árnyalatúak fordulnak elő, a melyek azonban nagyon távol esnek a mediterrán formától vagyis az u. n. Athene (*Glaucidium glaux*-tól.)

Ellenben Chernel I. a következőképp nyilatkozik: „Termetre és színezetre is bizonyos eltérések fordulnak elő, úgy a déliek rozsdabarnák s a *Glaucidium noctuum glaux*, Sav. (meridionális, Riss) fajhoz tartoznak, mely Egyiptomban és Palestinában fordul elő.“ (?)**

Földrajzi elterjedése: Közép és Dél-Európa. Hazánkban igen gyakori előfordulása, leginkább emberi lakok közelében élő madár. Nappal leginkább odvas fákban, régi épületekben, padlásán, templomokban, várromokban, pajtákban stb. szokott meghúzódni, de nyílt helyeken is mutatkozik, így kazalon, kéményen, karóhegyen, ablakban, falakon stb. sokszor látni üldögelni szárnya alá dugott fejjel és elvan egy helyen egész nap is, míg csak az alkony tette nem szólítja.

Költési viszonyai: Áprilisban pázrik s május elején már tojásait költi. Tulajdonképpen fészket nem épít, hanem faoduban, padlásán, falak üregeiben, romokban stb. költ, némi szalma, vagy silány szeméttvacokra rakva 4—5 fehér tojását, melyeket 15—16 nap alatt kelt ki. Tojásai 33—35 m/m. hosszúak és 26—29 m/m. középméretűek.

2. **Törpe kuvik** (*G. passerinum setipes*, Madarász.) Ez az alak az Észak-Európában élő tipikus *Glaucidium passerinum* déli formája és csakis ez a forma fordul elő Magyarországon fenyvesekkel borított magas hegységeiben, a hol

*) „Magyarország madarai,” p. 205.

**) Chernel: Magyarországi madarai,” p. 453.

egyszersmind állandó madár. — *Jegyei*: Veréb nagyságu vagy valamivel nagyobb. Lábujjtollai igen rövidek, szőrszerűek és piszkos fehérek; farkán 4–5 fehéres haránt sávoly.

Leírása: Fölül sötétbarna, néha vöröses árnyalattal, különben pedig rendesen fehéres vagy sárgás pettyekkel és csucsfoltokkal tarkált; nyakának hátsó részén különböző nagyságu fehér foltok vannak; pofája és alrésze tiszta fehér, barna mustrázattal, pofáján és mellén ugyanis harántosan csikolt, hasán hosszávazott. Farka barna 4–5 fehér haránt csikkal; fehér csüd tollai szintén barna haránt csikosak. Csőre világos vagy sötét szaruszinű, karmai feketék, szeme sárga.

Méretei: Hossza körülbelül 15–17, szárnya 9·6–11·5, farka 5·5–8, csőre 1·2–1·5, csüdjé 1·4–1·8 cm.

A him és nőstény egyforma.

A fiataloknál a fejtető és hát petty és folt nélkülváló, ellenben a hasoldal sávosabb és sávjaik szélesebbek.

Tartózkodási helye: Előszeretettel a hegyvidékek fenyveseit lakja; sikságon ritkán fordul elő. Előfordulása bizonyos helyekhez kötött, de sehohsem gyakori (avagy talán ritkán kerül szemelébe rendkívül buvódsi természete miatt?) — Ősztől tavaszig az előhegyekbe, völgyekbe, sőt a kertekbe is behuzódik és a kis kutya ugatásához szakasztotta hasonló hangjával jelentgeti magát az avatott fülnek, de azért nehéz ráakadni, noha inkább nappali, mint éjjeli madárka.

Fészkelése: Hazánkban a rendes fészkelőkhöz tartozik a Kárpátokban, Felső-Magyarország és Erdély bércei erdeiben. Fadóvakban költ és 3–4 fehér tojást tojik. Tojásai 30–32 m/m, hosszúak és 25–26 m/m. középméretűek.

III. Fülesbaglyok (Subfam. III. Buboniae.)

Igen nagy alakú közép- és kicsiny termetű fajok. Fejetejök mindkét oldalán egy-egy fülszerű tollpamat („fül”) látszik. Szemeik vörösbarnák vagy sárgák, melyek nem feltűnő arckorongban ülnek.

Gen. I. BUBO, Dum.

Az 1-ső és 6-ik vezértoll körülbelül egyforma hosszú, a 2–4-ik a leghosszabb; a fark hosszabb, mint a szárnyhossz fele; a csőr kevéssel hosszabb mint magas; a csüd kissé hosszabb a középujjnál; lábak egész a karmokig tollasak. Avifaunánkban csak egy fajjal szerepel:

1. *Nagy fülesbagoly* (U h u. B. bubo, Linn.) Lud nagyságu. — *Leírása*: „Füle“ hosszú, fekete, belfelöli szélén sárgás. Egész teste rozsdasárga alapszinű, barna-fekete széles hossz-sávokkal, keskeny harántesikokkal és néha fehér foltokkal is tarkázva; melle hosszú sávokkal, hasa keskeny harántesikokkal mustrázott; csőre és karmai feketék; lábfedő-tollai rozsdasárgák, finom, fekete sávozással; szeme narancsvörös.

A nőstény nagyobb és setétebb alapszinű; fülei rövidebbek.

Méretei: Hossza 57–72, szárnya 44–50, farka 24–31, csőre 4·1–5·5, lába 6·5–8·5 cm.

Földrajzi elterjedése: Majdnem egész Európában, fel a magas északig el van terjedve, továbbá Észak-Afrikában (főleg az Atlasz hegységben) és Ázsiában Khináig.*) Hazánkban leggyakoribb Felső-Magyarországban a Kárpátokban, úgy Erdélyben, de előjön az Al-Duna mellékén is. Sziklás, szakadékos hegyi erdők a kedvelt tanyái, azonban tartózkodási hely tekintetében kiszámíthatatlan, amennyiben mocsáron, a Dunaligetekben és ősligetekben is gyakran rá lehet akadni s bár nálunk állandó madár, mindamellett telente némely síksági vidéken nem nagy ritkaság, hogy k ó s z a uhut fog a „héjakosár.“

Fészkelése: Fészkelés tekintetében ép oly kiszámíthatatlan, mint tartózkodási hely dolgában, a mennyiben hol sziklarepedésben, hol faoduban, magas földpartok üregeiben és elhagyott orv-madár fészkekben, hol pedig bokros erdőtalajon, tönkön vagy mocsárban akadáhatni fészkére, szóval a helyi viszonyok nagy befolyást gyakorolnak fészkelésére. — Március—áprilisban tojik és 2–3, ritkán 4 tojást, melyek három hét alatt lesznek fakadósak. Tojásai 53–63 ^m/_m hosszúak és 46–51 ^m/_m szélesek.

Igen kártékony bagoly-faj, mely mindent elemészt, amivel csak megbirkózhatik. Semmi néven nevezendő vadfaj nincs előle biztonságban, sőt a halászkodásra is ráadja fejét. Kártékonyága dacára is azonban vétek bántani, mert már ugysis fogytán van ez a becses vadászobjektumunk s ára egyre emelkedik.

Gen. II. ASIO, Briss.

Határozott, jól kivehető arckoronggal, mely a szem körül minden irányban egyenlő térfogatu. Szárnyak a farkat túlérlik. — Nálunk két faja van:

*) „Az északi uhuk általán világosabb, fehéres és szürkés alapszinűek, a déliek sötétebbek. Közép-Ázsiában, de már délkeleti Oroszországban is világosabb és nagyobb fajtában él. (Bubo-bubo turkomanus Evers. 1835.) Chernel I. „Magyarország madarai,“ pag. 439.

1. **Kis (vagy közép) fülesbagoly** (*A. otus*, Linn.) — *Faji jegyei*: Erős galamb nagyságu. Fülpamatja igen hosszú; 1-ső vezértolla rövidebb, mint a 4-ik.

Leírása: Egész testét a rozsdasárga alapszín dominálja, fölül fekete-barna foltnyulványokkal s apró szürkés, barna, fekete és fehér tarkázattal; a szárny és fark harántszávos. Alrésze rozsdasárga, fehér és sötétbarna foltokkal (utóbbiak gyakran kettős kereszt alakúak). Lábait a karmokig fehéres rozsdasárga tollazat borítja. Csőre fekete, szemei narancssárgák.

A him és nőstény egyforma.

Méretei: Hossza körülbelül 32–36, szárnya 29–31, farka 15–16,4, lába 3–4,2, csőre 2,8–3 cm.

Földrajzi elterjedése: Egész Európa, Ázsiának nagy része Japánig, de előjön Észak-Afrikában is. Hazánkban nagyon közönséges faj. A hegyi és rónasági erdőket egyaránt lakja, de inkább az előhegységi fenyő és nyírerdők, füves vágások képezik igazi otthonát. A nálunk költő példányok valószínűleg állandók, de télire egész inváziói érkeznek hozzánk északibb tájakról a retilálló baglyoknak, ligetekbe, parkokba, (kivált fenyves csoportokba) s a Duna- és Tiszapart erdeibe és csaknem minden síksági erdő-csoportban telepedvén meg, mindig a széleket keresve s egymás közelében néha nagy sokaságukat lehet rebbenteni. — Hanem ezzel kapcsolatban az a kérdés ötlük fel, hogy vajon mivel él az egyes helyeken megtelepedett tengersok bagoly? Mert annyi egér némely helyen talán még a megyében sincs, a mennyire a sok bagolynak szüksége volna!

Fészkelése: Márciusban párzik s varju, örvös-galamb és mókusfészekbe rakja le tojásait, melyek száma 4–6, kivételesen 7 darab; színük fehér. A tojások 38–42 m/m. hosszúak és 31–34 m/m. átméretűek.

Nem olyan szent madár ez, mint a minőnek a szobatudomány hirdeti, mert kivált telente a sok apró madár mellett a foglyokból is kiveszi a vámot, azért látni gyakran a kazlak körül.

2. **Mezei fülesbagoly** (*A. accipitrinus*, Pall.) — *Faji jegyei*: Valamivel nagyobb, mint az előbbi; fülei aprók, nem feltűnők, lesimitva nem láthatók; 1-ső vezértolla hosszabb mint a 4. Két középső farktollán szemalaku foltok és a világos harántszávosban a tollszár mindkét felén, egy-egy kisebb sötétbarna folt van.

Leírása: Felületese szemlére az előbbitől könnyen összevethető színezetbeli hasonlatossága folytán. Alapszíne fölül agyagsárga, fehér foltokkal és barna hosszszávosokkal; arckorongja fehér, széle barna, fehér és sárga színekkel tarkálva; szeme

körül (és mögötte) fekete. Alól sárgás fehér, barna hossz-sávokkal, vagy fehér, mustrázat nélküli (vének); lábainak gyapjas tollazata halvány rozsdasárga. Csőre és karmai feketék; szeme élénk sárga.*)

A him és nőstény egyforma.

Méretei: Hossza körülbelül 33—39·5, szárnya 29—31·8, farka 15—16·5, csőre 2·6—2·8, lábai 3·5—4·6 cm.

Földrajzi elterjedése: Kozmopolita, amennyiben az egész világon el van terjedve. Magyarországon az átvonulási időszakban mindenütt igen közönséges. Az Alföldön augusztusban már érkezni kezd és a téli hónapokban is gyakori jelenség. A kulturföldek gazos, ugaros helyein, gazos tarlóban, kukoricásokban, nádban, rétben, füves vágásokban stb. s mindég a földön tanyázik.

Költési viszonyai: Október és novemberben van a fő átvonulási ideje, de — valószínűleg a mieink — gyengébb teleken át is nálunk maradnak, mert nemcsak átvonuló, de egyszersmind költő faj is nálunk, ámbar csak szórványosan, imitt-amott és több-kevesebb példány egymás közelében, vagy csak egyesek költenek alvidékeinken. Szaporitási viszonyai eltérők az előbbi fajétól, amennyiben ugyanis nemcsak hogy többnyire előbb párzik, de fészkelő hely dolgában is különbözik, a mennyiben tojásait a puszta földre rakja. Tojásainak száma 3, 5 egész 6; tojásai az előbbi fajéhoz hasonlítanak, hosszúságuk 38—42, szélessége 30—32 m/m .

A költési időben sok apró fiókmadár elpusztul a körmei közt és a fácán s fogolycsirkékben is kárt tesz.

Gen. III. SCOPS, Savigny.

Határozott fülszerű tollpamat; a csüd tollas, az ujjak csupaszok, szaruszinűek. Csak egy faj.

1. **Törpe fülesbagoly** (Füles kuvik. *S. scops*. Linn.) — *Faji jegyei:* Rigónyi kis bagoly, de tömszibbnek látszik rövid farka miatt; fülecskéi lesimitva alig észrevehetőek.

Leírása: Barnásszürke alapszinű, fekete hosszanti sávok-, szürke háránt zigzug vonalakkal, fehér foltokkal és sárgabarna szinelmosódásokkal tarkázva. Válltollai külső szélükön világos fakók; evezői és kormánytollai többé-kevésbé harántesikoltak;

*) Chernel I. e faj leírását a következő megjegyzéssel kíséri: „Akadnak példányok — az Al-Duna vidékéről (Temesmegye) kaptam néhányat s láttam még többet is, — melyeknél a rozsdasárga alapszint fehér helyettesítette. (Talán az *A. accip. aegolius* Pall. faj ez.)

Nem, hanem a tipikus *A. accip.* idős egyénei és többnyire „nőstények.“

csőre sötétbarna, szája és szemei sárgák, lábujjai barna szaruszinűek, karmai barnásszürkék.

A Kárpátokban élők nagyságra és színezetre nézve bizonyos mértékben változók (különösen fölül sötétebbek.)*

Méretei: Hossza 18—21, szárnya 11·5—15·5, farka 6—7, lába 2—3·1. csőre 1·5—1·8 cm.

Földrajzi köre: Közép- és Dél-Európa, Észak-Afrika. Magyarországon mindenütt előfordul, de bujdokló életmódja miatt nehéz ráakadni; télire elvonul. Előhegyekben, szálerdőkben, erősen befásított szőlőkben, fásorokban stb., szóval síkságon és hegyekben egyaránt előfordul. Chernel észlelte 1000 méternél magasabban a tengerszine felett. — Hogy nehéz felfedezni, annak egyrészt bizalmaskodása is az oka, mert nehezen repül ki buvhegyéről s ha kirepül, roppant sebesen odább áll.

Fészkelése: Májusba költ, faodvakban, szőlőközt lévő gúnyhók, gulibák rejtett oduiba rakva 3—5 gömbölyded, fehér tojásait. Tojásai 29—31 $\frac{m}{m}$ hosszúak és 25·6—28 $\frac{m}{m}$ szélesek.

*) Az ilyeneket Dr. Prazák külön fajtaként (*S. scops taczanowski*) különbözteti meg.

II.

NAPPALI ORVMADARAK.

(SUBORD. ACCIPITRES DIURNI)

B) Bagolyszerű átmeneti alakok.

(Fam. II. Strigiformes.)

1851

/1866 |

Alaktani viszonyaik s nappali életmozgalmuk folytán, a baglyok kivételével az összes ragadozók mind ebbe az alrendbe tartoznak; a közelebbi hasonlóságok-, illetve a szorosabb rokonságra valló külső és belső morphologiai sajátásaik alapján kiindulva azonban, 3 nemzetségre (Strigiformes, Falcones és Vultures), illetőleg ezek keretében 10 alcsaládra (Circinae), Circaetinae, Pandioninae, Milvinae, Aquilinae, Buteoninae, Accipitrinae, Falconinae, Gypaetinae és Vulturinae) oszthatók.

Sharpe „Hand-List B. I. 1899.“ című munkája szerint, a jelenleg ismert fajok száma 506,*) melyek közt azonban sok hamis „faj“ bujdokol.

*) Ezek között ninesenek Amerika „álkéselyű“ i, melyeknek a bonctan külön rendet (Ordo Cathartidiformes) követel.

B) Bagolyszerű átmeneti alakok.

(Fam. II Strigiformidae.)

Külemük és bonctani adataik (különösen csontvázuk), valamint sok tekintetben szokásaik is erősen a baglyokra emlékeztetnek, sőt az ezekkel való közeli rokonságra utalnak, köztük és a sólyomnemzetség (Falcones) közt közbülső, illetőleg átmeneti helyzetet, tehát összekötő kapcsolatot képezve. Máskülönb pedig ezen csoport alakjait illetőleg, az egymás közt való fokozatos átmeneti viszony dokumentálói teljesen hiányzanak közülök.

Alaktani s belső hasonlóságok tekintetében a baglyokhoz legközelebb állnak és főleg fejükön és nyakukon viselik azokat a bélyegeket (arckorong, vagyis többé-kevésbé elálló tollkarika a szemek körül és a nyakörv), melyek az éjjeli ragadozók külemére nézve legfőbbként jellemzők. Mások egyéb bagolyjegyek (mint a laza [elálló] tollazat, nagy fej s nagy sárga, meredt tekintetű s keskeny pehelygyűrűvel körített szem, feltűnően rövid ujjak és egyéb jegyek) birtokában vannak s különösen bonctani (s kivált csonttani) viszonyaik nagy hasonlósága folytán árulnak el közeli rokonsági viszonyt a baglyokkal. Egyébiránt ebbe a csoportba sorozott alakokra nézve jellemző karakter-bélyeget képez az a körülmény is, hogy a baglyokat jellemző szemkörüli tollazat valami nyoma mindig felfedezhető a szemüknél, fülük vagy a szemük- és csőrük között, esetleg a szemet közvetlenül körítő feltűnőbb pehelygyűrű alakjában.

Tollszínezet tekintetében jórészt eltérnek a sólyomnemzetség alakjaitól s tollazatukat főleg a világos (fehér) és élénk színek dominálják (tojásaik is fehér alapszínűek kékes vagy szürkés emaillel.) A fehér szín mellett némely fajra nézve az igen élénk színek is jellemzők, kivált fiatal korukban a habitus élénk színű tollszegései.

A farkmustrázat karakterisztikuma tekintetében is erősen különböznek a sólyomnemzetség alakjaitól, amennyiben nagy foltok által alkotott széles, korrekt farksavolyokat tüntetnek fel, melyek a korról gyakran elhalványodnak, sőt esetleg végleg el is tűnnek.

Szemük mindig sárga, tipikus bagolyszem. Feltűnik még az erősen bagolyra valló vetellő ujj is, a mi semmi más nappali orvmadárnál nem fordul elő; valamint többnyire hosszú lábszáraik folytán is különböznek a többi orvmadaraktól s némely alak még abban is, hogy csüdei különös durva pikkelymustrázzal vannak ellátva.

Mindnyája feltűnően rövid lábujju.

Tollazatuk mindig laza s többnyire puha és selymes, minék következtében reptük ép oly nesztelen, könnyed, mint a baglyoké. Különbözik pedig az összes fajok röptét és szárnytartását illetőleg bizonyos modoros sajátságos jellemzőkkel.

Életviszonyaik és különösen létfenntartási működésükben is különböznek a sólyomnemzetség tagjaitól s főleg mocsarokhoz, lápvidékekhez, szóval vizes területhez kötvék s csak kivételesen, nagy okból tűnnek fel rövid időre másutt is.

Az emberrel szemben nem oly tartózkodó magaviseletűek van, mint a baglyokon kívül a többi összes orvmadaraknak; azonban látszólagos bizalmaskodásuk inkább bárgyuságból, mint bátorságból veszi kifolyását, emellett bizonyit különben az a körülmény is, hogy mint a baglyok: nagyon rejtőzködő természetűek s emellett felette magának való életet folytatnak.

Hangjuk a baglyokéhoz hasonlít s többnyire idétlen csikorgás.

Főleg a vízhez kötött állatélet élő alakjai közül szedik zsákmányukat, apró hüllőket, bogarakat, madártojásokat s részint kigyókat és halakat ragadozva, melyek szerzése céljából mindig alacsonyan, kutaszkodva repdesnek. Általában a magasba csak nagy okból (leginkább a párosodás korszakában) emelkednek föl.

Részint fán, részint földön, mesterségtelen fészekben költenek, mint a baglyok. Fészkelésükre a helyi viszonyok kényszerítő befolyást nem gyakorolnak, mert életfeltételük vízhez lévén kötve, csakis mocsáros vidéken, vagy folyóvizek közelében fészkelnek.

Fészkelési viszonyaik minden tekintetben különlegesen és nagyon eltérők a többi nappali orvmadarakétól.

Valamennyien évenként csak egyszer költenek s fiaikat közösen táplálják. Tojásaik száma 2—6 db, fehér foltnélküliek, kékes vagy szürkés fényűek.

Hazánkban a bagolyszerűeknek 8 alakja fordul elő, melyek 3 alcsalád keretében (*Circinae*, *Circaetinae* és *Pandioninae*) s 4 nembe (*Circus*, *Rufocircus*, *Circaetus* és *Pandion*) foglalhatók.

I.

A kaba-félék vagy herjókák.

(*Circinae*.)

Bagolyábrázatu, nyakörves, lágy tollu, hosszú farku és hosszú lábszáru madarak, világos és részint élénk színezetű tollazattal.

Bagolytekintetük onnan van, hogy szemüket, illetőleg fejüknek mindkét oldalát a nyakra félkörídomban lehuzódó örvess tollazat (tollkarika) köríti, mint a baglyoknál, minek következtében feltűnően hasonlítanak is a baglyokhoz. Ehhez csatlakozik a tollazat lágysága s az a körülmény, hogy a két szem szembetűnően egymás felé dül, azaz előlről tekintve az arcnak kerekdedséget kölcsönző tollkarikában már majdnem egysíkban áll, tehát látóköre mind a kettőnek szintén közös, mint a baglyoknál. Máskülönben is a szemek szerkezete, ép úgy, mint a fül szerkezete is: átmenetet képez a baglyokhoz. És ez nem pusztán analógia, hanem olyan, a mely valódi rokonságra mutat. Ezt bizonyítja a kabák fejboncolatának minden adata — nagy fülnyílásukkal együtt, mely aránylag nagyobb, mint a sólyomnemzetség tagjainál, minek következtében a kicsiny, tojásdad s csak a szemek alól eredő elszórt tollakkal takart fülű baglyokhoz (például az *Asio* neműekhez) igen közel állnak.

A kabák tollkoszorujára vonatkozólag megjegyzem még, hogy az némelyik fajnál csak az állig, másoknál ellenben egészen az áll alá terjed, félkörídomban övedzve a szemeket s a nagy fülüregektől kezdve a nyakat is, — és a tollkoszoru azon részét, mely a füleket takarja: tetszés szerint szétterjeszthetik (azaz fölemelhetik) és ismét lelapíthatják, mint a baglyok, minek következtében a baglyokéhoz hasonló, kitűnő hallásuk van,

A kabák igen ravasz, kíváncsi, élsődi, de emellett mégis gyáva állatok. A baglyok tempója szerint nagy hajlamot mutat-

nak a rejtőzködésre, szeretnek elbujni, különösen éjszakára, mindig a legsűrűbb aljnövényzet közé (vetésbe, sás közé, nádasba stb) véve magukat.

A költőzködés idejét kivéve, midőn a terepviszonyokhoz kénytelenek alkalmazkodni (igy ha erdős vidéken vezet át vándorutjuk): erdőbe, fára sohasem szállnak, de a rét avagy lápszéli apró-cseprő bokrokon, alacsony cserjéken szivesen elidőznek (valószínűleg a préda kilesése végett), de pihenés céljára hantot, zombékot, határkövet vagy más jelentéktelen kiemelkedést is igénybe vesznek.

Legkedveltebb táplálékukat madártojás, fiókmadár és gyíkféle képezi; mikor pedig a fiatal madarak szárnyuk szabadjára kerülnek: egerek és békák után kezdenek kapdosni. Különben pedig nem valami ügyes vadászok, miért is csak a könnyen megkerithető állatokra veszedelmesek, főleg az olyanokra, a melyek betegek, avagy pedig a melyek a vizen vagy földön lassan mozognak, másznak, ülnek, védelemképtelenek, melyek közé a vadász által megsebzett szárnyasvadak is tartoznak. A dögöt nem érintik, de a táviródrótokon magukat agyonütött friss madarakat nem hagyják ott, s ha egyszer ilyenre akadnak, máskor is fürkésződnek az ily könnyen megszerezhető zsákmány után.

Őszidőben, midőn tünni kezd a terített asztal gyönyörűsége előlük: egerek és patkányok (?) végett a szérüskerteket is meglátogatják (a *R. aeruginosus* kivéve). Leginyencebb falatjuk azonban mégis a madártojás, melynek szerzése céljából még vakmerőségekre is vetemednek. A f e h é r k a b a például tojás végett néha még a lápszéli tanyák tyukudvaraiba, galambducaiba is beszemtelenkedik alkalmas időben s ugyancsak teleszedi magát tojássárgájával, ha alkalma van rá. A mezőn eltojó házityuk tojásait mindig megtudja találni s ebben olyan ügyes, hogy a legszemesebb gazdaasszony eszén is tuljár. Megesik, hogy a vácokban talált tojásokat egyenként hordja el, alkalmas időben rájárva a fészekre, t. i. midőn a kotló távol van. Egyébiránt az összes kabafajok mind nagymesterei a tojástolvajlás mesterségének. A legjobb orru vizsla se fejthet ki nagyobb bravurt a fogjok felszaglálásánál, mint a mekkorát a vadászó kaba kifejt a madárfészkek böngészésekor és olyan szemé van mindeniknek, hogy a legsűrűbb vetésben is észreveszik az ülő fácán — vagy fogolyanyát s azt a fészekről elzavarva, tojásait biztosan elpusztítja. Midőn a mezei, vízi és mocsári madarak a költést bevégezték s kicsinyeik vannak, akkor élnek a kabák aranynapjaikat, szörnyű pusztitást vivén véghez a még repülni nem tudó fiókmadarakban, kivált vaddus területeken a fácán-, fogoly- és

fürjesírkékben, miért is a hasznos vadfélék szaporodására nézve felette kártékony, sőt kisebb vadászterületeken néha végzetes hatással lehetnek. Kártékonyágukat csak fokozza az a körülmény, hogy szinte naphosszat folytatják zsákmányszerzési tevékenységüket, és még szürkületkor is munkában vannak, ami egyrészt tellhetetlenségük, másrészt roppant szívósságukról tesz bizonyosságot. Csak nagy hőségek alkalmával szoktak a déli időszakban szünetet tartani, a vetésben vagy a vízi növényzet között, a földön tartva delelőjüket.

A vadászatnál kitünő hallásuk nagy szolgálatot tesz nekik s ebben a tekintetben is a baglyokhoz hasonlítanak. Szinte hihetetlen, hogy estenden mily távolból képesek a legceskélyebbeszt fülrekapni s arról az illető állatot fel is találni. Különben is a préda kicserkészése végett mindig alacsonyan repülnek, vissza-vissza térve a gyanus helyekre s ismételten is körülkerügetik az olyan pontokat, a hol megbujt prédát sejtene.

Legfurfangosabb s egyszersmind a legkártékonyabb faj közöttük az a fehérfejű alak (*R. aeruginosus*), mely minden lápvidéknek a legközönségebb ragadozója. Ez tényleg valóságos ostora a mezei és vízvadtenyészetnek, mert nemesak példátlanul vérszomjas, hanem telhetetlen falánk állat is. A költési időszak alatt kiválóan szárcsafiókokra és ahol költ a vadliba: a gyöngelibácskákra utazik. Oly tavakon, ahol sok kacs és vöcsök költ: a legszívósabb üldözője ezek kicsinyeinek. A fácánosok körül is roppant sok kárt tesz a

Vén him fehér kabák.

fiatal fácánokban; a fogoly- és fürj tenyészetnek pedig valóságos ostora és rengeteg sok pacsirtafészekaljat is tönkretesz!

Szóval a leggyalázatosabb vadirtó bestia ez, mely nem kegyelmzz semmi néven nevezendő lénynek, ha erőt vehet rajta. De nemcsak a szárnyas vadállományt, hanem nyul tenyészetünket is félteni kell tőle a fiadzás idejében, mert bizony sok kis süldőnek (de még üregi nyulnak is) a végire jár. Általában afféle kigyó-béka eledelre csak akkor fanyalodik rá, ha izletesebb komenciához nem juthat; ellenben a könnyen kimarkolható hal mindenkor buzgó tevékenységre serkenti. Igen mohón zabál, úgy hogy a kisebb madarakat mindenestől elnyeli.*) Nem ritkán 3—4 teljesen kifejlett (anyányi) fürjet találtam gyomrában. De nemcsak a madarakat, hanem nagy mohóságában a kisebb madártojásokat is feltöretlenül, mindenestől elszokta nyelni. A fürjeket rendszerint este és hajnalban vadássza, midőn azok a vetések szélén vagy a kaszálók tisztásabb hejein pitypalattyolnak. Mindig a hang után megy, szorosán a fü vagy gabona felett röpülve s váratlanul csap le, a szerelmi hangicsállásba merült pitypalattyomadarra.

Ez a fajta a kabának sokkal ü g y e s e b b, határozottabb és energikusabb a többi fajnál, melyek tétova reptükből minden percben lecsapnak, lippenek ide-oda, — szóval tevékenységük semmi komolyabb benyomást nem kelt. Ellenben ez a sárgafejű zsvány gyakran hatalmas körözésekkel száguldja össze vadászterületét s a legnagyobb öntudatosság, szigorú figyelem s tapasztalatainak okos felhasználása jellemzi prédaszerzési tevékenységét és sohasem bizonytalankodik, de mindig gyanakszik s a kritikus pillanatok azonnal megszülik benne a legalkalmasabb eljárás mikéntlenségét. És ezt a vízi madarak igen jól tudják s rendkívüli félelmet tanusítanak iránta, úgy hogy a kabák távol feltünésekor is már a fődözet védelme alá menekülnek, vagy pedig víz alá bukás által mentik magukat. De mind hiába minden mesterkedésük, ha egyszer észreveszi őket a szemes zsvány! Gyakran láttam, hogy nádszárlól-nádszálra ugrálva, félóra hosszúságig is elkergetődött a nádiban bujkáló vizicsirkékkal s végül mégis sikerhez jutott . . .

Ha a lápon valahol lövést hall, rögtön arrafelé veszi kerिंगözését — azon alattomos utógondolattal, hogy az elejtett vagy megsebesített vadat eltulajdonítsa. Kacsaleseken gyakran csak azt veszi észre az ember, hogy a standja mellett, vagy a feje felett lippen tova sokszor párosával is, ez a sárgafejű gazfickó s ilyenkor pompás alkalom kínálkozik büneiért meglakoltatni . . .

Egyébiránt nemcsak ez, hanem az összes kaba-fajok jól

*) A kisebb madarakat fejjel fölfelé szokta elnyelni; ellenben, a fehér kaba mindig a fejénél kezdi a szárnyas felfalatozását.

ismerik a vadászt s a lövések jelentőségét is tudják, mert amint elhagyja a puskás leső helyét, rövid idő múlva ott terem a közelvidék valamennyi kabája s nagy kutatásokat vissznek véghez a sebzett vadak után.

A *C. cyaneus* és *C. pygargus* alak szintén oly veszedelmes az apró vadak minden fajára nézve (persze csak a fiókmadarakra nézve), mint az imént tárgyalt sárgafejű zsvány, de sőt a falkás foglyokat és a mezőre kijáró házigalambokat is gyakran üldözőbe veszik, noha röptükben nem igen képesek zsákmányu-

A fekete kaba.

kat megragadni,*) azonban addig üzik-hajtják a fölvelt csapatot, míg végkimerülés következtében egy a többi közül alá nem hanyatlik, vagy le nem ül, a mellyel aztán rövidesen elbánnak.

A *C. cyaneus*t általában ügyetlen jágernek tartják, és sokszor mégis ellenkezőt kell praktikus csinyeiből következtetni, kivált ha figyelemmel kísérjük sárszalonka-vadászatait, melynél vadászati ügyességének és ravaszságának valóban meglepő példáit adja. Mert bármily hihetetlenül hangzik is, de tény az, hogy a kurta réti giz-gazok és nádtorzsos helyeken gunnyasztó sárszalonkát gyakran sikerül belopnia s mielőtt ez (a különben rendkívül szemes jószág) nagy meglepetésében menekülésre csak gondolhatna is, már egy gyors lecsapás révén marokra szedi.

A kaba-fajok röpte annyira jellemző, hogy a madárismerő a legnagyobb távoból is képes erről őket biztosan felismerni, amennyiben egy honunkbeli orvmadárnak sincs oly sajátos szárnymozgása, mint nekik. Röptük általában nélküli a rohamos jelleget s különösen kitűnik tétova, határozatlan iránya miatt. Ugyanis csavarogva majd előre, majd meg oldalirányba repkednek s gyakran visszakerülnek egyes, már elhagyott pontok fölé.

Szóval rendkívül gyanakodó és fürtető természetűek vadászat közben. Ahol valamit sejtenek, onnét egy könnyen nem tágitanak, körülkerülgetik a nádbokrokat, lebegnek felettük folyvást szemlélődve, hogy „nem-e hallgat valami a bokorban“, mert tényleg ha vizi-madár rejtőzött el előlük, az ugyan nem is mozdul helyén, még csak a fürtető zsványok másfelé nem veszik utjokat. Röptükre nézve jellemző, hogy röpülés közben szárnyaikat egészen a lepkék módjára tartják, szárnyaik hegyét magasban a testük fölé emelve.

A magasba ritkán emelkednek (leginkább párosodás idejében), általában röptük alanti s nem sokkal magasabb azon mezei vagy vizi növényzeténél, a mely felett haladásukat veszik, csak akkor emelkednek kissé magasabba, ha területváltoztatás végett átvonulóban vannak.

Fészkelésükre vonatkozólag megjegyzem, hogy egy faj kivételével mindnyája földön fészkel; amaz a faj is vízben álló fűzbokron, vagy nádasban költ. 3–6 tojasuk van.

Hazánban a kabának 4 faja és 2 változata fordul elő, melyek két genus alá foglalhatók:

*) A rosz röptü madarak elfogását gyakran megkísértik a kabák. Egyszer láttam, hogy a *C. pygargus* sikerrel hajszolt egy kalitkából kiszabadult gerlicét.

Gen. I. CIRCUS, Lacep.

(Általános nemibélyegek.)

{ A nyelv rövid, lapos, tompa, fölül egy vékony barázda által hosszában osztott.

Az arckorong többé-kevésbé jól kivehető; a csőr kicsiny, finom, kétoldalt összenyomott s a felső kávája tövétől hajlított, igen horgas, nincs fogazva; az orrlyukak egyesén fekvő, tökéletlen félhold-idomot képeznek; a viaszbor hosszas, előrenyomult és lenyomott, kétoldalt serteféle szálakkal takart, melyek az orrlyukakat egészen elfedik; a csüdek feltűnően magasak (hosszúk) és vékonyak, előrészüik többé-kevésbé szabályos négy-szegű, hátsórészüik pedig öt és (főleg) hatszögű lapocskákkal fűdött, valamint mellsőfelük is, de itt igen aprók által; a lábfej s az ujjak külső és mellső oldalát igen apró és szabálytalan alakú pikkelyek borítják; a lábujjak rövidek; a középső ujj a külsőnél jóval hosszabb; a karmok feltűnően gyengék; a hüvelyk-karom kb. akkora, mint a mellső ujj karma; a közép-ujj karma barázdás és élesített szélű; az összetett szárnyak hegye eléri a hosszú fark végét, vagy csak valamivel rövidebb; az 1-ső szárnytoll aránylag a legrövidebb (sőt igen rövid), a 3. és 4. a leghosszabb; a farcsok tiszta fehér, vagy jegyes.

E genera keretébe illeszkedő alakok tollszínezete kizárólagosan jellemző. Testüket többé-kevésbé világos-szürke, kék-szürke, hamvas-szürke és fehér színek uralják (a kinőtt h i m e k r e vonatkoztatva); a fiatalok bélyege azonban az élénk színű alrész és nagyon öves szárnyalj.

A hímek mindig kisebbek és minden tekintetben gyengébbek a nőstényeknél.

E nemnek hazánkban 3 faja és 2 kétes alakja fordul elő:

1. **A fehér kaba** (*Circus cyaneus*, Linn.) *Faji jegyei:* Arckorongja elálló, jól kivehető, álla alá terjed; 4 ik vezértolla a leghosszabb, az 1-ső és a 7-ik körülbelül egyenlő (öreg nőstényeknél esetleg az 1-ső valamivel hosszabb), a második rövidebb mint az 5 ik, de e kettő egymáshoz nagyon közel áll; a 3-ik hosszabb az 5-iknél, de valamivel rövidebb mint a 4-ik, s a 6-ik mint az 1-ső.

5-ik nagy szárnytollának (vezértollának) külső szegélye öblözetesen bekeskenyült (szűkített v. kimetszett) s a 4-ik évezőjének belső

(és külső) zászlaja is beöllösődéssel bír (kimetszett), holott ezek a jegyek a többi fajoknál (a *Rufacircust* kivéve) nem fordulnak elő.

A szárnyak elérik a fark végét, mely könnyedén kerekített. A felső farkfedők tiszta fehérek.

Méretei: A hím hossza kb. 52—53 cm, farka 22 cm., csüdje 7·3—7·4 cm.; a nőstény hossza kb. 55—56 cm., farka 26—28 cm., csüdje 8—8·1 cm.

A fiatal hím és nőstény leírása: Fejük sötétbarna, rozdsárga körrajzokkal és foltokkal; a tarkóban sárgás tarkókörv (fésű) helyezkedik. A nyak (és az egész feltest) hasonló alapszinű, mint a fej, vörhenyes sávokkal tarkítva. A szem alatt és fölött (a csőr tövétől kiindulólág) széles fehér vagy sárgásfehér szemöld-sáv van, melyet kávébarna arc körv vesz körül; az ezen kívül eső keskenyebb örvgyűrűzet fehéres vagy sárgás, apró, sötétbarna foltocskákkal elegyítve; közvetlenül a szemek körüli rész fekete. Megjegyzendő, hogy legtöbbször az egész fej (különösen a fejtető), arc, nyak és egész testfelrész igen sötét alapszinű, s inkább csak a nyakon tűnnek fel élénk színek, némi zománcal. A váll és szárny kissé enyhébb színű és sárgás sávokkal van élénkítve, ezenkívül a felső szárnyfedőtollakat világosabb rozdszinű rajzolatok, illetve tollszegések díszítik. Ugyan-e tollak egy-egy elmosódott, trapezoid alaku végső csucsfolttal is bírnak; ugyancsak az első és másodrendű evezők is keskeny fehéres csucsszegélyjel vannak ellátva. A test alrészre többé-kevésbé élénk rozdsasárga (himeknél kissé fehéres), nagy alaku és hosszanti fekvésű barna, illetve sötétbarna gerincfoltokkal sűrűen rakva. Az alsó szárnyfedők tulnyomóan rozsdaveresek fehér tarkázattal; különben a szárnyalj piszkos, illetve szürkésfehér, feketés vagy feketebarna övekkel. Alól, a kiterjesztett szárny másodrendű evezőit a nőstényeknél szélesebb (és homályosabb), a himeknél keskenyebb halványbarna vagy feketés három övszalag futja át, melyek közül — kivált az éllemedettebb himeknél — a középső többnyire valamivel keskenyebb. A nagy evezők (vezértollak) alól gyakran fénylő, tiszta fehérek, néha gyenge krémszinű selyemfényvel. Az 1—5-ik evező külszegélye legnagyobbbrészt kékesszürke. A két felső (középső) farktoll sötétszürke s a himnél 5, a nősténynél 6 sötétkereszt folttal. A szélső farktoll többé-kevésbé halvány rozdsaszínű vagy fakósárga; keresztfoltjaik valamivel sötétebbek, de kissé szétfolyt színűek. A kiterjesztett farkat (eltekintve a két középső farktolltól) felül 4 (melyek közül a végső szélesebb), alól 3 igen széles fekete kereszt-sáv futja át. A farktő közeléni szalag a farkfedő tollak által nagyrésztben fedetik. Az összevont fark alól sárgásszürke s foltjai nagyon halvány kör-

vonalakban tűnnek elő, vagy ki sem vehetők. Az egyes kormánytollak — eltekintve a szélsőktől — világosbarna alapszínűek, mely szín egyes tollakon egy-két árnyalattal sötétebben vagy világosabban (élénkebben) tűnik elő s emellett esetleg, helyenként fehéresbe, de rozsdasárgába is átmeleg; a szélső farktollak kül és belfosztlánya néha rozsdasárga keresztfoltokkal (többnyire fiatal himeknél). A felső farkfedőtollak tiszta fehérek a himeknél; többnyire nagy alaku, elmosódott rozsdavörös foltokkal a nőstényeknél. Az alsó farkfedők gyakran világos, piszkos-sárgásak vagy rozsdavörösek, minden egyes toll piszkosfehér szegéssel. A combok hasonló színűek hosszanti gerincfoltokkal. A szem barna, a viaszhártya zöldessárga, a lábak halványsárgák.

Jegyzet. Mindkét ivar fiataljainál a többé-kevésbé élénk rozsdavörös alrész, az idősebbeknél a mindinkább fehéresbe (illetve sárgásfehérbe) hajló világos alapszín a jellemző. Ugyancsak az idősebbeknél a feltesten az élénk színeket a fehér és sárgásfehér váltja fel. — Ha az alrész elveszítette is már élénk alapszínét s a fakó színbe váltba át, a ryak és begy a nagy és sűrűen helyezkedő foltok következtében még mindig setétnek látszik, mely körülmény kevésbé előrehaladott életkorról tesz bizonyosságot; ellenben a megtisztult, egyöntetűen világos alapszín a felrészén s az álltól kezdve lefelé az egész alrészén, előrehaladott életkort jelent.

A vén him. Csőre fekete, szeme sárga, lábai viasz-sárgák. Egész feje, szemköze, csőrtöve, tollkoszorui és nyaka körülete stb., valamint begye: gyönyörű világos galambszürke. Szeme alatt fehér folt, a tarkóban fehéres körv (fésű) huzódik, utóbbi setét foltokkal. — A hát hasonló színű mint a fej, fekete gerincekkel. Az összes kis és nagy szárnyfedő-tollak a másodrendű evezőkkel együtt ezüstszürkék, fekete tollgerincekkel és fehéres csucssegélyekkel; különleg a másodrendű evezők galamb- és setétebb szürke csucsával. 1–5 vezértolla $\frac{3}{4}$ részben tiszta fekete, a 6-ik többnyire csak a csucsán s külfosztlányán fekete. — Az egész alrész a combokkal együtt hófehér, a mell oldalán hajszálvonásokkal; a szárnyalj fényes, makulátlan fehér. A másodrendű evezők (alól) feketés központu sötétebb vagy világosabb szürke csucsfolttal; az elsőrendű evezők alól feketék. — Az alsó farkfedők — a fark lapjával együtt — szennyesfehérek s csak igen halványan előtűnő keskeny szürkés keresztcsávcskakkal. Az összevont fark fölfele egyszínű ezüstszürke, a farkfedők tiszta fehérek. A három szélső farktoll belfosztlánya fehér, külfelől szürkés. A legszélső farktoll gyéren előforduló karcszerű jegyekkel, a második és harmadik farktoll keresztvonásokkal, a többi szá-

bálytalan (részben háromszögű) sötétszürke foltokkal. — A szélső farktoll keskenyebb a többinél. A két felső farktoll foltnélküli ezüstszürke.

Vén nőstény fölül egyöntetűbb színezetű s alól sárgásfehér vagy fehér alapszínű gerelycsucsban végződő, halvány rozsdasárga hosszfoltokkal. A felső farkfedő-tollak tiszta fehérek, gerincük középtájon rozsdaveres. A vezértollak avas csontsárga gerincűek. 1—5 vezértollának külszegélye világos szürke stb.

Földrajzi elterjedése: A legmagasabb Északot kivéve, egész Európában honos; épúgy otthon van a Közép-Tenger környezte vidékeken és Szibériában. Télen Nyugat-Afrika, Észak-India és Khinában is előfordul.

Tartózkodási helye és fészkelése: A lápok, általában a mocsaras vidékek madara. Hazánkban a kiterjedtebb mocsarak és rétek, különösen az Alföld ingoványai és lápjai körül ma is gyakori madár. Különben nálunk költözködő, márciusban érkező faj; azonban egyes vén hímek téli tartózkodásra is megmaradnak és mindaddig kóbor életet folytatnak, míg csak az olvadás fel nem szabadítja a lápok jégtakaróját. Különben bár par excellence lápi madár, mindamelllett a költözködés idejében oly helyeken is találkozhatunk vele, ahol rendes körülmények közt egyáltalán nem szokott előfordulni, amennyiben életviszonyaival teljesen ellentétben állnak, sőt egyenesen kizárják egzisztenciája lehetőségét, minők például az absolute erdős területek, előhegységek és szőlővidékek. Ugyanez áll a többi kaba-fajra nézve is. — F é s z k é t vetésbe, nádasszélekbe, bokor vagy kupac tövébe, általában többnyire a mocsárterület körületén a földön vackolja magának, de mindig valami kissé emelkedettebb helyen, dombocskán. Azonban legkedvencebb fészkelő helye a gabonaföld és kiválóan a repcések. Különben pedig mindig oly helyeken fészkel, hol a járás-kelés nagy nehézségekkel van kapcsolatban; néha azonban a puszta földön is fészkel. Csak akkor kezd fészkeléshez (április végén vagy május elején), midőn a növényzet elérte azt a magasságot, mely a fészkek tökeletes elrejtésére alkalmas. Fészke, helyesebben vacca sajtászerű, gizgazból, krumpliszárból, galyakból, kákatóból, vagy pedig nádból álló laza, silány földi vacok, mely igen szegényesen van rongydarabokkal, füvel, szalmával, szőrrel, mohával és tollal kibéelve. Fészke egyébiránt gyakran csak néhány keresztbe tett nádszálból, vízi növény-kóróból, szalmából és falevélből van összetákolva. — A fészkek fölfedezését némileg elősegíti a tojások messzire kivirító színe, minthogy a környezet színétől egészen elütnek s így könnyen szembeötlenek. Tojásainak száma 3, rendszeren 4, kivételesen

5–6, sőt 2 is. Tojásai finom héjuak, kissé fénylők és zöldes-fehérek minden folt nélkül, néha azonban „sárgásbarnán és kormosan foltos“ tojásai is vannak.

2. A szalagofarcsoku kaba (*Circus macrurus*, Gm. (pallidus, Sykes). — *Faji jegyei*: Arckorongja idősebb korában kitűnően ki van fejlődve s álla alá terjed. A fiatalok arca kevésbé bagolyszerű (a korong nem vehető ki tisztán). Fő ismertető bélyegét szállagzott felső farkfedő-tollai (farcokja) képezik (a himnél); ellenben a nőstények farkfedői hársfalevélszerű foltokkal jegyezvék. Fiatal egyének farcsokján gyérfehérű rozsdasárga keresztzallagok vannak. — 3-ik vezértolla a leghosszabb, a 4-ik rövidebb, de ezek majdnem egyenlők; az 1-ső hosszabb mint a 7-ik, a 2-ik jóval hosszabb az 5-iknél. Az 1–3-ik (igen ritkán a 4-ik is) belfoszlányán, a 2–4 (igen fiatal egyéneknél a 2–3-ik) a külfoszlányán is kimetszett. A 4-ik lebel belső beszögélése többnyire gyenge. — A him szárnyalja tiszta fehér, a nőstényé fekete öves. Fark gyengén kerekített; a szárnyak nem érnek a fark végéig.

Méretei: a him 45–45,5 cm., a nőstény 50, farka 25–28 cm. A him farka 22–23 cm. hosszú.

Földrajzi elterjedése: Közép-Európa, a Mediterrán subregió; télen Afrika, India, Borneo, Khinának egy része és Ceylon. Hazánkban helyenként (kivált a Tiszamenti alföldi mocsárokon) ez a legközönségesebb előfordulása kabafaj.

Fészkelése: Fészkelési viszonyaiban az előbbivel megegyez. 4–5 tojása zöldesfehér, sárgás vagy vörösesbarna pettyekkel és egyes violaszürkés foltokkal tarkítva; néha azonban az alapszín foltok nélküli.

Az öreg him leírása: Csőre igen kicsiny, finom, fekete; viaszbőre és lábai narancssárgák; karmok feketék. Tarkója verhenyes; fehér szemöldje s szeme alatt terjedelmes fehér foltja van. — Felrészre setét hamvasszürke; a hát barnás (ólomszínű); a másodrendű evezők fehér csucsszegélyesek. Felső farkfedő tollai fehérek, hamvasszürke keresztzallagokkal. — Az egész testalj hófehér, a begyen és mellén itt-ott rozsdasárga pettyekkel. A combok tiszta hófehérek, a szárnyalj is hófehér, övek nélkül, csak a másodrendű evezők kissé szürkés árnyalatúak. 6 vezértolla fekete végű és részben fekete, hamvasszürke és fehér (a belfoszlányon fekete) rajzolatokkal és fecskendésekkel. Az összevont fark két felső tolla világosabb hamvasszürke, elmosódott (alig kivehető) sötétebb keresztzallagokkal. 4 szélső kormánytolla fehérszürke, részint

pedig fehér alapszinü, szürkebarna keresztcsávokkal (a szélső keskenyebb rozsdasárga cirmokkal). Alól a fark nagyon fehéredő, szürkés árnyalattal és setétebb szürke keresztcsalagokkal.

Kevésbé idős himeknél a fejtető rozsdabarna, a homlok fehéres s a szemek emberszem idomu fehéres foltba helyezvék. Pofakörvük rozsdabarna, a második keskenyebb körv fehéres, némi rozsdabarnával. A korong nem igen elálló. A vállakon és karokon még mindig igen halvány rozsdasárga és világosabb szürke szegélyekkel találkozunk. A szárnyalj már övek nélküli, azonban a testalj még színes foltok- és karcokkal hintett stb.

Fiatl himek nagyobb részét öreg nőtényhez hasonlítanak. Alrészük rozsdasárga; felrészük élénkszinü szegélyekkel és foltokkal stb. A felső farkfedők halvány rozsdasárga keresztcsalagokkal.

Öreg nőtény: Csőre erősebb mint a hímé, gonisán tompa kiemelkedés („fog“) van. Fejeteteje vörösbarna; a szemet fölül széles, fehéres szemöld (mely majdnem a füléig terjed) köríti. Szeme alatt széles fehér, a szem mögé huzódó félkörídomu folt van. Nyaka és nyakoldala setétbarna és rozsdasárga foltok elegyből álló színezetü. Felteste setétbarna alapszinü s az elsőrendü szárnyfedőket keskeny és világos, az apró szárnyfedőket világos sárgásbarna szegélyek diszítik, minek következtében a karon egy nagy világos folt képződik. — Az egész alrész ivoár alapszinü, keskeny, halvány, fahéjbarna gerincfoltokkal, melyek a combokon kareszerüek, míg a testoldalon és farkfedőkön nagyobb és szélesebb alakuk; ezen kívül a testoldalon s a szárnytöben rozsdaveres sávok vannak. A begyet és mellet megnyult barna foltok tarkálják. — A nagyvezők belfoszlánya alól halványsárgás alapszinü, szürkés fuvalommal s fekete keresztcsávokkal. A másodrendü evezőkön 3 keresztcsalag. — A farkfedők fehérek, minden egyes toll nagy és közepen kiszélesült végfolttal, mely egyes tollakon hársfalevél alakus fahajbarna vagy rozsdasárga színü. — A két szélső farktoll szürkésárga s a felrész foltjai elmosódott halványsággal mintegy áttetszenek rajtuk; a többi farktoll szintén sárgásszürkés, részben acélkék zománccal. A kiterjesztett fark lapján 3 igen széles kékesfekete keresztcsalag van. A középső (felső) barnásszürke farktoll 5 széles és sötétszinü keresztfolttal diszített.

Fiatl nőtény: Feje világos kávébarna sötét kávébarnával foltozva; a tarkóban fehér körv. Csörtövtől kezdve szeme felett szélesebb fehér sáv és szeme alatt nagyobb fehér folt van; fültakarói rozsdabarnák. Torka fehéres. — Felteste sötét kávébarna, a

vállon félkörű világos kávészínű nagy folttal. Az első és másodrendű szárnyfedő tollak világos, kávészínű csucsszegéllyel jegyezték. Az 1—4-ik vezértollának éle hamvasszürke. Az egész alrész világos kávébarna, jegyek nélküli; a szárnyak alfele részint szürkés, részint fénylő fehéres; a másodrendű evezők sötét övesek. A farktő fehér. A farkon (összevont helyzetben) 4 széles és a farktőnél 1 keskeny fekete keresztfolt van; kiterjesztett helyzetben alól 3 széles fekete és a fedőtollak alatt 1 igen gyenge kereszt-sáv rejtőzik. A két szélső farktoll halványszínű, rozsdás fuvalommal. Viaszbőre és lábai sárgák.*)

3. *A hamvas kaba* (*Circus pygargus*, Linn. [*C. cineraceus*, Mont.] — *Faji jegyei*: Vezértollainak hosszadási viszonyai és kimetszési tekintetében az előbbi fajtól nem különbözik; — van azonban egy oly kizárólagos faji bélyege, miről biztosan és téveszthetetlenül megállapíthatni fáját s ez az, hogy 1-ső vezértollának a belső s a 2-iknek a külső kimetszése távol esik a szárnyfedők csucjától (kb. 3 cm.-nyire). — Az öreg him szárnyán (fölül) egy, a nősténynek két szárnyszalagja van. A fark könnyedén kerekített tollai rozdsárga foltosak; a felső farkfedők tiszta fehérek. Az arckorong kevésbé feltűnő, inkább archozálló s az állig terjed.

Karcsubb és hosszabb szárnyu mint a *C. cyaneus*, 4-ik vezértolla belől, a hegyénél, alig észrevehetőleg le van nyesve.

A him 44, a nőstény 46 cm. hosszú.

Az öreg him leírása: A szem fehérszürke foltban ül. Csőre kékesfekete, viaszbőre zöldessárga, szemei citromsárgák és lábai élénk-sárgák. A külső lábujj karma feltűnően kicsiny és gyenge. A fej, nyak, torok, begy és a mell egy része többé-kevésbé világosabb kékhamvas; a fésű elmosódott márványozott forma; a hát, általában a test felrészé galamszürke, barnás fuvalommal; a szárnyoldalak világosszürkék, az apró szárnyfedők feketés fuvalommal. A has, hasoldalak, combok és alsó farkfedők tiszta fehér alapszínűek, rozsdaveres gerinekcárcokkal. A farcsok világosszürke vagy tiszta fehér, széles hamvasszürke szegéssel. 1—8 elsőrendű evezője alól palafekete; a 8-ik fölül részben szürke, a többi palafekete. A másodrendű evezők ezüstszürkék, a 9-iktől kezdve mindenik toll külseje egy, kb. 2 cm. széles fekete, belszegélye két széles

*) A *C. cyaneus* farktollai sokkal szélesebbek, mint a *C. macrurus* és karmai kevésbé gyengék; ugyancsak vezértollai (még keskenylésükön is) szembetűnően szélesebbek (egyáltalában szélesek, mint a *C. macrurus*-éi.

feketebarna keresztzalaggal. Fölül a kiterjesztett szárny közepén egy fekete szalag vonul keresztül, mely a szárnyak nyugasztott állapotában is látható (jobbról-balról egy fekete vonást képez.) A másodrendű evezők belszéle hófehér, külszéle szürke árnyalatu; a 9-iktől kezdve a 18-ig két, párhuzamosan átfutó széles, barnafekete szalaggal. A szárnyalj különben tiszta fehér, a nagy fedőkön legnagyobbbrészt kopjaszerűen hegyesített, nagy alaku rozsdaveres hosszfoltokkal s a tőnél levő néhány hosszabb toll 4—7 rozsdaveres keresztfolttal. A két felső farktoll egyszínű sötétszürke; a szélső farktollak tiszta fehér alapszínűek, míg a többin inkább a világos szürke szín dominál. A szélső farktollak többnyire 3 nagy és igen élénk színű rozsdaveres keresztfolttal; a többinek csak a szélesebb belfoszlánya foltos (3 piszkos barnafekete folt.) A kiterjesztett fark alól piszkos fehérszürke, két elmosódott rozsdaveres és piszkos barnafekete, szabálytalan alaku keresztzalaggal. A végszalag távol esik a fark csucsától.

A vén nőstény: Feje setétbarna, rozsdasárga futtatásokkal; a tarkóban fehéres körv. A szem felett hátul kiszélesedő piszkosfehér szemöld, a szem alatt amazzal hátul összeérő fehér sáv van. Fültáját széles rozsdabarna félkörv veszi körül, melyet egy keskenyebb vörhenyes övez. Nyakfelrész sötétbarna, piszkosfehér hosszávokkal; a hát és az egész felrész sötétbarna alapszínű, azonban a kis szárnyfedők világos, rozsdasárgás fehérek, minden egyes toll közepe gerincevonással. A karok foltjai nagy alaku világos foltta egyesülnek. A begy, mell, a testoldalak, a has, combok és az alsó farkfedők piszkosfehérek; a nyak oldalrész sötétbarna, többi része rozsdasárga, hosszú gerincevonásokkal; a szárnyalj szürkés árnyalatu, világos feketebarna övvekkal. A piszkosfehér alsó szárnyfedők nagy, széles, rozsdaveres foltokkal és a szárnytó hosszú tollai nagy, háromszögű s a csucsban igen hegyes szögbe futó széles keresztfoltokkal tarkázva. Az elsőrendű (nagy) evezők alól halvány krémszínűek szürkés árnyalattal. A szárny alatt két igen széles és kissé homályos, egybefutó feketebarna szalag van és még egy harmadik is, miket az evezők csucsfoltjai képeznek. A legfelső farktollon 4 keresztfolt s a tőben egy elmosódott van. A többi farktoll piszkosfehéres és részben szürkés alapszínű, minden tollon 3 igen nagy és széles s a tőben egy keskenyebb keresztfolttal. A kiterjesztett farkat felül 4, illetőleg 5 keresztzalag, lapját 3 igen széles futja át (a 4-ik fedve van.) A vezértollak külszéle hamvaszürkébe játszik; fiókszárny tollai is külfelükön részben hamvaszürkések. A kiterjesztett szárny föfelét (a másodrendű evezőket)

egy széles és egy keskeny szalag futja át. A felső farkfedők tiszta fehérek, egyes tollak végén igen finom gerincarccal és némelyiken homályos foltoeskával. A szárnycsucs majdnem a fark végeig ér. A viaszbőr és láb sárga, a szem barna.

Mindkétivar fiataljai rendkívül hasonlítanak a *C. macrurus* fiataljaihoz, de faji jegyeik kizárják mégis az összetévesztés lehetőségét.

Földrajzi elterjedése: Közép- és Dél-Európa, Ázsiának északi része; télen Afrika, India és Dél-Khina. Tartózkodási helyére nézve az előbbiekkal megegyez. Inkább a kiterjedtebb mocsárvidékeket lakja, miért is nálunk csak némely helyen gyakori. Költözkedési ideje március, október.

Fészkelése: Fészkelési viszonyaiban az előbbiekkal sok tekintetben megegyez, de tartózkodóbb, válogatosabb fészkelési helydolgában s inkább csak a rétben és gabonaföldeken fészkel. Többnyire áprilisban pázrik és májusban tojik 4—6 kékesfehér alapszinű (néha szórványosan halvány-vörhenyessel pettyezett) tojást. A kabák közt ennek vannak a legkisebb tojásai.

a) **A kormos kaba** (*Circus pygargus* Huszthy, Lakatos).*) Régebben gyakran megfordultam a szerbiai mocsárokon madárbőrgyűjtés végett és különösen a kabák érdekelték, melyekből nagy számmal gyűjtöttem. A gyűjtött bőrök közt felfel tűnt nekem egy nagyon sötét, ugyszólván kormos árnyalatu és a sötét helyeken zománcos fényű *Circus* bőr, melyeket én a *Circus pygargus*tól származóknak tartottam ugyan, de a melyek a nevezett kaba-faj tollszínezetétől erősen különböztek; mindamellettt akkoriban nem sok ügyet vettem a dologra, a színbeli eltérés titkát egyszerűen a melanismussal vélvén kapcsolatba hozhatni. Történt azonban, hogy 1899. évben Huszthy, herceg Esterházy nyugalmazott uradalmi titkára a lékai vár madárgyűjteményének őre: egy *Circus* cikkem ötletéből kifolyólag levélelileg figyelmeztetett, hogy a hercegi gyűjtemény birtokában van egy olyan *Circus pygargus* példány, melyet ő a tipikus formától eltérőnek tart.

E figyelmeztetés rögtön eszembe juttatván az én Szerbiában gyűjtött különös színezetű *C. pygargus* példányaimat, (melyek sajna, azóta idegen gyűjtők birtokába kerültek), Huszthy fel-tűnő példányát rögtön bekértem megvizsgálás végett. És tényleg, Huszthy példánya szakasztott mása volt azoknak az érdekes különbözeteknek, melyeket föntebb említettem volt.

*) E formát illető első publikációm megjelent a „Vadászlap“ 1908. év február 5-iki számában (pag. 52.)

A küldött (felállított) Huszthy-féle példányt alaposan megvizsgálva, az a vélemény érlelődött meg bennem, hogy nem a *C. pygargussal*, hanem hazánkra nézve egy eddigelé fel nem fedezett — illetőleg nem konstatált — *n o v a f o r m á v a l* van dolgom, melyet addig is, míg a buvár szellem konstans, vagy nem konstans voltának miben állását, faji önállóságát tisztába nem hozza: a *lex prioritatis* jogánál fogva *Circus pygargus Huszthyi*, Lakatos, néven elválasztom, illetőleg megkülönböztetem a rendes *Circus pygargus Linn* fajtól, föntartva magamnak, hogy ezen új forma bebizonyodott faji önállósága esetén: *Circus Huszthyi, Lakatos*, név alatt iktattassék be hazánk avifaunájába.

Ezek után rátérve ezen új forma ismertetésére — mindjárt eleve megjegyzem, hogy a szorosabban vett faji jellegek tekintetében a *C. pygargus* és *C. p. Huszthyi* közt különbség nincs; a méretek is kb. egyeznek.

Az új forma leírása: A madár egész színezete igen sötét és komor. A fejtető, nyak, hát és az egész alsótestrészt is feketeszürke, némi vörhenyes és palakék zománcsal. A test felrész egyes tollai a sötét alapszinnél még sötétebb széles keresztívások. A tarkóvonal (fésű) világosszürke, elmosódott feketeszürke apró hullámvonalakkal és karcokkal (melyet a sötétszínű gerincek tüntetnek fel). A mellen egy kékeszürke folt van; a gatyák is kékeszürkék. Az első- és másodrendű evezők kékesfeketék (többben világosabbak); az elsőrendű szárnyfedők világosszürkék (a tollszárok feketék). A fark alól-felül piszkosszürke, teljesen egy színű, (minden mustrázat nélkül való). Felső farkfedőtollai világos, az alsók feketeszürkék. A csőr fekete, a szem sárga, a lábak zöldessárgák.

Lövetett ez a példány 1891. évi decemberben, Esterházán. Jelenleg a lékai hercegi vár madárgyűjteményét disziti.

Gen. II. RUFOCIRCUS, Lakatos.

(Nemi bélyegek.)

Nyelve megnyult, keskeny, fokozatosan hegyesedő s a végén igen hegyes. A nyelvélék (gonisok) magas emelkedése folytán a nyelv egész hosszában háromszögű (V idomu) völgyület támad. Ha a madár szárnyainál fogva kézbevéteik, nyelvét azonnal tövestől együtt kiölti s a nyelv alakja ekkor egy erősen lefelé kunkorodó, tövénél kiszélesült, szétvált s rojtozott sajátságos szivókészülék benyomását teszi s úgy tűnik fel, mintha egy rendkívüli hosszú utónyelv folytatását, illetve kialakult végső felét képezné. A nyelvtő rendkívüli hosszúságát bizonyítja, hogy az élő madár kicsüngesztett tulajdonképpeni nyelve mélyen az alsó csőr alá kerül.

Rufocircus aeruginosus.

Az arckorong tökéletlen, néha alig kivehető, sőt teljesen elmosódott. A csőr erős, töben majdnem egyenes s oldalról aránylag összenyomottabb s kevésbé görbült, mint az előbbi fajoknál; a viasz bőr lenyomott, szélei magasan állnak a csőr összetétele felett; az orrlyukak menetelesen fekszenek és igen nagyok, felső részük kiszélesül s

alsó részük bemélyedt; a csőr és szemközti tér gyér, de selyemfinomságú szőrszalakkal van benöve, melyek a csőr tövének kissé megnyúlnak s felemelkedve visszafelé hajlanak; a lábak erősek; 3-ik vezértolla a leghosszabb, az 1-ső rövidebb mint a 6-ik, a 2-ik egyforma hosszú a 4-ikkel, a 3-ik valamivel hosszabb a 4-iknél; az 1—4-ik vezértoll vitorlájának belseje kimetszett, a 2—5-nek külszéle lenyesett.

A him mindig kisebb a nősténynél.

E nemnek hazánkban 1 faja és egy változata fordul elő.

1. Sárga- vagy fehérfejű kaba (Rufocircus aeruginosus, Linn). Ez a legnagyobb alak a kabák között, melyektől erősebb testszervezete, kitűnő nagysága és sajátságos tollszínezete folytán is első tekintetre megkülönböztethető. — Szemörvezete tulajdonképpen nincs, csak néha alig feltűnő körve a fülénél és a

nyakán. — Feje fehér vagy sárgásfehér, barnával csikolva vagy sárgás körrajzokkal rakva. T e s t e fölül sötétebb, alól világosabb rozsdabarna vagy rozsdavörös, szárnytövén és mellén világossárgával. Az ö r e g h i m fölrésze nyerskávébarna és általában a himek evező és kormánytollainak nagyrésze hamvas; utóbbiak egyik ivarnál sem, vagy csak nagyon halványan mustráztak (igen keskeny szalagok). Különben e madár színezete nemcsak kor és ivar szerint, hanem évszakok szerint is eltérő.

A vén nöstény a himhez hasonlít (de nagyobb).

Jegyzet. Mindkét ivar első éves fiataljai nagyjából csokoládébarnák, hasuk és farkfedőik vörhenyes árnyalattal. Fejetetejük, torkuk s néha hátsó nyakrészük, sőt hát- és szárnyfedőtollaik szegélye is világos bőrsárga színű. Elsőrendű evezőjük feketebarna; farkuk fölül barna, alól barnásszürke, minden farktollon fakószínű vagy vörhenyes csucsfolttal; a szemük is barna. — M á s o d i k é v ü k b e n fejük világos része fehéres-fakó lesz; különben pedig minden tekintetben olyanok, mint az első évesek. Lábuk és viasz bőrük minden korban sárgás, csőrük és karmaik feketék. Szeme az idősebbeknek agyagsárga színű.

Méretei: hossza kb. 55, szárnya 40, farka 24, csőre 2·5, csüdje 8·8 cm. hosszú.

Földrajzi elterjedése (az irodalmi adatok szerint). Egész Európa az Ész. 60°-ig, télen Afrika; továbbá Ázsia, India, Khina, Japán, télen a Philippini szigetek. H a z á n k b a n a nádasos mocsárvidékeknek, tavaknak mindenütt közönséges előfordulása madara, honnan azonban a közelvidékek kulturföldjeit is bevadássza a költés idejében.*) Különben pedig örökösen a lápon kóvályog, hol alacsonyan, hol kissé magasabbra emelkedve, hogy a préda miatt nagyobb területet áttekinthessen. — Életmódjában főleg csakis a mocsáros helyekre van utalva; erdőben sohasem láttam, kivéve az alacsony füzes területeit a vizek mellékének. Nem igazi költőzködő, amennyiben a gyöngébb teleket rendszeren nálunk tölti (az Alföld délibb vidékein) s 3–4 tagból álló kis csoportokban folytonosan csavarog helyről-helyre és vidékről-vidékre. Fölvonulásai alkalmával is 3–4 tagból álló kis csoportokban érkezik (március utolsó harmadában).

Fészkelése: Kedvező időben már március vége felé párzik, amit magas szállásával, keringéseivel s csoportosulásával (3–4 darab együtt) árul el. Gyakran jóval április közepe előtt már a fészket hordja és a hó végén, legkésőbb május elején lerakja tojásait. Nagy és lapos fészket leginkább vízben álló fűzbokorra,

*) Kedveli az olyan területeket is, hol a tavak vagy rétek füzesekkel szegélyezvők, vagy azok belsejében füzes erdők és cserjések léteznek.

mely a lóp közvetlen szélében áll, rakja. Találhatjuk még fészket a helyi viszonyokhoz képest nádasban, nádtorzsra rakva, továbbá vetésközt a földön (de mindig valami emelkedettebb dombocskán), bokrok és fűzcseryék alatt, zombékos helyen, sőt régi szárcsafészkekben is. Fészket leginkább nádból építi, a cseryékre rakottakat mindig nagyobb gondal, mint földi vackolásait s leginkább finomabb növényi anyagokkal, főleg mohával béleli ki. 3–5 vagy 6 tojást tojik, melyek kissé fénylőek és simahéjuak, kékes vagy zöldesfehér színnel, melyen ritkán némi világosbarnás foltozás látszik. A tojások három heti kotlás után fakadnak.

Jegyzet. A kabának ezt a fajtát Koch elválasztotta a tulajdonképpeni Circus-nemüektől s egy általa alkotott külön alnem (Pygargus) keretébe voná; azonban subgenusa csak elégtelen másod-harmadrendű jegyekre levén alapítva, meg nem állhatott s tényleg az ornitológiában elismerésben nem is részesült. — Én magam is beható tanulmányozás tárgyává téve ezt a felette érdekes Circus-alakot — azon meggyőződésre jutottam — főleg bonctani vizsgálataim alapján, különösen a nyelvalkatot véve figyelembe, mely a többi kabafajétól nagyon eltérőnek mutatkozik, — hogy az aerugirozus alak függetlenítendő, illetve elválasztandó a Circus genustól s okvetlen egy külön nemet (genus) kell fölállítani számára a rendszerben, miért is a lex prioritatis jogánál fogva az 1882. évben megjelent a „Magyarország nappali orvmadaraí“ című munkámban (pag. 99) már külön genus alatt emlitem és írom is le, nemi névül szintén a „Pygargus“-t véve, melyet azonban ezuttal „Rufocircus“-ra helyesbíték, amit annál inkább is megtehetni vélek, mert Koch „Pygargus“-a csak mint subgenus szerepelt s egészen más alapból is indult ki az auctor jellemzés tekintetében subgenusa felállításánál.

a) *A fekete kaba* (Rufocircus aerogirosus unicolor, Radde). Fordul elő nálunk az előbbinek egy egyszínű különbözete (varietása), mely állítólag a Kaspi-tenger-vidéki formákkal teljesen megegyeznék s melyet Radde orosz ornitológus „Circus aerogirosus unicolor“ név alatt szerepeltet a tudományban.*) Ez fiatal korában nem fehérsárga fejú és torku, hanem rendesen egyszínű sötétbarna, avagy pedig a fiatalok feje és torka nagyobbbrészt sötétbarna.

Chernel István barátom is megemlékezővén e for-

*) Orn. Caucasia 106. I. III. tábla.

máról a „Magyarország madarai“ című monumentális munkájában (pag. 385), a következőket írja: „Ugy látszik, ez nem egyéni elváltozás, mert Floericke Transkaspiában tulajdonképpen ilyeneket látott. Nálunk szintén több ily példányt láttam már s Almásy Gy. barátom gyűjteményében van is belőlük. Egy a Velencei-tavon 1892. lövött s a Nemzeti Múzeumban levő példány annyiból érdekes, hogy a rozsdás szín a fej hátulso részén a nyakszirt táján s némileg a homlokon mutatkozik csupán, különben az egész madár sötét kávészínű.“

II.

A pühök-félék.

(Circaetinae).

Nagy testü, nagy fejü, széles homloku, bagolyszerüleg kis- és igen horgas csőrü s nagy pihés gyürüvel övezett, nagy bagolyszemü alakok csoportja ez. A madár ismerőre már az első tekintetre a bagoly benyomását teszik annélkül, hogy külemüknek tüzetesebb megtekintése révén szerezne erre impulzust, avagy boncolati adataik nyujtanának erre nézve felvilágosítást; — aki pedig ismeri buszma, magának való, elvont életmódjukat, kölső modoruk sajátosságait és azt a sok eredeti vonást, mely a baglyokéval annyira közös: egy pillanatig sem fog kételkedni az éj madaraival való közelebbi kapcsolatban s hogy családójuk ép oly ősrégi, mint amazoké. Mert kétségtelen ugyanis, hogy a sötétség madarai mellett elsősorban is oly akcióképes lényekre volt szüksége a földvilág iszabpól sarjadt mindenségének, melyek a föld érlelődése folytán feleslegesé vált tengernyi, vízhez és mocsárhoz kötött állatfauna ellensúlyozására és részint végleges kiirtására voltak hivatva a szervező bölcsessége által — s ebből folyólag kétségtelen az is, hogy a madarak közül azok, a melyeknek életgzigistenciája az ősi terepformákhoz, tehát mocsarak, lápok s egyáltalában vizes területekhez volt (s van) kötve: a legősibb alakjai a tollas lények „ragadozásból“ élő nagy őszszességének — s éppen ősrégiségüknel fogva folytonos pusztulásuk folytán oly hiányos az a láncolat, mely átmeneti (u. n. közbülső) alakok révén valamikor régen az alakcsoportokat egymáshoz füzte.

A *pühök-féléknek* az egész világról összesen 5 faja ismeretes,*) melyek közül hazánkban csak egy faj fordul elő, mely leginkább kigyóval táplálkozván, ennek következtében félreeső helyeken tartózkodik, és máskülönben is elvonult életet folytató állat. Életviszonyai máig sincsenek kellőleg kibuvárolva, ami különben már csak azon okból is akadályokba ütközik, mert az országnak csak egyes vidékein van elterjedve, annélkül azonban, hogy bárhol is közönséges előfordulása volna. Nem is sok adat van róla az irodalomban följegyezve; ujabban azonban Cz y n k E d e erdélyi ornithologus tett közzé néhány érdekes adatot e madárról,**) melyek közül az alábbiakat reprodukálni érdemesnek tartom.

A „*kigyászsas*“ (mint ahogy a p ü h ö k ö t az irodalomban helytelenül nevezik) ennek a századnak az elején (XIX-ik századról van szó) sok ornithologus előtt ismeretlen volt s életmódját csak a hatvanas évek vége felé ismerték meg alaposabban. Igen gyakran valami világosabb kányának (Buteo) nézték s ezért figyelemre se méltatták, pedig még nagyobb távolságról is alig lehet ez utóbbival összetéveszteni, mert az a nagy pihés gyürü, amely ugyancsak nagy, sárga szemét övezi, sajátságos testtartása és fejének, mellének s hasának feltűnően világos színe a még annyira világos színezetű egerész-ölyvtől is megkülönbözteti. Részemről hajtóvadászatok alatt, midőn az erdőt száz meg száz paraszt pokoli lármája verte fel, többször volt alkalmam, hogy a nyugalmból felzavart „kigyászsast“ megfigyelhessem. Sas módjára vonta lassan és nem nagy magasságban köreit az erdei tisztások felett. De nemcsak a fogarasi havasok aljában, hanem más tájakon is, ahol messze kiterjedő nyugalmas erdőségek vannak, ott is láttam ezt a madarat hébe-korba; még pedig nem mindig a bükkerdő volt az, amely neki tanyát adott, hanem tölgyes és fenyves is. Gyakran láttam, amint lassan a fészke felé tartott, karmai közt kigyóval, amely mint valami kötél darab lógott le, láttam akkor is, midőn a mezőn, vagy valami vizes rét felett prédájára lesve keringett, vagy egy tócsa, vagy patak partján mozdulatlanul ülve lesett. Az esti vagy a reggeli szürkületben oly magas, egyedül álló fákon találtam ülve, amelyekről szabad kilátás esett. Mozdulatlanul, magasra emelt testtel ült ilyenkor s bár nem is volt fedezetem, egészen a fa alá engedett, úgy, hogy lelőhettem. Enek a bizalmasságnak, amelyet minden fán ülő „kigyászsas“-nál tapasztaltam, az lehet az oka, hogy ezt a ma-

*) *Sharpe*: „Catalogue of the Birds in the British museum. Volume I. London: 1874.

***) „*Aquila*“, 1897. pag. 254.

darakat ritkán, vagy soha sem bántja ember. Noha egyik s másik nagy sárga szemét nagyon is rám szegezte, tovaszállásra egyik sem gondolt, úgy, hogy e madár elejtése kevesebb nehézséget okozott nekem, mint egy vérese lövése. Nem az volt egyedüli célom, hogy ezt a határozottan hasznos ragadozó madarat lelőjem, hanem hogy a szabadban való viselkedését megismerjem, azért tehát gyakran elnéztem azokra a helyekre, ahol már láttam egyszer a kigyászsast. Többnyire oly helyeken akadtam rá, amelyeket valami vizecske öntözött, mocsaras réteken, pocsolyák szélén. A fával csak helyenként benőtt sikságokon, ha még oly bővében volt is ott a neki való táplálék, sohasem láttam. Mint már említettem, vagy lassan keringett tartózkodási helye felett, vagy mozdulatlanul ült valami kiemelkedőbb ponton. Ha a prédát keringés közben meglátta, egy ideig lebegett felette, de aztán nem csapott rá a sólyomféleket jellemző gyorsasággal, hanem lassankint lejjebb ereszkedett s mint rokona (?) az egerész-ölyv, kis darabon a föld felett tovasuhanva, messze kinyújtott lábbal szállt a földre, hogy zsákmányát megkaparintsa. A mocsaras tócsában gyakran majdnem hasig gázolt be s aztán féllábbal ragadta meg a prédát. A milyen nyugodtnak és kényelmesnek látszott különben, a mily kevéssé törődött környezetével, oly élénk dühödött lett, amint egy másik fajabelije melléje ereszkedett, meglátva ennek szerencsés fogását. Karmaival s szárnyával gyakran úgy megtépázza egymást a két ellenfél, hogy a toll csak úgy repült s a zsákmány a legtöbb esetben veszendőbe ment. Mikor végre az egyiknek engednie kellett, a győző a préda keresésére indult, de amelyet, mint mondtam, nem mindig talált meg. Ha semmi sem zavarta meg madarunkat, úgy vagy mindjárt helyben költötte el kényelmesen a fogott prédát, vagy fészkéhez szállt vele.“

Ez a madár a vadállományra jóformán ártalmatlan, egerekkel, patkányokkal, hüllőkkel, legfőképpen pedig kigyókkal táplálkozik. A hány lőtt példányt csak felboncoltam, mindenikben találtam mérges kigyót. Általában ugylátszik, hogy a kigyópusztítás a fő hivatása, ennél fogva igen hasznossá válik, csak kár, hogy aránylag kevés akad belőle.

Röpte egyenes, határozott irányu és feltűnően lassu; többnyire alacsonyan repül. Ritkán emelkedik a magasba s keringés közben néha a kányák-(Buteo)-éhoz csalódásig hasonló nyávo-gását szokta hallatni. Nemi bélyege és leírása a következő:

Gen. I. CIRCAËTUS, Vieill.

Teste nagy, hosszúdad és erőteljes, nagy, hosszú és elálló tollazattal; feje bagolyszerűen feltünő nagy és a szemei is nagy sárga bagolyszemek, pihés tollgyűrűvel körül övezve;

homloka széles; csőre igen rövid, de erős és nagyon horgos (véghorga egyenes és vékony); viaszbőre rövid, kissé szőrös; csüdei hosszúk, de igen rövid ujjuk s fölülről tollazottak; a lábszárak azonban meztelenek és igen sajátos, kigyóbőrszerű bőrözettel vannak bevonva; közép-ujja körömmel együtt sokkal rövidebb, mint a csüdje; karmai rövidek, szegélyesek s majdnem egyenlő hosszúak; 3. és 4. vezértolla a leghosszabb; farka hosszú, széles, vágott.

1. **A bagolyszemű pühdök** (Circætes gallicus, Gmel.) — *Leírása:* Az öreg him homloka, fejeteteje és tarkója, valamint nyaka (fölülről és oldalvást), továbbá begytollai (tőfelükön) fehérek, a tollakon keskeny barna végfolttal; a torok fehér, barnás, finom gerinckarcokkal. Testének felrészre csokoládébarna, néha imitt-amott fakós részletekkel és szárfoltokkal; a vezértollak feketebarnák, tőfelük belől fehér. Az alsótestrész fehér alapszinű, világosbarna harántsávokkal hullámozva; a setétszinű farkon 3 halvány, de széles keresztcsávoly van.*) Minden kormánytolla fehéres végű. Szeme sárga, viaszhártyája kékesfehér, lábai halvány barnáskékek, fiataloknál kissé kékeszürkék. — Hossza kb. 65–67, szárnya 48–50, farka 28, lába 9·8, csőre 4·6 cm.

A nőstény nagyobb mint a him, különben hasonló tollazatu. Hossza kb. 77–80, szárnya 54–59, farka 30, lába 10·4, csőre 5·5 cm.

A fiatalok (♂ ♀) fölül földbarnák, az egyes tollak tőfele fehér; alól a vénékhez hasonló színűek, de sűrűbben mustarázottak, vagy esetleg begyük és mellük egyivásu barna; farkuk 4 keresztcsávval.

Földrajzi elterjedése: Kelet- és Dél-Európa, a Földközi-tenger környezte országok, Közép-Ázsia és Északkelet-Afrika. H a z á n k-ban mindenütt előfordul, de csak egyes vidékeken gyakoribb; általában pedig elég ritka madár. Fészkelése is szórványos, bár

*) Chernel az öreg himnél négy sávot említ, de én ilyen példányt még nem láttam.

országszerte fészkel; leginkább azonban a Duna- és Tiszamenti erdőségeekben és a Felvidéken találták fészket és mindig vizgazdag területek, mocsárok, tavak vagy folyók közelében fekvő kiterjedtebb erdőkben (néha szétszórt ligetes erdőkben is.) Állítólag némelykor sziklákon is fészkel; különben pedig leggyakrabban tölgy, bükk és fenyőfára rakja a hejjőkéhez hasonló, nagy lapos fészket, melyet szárazágak és galyakból készít magának s fölül kizöldezi, mint ahogy a nagy karalyka szokta. Miután költözőkődő madár s tavaszi felvonulásakor többnyire későn érkezik: rendszeren kissé későn is párzik s csak májusban költ. Nem igen szapora állat, amennyiben 1 vagy 2 tojásánál ritkán van több (legfőlebb 3), melyek tekintélyes nagyságúak és érdes felületűek, színük szürkés, kékes- vagy zöldes-fehér, foltok nélkül; igen ritka esetben azonban található rajtuk néhány halvány, alig észrevehető folt. A héj belső fölszíne zöld. Fészket évekgig megtartja még akkor is, ha tojásait belőle elszedik. A tojások hossza kb. 72—74·5, szélessége 58—59 m/m.

A tojásokat a két ivar felváltva üli és 30 nap alatt kelti ki.

Jegyzet. Egy erdész barátom, kinek alkalmá volt több pühök-fészket vizsgálni — állítja, hogy néhány esetben 4 tojást is szedett.

III.

A halvágó-félék.

(Pandioninae.)

A talányszerű ősfarmák s egyben bagolyalakoskodók egyik legérdekesebb alakcsoportja ez, melynek minden egyes tagja morfológiai és anatómiai tekintetben háromféle irányban is gravitál s egyben háromféle kérdőjelet állít a systematikuskok és az összehasonlító bonctan rébusfejtő korifeusai elé. Így, ha sugár alakjukat s egész lényük könnyed megjelenését és fizikumbeli analógiájukat is tekintjük: a hejjőkel (Milvinae) volnánk hajlandók rokonítani őket; azonban nagy, erős, sasszerű csőrük és hatalmas karmaik ismét a sasokhoz (Aquilinae) állítják őket közelebb; azonban az összehasonlító bonctan adataiból nyilvánvalóvá lesz, hogy tulajdonképen alakoskodó baglyokkal van dolgunk, melyeknek kivált osteológiai viszonyai majdnem teljesen azonosak a

baglyokéval. És az a 6 faj, mely az egész világról ismeretes, kivétel nélkül ugyanazon karakter-vonásokkal van felruházva s köztük a mi egyetlen fajunk (Pandion haliaetus) a példánymintája (prototypus alakja) az egész kis összességnek, melynek a többi, kitudja milyen bizarkülsejü ősbibb alakjai, rég elpusztultak az alkotó erő szárnyas napszámosainak, közremunkálónak egyre tűnő s ma már nagyon is hézagos gárdájából.

A mi halvágónk alakját behatóbb szemle alá véve, azonnal feltűnik a jellemző külső bagolybélyeg: az arckörv némi nyoma a csőr tövén*) és az a nagyon fontos jegy, hogy külső ujja hátrafelé hajlítható, tehát vetélő, mely körülmény egészen a baglyok typusára vall. Ehhez járul csontvázának nagy hasonlósága a baglyokéhoz és különösen az a körülmény, hogy csüd-váza (tarso-metatarsus) szintén aránylag nagyon rövid s mellő felső része hasonlólag csontos áthidalásu, mint a baglyoknál.**)

Ezt a madarat is, mint a többi, bagollyal rokonos szárnyasokat: létfeltétele kizárólag a vízhez köti s a hal az, melynek tulszaporodását ellensúlyozandó, hivatva volt a halrendőr szerepét a természet háztartásában betölteni, a mely kijelölt működési köre azonban ma már egészen más szempontok alapján lesz elbírálva s vétkes halrablásnak minősítettik a modern agrárius fel fogás által. És tényleg, létfentartási működése a halászat szempontjából oly nagy arányu károsítást jelent, mely egyenesen a vidra halkártételeivel állítható egysorba s így e madár találóan nevezhető „szárnyas vidrának“, mely mesterségének sikeres gyakorlásához oly képességekkel van felruházva, minőkkel a legkiválóbb szárnyas halászmesterek se bírnak.

Cikázó villám a levegőben, valóságos élő istennyila, midőn odapuffan a vitzükrére, hogy az illanó halba bele akassza horgos karmait! Azután a sirályok, gémek, kárakatonák valóságos kontárok ahoz képest, amicsoda roppant gyakorlati ügyességgel bír ez a madár a halászi mesterségben. Pedig tulajdonképen nem volna vizi-fajta állat, legalább oly par excellence értelemben nem, mint amazok; és mégis micsoda mestere a halfogdosásnak! Pedig mi-kor a vizek felett alá s fel sétálni látjuk könnyed szárnyain, föl se tennők, hogy oly ádáz ellensége volna a halaknak, mint valójában a minő s a mely tekintetben a vidrával versenyez. Hirtelen megáll a levegőben, mintha bűvölet szegezné oda s lebeg, remeg fénybe, kékbe tűnő fantóm gyanánt s aztán puff! — oda

*) A csőr töve kissé tollazott.

**) Sharpe: „Catalogue of the Birds in the British Museum. Volume I. London: 1874.

vágja magát a vízre, mint égből hult sulyok, hogy azt hihetnők, pogácsává lapul a roppant ütéstől, . . . hanem e pillanatban képtelen ráakadni a kutató tekintet. Csak a magasra felcsappanó vizhullámot látja a szem, melyben a madár eszményi jelenség gyanánt a láthatatlanság rejtelmébe mélyed . . . elnyelik a hullámok nyomtalanul . . .

De csak egy-két érdekfeszítő pillanat csalódása ez, mert a másik percben mintha a vizek istene repitené fel a hideg hullámok közül: röppentyüként vágja fel ragyogó testét a magasba s karmai közt a ficánkoló prédát tartva megrázkódik, hogy ezer színben szíporokázó vizgyöngy-zápor támad körüle, — majd kivág a nagy térségbe könnyed, légi alakja s lassanként belevész a távol kékjének falánk végtelenségébe . . .

A halvágó csak is halakkal táplálkozó állat lévén, a vadásznak semmi leszámolni valója nem akad vele; hanem persze annál több a halkultura gyámolítóinak, kivált ha oda szokik a halgazdaság vizeihez, a hol könnyü szerrel bő zsákmányra tehet szert s annak is a javát picézgeti. Mert kifog akkora halakat hihetetlen ügyességgel a benépesített vizekből (de a folyókból is), hogy a saját testhosszával vetekednek azok hosszúságukra nézve. Néha azután megjárja a nagy halakkal, amennyiben nem nagyon ritka eset az, hogy a nagy halak viz alá rántják és bele fullasztják. Mikor a viz alá bukik ugyanis a halvágó, azt sohase a maga bukácsoló kedvteléséből cselekszi azt, hanem a hal rántja le igaz, hogy azután ismét ügyesen fellöki magát a viz alól s kiemelve ficánkodó prédáját, felszáll vele; hanem az is igaz, hogy nem mindig sikerül ez neki, azaz a hal által lerántva hullámsírbá vész . . .

Állítják, hogy a halvágó kivételesen az emlősöket és madarakat is megtámadná?

Nekem többször volt alkalmam ezt a madarat megfigyelni, sőt néhány ízben tartósan is figyelemmel kísérhetni, de sohasem tapasztaltam, hogy halon kívül más préda szerzésére adta volna magát, eltekintve az olyan kivételes esetektől, midőn korai, vagy idején túl való vízfagytaival szokott haltáplálékához nem juthatott. S így bizton állithatom, hogy normális körülmények közt táplálékát kizárólag halak képezik. És ezt a madarak annyira tudják, hogy legkevésbé sem félnek tőle, sőt számos példa van rá, hogy apróbb szárnyasok fészkeiben ütik fel tanyájokat s annak réseiben költenek. — Roppant élénk, ugyszólván örök mozgékony szárnyas ez, mint a sirályok s élénk ösztönénél fogva a napi tevékenysége alig szünetel valamit, minek következtében kártékonyasága annál fokozottabb mérvben jut kifejezésre; ehez járul — mint általában

a vízi madaraknál — roppant gyors emésztő képessége, mely körülmény ragadozási energiáját csak fokozza. S tényleg, ha az általa évenát elpusztított halakat hozzávetőlegesen 150 kilogramra becsüljük, akkor még meglehetősen messzejárunk a valóságtól.

Folytonosan a víz felett lebeg alig sörétlövésnyi magasságban és folytonosan a felszínre kerülő halak után kémlelődve járja be alá s fel, a vizek hosszát, szélét, lankadhatatlan szárnyain. Rendes lakóhelyének környékében nincs víz, melyet naponta meg ne látogatna s helyismeret tekintetében olyan tájékozott, hogy ugyszólván minden kis vízfoltot ismer, melyek közül a fizetősebb helyeket majdnem percre, ugyanazon időben szokta végig revidiálni.

Nem olyan vad és emberfélő madár, mint sokan hiszik s ezt bizonyítja az is, hogy évekkal ezelőtt Szegeden, közvetlen a város és a vasuti indóház közt elterülő tavon, hosszú ideig megfigyelhattünk egy ily madarat, amely ott elfogulatlanul és minden félelem nélkül üzte mindig sikeres halászmesterségét, napról napra megtartva pontos beérkezési idejét. Sokszor egész közvetlen közelből figyelgettük mesterkedéseit, vércseszerű libegését, amint megállt a levegőben s függött, verdesve a szárnyát csér vagy vércse módjára, míg egyszerre összekapva magát, nagy erővel a vízre puffant, kimarkolva fickándozó zsákmányát — és azután ugyanazon légi útján, amelyen s amely felől jött, elhagyta halászatának színhelyét.

Ennek a halpicéző ragadozónak is — mint különben minden halevő madárnak — szemmértéke olyan biztos, hogy a legnagyobb ritkaság, hogy lecsapáskor célját tévessze s prédáját ekként kisiklani engedje. S ha egyszer megragadta a halat, nincs hatalom, mely kiszabadíthatná karmai közül — és aztán viszi magával néha bámulatos nagyságu prédáját szokott mészárszékjéhez, mely célra legtöbbszörre valami csonka fatörzs, vagy ott, ahol költ: kizárólag a saját fészke szolgál.

Röpülés közben könnyű ráismerni, mert könnyökben hátrahajló szárnyai és sokszor bibicszerűen modoros repülése már messziről felismerhetővé teszi.

Gen. I. PANDION, Sav.

Teste aránylag kicsiny, karcsu és könnyed, de erőteljes; csőre közepétől kezdve görbült s igen hosszú gamóban végződik (a horognak majdnem egyharmada átnyúlik az alsőrőn); a felcsőr felül kissé tollazott; viaszbőre keskeny; szárnyai feltűnően hosszúk, összszecsukott helyzetben farkánál hosszabbak; másodrendű evezői igen

hosszúk, úgy, hogy a hát palástszerű; 2-ik vezértolla a leghosszabb; csüdei vastagok, felerészben rövid és tömött tollazattal, felerészben fölfordított fedélzindely-alaku pajzsokkal fedvék; ujjai rövidek és igen erősek; külső ujj, mely a legerősebb: vetelő (előre és hátra fordítható); ujjcsuklóján igen éles (golyószerű) varacs van (és a marok is igen érdes); karmai nagyok, hosszúk, hengerűek és félkörírdomban hajlítvák. A tarkótollak üstökösen kissé meghosszabbodtak.

Hazai fajunk:

1. **A könyökös halvágó** (Pandion haliaëtus, Linn).

Leírása: Kányanagyságu, de karcsubb és nyulánkabb testű. A him koponyája fehér, esetleg sötétbarnával foltozva; szemeit keskeny, sötétbarna gyűrű határolja, melyet ismét egy fehér övez körül; csőrétől kezdve homlokán át a nyak mindkét oldalán szárnyáig: egy széles barnásfekete sávoly huzódik le. Nyakszirtjét és felső nyakrészét fedő borzas tollak fehérek, sárgás csipkézettel és barna foltokkal. Felső teste sötétbarna, minden tolla fehér szegéssel; alsó teste fehér, a begy esetleg rozsdasárga, sötét szárfoltokkal; különben pedig alrészbe nyilpettyekkel tarkázott. Szárnyai sötétbarnák, gyakran fehér tollszegésekkel; vezértollainak külfoszlánya feketés, a belső fehér, sötétbarna foltokkal; a fark alól, valamint szegélye is fehér, — fölül sötétbarna 6 feketés (alól csak elmosódottan látható) haránt sávval.

A nőstény nagyobb, begyfoltozása erősebb és sűrűbb, tarkóüstöke kisebb, különben pedig a himhez hasonlít.

A fiatalok (♂♀) fölül csokoládébarnák s alól egyszínű fehérek, fejetetejük azonban erősen foltos. Csüdeik sárgásak.

Az öregek szeme sárga, viaszbőre, csüdei kékek.

Méretek: A him hossza kb. 57—58, a nőstény 59—62 cm. Szárnya a himnek 49, farka 22, lába 5,5, csőre 4,5 cm.; a nőstény szárnya 52, farka 24,5, lába 6,3 és csőre 5,1 cm. hosszú.

Földrajzi elterjedése: Európa, Afrika és Ázsiára terjed; Amerikában és Ausztráliában előforduló formák nem azonosak a mi fajunkkal. — Hazánkban nem tartozik a közönséges fajok közé és csakis halgazdag vizek körül tűnik fel, leginkább azonban a Tisza-, legfőbként a Dunamente képezi fő előfordulási helyét és leggyakoribb az Al-Duna-vidéki ligetekben. Erdőtlen lápvidéken nem tartózkodik. — Költőzködő madár, de csak akkor távozik, ha halászkodásának a jégpáncél utját állja; ellenben pedig az utolsó olvadási napokat követőleg ismét beköszönt.

Fészkelési viszonyai: Kizárólag halak képezvén táplálékát, csakis halakkal bővelkedő vizek környékén fekvő erdőkben fész-

kel. Fészket a kiválasztott legmagasabb tölgy, bükk, fenyő és luc csucsára rakja, miért is messzire kilátszik az erdőből s miután sulyos is, nagy is: a fa csucsjában már a kissé erősebb légáram is folytonos mozgásban tartja; inog, binog. Állítólag kősziklás vidéken váromokon is fészkel, persze vizek közelében. Fészke erős, szilárd építmény, alkatrészeit száraz ágak és galyak képezik s mohával, füvel, sisákkal és sáslevelekkel van kibélelve. Az elhagyottakat is meg lehet ismerni arról, hogy benne halak emészthetetlen részei, u. m. halszállkák, pikkelyek stb. találhatóak, minthogy többnyire fészkeben szokta zsákmányát elkölteni. — Fészket állítólag éveken át megtartja s benne (a fészkekrések közt) más apró madarak is fészkelnek. — Párosodási ideje meglehetősen kései, amennyiben leginkább május elején tojik, ritkábban április utolsó harmadában. A nőstény csak maga ül. Tojásainak száma 2 és 4 között változik, 4 tojás azonban igen ritkán fordul elő. — Tojásai változó színűek: többnyire fénytelen fehér alapszínűek, szürke és rozsdaveres foltok és pontokkal; avagy pedig sárgásfehérek igen intenzív (és nagy) májszín foltokkal és ibolyaszürkés rajztarkítással. Állítólag fordulnak elő egészen fehér, vagy egyivásu rozsdaszínű tojásai is. — A költési idő nem befejezett megfigyelésem szerint: kb. 3 hét. Chernel I. barátom adatai szerint („Magyarorsz. madarai“, p. 398) a kotlás 24—26 napig tart. — Tojásai 62—68 m/m. hosszúak és 44—52 m/m. szélesek.

IV.

A pőszér-félék,

(Perninae).

A pőszér-félék, melyek csoportját az egész világról ismert összesen 3 faj alkotja (melyek közül azonban nálunk csak egy faj fordul elő), époly talányszerű átmeneti alakok, mint a többi, már leirtak, sőt ami a baglyokhoz való közelállásukat illeti, talán egyik baglyrokonzathoz (Strigiformes) tartozó fajnál sem nyilatkozik meg oly intenzív módon a morfológiai karakterbélyegek és osteológiai hasonlóságok folytán a rokonsági viszony, mint éppen ezeknél, bár az is igaz, hogy alaktani hason-

lóságok tekintetében több irányba is gravitálnak, ami különben az átmeneti alakoknak közös tulajdonsága (mintegy előre való jelzése a következőes kapcsolatoknak) és éppen ez a körölmény hat megtevéstőleg a felületes látszataból kiinduló ítélőképesség rendszertani botlásaira... Mert tényleg, a p ő s z é r mai napig ép oly bizonytalan, hánytvetett helyzetet foglal el a tudományos rendszerben, mint akár a p ű h ő k (Circaëtus) avagy a h a l v á g ó (Pandion). Egyik leiró például k á n y a - f é l é n e k (Buteoninae) tartja, a másik a h e j j ő k (Milvinae) közé sorozza, sőt S h a r p e (és az angolmajmolók) s a s s á léptetik elő!... Persze, mert mind a háromféle felekezet morfológiájából van benne valami jellemző karaktervonás, amely a felületességre megtevéstőleg hat. Így kissé nyulánk teste, meglehetősen kis feje, hosszú szárnyai, rövid és félig tollas lábai, gyenge, hosszú s csak kevésbé hajlitott karmai, elkeskenyült tollaival együtt: valóban a h e j j ő k r e vallanak; míg a tollszinezet némi hasonlósága s nagy variabilitása folytán és még némi jelentéktelen jegyek analógiája következtében: a k á n y á k h o z (Buteoninae) mutat némi látszólagos közeledést; ha pedig a fej és nyak hegyes s kissé merev tollazatát vesszük figyelembe: a s a s o k k a l (Aquilinae) való rokonságra is lehetne következtetni; tényleg pedig meglehetősen távol áll a sasoktól... Mindezekről eltekintve azonban anatómiai (főleg osteologiai) jegyei küllemének elsősorú karakterbélyegeivel együtt: kétségbevonhatlanul a baglyok, illetve bagolyrokonzat (Strigiformes) alakjaival állítják legközelebbi rokonsági viszonyba. Ami pedig a más irányba gravitáló jegyeit illeti, kézenfekvő jelentőségük nem más, mint az átmeneti alak dokumentálása, mely ezen jegyek alapján a folytonosság láncolatát kiegyenliti — s így a p ő s z é r t a h e j j ő k k e l való átmeneti rokonság kapcsolatába állítja. Mert ugyanis, a valódi k ő z b ű l s ő k (átmeneti alakok) konstans (fajlag jellemző) bélyegeik mellett — melyek önálló helyzetet jelölnek számukra, — még a v i s s z a m e n ő l e g e s és f o l y t a t ó l a g o s kapcsolatok bélyegeit is részben magukon viselik, mely körölmény adja meg nekik a különleges „átmeneti alak“ jellegét. És ugyanez áll a p ő s z é r r e nézve is. Azok a formák pedig, melyek csupán az e g y i r á n y u folytatólágosság láncszemeit alkotják: egyszerűen oly alakok, hogy ne mondjam: tucatalakok, melyek egyik-másikának megsemmisülte a folytonosság megcsorbulása tekintetéből számba alig jöhet, amennyiben egy másik, hasonlólag egyoldalú forma által pótolatik; és ha itt-ott mind elpusztulnának is az effélék, a k ő z b ű l s ő k, vagyis az u. n. összekötő kapsok az egységes folytonosság tökéletes szertezüllését, összeegyeztethet-

lenségét kizárnák; ellenben a megfordított állapot nyomában nagy hézagok támadnának és támadtak is, mert tényleg, a jellemző típusok időtlen-idők óta tartó pusztulása rég megbontotta és szinte iluzionárussá tette a következetességnek azokat a létrafokait, melyek után ma oly bizonytalanul tapogatózik a szisztematikus.

Ami a pőszérek azon elsőrendű karakterjegyeit illeti, melyek a baglyokkal való közeli rokonságra utalnak s egyben az átmeneti jelleg vonásaival ruházzák őket: részint anatómiaiak, részint pedig külső hasonlóságok tekintetében nyilvánulnak meg; azonban életviszonyaikban is gyökereznek. Ezirányban prototípus alakjukat: a mi pőszérünket (*Pernis apivorus*) véve szemügyre: csőre és szemek közötti téren azonnal dokumentálva látjuk az aprós tollakból álló merev és rendkívül sűrű berendezésű baglybélyeget: a tollkörv erősen feltűnő maradványát, csak éppen a csőr tövéről hiányzik a sűrű szőrözet és a csőr maga is kissé megnyult s némileg a sascsőrre emlékeztet; tulajdonképpen azonban teljesen azonos a *Circus cyaneus* csőrével, sőt orrlyukaik is majdnem azonosak, egyenesen fekvő vágásuak. A kis fej s a hosszú fej- és nyaktollak azonban, inkább *Milvus* szerűek s épp oly sajátságos felborzolhatók, mint a *Pandion* és *Circaetus*-nál; de a fül és fülekörüli tollazatát is merevitheti, mint a *Circusok*; a pukkaszkodási képességnek is birtokában van, mint a pühők és baglyok. Egyéb hasonlóságokat illetőleg, testének nyulánksága, valamint középhosszu és gyenge karmai is a *Cirkusokra* emlékeztetnek, bár e tekintetben mégis inkább a *Milvusokhoz* képez átmenetet; farkmustrázata azonban olyan, mely azonnal elárulja az éjjeli ragadozókhöz közelálló alakot s egyben azon körülményt is dokumentálja, hogy rendszertani tartozandóság tekintetében csakis az átmeneti, vagyis bagolyszerű alakok (*Strigiformes*) közé állítható be, melyek egytől-egyig különleges farkmustrázatuak, amely tekintetben is erősen különböznek a sólyomnemzetség (*Falcones*) tagjaitól.

A pőszér farkmustrázata ugyanis karakteristikum tekintetében nemcsak a baglyok, lappantyuk és nyaktekercsek, de némely éjjeli lepke testmustrázatához is hasonlít. Különben pedig a farkmustrázatot illetőleg nemcsak a ragadozó-fajok átmeneti alakjainál, de más rendekhez tartozó madaraknál is sajátságos különösége által tűnik fel és karakter dolgában nagyon különbözik a tucatalakokétól.

A legtöbb leíró a pőszér természetrajzát a kányakéval (*Buteoninae*) azonosítja, avagy pedig a hejjökével (*Milvinae*) állítja párhuzamba. Sem az egyik, sem a másik hasonlat nem állhat

meg s csak azt bizonyítja, hogy a pöszér természetrajza a szobatudósok számára még teljesen terra inkognita terület.

Nekem többször volt alkalmam ennek a madárnak szokásait s életviszonyait tartósan is megfigyelhetni s így közvetlen tapasztalásból állíthatom, hogy életfolyása sok tekintetben a k a b á k é v a l egyezik meg.

Elvonult, lappangó életet folytató állat s csak oly vidékeken tartózkodik huzamosabban, ahol rendeltetésének megfelelőleg a pöszörök, darazsak és vadméhek pusztítására*) s termékeik: a m é z n e k megdézsmálására alkalma nyílik. Máskülönb pedig — éppen ez okból — kóboréletet folytat: üzi hivatásának ösztönszerű kötelességérzete, egyre keresi a darazsak és vadméhek otthonát, mézet kínáló tanyáit, ami bizony ma már itt-ott, helyenként kerül csak, amióta odvas őserdeink s a Duna és Tiszamentének régi híres ősfüzesei, mocsárerdei a kulturember irtó fejszéjének estek áldozatul. És ez az oka, hogy nálunk meglehetősen ritka lett már s ma már csakis oly helyeken kerül szem elébe, ahol az erdész és vadász által rég elátkozott mérges bogárság tanyátütött magának, ami ha következetesen és illetve tartósan történik, a pöszér is azonnal megszaporitja ama vidék madárfaunáját. Különb pedig jön s megy; és e jövés-menés ugylátszik hozzá van kötve ahhoz az életműködéshez, mondjuk: hivatáshoz, melyre rendelve van: keresnie kell szüntelen a fullánkossalatábu világ mérges fajzatait . . . Innét van lappangó élete s innét van az is, hogy néha oly helyeken akadunk rá, ahol legkevésbbé reméltük volna; de ahol így megjelen, bizonyos, hogy nagy oka van megjelenésének, mert ösztöne rávezeti még a legrejtettebb helyeken is azoknak a lényeknek a tanyáira, melyeknek üldözése rendeltetéséhez tartozik — épügy, mint a p ü h ó k n e k a kigyók pusztítása, a h a l v á g ó n a k a halak tulszaporodásának ellensulyozása és a k a b á k n a k ugyancsak a vizi szárnyasnép egyedarányának egyensulyba tartása, fölösleg tojásaik és apró ivadékaik pusztítása által. Mert tényleg, az átmeneti alakok (Strigiformes) életműködése megszabott rendeltetéshez van kötve; míg a legtöbb faj a hozzájárulásra, tehát afféle „népség, katonaság“ szerepkör betöltésére van hivatva, melyeknek közreható működése nélkül azonban, aligha volna tökéletes az a munka, mely csakis az egységes összeműködés feltételében találja megoldását.**)

*) Minthogy a méz mellett a fejletlen darazsak és méhek képezik legfőbb táplálékát.

**) Az átmeneti alakok kiválogatása folytán azon aránylag óriási fajtömegeből, mely manapság az egész világról ismeretes: a természetes rendszernek sokkal találóbb képét lehetne kihozni, mint a minőt a mai mesterséges összeállítások nyujtanak.

A *pöszér* támadó fellépése a fullánkos bogársággal szemben nagyon erélyes és ugylátszik, semmi félsze nincs a mérgesen rajzó bogarakkal szemben. Többször láttam, hogy minden tartózkodás nélkül egyenesen nekivágott a függő darázsfészeknek s dacára, hogy pillanat alatt tömegesen dongták körül a felbőszült rovarok, mégis azonnal belemarkolt a darázsfészekbe s csőrét is hatalmasan igénybevéve s teljes erejéből leszakítani igyekezett helyéről, a mi rövidesen mindig sikerült is neki, csak a felragasztott nagy fészkek adtak tartósabb munkát neki; de ha más-kép nem birt az ilyenekkel, egyszerűen darabonként szaggatta le, mitsem törődve a végletekig fölbőszített rajok mérges támadásával, mik ellen egyébiránt szapora szárnycsapkodásokkal és farkának legyezőszerű, heves mozgatásával iparkodott védekezni, ami igen sajtáságos látványt nyújtott; azonban bizonyos idegességet és tartózkodást minden bátor viselkedése dacára is észre lehetett venni élénk munkája közben, ami nyilvánvalólag a fullánkoktól való félelem okozhatott — és szemmelláthatólag a fejét féltette leginkább, mert ugyancsak rázogatta, ha itt-ott egy-egy daráznak sikerült rátelepednie vagy a szemét ostromolta. Hanem azért a darázsak minden okvetetlenkedése dacára is mindig leszakította a fészket s vagy azonnal ott a helyszínén darabokra szedte szét, vagy pedig az egészet saját fészkébe hurcolta fiaihoz, melyek — a mint többször láttam — roppant mohósággal esnek neki az ily, izes komedentiát ígérő objektumnak s csakhamar darabokra szétráncigálják. Persze se a fiatalok, se az öreg madarak a kifejlett, fullánkkal ellátott méheket és darázsakat nem eszik meg, csakis a fejletleneket, legalább én sohasem találtam bennük másféléket.

A fejletlen darázsak, pöszörök s efféléktől (s mézterméküktől) eltekintve, másféle rovar is találtam gyomrában és azt is láttam, hogy mint a kabák, békák-, gyikok- és az apróbb rágcsálókhoz is hozzákapdos, sőt néha egérvész idején féldöglött egerekkel is torkig szedi magát; mindamellet az ilyesmik csak afféle mellékes, quázi komedenciái; hanem igenis, a fullánkos bogárnépség ellen viselt hivatásos háboruszkodásai mellett, éppen mint a kabák: élösködésből és főleg fészekrablásból tartja fenn magát. A vadász által megsebzett beteg vadnál épúgy bevégi a hóhér munkáját, mint a kabák és lecsap mindenre, ami könnyűszerrel megkaparítható. Mikor pedig elérkezik a fészkelés ideje, ugyancsak kutaszkodik a madártojások után és később a fiakban is sok kárt tesz. Szóval époly hivatott fészekrabló, mint a kabák. Vadászatai közben mindig alacsonyan (a sikon majdnem közvetlen a föld színe felett), lassan és kissé nehézkesen repül,

hogy annál nagyobb figyelemmel cserkészhesse ki a területet és valóban, semmisem kerül ki figyelmét. A lápra ugyan — tudtommal — nem jár ki, de a mocsár-erdők, s egyáltalában lakóhelyének környékében költő (alacsonyan vagy a földön fészkelő) madárság fészkeit mind felkutatja és kirabolja.

Többször repkedve vadászik, de lesre is elül valami alacsonyabb kiemelkedésre, határkőre, dombocskára stb.; ha pedig telezabálta magát, órahosszáig is elvesztegel valamely alacsonyabb fa csúpján s ilyenkor jó sörétlövésnyi távolba lehet hozzáférkőzni.

Ha nem vadászik, hanem kedvteltségből röpköd, vagy párjának udvarolgat, remek repülési gyakorlatokat végez s így a magasba látva őt, repüléséről könnyen hej jönnek tarthatnók, — ellenben alacsony röpte a kabákra emlékeztet, de még inkább a nagy karalyka benyomását teszi.

A nálunk előforduló egyetlen faj a következő:

Gen. I. PERNIS, Cuv.

A csőr és szemközötti tér, mely a sólyom nemzetség (*Falcones*) minden neménél tollatlan: nála igen tömött s pikkerekre osztott tollakkal födött. Teste kissé nyulánk, feje és nyaka hosszú és kihegyesült tollakkal födött; csőre aránylag hosszú, gyenge s nem nagyon görbe, véghorga vékony; viaszbőre nagy, széles

és csupasz (nem szőrözött); orrlyukai félhold formák, némileg fölfelé irányulnak, de mégis inkább egyenesen fekszenek a főlhajlás felé kissé kiszélesülve; szárnyai hosszúk, de összecusukva nem érik el hosszú farka végét, a 3. vezértolla a leghosszabb; farka egyenesen elmetszett forma; ujjai középhosszuak, karmai gyengék, hosszúak s majdnem egyenesek (kevésbé hajlitottak). Testét kissé merev (kemény) tollak borítják s mint a hej jöknél: a tollak kissé elkeskenyültek.

1. *Az európai pöszér* (*Pernis apivorus*, Linn.) — *Leírása*: Kisebb a kányánál. Színezete sokféle, miért is nemi bélyegeire nagy súly fektetendő a determinálásnál. Az öreg him feje többször világos hamvasszürke, felteste sötétbarna világos tollszegésekkel; alrészre fehér, széles barna vagy rozsdabarna harántsavokkal, pettyekkel és hosszú foltokkal mustrázva.

Az öreg nőtény barnafejű, különben pedig az öreg himhez hasonlít. A fiatalok egyszínű sötétbarnák.

Mindkét ivar fiataljainak feje világosbarna, apró, hegyes szárfoltokkal; alrészük rozsdasárgával és fehérrel habolt elegyes színű és szárfoltos tarkázatu. De másforma tarkázatuak, hullámszikosak stb. is vannak.

A viaszbőr acélkék, a lábak sárgák, a csőr fekete; a szemek színezete a test színével együtt változik: A vénéknél sárga; de előfordul a vörösbarna, szürkésbarna és ezüstszürke szemszín is.

A fark mustrázata mindkét ivarra nézve igen jellemző, ugyanis felváltva három széles és több (néha alig kivehető) keskeny szalaggal mustrált.

Méretek: A him hossza kb. 57, szárnya 36·1, farka 22·5, csüde 4·5, csőre 3 cm.; a nőstény kb. 64 cm. hosszú; szárnya 41·5, farka 27·5, csüde 5·5, csőre 3·5 cm. hosszú.

Földrajzi elterjedése: Európában majdnem a Sarkkörig, mindenütt előfordul; télire Afrikába költözködik. Magyarországon nem tartozik a közönséges fajok közé, azonban országszerte előfordul, de csak szórványosan telepszik; egyedbőségről mindamellet ilyen helyeken sincs szó. Különben nálunk való elterjedésében ugylátszik, leginkább az Alföldnek Duna-, Tisza- és Marosmenti vidékeire szoritkozik s főleg vizek közelébeni ligetes vagy mocsárerdőben üti fel tanyáját, de hegyierdőkben is találkozhatni vele. Fészkelni mindig oly vidékeken szokott, hol darazsak, főleg földi darazsak, pöszörök bőven vannak s ennek folytán mézhez is juthat; a költés befejeztével azonban jön-megy vidékről-vidékre. Tavaszi fölvonulása mindég kései és mindig az időjárástól függ. Ha korai kitavaszkodás áll be ugyanis, akkor ápril második felében már beáll visszaköltözködésének introduktiója, ellenben pedig van rá eset, hogy csak május elején jelentgeti magát.

Fészkelése: Május végén, sőt junius közepe felé tojik. Épít, de varjufészkekben is tojik. Önépítette fészket alacsonyabb vastag, sűrű tölgy, bük és fenyőre rakja, de cserjén is találtam fészket.*) Fészke többnyire vékony galyakból álló nagyon laza, rongyos tákolmány, úgy hogy alólról nézve, néha a tojások is kilátszanak belőle, nagyobb szélviharok alkalmával pedig nem ritkaság, hogy a tojások a fa alá potyognak belőle. — Néha varju fészkekben is költ. Fészkére könnyű ráakadni, mert leginkább emberjárta helyek közelében fészkel. Rendesen 1 tojást tojik, de van 3 sőt 4 tojása is. A tojások alakban eltérők egymástól: a fiatal madarakéi rendesen tojásdadok, az öregekéi gömbölydedek. Színezet tekintetében is különböznek: közönségesen kissé fénylők, vörösbarna, vagy

*) Hajdan a Tiszamentén odvas fűzfákban is költött, míg az ősfüzéseket ki nem irtották.

fehéressárga, ritkábban sárgásfehér alapszinnel, melyen barnás-fekete és rozsdavörös foltok vannak. Az alapszint néha egyenletes foltok takarják, melyek olykor a tojás egyik végét kissé világosabbra hagyják. A tojáskiköltés ideje 3 hétre terjed. A tojások hossza 55—57; szélessége 44—47,2 mm. — A nőtény fiatalokat eleinte rovarokkal és hernyókkal táplálja; később madárfiakat, gyikot és apró békákat kapnak, sőt alkalmilag egy-egy darázsfiat is.

1851

/1866/

C) SÓLYOMNEMZETSÉG.

(FAM. III. FALCONIDAE).

1851

/1866/

I.

A sólyom-félék

(Falconinae).

Bár arckörvük hiányzik, de nagy, széles fejük, meglehetősen előretékintő szemeik, rövid, igen horgos csőrük, kurta nyakuk, barkójuk, de nagy szemük folytán is a baglyok benyomását kel-
tik; bagolyra emlékeztet különben a tipikus formák fiatalkori babos és kerülékalaku farkmustrázata is; fogazott (mondhatnám tulfejlett) csőrük pedig tagadhatlanul az ősformák dokumentálója, melyek közt valószínűleg impozáns alakok léteztek.

Ma már az ilyenek hiányzanak s a legnagyobbak sem mul-
ják felül a káyanagyságot; viszont vannak köztük majdnem fokozatosan kisebbedő, sőt igen kis alakok is, melyek a gerlénél nem nagyobbak.

(A tipikus karakterbélyegeg tekintetében semmi különbség nincs köztük, úgy, hogy e harmónia következtében már első tekintetre konstatálhatjuk az alakok „sólyom“ voltát, bár egyes fajok determinálása tekintetében nem könnyű eligazodni behatóbb szemle és tanulmányozás nélkül, amit részint a zava-
ros fajkalapálásnak lehet tulajdonítani némely „fajra“ nézve (aminő például a *Falco feldeggii* is, amelynek délvidéki formájával senki sincs tisztában, legkevésbé pedig aki kreálta).

Az ezen alcsaládba tartozó fajok karakterbélyegei a követ-
kezők:

*Mindnyája aránylag nagy domboru fejú, széles fejetetejü, erősen kiülő szemü, rövid nyaku, rövid, csupasz lábu, hosszú, kes-
keny és hegyes szárnyu madár.*

*Téveszhellen ismertető jegyük a kis gömbölyü orrlyuk, mely-
nek közepén célpontszerü porc van, — továbbá az erősen „fogazott“
kis, igen görbe csőr, mely semmi más orvmadárnál hasonló alakban
nem tűnik föl, amennyiben fogkimetszésük fűrészfog idomu.*

Szinezetük és mustrázatuk majdnem fajok szerint változik: mindeniknél más és más, miért is általános érvényűt e két irányban megállapítani nem igen lehet, valamint, hogy a fajok szokásaiban is nagy eltérések vannak. Tényleg azonban a főalakok mint szinezet, mint pedig jellemző tulajdonságok tekintetében összetartozandóságukat kétségtelenül dokumentálják; míg egy másik alakkör, mely ahány, annyi féle formát, színeltérést és különböző faji tulajdonságokat tanusít: ezen aloszaládnak tágabb értelemben vett részeseihez tartoznak. A meghatározás szempontjából tehát célszerűnek látszik e két alakkör különválasztása, u. m. vadászszólymokra és vércsékre.

A sólymok általában élénk, bátor, mozgékony és igen jeles röptű madarak s oly gyorsak, hogy e tekintetben a fecskével is kiállják a versenyt. Minden fajnak különös sajátos repülési modora van, sőt szárnymozgásuk sem azonos. Így a főalakok legnagyobb-részt gyors repülésük s egymásra következő szárnylebbenéseik által tűnnek föl; a vérese-félék pedig lassudak, huzós repülésük által. Utóbbiakat reptükben még arról is meg lehet ismerni, hogy egyirányu repülésüket gyakran félbeszakítva, igen sajátos módon libegnek (egyhelyben függve gyorsan verdesik a szárnyukat) a levegőben. Közös tulajdonságuk azonban a sólymoknak a magasban való kóválygás; vadászat közben azonban többnyire alacsonyan repülnek s készakarva felverik a szárnyasállatokat (a vércséket kivéve), hogy repülésközben foghassák el azokat, mert ha a sebes repülésben benne vannak, képtelenek a földről kapdosni fel zsákmányukat, amennyiben a kellő pillanatban repülésüket nem mérsékelhetvén, a prédát rendesen tul-szárnyalják. Az éhes sólyom azonban lecsap a földre is és ugyancsak odapuffan!

A sólymok leginkább madarakkal táplálkoznak, de a kisebb fajok (vércsék) hüllőket, bogarakat és egereket is esznek, sőt rendes körülmények közt többnyire effélék képezik rendes táplálékukat.

Létfenntartási tevékenységükben nagyon buzgók, úgy hogy a napkelte már munkában találja őket; délfelé — kivált meleg napokon — azonban az erdőbe huzódnak, avagy pedig a tisztások szélén álló fákon siestáznak; különben pedig naphosszat csavarognak zsákmány után s egyesek még alkonyatkor is vadásznak.

A nagy fajoknak költési idejükben, de ha telepedve vannak máskor is: választott vadászterületeik vannak, hol más ragadozó madarat, főleg nembelit meg nem szenvednek. Különben is mindenféle orvmadár iránt idegenkedéssel viseltetnek (s egymást is csak a vércsefajok türik meg), miért is kányával, varjuval, szarkával,

bagollyal, sassal (mely két utóbbi iránt engesztelhetlen gyűlöléssel viseltetnek) szüntelen hadilábon állnak.

Valamennyi faj igen intelligens és a legnagyobb mértékben szelidíthető. Bárgyult állapotban a kimondott szó értelmét, szóval a parancsot, pontosan teljesítik — ha ugyan erre már oktattak. Fogságban tartva gazdájukat ismerik, kezéből elveszik a nyújtott tápot, sőt hangjáról a sötétben is felismerik és nagy vijjogást visznek véghez. Egyébiránt bárgyithatóságuk- és tanulékonyságukat eléggé bizonyítja az a körülmény, hogy hajdaná-

Galambász sólyom

ban vadászatra használtattak. A „sólymászat“ azonban, mely a nemesebb szenvedelmű sportnak egyik igen kedvelt neme volt, lassanként kiszorult a gyakorlat mezejéről a lőfegyverek tökéletesítése következtében, ujabban azonban itt-ott ismét kezd divatba hozni. Nekem magamnak is volt Szegeden régebben, sólyomidomító-telepem s bizony, sok örömet okoztak nekem a roppant vésződséggel kitanított, rendkívül intelligens madarak.

Egyébiránt úgy látszik, hogy manapság a hadászatban is kezd jelentőségre jutni a sólymászat, a galambposták használata következtében; a német-francia hadjárat alatt is már betanított sólymokkal fogdosták el a poroszok a franciák kiküldött postalgalambjait.

Vadászati szempontból nagyobb részét a legkártékonyabb orv-madarak közé tartoznak a sólymok és különösen a nagy, erős fajok vérengző pusztítói apróvad féléinek. Egyáltalában nagyon kell óvni tőlük a vadászterületeket, mert a mai vadászati szempontok a sólymok iránt való traditionális kegyeletet rég tárgy-talanná tették: másként gondolkozunk és másképp vadászunk ma már, mint egykor...

Egyébiránt semmi alapja sincs annak a beszédnek, hogy a sólyom valami „nemes lény“ lenne, mert bizony semmi nemesebb jelleget nem lehet tulajdonítani neki — mint ezt némely idealista író teszi, állítván a többek közt, hogy „a sólyom nemes voltának teljes öntudatában van“ (!) s „áldozatát készakarva fölveri s délcegen mintegy harcra hívja ki, mint önérzetes harci, ki a küzdelmet igyekszik egyenlővé tenni“, hogy „mintegy esélyt nyújtson a prédának a menekülésre“ (!) — s több efféle badar-ságot.

Hogy az öreg sólyom gyakran fölveri prédáját, az való; hanem nem ám valami nemesebb indokból cselekszi azt, hanem mert praktikus okok utalják erre, mert ugyanis — mint már szó volt róla — röptében könnyebben sikerül neki a fogás, mintha a földről, lecsapás folytán kellene megszereznie azt, mert a legtöbbször nemcsak hogy tulszárnyalná zsákmányát, hanem lecsapáskor a nagy gyorsaság folytán agyon is üthetné magát; ez az oka, hogy a sólyom csak nagyon kivételes esetben csap le földön ülő madárra (a vércsétet kivéve), hanem kiriasztja és úgy fogja el, amely pillanatban kissé fölívágván magát, szárnyait testéhez kapja s ekként hirtelen sulyokká idomulva, függőlegesen — mintha égből hullna — veti le magát áldozatára.

Nagyfaj sólymaink közül kártékonyaság és ragadozási képesség tekintetében különösen a galambász vagy vándor sólym (Falco peregrinus) tűnik ki. Ebben a fajban nemének

összes jellemvónása egyesül. Ez a legkiválóbb alakja és különben is minden tekintetben prototypus alakja a sólymoknak.

A madaraknak ennél veszedelmesebb, gyilkosabb ellensége nem létezik, mely okból a vadászterületek gondozóitól a legkíméletlenebb üldözést érdemli.*) Ugyanis nemcsak, hogy a t u z o k (saját szemüleg láttam, midőn nyakába csimpszkedve gyötörte) s ezzel együtt az összes apró vadfélék, különösen pedig a fogoly

Fecskefó sályom.

és vadkacsa, hanem — a legkisebb szárnyast sem véve ki — egyetlen madár sincs biztosítva támadása elől. A fácánosoknak minden időben a legféltebb látogatója, illetve inkább csak kerül-

*) Dietzl így nyilatkozik e madárról: „Főképpen a vándor sólymok szeretnek a mezei vadászatok csendes részvényesei közé beállani; valamely határvön, fán vagy utjelzőn csendesen meghuzódva várják, míg valamely fogolycsapat felkel, hogy villámgyorsan közéjük csapva, néha a vadász szemeláttára ragadják ki belőle áldozatukat. Ezen veszedelmes rablónak pusztítása már csak azért is szükséges, mert p. o. egyetlen vándor sólyom téli tartózkodása helye környékén, a fogolyállományt majdnem tönkre teheti. Zsákmányát ritkán hibázza el, de ritkán képes teljesen megenni, amennyiben a kányák rendszeren elveszik tőle.“

getője, hogy alkalmilag kiszoríthasson magának egyet-egyet a pompás madarak közül; telente pedig nincs a varjaknak, foglyoknak és házgalamboknak szívósabb üldözője ennél. Félnék is tőle ezek a szárnyasok s menekülnek előle, ahogy csak tudnak. A galambok, a mint szemügyre veszik, nyilgyorsan sietnek ducaik felé s elég eszéyesek mindig a sólyom fölé kerekedni, jól tudva, hogy e rabló mindig felülről lefelé csap s ha néhány kísérlete nem sikerül, szégyenülve tovább áll. Egyébiránt a galambokra majdnem mindig megfontolt terv szerint vadászik, mint a nagy karalyka. Ha a mezőn szedegető galambokat vesz észre, azonnal leereszkedik s földszint repülve, egyszerre csak előbukkan valami földhullám mögül s a felrebbenő falka közé vág, vagy ha azok előbb felemelkedtek, iparkodik köztük „fölbujni“ (a csapat fölé „kerekedni“) s ha ez sikerül neki, kiszemel egy — többnyire viritó színű — galambot s sulyokká alakulva gyorsan, mint tűnő gondolat hull alá prédájára; de abban a pillanatban midőn megragadja, illetve eléri zsákmányát: szárnyai ismét szétterülnek s nehézkesen tovarepül vergődő áldozatával.

Ez a sólyom szokásaira nézve sokban megegyez a nagy karalykéval és semmivel sem ártalmatlanabb mint az. És ettől is csak úgy félnék a madarak, mint amattól, sőt láttára valószínű rémületbe esnek s eszeveszetten kelnek szárnyra, holott ha nyugodtan a földhöz lapulva maradnának, mentve volnának karmai elől.

Néha ha nagyon éhes, vagy nyaranta, midőn a mezei termények még lábon állva jól fedő buvhelyet nyujtanak a táplálékul szolgáló állatoknak: többnyire alacsonyán röpkedve vadászik s ekkor összevont botfarka elárulja a vadásznak; azonban ha a házak fölött kering, bukdosó galambokra lesve: roppant magasban tartja kémszemléit s csak a kellő pillanatban hull le szemmel nem követhető gyorsasággal, egy pillanatra fekete vonalat rajzolva bele a kristályfénybe, azután pedig kilendül ismét hegyes szárnyain a nagy sikba, mintha bűvészet dirigálná utjain . . .

A galambászok rendkívüli fogóképessége miatt nagyon féltik tőle magasszállású sportgalambjaikat s igen csak megtudják különböztetni a többi galambesiszár ragadozótól. Általában a gyakorlott sportgalambászok soha sincsenek tévedésben a galambfogdosó fajokra nézve; ismerik mindegyiket külön-külön: a karalykát, sólymot, karvalyt, verebészót és kányát, ha bár vidékenként más és más nevet adnak is nekik. A karvalyról például mindenik azt mondja, hogy ez a „purclit“ nem fogja, csak „fölijeszi“; hasonlólag a „kis ölü“ is. E kettő közt különbséget nem tesznek névleg, hanem „verebészó“ számba megy előttük mind a kettő. A

kányáról szintén azt mondják, hogy „ez sem bántja a galambokat,“ csak „följednek tőle, ha látják;“ ám a karalykát már megbélyegzik, mint veszedelmes „galamblopót,“ melynek „kerek szárnya vagyon“... „De ennél is cudarabb férög“ (a szegedi galambászok kitétele szerint) a „h ö g y ö s s z á r n y u“... Ez hordja el a „purcít“ legtöbbnyire s ettől fél legjobban a galambász, mert ez üres marokkal ritkán távozik s ez: a galambász sólyom, a mely néha már augusztusban kezdi hajkurászni a galambokat és tavaszig nem is hagy föl vele.

Ennek a sólyomnak kártékonyosságát még az is fokozza, hogy prédáját (mint már említém) a hejjők és más ragadozók elerőszo-
kolják tőle s így kénytelen más zsákmány után vetni magát.

Brehm megfigyelte, hogy egy galambászsólyom egymás után három kacsát fogott s mindegyiket kierőszo-
kolták tőle a hejjők, csak a negyedikkel (!) szállhatott odább.

Én magam is nem egyszer láttam, hogy a hejjők és kányák valósággal a szájából vonták ki a falatot a nélkül, hogy valami nagyon védekezett volna erőszakoskodásaik ellen. Általában az ily koldulások azt a benyomást tették rám, mintha a sólyom semmi ellenséges indulattal nem viseltetnék az élösködő fráterek to-
lakodásai iránt, sőt mintha bizonyos készséggel engedné át az ügyetlen kocavadászoknak vadját, sokszor önként elé-
jük is vetve azt.

Nem kevésbé vakmerő sólyom-faj az a gerlényi kis ragadozó is, mely ősszel, mint téli vendég, szokott hozzánk kerülni északibb hazájából s melyet a nép rendkívüli öldöklő természete miatt „kis ölü“-nek (Aesalon merillus) néven különböztet meg.

Ez a fajta a sólyomnak vakmerőség tekintetében még talán a nagy karalykán is tultesz s emellett valóságos menyéttermészetet árul el, amennyiben a nálánál sokszorosán nagyobb madaraknak: tüzoknak, ludnak stb. a hónaljukba vágódva, szinte a testükbe furakodik s addig gyötri az ekként megtámadott szegény mada-
rakat, míg azok halálraváltan le nem hullanak a levegőből.

Ezt a bestiális stiklijét nemesak hogy tapasztalt vadászoktól hallottam említeni, hanem sajtá szemüleg is meggyőződtem róla. Különben a jelentéktelennek látszó vérszomjas kis orvmadár ren-
des táplálékát apró madarak képezik, de kizárólag csak olyanokat fog, amelyek repülnek. Telente a verébtanyáknak valóságos ostora és minduntalan nagy hajkurászásokat visz véghez velük, miközben remekszép és roppant gyors röpgyakorlatokat végez; különben nem úgy „fog“ mint más sólymok, hanem az üzőbe vett madarat kiszorítani és beérni igyekszik s ha ez sikerült, az egyik lábával egyszerűen előrenyul és marokra fogja prédáját.

Öreg him verébész sólygom.

Olyan apró madarat, melyet a levegőbe föl nem szoríthat s aztán üzőbe nem vehet: nem fog, mert e fajnál a beérés a fő.

A vadászatra igen kártékony és roppant vérengző sólyomfaj még a régi sólymászok rárója (*Hierofalco cherug*) is, mely fajt sokan a keletcseennel azonosítják, vagyis inkább összezavarják, minthogy a sólymászok korában ezeket tömegesen importálva, nálunk szintén „pedzésre“ (fogásra) alkalmazták s afféle sólyomkülönlegességeket képeztek akkor, mint a vadászebek közt jelenleg az angolvizzlák, avagy pedig a vadászatnál a cseh jáge-rek voltak (és most is azok).

Ezek a behozott sólymok voltak az igazi „fejedelmi vadász-sólymok“ (*Hierofalco arcticus* és *H. gyrfalco*) s Norvégia, Island vagy Grönland-ból hozatták be ezeket.

A rárónak nálunk több, egymástól elütő formája (egész sorozata) fordul elő, melyek azonban kártékonyaság tekintetében igen csak megegyeznek egymással. Nincs oly szárnyas — amelylyel csak megbirkózhatik, — mely prédaszomja ellen mentve volna, még a vízimadarak sem; sőt a halászatban is mesterkedik. A galambokat éppoly szenvedéllyel üldözi, mint a karalyka — és a baromfiakban is kárt okoz. De nemcsak madarakra, hanem a kisebb emlősökre is szenvedélylyel vadászik, legalább az Alföld ürgéit kedvenc pecsenyének találja, a mennyiben a délvidéken többször láttam egyeseket az ürgére odapuffanni, hogy csakugy porzott. Legnagyobb előszeretettel azonban viziszárnyasokra vadászik s ez az oka, hogy a vizekkörüli erdősvídedékeken találko-zunk vele legyakrabban s különösen az Al-Duna lópvidékein gyakori. Én ezt a fajt használtam és idomítottam leggyakrabban sokoldalú használhatósága miatt s a legszebb példányokat B u j á k r ó l (Nógrádmegyéből) kaptam.

Sokkal kisebb, de szintén igen kártékony sólyomfaj a f e c s k e f o g ó s ó l y o m (*Falco subbuteo*) is, melyet p a c s i r t a s ó l y o m -nak és „k i s v a d á s z s ó l y o m“-nak is neveznek, minthogy a *Falco peregrinus*-nak valóságos kis kiadása. Ez is igen ügyes ragadozó, emmellett merész, öldöklő fajzat, mely a közép nagyságu szárnyasoknak valódi réme s a pacsirták és fecskék főellensége. Kétszeresen veszedelmesé válik azáltal, hogy rendkívüli repülési képességénél fogva még a legsebesebb röptü szárnyasokat is képes elfogni, így — mint már említém — a nyilgyors fecske is gyakran áldozatául esik; hanem ezt előbb folytonos hajkurászás által kifárasztja s csak azután csipi el. Leginkább erdőszéleken, folyókmentén tartózkodik, honnét a me-zőkre és rétekre vonul vadászat végett. A szárnyasok közül — a vadféléket illetőleg — a fürjet és fogolycsirkéket ragadozza s

nem csekély pusztítást visz véghez köztük. Megfogja még a vadgalambot s üldözi a rigókat és füttyülősneff-féléket is, sőt láttam, hogy a kis gojzerrel is elbánik. L á z á r K á l m á n gróf pedig azt tátta, hogy egy nálánál jóval nagyobb vadkacsát kaparított meg. Azonban legkedvencebb vadja a mezei pacsirta, melynek a legmegátalkodottabb üldözője. Gyakran látni, amint vándorlásuk alkalmával követi őket és azok igen jól ismerik veszélyes ellenüket s annyira félnek tőle, hogy midőn megpillantják, félholtra ijedve, de részint kiszámításból is, mint súlyos ólomgömbök hullanak, potyognak alá a földre s a fü közé, meg a bokrokba rejtőznek, még ha ember van is közel, sőt gyakran éppen az ember lábánál keresnek menekülést. Összel pacsirtafogás céljából gyakran követi a vadászt, folytonosan közelében lavirozván s a kirebbent pacsirtákat elfogdossa s néha oly vakmerőséggel engedi át magát ebbéli vadászati szenvedélyének, hogy az óvatosságról teljesen megfeledkezve, egészen rövid lőtávokra jön s így az elfogott pacsirtával együtt áldozatul esik. Vadászatai alkalmával néha igen magasra fölemelkedik; csak földött helyen, kukoricások fölött cirkál alant. Ha lövés történik az erdőben — éppen mint a nagy karalyka — néha nyilgyorsan leveti magát s éppen oly ügyesen is, mint amaz, mert nincs rá eset, hogy a legnagyobb sűrűségben is az ágakba ütődnék. Vadászati működését rendkívüli szívósság jellemzi. Oly fáradhatatlan ragadozó ugyanis, hogy egész nap, sötét estig folytonosan a madarak üldözésével tölti idejét; estenden azonban az erdők szélén leselkedik. A fiatalok midőn repülőképesek lesznek, szüleik által a vadászatban igen szép látványt nyújtó gyakorlati oktatásban részesülnek s többnyire kaszálókra teszik kirándulásaikat, ahol szénakupacok- és boglyákon fogdossák a még kevésbé röpképes apró fiókmadarakat. Szüleik leginkább fiatal pacsirtákon s fürjeken oktatják be őket a fogásra. Hogy milyen kártékony orvmadár ez, a szemre igen tetszetős sólyomfaj, az leginkább kitűnik L e n z megfigyeléseiből, mely szerint e madár egyedenként évente legalább 1600 kisebb madarat pusztít el. Mellékesen megemlítem, hogy nemcsak a vadászatnak tesz kárt, de a méhészetnek is ellensége, mert a méh egyik kedvenc, nagyon keresett táplálékát képezi; a rovarok közül fogdossa még a szitakötőket, sáskákat és szöcskéket is, tehát a földön is keresi (valószínűleg csak a fiatalok) rovarprédáját, mint a vércsék.

A *vércsék* a vadászatra nézve kevés jelentőséggel bírnak, mert a vadállományra egy faj kivételével éppen nem veszedelmesek. A s á r g a k a r m u és k é k f a j ugyanis (Cerchneis Naumannii et E. rufipes), leginkább bogarakkal s apróbb rágcsáló

állatokkal táplálkozik s csak nagyon kevés magevőmadarat pusztít, tehát gazdasági tekintetből igen hasznos madarak; ellenben a közönséges vércse (*C. tinnunculus*) vadászati tekintetből már számbajövő kártétvőragadozó. Ez már ugyanis nagyobb madarakat is megtámad és különösen fűrjre vadászik szenvedéllyel, de azért direkte nem jár ezután az eleven kis vad után, hanem csakis ravasz spekuláció révén kerit magának fűrjpecsenyét. Gyakran voltam tanuja ugyanis, hogy a vizsla elől kirebbenő vagy lelőtt fűrjet elragadta — és azt is nem egyszer láttam, hogy a kaszások közelében lavirozó vércsék, egyik fűrjet a másik után kapkodták el a kaszások orra elől. A melyik fűrj felszált, annak vége volt!

A költés idejében árulja el kártékonyágát a vércse leginkább, mert ilyenkor nemcsak hogy apró madarakat és fűrjeket pusztít, hanem a fácán- és fogolycsirkéket is erősen megtizedeli. Tavasszal azonban rengeteg cserebogarat elemészt, sokszor egész torkig teleszedvén magát ebből a rovarból. Aratás után őszi elköltözöködéséig nem igen tesz kárt a vércse (kivált a fiatalok), mert ezen időszakban a tarlókra szorulva, gyikokkal, bogarakkal és apró, vigyázatlan rágesáló állatokkal delektálja magát. Egér-dus időben megszokott jelenség négyével-ötével látni a vércsét a tarlók egy-egy pontja felett, amint egerek után kutatnak és lecsapkodnak minden untalan. Kár is ilyenkor háhorgatni őket hasznos munkájukban!

Eredeti szokásuk a vércséknek vadászat közben és lecsapás előtt huzamosabb ideig libegni a levegőben, ami igen meglepő látványt nyújt a figyelő szemnek, különösen akkor, midőn rendes huzása közben egyszer csak megáll mozdulatlanul, mintha láthatatlan fonalszálon csüngenék s verdesni kezdi a levegőt, sátozt csinál szárnykarjaival maga fölött s csak inog, rezeg, mintha a puszták délibábjából ideszakadt fantom általná a szemet káprázatos játékával . . . Hanem ilyenkor „Damokles kard“ ő valami kis állatka felett s egyszerre csak egyet kerit s a következő pillanatban testéhez kapott szárnyakkal aláhull áldozatára.

Tekintettel arra, hogy a köz. vércse a mezőgazdaságnak sok hasznót hajt az egerek és rovarok pusztítása által, a nyári és őszi hónapokban kimélendő volna, kivált a fiataljai, melyekre halálos vétek rálőni, amenyiben ezek kizárólag gyikokkal, bogarakkal és egerekkel táplálkoznak s arról ismerhetők meg, hogy sokkal bizalmasabbak az öregeknél, közel jönnek az emberhez s minden tartózkodás nélkül a közelében libegnek. Természetesen azonban arról szó sincs, hogy a köz. vércse föltétlen kiméletet érdemelne, a párosodási- és illetve költési hónapok alatt éppen nem,

mert ilyenkor bizony kárt tesz a vadásznak, de meg a hasznos apró fiatal madarak pusztítása által a kertésznek s gazdának is. Hogy pedig ez így van, arról a fészke körül található corpus delictik kétségtelen bizonyítékokat szolgáltatnak. Aki látta, mi minden fityeg a vércsefészkek körül, ágak közé csiptetve, az bizony nem igen fog a vércsének legalább a fészkelés idején pardonirozni. „Egy halottas-kamra is megnépesednék tőle és Linnének is elég dolgába kerülne, hogy annak a sok erjedésnek indult mindenfelének, mely a fészkek körüli ágakon található, eredetiségét megállapítsa és a rendszere szerint csoportosítsa“ — írja találóan egy vadász. Van ott kigyó, béka, egér, csibe, fűrj, fácán- és fogolycsirke, de még menyét is, persze nem egy fészeknél, hanem többnél; aszerint milyen inyencek az öregek: az egyik jobban szereti a fácánt, a másik a foglyot, a harmadik meg mást. De lehetséges ezt másképp gondolni? Hisz május hónapban, midőn a vércse fias és hatszor annyi táplálékra van szüksége, mint siheder korában, hol szerezzen az övig érő zöld határban annyi egeret, bogarat, hogy folyton éhes porontyait vele jöltartsa? Azon az egy-két tábla ugaron vajmi kevés van; tehát fogoly és fácáncsirke, fűrj és csibe után is néz biz ökelme s öli ezeket is és pedig rendszerint korán reggel és este jár zsákmány után. Április közepétől június közepéig tart így, azon túl nem káros s kiméletre érdemes a köz. vércse; lövöldözésétől tehát nyáron és ősszel a vadőrök is szigoruan eltiltandók volnának.

A sólyomnak hazánkban a következő 7 faja fordul elő.

A) Vadászsólymok.

Fejük és farkuk sohasem különlegesen színezett; a barkó többnyire feltűnően erős, a szemnél kezdődőleg arcukon lefelé vonul; a lábujjak és karmok erősek. — Vérszomjas erkölcsű, bátor és leginkább madarakkal táplálkozó állatok:

Gen. I. FALCO*), Linn.

E nemnek két faja fordul elő hazánkban u. m.:

1. **A galambász sólyom** (Falco peregrinus, T u n s t). — *Faji jegyei:* Barkója igen feltűnő; középujja igen hosszú, köröm nélkül hosszabb valamivel mint a csüdje; külső ujja köröm nél-

*) Jelleget: A külső ujj karom nélkül hosszabb a belső ujjánál (karom nélkül).

kül hosszabb a belső ujjánál (köröm nélkül); szárnyai eléri farka végét; 2-ik vezértolla a leghosszabb, ezután az 1-ső, következőleg a 3-ik és 4-ik. Az első lebel majdnem egyenlő hosszú a 3-ikkal s a belsőszlánya kimetszett.

Leírása: Barkója széles, fekete, a szem alatt hátraterjed s a fejtető színével összefolyik. A fejtető feketés (az idültek-é sötét palaszürke); a feltestrés — a hát kivételével — kékes palaszürke, sötét harántsávokkal és szárfoltokkal; a hát feketeszürke; a faresok és felső farki rész világos szürke, 11—12 (vagy kevesebb) sötét keresztcsávollyal; az első és másodrendű evezők szürkés-feketék, befelsőszlányuk világos keresztcsávokkal. Az alrész fehér, a mell tájon némi rozsdás habolással és finom fekete hosszcsávokkal; a mell alatt foltokkal és keresztcsávokkal. — A *him és nőstény* egyforma, csak hogy utóbbi nagyobb s melle rozsdásabb. — *Mindkét ivar fiataljai* a ráróhoz hasonlítanak és sokszor össze is tévesztik őket, miért is figyelembe veendő a következő összehasonlítási adatok:

- a) szárnyuk hosszabb, mint a ráróé, a fark végét éri;
- b) a barkó sokkal feltünőbb, erősebb és szélesebb, mint a rárónál;
- c) fejetetejük barna, világosabb szegélyekkel (a rárónál fehér vagy sárgásfehér);
- d) farkuk nagyon kevés kis köralaku rozsdás foltocska-val hintett.

A *vének* csupasz szemköre, viaszhátyája és lábai sárgák; karmaik feketék; csőrük szürkés szaruszinű, fekete hegygyel; szemük sötétbarna. — A *fiatalok* csőre és viaszhátyája kékeszürke; lábuk kékes husszinű (néha sárgás); szemük barna.

A karalykaszerűen mustrázott alrész (finom sűrű hullámvonalak) vén egyénre vallanak.

Különben e faj színezete sokféle változásnak van alávetve, sőt nagysága és méretei is igen ingadozók, miért is sem pontosan leírni, sem méreteit pontosan megállapítani nem lehet.

Méretei: A *him* kb. 38 cm. hosszú; szárnya 33, farka 18, csüde 5·5, csőre 3 cm. hosszú. A *nőstény* kb. 43·6 cm. hosszú; szárnya 37·5, farka 20, csüde 6·3, csőre 3·2 cm. hosszú.

Földrajzi elterjedése: Európa, Észak-Ázsia és Észak-Amerika; télen Afrika, India és Közép-Amerika. Hazánkban nem ritka fészkelő faj, mely csak szigoru telekkel vonul telelő helyére.*) Bérces vidékeinken tartózkodik, tavasszal és őszkor azonban mindenütt található (sikon és hegyvidéken egyaránt).

Fészkelése: Rendszeren hegyvidéken, meredek sziklafalak üregeiben, repedéseiben fészkel s évekig megtartja fészkes helyét. Találhatni még fészket tornyokon, romokon (főleg várromokon) és fákon is. Önmaga azonban fán nem igen épít fészket, hanem más ragadozók, főként varjak fészkebe tojik s az ily fészkeket már kora tavasszal kijavítja. Lomberdőkben ritkábban fészkel, mint fenyvesekben. A párást márciusban kezdi s április vége felé tojik. Juniusban nagyocska fiai vannak, melyeket a szülők közösen táplálnak. — Tojásainak száma 2 vagy 3; 4 tojása ritkán van. A fiatalok néhány hét múlva szárnyra kelnek s szüleik által nemcsak a röptülésben gyakoroltatnak, hanem a pedzésben is gyakorlati oktatást nyernek. — Tojásai igen változó színűek; vannak sárgás fehér alapszínűek, violaszínű, rozsdavörös és barnafekete, az egész tojásfelületet elborító foltokkal, melyek közt uralkodó a rozsdavörös, melytől az alapszín ritkán látható. — A tojás kiköltés ideje 3 hét. Az ülő nőstény nem árulja el magát, csak akkor vonul ki a fészekből, ha a fészkeszedő a fészkesfára mászva, hozzá egészen közel van. Tojásai 47–56 m/m hosszúak és 37–43 m/m. szélesek.

2. *A fecskefogó sólyom* (Falco subbuteo Linn).

Faji jegyei: Barkója feltűnő. Közép-ujja kétszer olyan hosszú, mint a külső-ujja; szárnyai kiterjesztve sarlóidomuak, összetett helyzetben kissé meghaladják rövid, gyengén kimetszett farkát; 1-ső vezértolla olyan hosszú, mint a 3-ik s a belfoszlánya ki van metszve; másodrendű első evezői az elsőrendű első evezőinek $\frac{4}{6}$ -s, $\frac{5}{6}$ od részét födetlenül hagyják. Farkának középső (legfelső) egy szál tolla mindenik felén egyenlő széles. A tollszárak feketék.

Leírása: A vén him fölül palaszürke, feje és háta sötétebb és kissé barna árnyalatu; nyakszirtjén két nagyobb agyagsárga vagy fehér folt van. Homloka fehéres, szeme fölött fehér szemöldív, melyet a homlokszín nyulványa alkot. Vezértollai feketés palaszürkék, belfoszlányuk agyagsárga haránt foltokkal; a fark fölül palaszürke, a két középső-toll egyszínű, a többi bel-felől szalagozott. Az alrész rozsdasárga fehér, vagy tiszta fehér

*) Avagy pedig ezek talán északról lenyomult telelő példányok? Az tény, hogy a téliek leginkább vetési varjúkkal táplálkoznak.

alapszinü, sűrű hosszanti barna foltarkázattal; a szárnyalj barnás szürke; alsó szárnyfedői rozsdaszinnel foltozott fehér alapszinűek, fekete hosszanti harántfoltokkal; nyakszirtje és nyakoldala egyszínü (mustrázat nélküli); combtollai és fararozsdavörösek. Szemköre, viaszhátyája és lábai sárgák; karmai feketék; csőre kékesfekete; szeme sötétbarna.

A nőstény hasonló színezetü, de nagyobb. A fiatalok (♂♀) hátoldali fedőtollai fakószegélyesek; alrészük rozsdaszinnel erősebben árnyalt, különben pedig az öregekhez hasonlítanak.

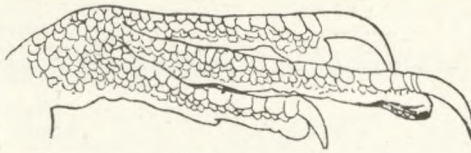
Méretük: A hím kb. 29 cm. hosszú, szárnya 24·5, farka 13, csüde 3·3 és csőre 1·7 cm. hosszú. A nőstény kb. 34 cm. hosszú; szárnya 27, farka 15·2, csüde 4, csőre 1·9 cm. hosszú.

Földrajzi elterjedése: Európa és Észak-Ázsia; télen Afrika és India. Hazánkban az elterjedtebb fajok közé tartozik s némely vidéken igen gyakori a nyári hónapokban. Költözködő, március közepe felé kezd érkezni. Az Alföldön, különösen a folyóvízparti erdőkben sehol sem ritka s az erdők szélein tartózkodik; általában pedig a mezőkkel határos erdőket, ligeteket, vágáserdőket — a hol kiemelkedő (meghagyott) magas fák vannak — szereti; különben pedig helyenként az előhegyeken is gyakori madár.

Fészkelése: Fészket erdőszélekre, nagyobb erdőtisztások széleire vagy erdőszerü facsoportokra rakja. Általában oly helyeken fészkel, hol a környék kiterjedtebb szabad terekkel határos. Fészket leginkább tölgyfára rakja s a vízmenti ritkás, ligetes tölgyerdők a legkedvencebb fészkelő helyei. Találhatni fészket faoduban és szilahasadékokban is. Sokszor a varjak elhagyott fészke telepén okupál magának fészket, de gyakran lakott varju fészket is elfoglal, elvervén a varjakat onnan. Általában önépítette fészke ritkán van s akkor galyak, gyökerek, füvek s efélékből hordja össze s tollakkal, gypjuval s egyéb puha anyagokkal béleli ki. Az idegen fészket előbb alaposan kitakarítja és kijavitgatja, mielőtt használatba venné. Leginkább május végén költ. Tojásainak száma 3—5, melyeket a nőstény háromheti kotlás után költ ki. A tojások sárgásfehér alapszinűek, sárgavörös és rozsdavörös foltokkal, de néha itt-ott kisebb barnásfekete foltokkal is találkozunk. A tojások külső fölszínét annyira beborítják a foltok, hogy az alapszín csak ritka esetben vehető ki. A tojások 36—42 m/m. hosszúak és 29·5—33 m/m. szélesek.

Subgen. I. HYEROFALCO, Cuv.

E nem jellemeinek ismertetésénél nem annyira az északi fajok, mint inkább a mi *H. cherrug* fajunk typusa szolgál zsinórmértékül.

A barkó gyenge, homályos; a lábak feltűnően rövidek s a csüdek elől kb. $\frac{1}{3}$ - (♂) vagy több mint felerészben (♀) tollazottak*) (hátsó csúszások;) a kö-

zép-ujj (köröm nélkül) hosszabb mint a csüd; a külső-ujj (köröm nélkül) hosszabb mint a mellső (köröm nélkül), vagy kb. egyenlők; a hüvelyk hossza kb. megegyezik a csüd tollatlan részének hosszával; a csőr igen erős és igen hátras, tőben kissé megnyult, széles, míg oldalt kissé összenyomott, széles; a viaszbőr a csőr ormán csak igen csekély beöblösődéssel; a koponya rövid, tömpe alak. A fejet — mint a *Milvusok*nál — igen keskeny és igen hegyes (a csucsban szinte tühegyesen elfinomodó) tollak fedik; a csőr és szem közötti rész bemélyedt, nagyalaku szőrkerületeket (örvényt, kagylót) képez, melynek érdes, de nem elálló szálai részben a szem alá is nyulnak és oda simulnak; a szárnyak a nősténynél többnyire a fark végéig érnek, a hímnél azonban gyakran jóval rövidebbek, mint a fark; a 2-ik lebel a leghosszabb, belszéle kimetszett; a fark igen hosszú, keskeny u. n. „botfark.“

Csak egy faj fordul elő nálunk, melynek azonban (a tipikus formán kívül) sok különbözőzete van, melyek klimatikus befolyások eredményezte formáknak látszanak. A tapasztalás azonban mégis azt mutatja, hogy a formák földrajzilag nincsenek szorosan elkülönítve, hanem többé-kevésbé messzire bele nyulnak egymásnak körébe; szorosan körül írható u. n. „közbülső-alakokat“ azonban nem találunk, így hát inkább talán egyéni eltérésekkel, mintsem helyi formákkal van dolgunk. A balkáni u. n. „Falko Feldeggii“ is alighanem ilyesféle valami, vagy legfeljebb lokális forma — ha igaz, mert szorosan határoló, részint pedig önállóan jellemző jegyeket a *H. cherrug* és a délvidéki *F. Feldeggii* közt nem tudnak kimutatni. Hogy az afrikai *Feldeggii* forma azonos-e a balkánival, az még eldöntendő.**)

1. **A ráró sólyom** tipikus formája (*Hierofalco cherrug*, J. E. Gray. [sacer, Gmel.] — *Faj* jegyei: A tipikus forma feje (mindkét ivarnál a fiatal korban) fehér, később sárgásfehér aapszinü. A vénnek feje és nyaka, valamint nyakoldala és a szem alatti rész erősen fehér, illetőleg a hímnél børsárga. A nőstény

*) Igen vén hímeket láttam, melyeknek csak a csüd töve volt tollas.

**) Én kötve hiszem, hogy azonosak volnának; inkább azt hiszem én is, hogy a balkáni „*F. Feldeggii*“ nem egyéb a *H. cherrug* déli formájánál.

farkmustrázata talán minden korban ugyanaz: nagy, közepén összenyomott eleptikus (babalaku) fehéres foltok. — A hímek szalagzott farkuak, bár fiatal korukban szintén babos farkmustrázatuk van. A nagyon vén hímek farkszalagjai tökéletesen átérők. A derék és farcsok mindig barna.

Leírása: Kisebb káyanagyságu, de karcsubb. A hím és nőstény egyforma; a fiatalok a vénekhez hasonlítanak, de fejük majdnem tiszta fehér*) s alrészük nagy, hosszanti barna foltokkal oly sűrűen mustrázott, hogy a fehér alapszín alig látható. Szemkörük, viaszhártájok és lábaik kékesek (kékes husszinüek.) Megjegyzem, hogy e faj kétféle lábszine (melyel a viaszbőr és szemkör színe mindenkor egyezik) korjegy; a kék ugyanis a fiatalság, ellenben a sárga a vénység színe; másrészt a halvány sárga szín csak a nem tipikus alakoknál szokott előfordulni.

A vének: A fej és nyak színéről föntebb már szóltam. A felrész földbarna (kékes vagy szürkés fuvalmu,) az egyes tollak fakó szegéssel; az alrész alapszíne fehér, hosszanti barna foltok és bunkópettyekkel. Minél kevésbé mustrázott (tisztább) az alrész, annál idősebb az egyén. A fiatalok és öreg nőstények farkmustrázata azonos:

{ A két felső (illetve középső) farktoll mindig egy színű, legfeljebb a tollak utolsó harmadán és igen jellemzően többnyire csak egyoldalulag: néhány egymásfelett álló s ferdén fekvő kis gömbded fehér pettyel vagy nagyobb kerülékalaku folttal.

{ A többi összes farktoll külfoszlánya ferdén fölfelé irányuló (ferdén fekvő) s kissé megnyult babalaku foltokkal diszitett. E foltok a tollak mindkét foszlányán egymástól függetlenül sorakoznak; a szélső farktoll foltjai azonban, részben majdnem sávszerűek (a belfoszlányon,) de kiindulásukban nem érintik a toll gerincét, sem nem futnak ki a foszlány éléig; a toll végén azonban nem ritkán 2–3, meglehetősen szabályos keresztcsáv feltűnik.

*) Dr. Madarász Gyula „Magyarország Madarai“ című könyvében (pag. 231) a fiatal madaraknak „sötétbarna“ fejtetőt tulajdonít. Ez tévedés. A tipikus alakformánál ily fejszínűek soha elő nem fordulnak.

{ A farktollak tarkázatát képező fehér babok külfelől sűrűen egymás felett sorakoznak, míg a belfoszlányon egymástól távol (de egyik a másikatól igen szabályos távolságra) van elhelyezve.

{ A felső farktollak gerince kék-szürke.

A kinőtt him farkmustrázata: A felső farktoll mindkét foszlányán néhány halványan előtűnő kisebb, megnyult és szabályosan gömbölyű folt van (csak a végső nagy csucsfoltok háromszögűek). A többi farktoll külső szegélye harántul fekvő nagyobb, világos eleptikus foltokkal; a belső szegélyük a gerinctől kezdődőleg széles és tompa orrba futó (a foszlány élére kifutó) sok világos keresztávval s átérő, szélesebb keresztávval mustrázva, miáltal a fark alrészén összefüggő keresztávok képződnek. Tehát minden farktoll keresztávos. A csucok világosak.

{ *Az idősebb him farkmustrázata:* A fark alul-fölül széles és összefüggő sötét sávokkal. A tollak külfoszlányai világos babosak.

{ *A nagyon vén him farkmustrázata:* A felső farktoll 10 széles, csucsban háromszögű keresztfolttal és 9 felényi széles átfutással s ugyanily színű tollesuccsal. A többi összes toll sok fekete-barna és felváltva következő világos átfutással, minek következtében a kiterjesztett fark gazdagon szalagzottnak tűnik fel, illetőleg alul-felül összefüggő keresztzalagokkal csikolt. A kormánytollak világos csucsfolttal.

Méretetek: A him hossza kb. 48·5 cm.; a nőtény kb. 57 cm. hosszú.

1. A csőr hossza tövétől a viaszbőrön át ivben mérve a himnél 3, a nőténynél 3·3 cm.
2. viaszbőr hossza mindkét ivarnál 6 ^m/_m. hosszú.
3. A csüd hossza a csuklótól a lábfejig mérve: kb. 5·2 cm, mindkét ivarnál.
4. A közép ujj hossza (köröm nélkül) a himnél kb. 4·1—4·2 cm.; a nőténynél 4·7 cm.
5. A mellső-ujj hossza a himnél kb. 2·5—2·6 cm.
6. A külső-ujj hossza a himnél kb 2·9 cm.
7. A hüvelyk hossza a himnél 2—2·1 cm.
8. A fark hossza a himnél kb. 21, a nőténynél 25 cm.

9. A két felső farktoll hegyüktől a tőig mérve kb. 18·9, 19–19·8 cm., a nősténynél kb. 21 cm. hosszú.
10. A két szélső farktoll a himnél kb. 18·3–18·5 cm.; a nősténynél kb. 21·5 cm. hosszú.

Földrajzi elterjedése az irodalmi adatok szerint Dél-Kelet Európától Közép-Ázsián át Khináig húzódik. Magyarországon nem épen ritka, de nem is közönséges madár. Leginkább a Duna és Tisza menti ligetekben, kivált az Alduna vidékein, de a Felvidéken is néhol rendes fészkelő. Leginkább a felvidéken kerülnek tipikus alakok, míg az Alvidéken inkább a különbözőzeti formákkal találkozunk.

Fészkelése: Ligeterdőkben (mindig nagyobb vizek, lápok közelében) és előhegyekben fészkel; sziklás vidéken sziklafalak üregeiben a pusztá sziklára rakja le tojásait. A rónák erdeiben s a kiterjedtebb hegyaljai vadonokban magas fákra építi (?) a hejjőkéhez hasonló nagy fészket, de elhagyott ragadozó madárfészkekben is költ, sőt a rónán alighanem csakis ilyenekben. Márciusban párzik és április közepe táján kotlik. Tojásainak száma 4–5, de 2 is, melyek sárgás-fehér alapszínűek, rozsdavörös, violaszínű és barna foltokkal. Tojásait a két ivar egymást föl-váltva 3 hétig üli. A tojások külső fölszíne annyira el van borítva rozsdavörös foltokkal, hogy az alapszín alig, vagy éppen nem is látható. A barna foltok kerekerek s a violaszínűekkel együtt csak szórványosan fordulnak elő a tojástesten. A tojások hossza 50–57, szélessége 40–43·5 mm. Fészket évek hosszú során át megtartja, sőt voltak fészkek, melyek a sólymáztat idejéből a jelenkorig ismeretesek voltak.

Nálunk vándormadár, novemberben megy és márciusban érkezik.

N. B. Az „Aquila“ című magyar madarászati folyóiratban és Chernel barátom madaras könyvében a Falco Feldeggi sólyomfaj mint avifaunánkhoz tartozó alak említettik és iratik le. Konstatálom, hogy az „Aquila“ idevágó, különben jeles tollal megírt cikke, részben hamis adatokon épült fel, amennyiben fiatal Falco peregrinus-okat is leír (a vizsgálati anyagot láttam); ezenkívül pedig a többi összehasonlító anyaga sem volt „Feldeggi“, hanem közönséges H. cherrug példányokból került ki. A közölt színes kép sem a „Feldeggi“ mása, hanem egy középkori, egyszerű him H. cherrug hasonmása. Chernel a „Feldeggi“ leírását egy, a lékai vár madárgyűjteményében felállított igen vén, szalagos farku H. cherrug-ra alapítja, az átérő farkszalagokra fektetve sulyt. Én ezt a példányt nemcsak alaposan megvizsgáltam, hanem tüzetesen összehasonlítottam a

Nemzeti muzeum igazi Falco Feldeggi (afrikai) példányaival és ennek alapján bizton konstatalhatom a téveszthetlen különbséget a két különálló faj között, mit a tudomány érdekéből e helyen közzétenni el nem mulaszthatom. Az igazság különben az, hogy hazánkban a Falco Feldeggi nevű sólyomfaj nem fordul elő, legalább is eddig senkisé tudott ilyet felmutatni. Hogy találkozik nálunk sok szalagofarku forma, melyeket nagyon felületes szemlére a „Feldeggi“ formakörbe volnánk hajlandók sorozni, az tény; azonban a legtöbb H. cherrug is szalagofarku s a vénebb egyedeknél a farkszalagok épügy átérik a tollakat, mint a valódi Feldegginél. Azután meg téveszthet az a körülmény is, hogy H. cherrug himjei közt sok az apróság, éretlen és tollszinezetben is nagy variabilitás uralkodik köztük, amiről alkalmam volt meggyőződni azon tetemes összehasonlító anyag alapján, melyet a szerajevoi és Brusina egyetemi tanár és muzeumőr barátom utján a zágrábi muzeum tanulmányozás végett rendelkezésemre bocsájtott. Egyébiránt — mint emlitém — csak kissé tüzetesebb szemlénél és összehasonlításnál e két fajra nézve tévedni nem lehet, amennyiben (eltekintve a tollszinezettől, mely sok tekintetben nagyon hasonlatos), némely (sok!) alaktani különbségek, méretek etc., az összezavarást kizárják, így már az a körülmény is, hogy a H. cherrug rendesen több, mint felerészben tollazott*) csüdeivel szemben a F. Feldegginek csak a tőben egy kissé tollazott csüdei vannak, mely jegy alapján nem a Hierofalco, hanem a Falco-formakörhöz tartozik. Megjegyzem, hogy a F. Feldeggi egészen fiatal him egyedeinél is már feltűnik, sőt karakterjegyet képez a szalagozott fark s a meglehetősen erős és széles barkó is jellemzi őket és még sok más jegy. Egyébiránt a különbségek kitüntetése végett az alábbiakban tüzetes leírását közlöm a valódi F. Feldeggi-nek, a Magyar Nemzeti Muzeum Afrikából került példányait véve alapul, (azok helyes determinálásának kétségtelen reményében).

I. Morfológiai jellegek.

Sokkal kisebb H cherrugnál; körülbelül örvös galamb nagyságu, de karesubb, nyulánkabb. A fiatalok még gyengébbek. Hossza kb. 44 cm. (♂).

*) Az összehasonlító determinálásnál azonban néha el kell tekintenünk ettől a jegytől, mert az igen idős himeknél az allábszár gatyájának csak a csuklóban találjuk némi maradékát. Tehát megfordított viszony áll fenn, mint a saskeselyűnél, melynek fiataljai sokszor csupasz lábszáruak.

1. A csőr aránylag erős, töben emelkedett, gónisai a viaszbőrtől kezdve a fogig erősen benyomattak; — ellenben felülről tekintve: a csőr kissé duzzadt, gerince nem igen lekerekített (nem hátas). A kampó nem hirtelenhajlású, rövid hegyű s nem horgolódik befelé az áll alá, sőt inkább kissé előreálló horoghegyet képez.
2. A viaszbőr a csőr ormán tompaszögbe futó, széles, beöblösödéssel. (A fiataloknál egyenes vágású, nincs beöblösödése.)
3. A fej inkább hosszudad, mint lapos. A homlok széles.
4. A fejtetőt és tarkót csucsban legömbölyített rövid, széles és sötétbarna gerincű tollacsokák fődik. (A fiatalok fejtollai lazán szétállók, csucsban sugarasak s egészben is szélesek). A homloktollak nem merevek.
5. A csőr és szemközti tér kisebb arányban ugyan, de olyan mint a H. cherrignál.

6. A lábak:

{	a) A csüdnek csak a felső harmada tollas egy kissé és csakis elől (az allászár felső szélességében). b) A középső-ujj (körömnélkül) rövidebb, mint az egész allászár, de két olyan hosszú vagy még hosszabb, mint a hüvelyk (köröm nélkül). c) A külső-ujj (köröm nélkül) hosszabb mint a mellső. d) A hüvelyk hossza (köröm nélkül) egy kevésel rövidebb, mint a csüd csupasz része.

7. A szárnyak jóval rövidebbek mint a fark.

{	A nagyvezők az 1-ső és 2-ik kivételével: lekerekített tompa csucsok.

8. A fark hosszú, keskeny, ékbefutó, végén legömbölyített u. n. botfark.

{	A két felső farktoll hosszabb a többinél; ugyanezek aránylagosan szélesek, de keskenyebbek a többinél és tompa csucsba idomulnak. A fiataloknál a fark majdnem csapott.

Méretek (a himnél):

{	a) A csőr hossza tövétől a viaszbőrön át ivben mérve 2·5 cm. b) A kampó 2 cm. c) A viaszbőr külön 4 ^m/_m

{	d) Az allábszár	4 cm.
	e) A középujj	4·2 cm.
	f) Az egész fark hossza	18 cm.
	g) A két felső farktoll a tollhegytől a tokig	16 cm.
	h) A szélső farktoll	15 cm.

II. Karakterisztikus színjegyek.

9. A fiatalok (♂) feje egyszínű világos bőrbarna, igen keskeny és igen fekete karcokkal (gerincvonásokkal). A szem felett fekete szemöld.

{	A vének feje világosabb (fehéres) alapszínű, színes (bőrbarna) fuvalommal. Nyakoldalok, pofa, torok minden korban fehér (az öregeknél igen gyenge sárgás futtatással).
---	--

10. A barkónak csak némi nyoma. (A fiataloknál meglehetősen erős, széles).

11. Lábak sárgák (fiataloknál halványkékes futtatással).

12. A farsok és derék hamvasszürke, igen szabályos alaku és igen fekete szárcsucsban végződő nyilpettyekkel.

{	A fiatalok farsokja, úgy a derék és hát is sötétbarna, minden egyes toll fakó szegélylvel.
---	--

13. Az 1-ső lebel alól fénylő fehér, keskeny keresztcsávokkal. Általában az egész szárnyalj olyan, mint a vércsénél. A többi evezők nagyfoltosak.

III. A fark mustrázata.

14. a) A fark alul-felül erősen szalagozott.

b) A két felső farktoll, valamint a többi összes farktollak gerleszürke alapszínűek, a felsők keskeny, sötétszürke keresztcsalagokkal. A keresztcsalagok kb. 1 cm. szélesek. Összesen 10 szalag.

c) A többi farktoll váltakozva szürkés-fekete és fakó (sárgás) keresztcsalagokkal mustrázott.

d) Minden egyes farktoll széles és nagyalaku fakó (sárgás) csucsfolttal.

e) A fiataloknál (♂) a két felső farktoll mindkét foszlányán néhány alig feltűnő (elmosódott) rozsdás kis petty; a többi tollak alól erősen sávoltak, részint pedig (a különfoszlányon) pettyezettek.

IV. A színezet.

A vén him sötét (némileg kékes) hamvasszürke, a hát részben szivalaku sötét szürkebarna foltokkal, alább ugyanily színű keresztesikokkal s ezenkívül az egyes tollak fakó szegésűek. Az alrész fehér, némi sárgás fuvalommal s a mellen és hason elszórtan igen apró, finom, sötét gesztenyebarna (rozsdabarna), a testoldalakon ugyanily színű s részben nyilhegyidomu apró, finom kis foltokkal. Evezők s szárnyfedők sötét szürkebarnák, fakó csucs szegéssel.

A fiatal hímek kissé szürkés, sötétbarnák, széles, fakó csucsszegélyekkel. Alól kissé szennyes (rozsdás-) fehér alapon, gömbölyű, bunkóban végződő, vékonyszáru és kisebb-nagyobb alaku sötétbarna foltokkal sűrűen mustrázva, melyek a testoldalakon nagyobbak és szélesebbek, míg a combokon rozsdás hosszfoltokká idomulnak. A begy is inkább sávós. A torok fehér, finom karcokkal; farka mint alakra, mint színre nézve a gerléjére emlékeztet. Minden egyes kormánytoll sötétszürke, széles, fakósárgás (illetve gyenge bőrbarna) nagy csucsfolttal.

Subgen. II. AESALON, Kaup.

Szárnya alig éri el a farkának felét; közép-ujja nem kétszer olyan hosszú, mint a külső ujja; az 1-ső lebel egyenlő hosszú a 4-ikkel; a 2-ik valamivel hosszabb, mint a 3-ik; az első lebel belszegélye mélyen, a 2-ik és 3-ik külszegélye gyengén kimetszett.

Nálunk csak egy fajta fordul elő:

1. **A verebész sólyom** (Ölü. Aesalon merillus, Gerrini.) Gerle, sőt a him nagyobb rigó nagyságu csak.

Ez a madár részben a vércséhez, részben a karvalyokhoz közelit; erkölce azonban inkább az utóbbiakra vall. Vércseszerű benne az, hogy vén korában (a himnek) éppen olyan csucsfoltos, különben pedig egy színű (mustrázat nélküli) kénesszürke farka s élénk színű (rozsdasárga) combtollazata van, mint részint a kék- és részint a közönséges vércse himének. A karvalyra rövid, farkának alig feléig érő szárnyai emlékeztetnek, valamint farkmustrázata is, mely (a vén himét kivéve) egészen karvalyszerű, amennyiben épügy, mint ennél: 4—5 (ritkán 9) hárántszalagot képez; — szemei azonban nem sárgák, mint a karvalyé. Jellemző bélyege még: a finom fekete karcok, melyek felrészén azonnal szembetűnnek.

Leírása: Az öreg him és a háromszor vedlett nő-

t é n y egyforma színezetű. Felrészük (fejetetejükkel együtt) szürkéskék, finom fekete karcokkal; a nyak feketével foltozott örvszerű rajzolattal. Alól a nyak és torok fehér, halvány rozsdaveres fuvalommal és feketebarna szárfoltokkal, melyek a mell és has táján intenzívebben tűnnek elő; a combok sárgás rozdszínűek, finom fekete szárfoltokkal. A fark összetéve egyszínűnek tűnik fel, amennyiben a két középső toll egyszínű szürkéskék, széles fekete csuccsávollyal; a többi tollak belső felükön elmosódott, feketés haránt foltozásuak. A tollszárak feketék s a tollhegy fakó. Az 1-ső lebel külszéle fehéres; a többi palaszürke; belső felükön fehéres haránt foltokkal. Szemök barna, viaszhártájok és lábuk sárga.

Az ilykép színezetteket nevezte el Linné *Falco lithofalco*-knak.

Mindekét ivar fiataljai: Színezetük sok tekintetben a *Hyerofalco cherrug*-ra emlékeztet, de idősebb korokban a véresék típusában vannak, minek következtében nyilvánvalólag összekötő kapcsolatot képez e faj, a *Hyerofalco*-k és véresék között. A karvalyhoz való hasonlósága a fark mustrázaton alapul, de alrészéről hiányzik a hullámvonalas mustrázat, azonban a fiatalkori vonásos alrész ugyanolyan, mint a karvalynál.

Fejük teteje rozsdabarnás, fekete szárfoltokkal; szemük felett fehéres szemöld; nyakuk fehéres, barna foltokkal; a torok és nyak alól fehér. Felrészük szürkésbarna, kis halvány-rozsdaveres hárántfoltokkal; az evezőkön ugyanily színű kerek foltok vannak. A fark 4–5 setét keresztcsávollyal mustrázott. Alrészük fehéres alapszínű, hosszanti barna sávokkal sűrűen foltozva, de amelyek a combokon elkeskenyülnek. Viaszbőrük és lábuk sárga.

Az ily színezetűek nálunk a leggyakoribbak.

Méretük: A him kb. 25·5 cm. hosszú; szárnya 20, farka 11·5, csüdje 3·5, csőre 1·6 cm. hosszú. A nőstény hossza kb. 29·6 cm.; szárnya 22·4, farka 14, csüdje 4 és csőre 1·9 cm. hosszú.

Földrajzi elterjedése: Észak-Európa, Észak-Ázsia; télen Dél-Európa és India. Nekünk téli madarunk, amely néha már október, de rendszeren novemberben érkezik s tavasz nyíltával elvonul. Nálunk tartózkodása idejében mindenütt elég gyakori s kivált a verébtanyák körül tűnik fel. Gyakran a legnépesebb városok utcáin, az emberek közvetlen közelében kapkodja el verébprédáját s gyakran olyan hajszát rendez velük, hogy valósággal látványosság számba megy.

B) Vércse-sólymok.

Nagyon könnyen szelidülő, bárgyu, szelid erkölcsű madarak, nem vérszomjasok, mint amazok; különben pedig gyöngye lábaik és karmaik folytán se képesek merészebb vállalkozásokra s ennél fogva károsításuk alig jöhet számításba. — Barkójuk homályosan, vagy elmosódott formában tűnik elő, sőt néha teljesen hiányzik; testüket élénk színek dominálják s habitusuk és farkuk gyakran sajátságos módon mustrázott, vagy pedig egyívásuan színes; éppígy a vén korban a fej is.

Gen. II. CERCHNEIS. Boie.

A tollazat puhább s lazább, mint a vadászsólymoknál; középujj (köröm nélkül) rövidebb mind a csüd; a lábujjak s karmok többnyire gyengék, erőtlenek (utóbbiak gyakran fehérek vagy sárgás színűek); a tollszínezetben az élénk (virító) színek az uralkodók; a kinőtt him feje és farka egyszínű (mustrázattal nélküli), minden egyes kormánytoll nagy csucsfolttal; ellenben a nőstény farka szamos, keskeny keresztzallaggal mustrázott.

Nálunk 3 fajta fordul elő és fészkel:

1. *A közönséges vércse* (Cerchneis tinnunculus, Lin n).

Faji jegyei: Csüdei aránylag erősek, finom pikkelyhálózattal; karmai feketék; szárnyai nem érik el hosszú farka végét; 1-ső vezértolla majdnem olyan hosszú, mint a 4-ik, mely a leghosszabb, de a 3-ik csak valamivel rövidebb; az 1-ső és 2-ik lebel belszegélye kimetszett.

Leírása: Kisebb galambnagyságu, de nyulánkabb. Az öreg him feje, farka és farsikja hamvasszürke, minden egyes kormánytoll nagy fekete csucsfolttal és fehér hegygyel. A hát és szárnyfedők halvány rozsdabarnák, háromszögű fekete foltokkal; a torok fehéres. Az alrész rozsdásfehér (minél vénebb, annál világosabb alapszínű), a begyen hosszukás, alább apró csepp-, sziv- és lándzsaidomu sötétbarna foltokkal. A szárnyalj fénylő tiszta fehér, fekete foltokkal; a vezértollak sötétbarnák, világosabb szegélyekkel s belfoszlányuk fűrészfogszerű fehér rajzolatokkal.

A nőstény a himhez hasonlít, csak hogy világos farka sok, keskeny keresztzallaggal s nagy csucsfolttal mustrázott.

Mindkétivar fiataljai az öreg nőstényhez hasonlítanak.

Méretük: A him kb. 32 cm. hosszú; szárnya 23,3, farka 15,5, csüde 4,1, csőre 1,7 cm. A nőstény 35 cm. hosszú; szárnya 25,8, farka 17,1, csüde 4,6 és csőre 1,9 cm. hosszú.

Földrajzi elterjedése: Európa, Ázsiának északi fele; télen Afrika, az Indiai félsziget és Ceylon. Nálunk a legközönségesebb s legeggyedusabb ragadozó madár s bár tulajdonképen költöző madár volna, de azért igen gyakran találkozunk áttelelő példányokkal is. Az eltávozottak március közepe tájain kezdenek jelentkezni költőtelepeiken. Különben pedig minden vidéken feltalálható faj.

Fészkelése: Fészket maga ritkán épít, hanem varjak és szarkák elhagyott fészkeiben költ. Önépítette fészket leginkább erdőszelekre, erdőszerű facsoportokra, utakmenti fákra stb. rakja, leginkább erdei és mezei lakok közelében. Az Alföldön leginkább szántóföldek közelében s a szőlőskertek akácos, nyárfás gyepüiben fészkel. Találhatjuk még fészket tornyokon, várromokon is. Nagyobb erdők belsejében sohasem fészkel. Alkalmos helyen társaságban (csoportosan) fészkel. A társaságban fészkelők július végén felkerekedve lokális mozgalmat folytatnak s kisebb-nagyobb csoportokban (néha százával) kóborolnak vidékről-vidékre, de a tetszetős helyeken meg-megállapodnak s heteken át elvannak; s azután pedig ismét mennek tovább.

A vércse az időjáráshoz képest előbb vagy később tojik: ápril közepétájától kezdve leggyakrabban egész május elejéig. Tojásainak száma rendszeren 6, ritkábban 5 vagy 3; de találtak már 7 tojást is fészkeben. Tojásai sárgásfehér alapszínűek, vörhenyes, rozsdavörös és barnásfekete foltokkal. Tojásain a rozsdavörös a domináló szín, mely oly nagy számmal fordul elő, hogy a tojástest egészen rozsdavörösnek látszik. Általában tojásain az alapszín csak ritka esetben látszik, de az ily tojásokon majdnem a barnafekete az uralkodó szín. Előfordulnak halványsárga tojások is. A tojások alakja nagyon különbözők; találunk hosszukásokat, melyek a leghalványabb színűek szoktak lenni, vannak gömbölydedek, ezek élénk rozsdaveresek. Állítólag fordulnak elő körteidomu tojások is; azonban az ugyanazon fészekben levő tojások színre alakra nézve is többé-kevésbé hasonlítanak egymáshoz. A tojások hossza 37—43,3, szélessége 30—32,5 mm. Tojásait a nőstény 20 napig üli s ember közeledtével erősen meglapul fészkeben, de ha az illető a fészkesfára üt, akkor gyorsan elhagyja fészket s a fészkesfa fölött szállongva nagy vijjogást visz véghez. — Említésre méltó, hogy a vércsék fészük környékén párzó helyekkel bírnak, mely célra rendszeren valamely szabad terekkel határos facsoportozatok szolgálnak. E közös párzóhelyeiket leginkább a délelőtti órákban, de mindig szép verőfényes időben látogatják meg a vércsék.

2. *A sárgakarmu vércse* (Cerchneis Naumanni, *Fleisch.*)

— *Faji jegyei:* Szembetűnőleg kisebb, finomabb alkatu az előbbi fajnál. Fogai erősek, alól befelé hajlók; csüdek durván pikkelyezetek; a szárnyak a fark végéig vagy annak végszalagáig érnek; az 1-ső és 3-ik vezértolla egyenlő hosszú, s az első belfelől erősen kimetszett. Karmai sárgás fehérek.

Leírása: A vén him feje és farka (fölül) hamuszürke, utóbbi széles fekete csucsszalaggal. Habitusa világos vörösbarna; másodrendű evezői s azok fedőtollai, valamint a felső farkfedők szintén hamvasszürkék; elsőrendű evezői s ezek fedőtollai feketék; az evezők belszéle fehér; szárnyai alól szürkésfehérek, sűrű csucsfolttal; farka alól szennyesfehér, széles csucsszalaggal; torca sárgásfehér, begye, melle és hasa barnavörössel árnyalt fakó színű, tekete, kerek és hosszukás foltokkal gyéren hintve; alsó farkfedői sárgásfehérek. Viaszhártyája, és lábai sárgák, karmai sárgásfehérek, csőre kékes. Hossza kb 26 cm., szárnya 23, farka 14,4, csüde 2,9, csőre 1,5 cm.

A vén nőtény olyan, mint az előbbi faj nőténye, csakhogy kisebb és karmai sárgák. Hossza kb. 28 cm., szárnya 24, farka 15,2, csüde 3,4, csőre 1,8 cm. hosszú.

A fiatalok a vén nőtényhez hasonlítanak.

Földrajzi elterjedése: A Medditerrán subregió és Közép-Ázsia; télen Afrika és India. Hazánkban a ritkább fajok közé tartozik s csak kevés helyen költ. Költözködő. Vonulása alkalomával néhol csapatastul mutatkozik. Hazánkban leginkább a déli s délkeleti vidékeit lakja. Laza társaságban fészkel s faodvakban költ. A tölgyeseket leginkább kedveli fészkelhelyül s mindig az erdő szélén választ fészkelő helyet, de volt rá eset, hogy sziklahasadékban is költött. Tojásait ápril közepétől május közepéig rakja le. 4–6 kis tojása van, melyek vörhenyes foltosak, mely foltok az egész tojásfelszint beborítják.*) A tojások hossza 31,8–35, szélessége 27–29 mm. Érdekes, hogy a nőtény oly szívósan ül, hogy a fészken megfogható. Vegyes fészektelepen azonnal elárulja magát e kis vércsefaj a köz. vércséjéhez hasonlító, de sokkal finomabb (vékonyabb) vércségése által, mely a fészekkutatónak utbaigazításul szolgálhat.

3. *A kék vércse* (Cerchneis vespertinus, Linn. *Erythropus vespertinus*, Linn.) — *Faji jegyei:* Karmai sárgák; szárnyai elérik farka végét; másodrendű első evezői az elsőrendű evezők hosszát $\frac{3}{4}$

*) A barna foltok rendszeren hiányzanak a tojástről; a héj gyengébb, finomabb mint a köz. vércse tojásainál.

részben födellenül hagyják; az első lebel olyan hosszú mint a 3-ik s a belszéle kimetszett.

Leírása: A vén him teste fejével és nyakával együtt fölül sötétebb, alul világosabb palaszürke; hasaalja, gatyái és alsó farkfedői rozsdabarnák; elsőrendü evezői s azok fedőtollainak külfoszlánya hamvasszürke (fekete tollgerincek;) szárnya alól sötétszürke, a tollak töfele fehér; farka, felső farkfedői s alsó szárnyfedői feketék; szemköre, viaszhártája és lábai narancsvörösek; karmai szarusárgák; csőrtöve fehéres, csucsban kékes-szürkés; szeme barna. Hossza kb. 26, szárnya 22·5, farka 11·7, csüde 2·8, csőre 1·7 cm.

A vén nőstény: feje fakó rozsdaszínű; felteste kékes-szürke, barnásfekete harántcsikkokkal; homloka és nyakeleje rozsdafehér, a szeme alatt fekete folt, mely elől lefelé rozdszínben folytatódik s elmosódott barkót alkot. A test alrészé többé-kevésbé fakó rozdszínű, mustrázat nélküli. Farka fölül kékes, alól fehérszürke s föfelé a széles csucsszegélyen kívül 6 keskeny harántszalaggal csikolt. Az evezők sötétszürkék, belszegélyükön fehér haránt foltokkal; az alsó szárnyfedők rozdszínűek. Szemköre, viaszhártája és lábai narancssárgák; karmai sárgás narancsszínűek; csőre sötét kékes-szürke, töve világosabb. Hossza kb. 30, szárnya 24·2, farka 13·8, csüde 3, csőre 1·8 cm.

A fiatalok háttollai rozsdabarnával, evezői fehérrel szegettek; fejök barna, fekete hosszfoltokkal. Alrészük világosfakó, mellük és hasuk széles s kissé megnyult barna foltokkal tarkázott.

A fiatal hímek farka szalagzott; a fiatal nőstények hasi oldala többé-kevésbé sávozott.

Földrajzi elterjedése: Közép- és Dél-Európa; télen Afrika. Újabb megfigyelések szerint elterjedésében észak felé kezd terjeszkedni és Nyugat-Szibériában is előfordul. Oroszország déli részében igen közönséges és rendkívül egyedus fajnak állittatik. Hazánkban gyakori, de csak vidékenként, a Cserháton s az Alföldön például igen gyakori. Leginkább a rónasági és vizekmenténi erdőket lakja. Különös előszeretettel viseltetik az olyan kisebb homoktalaju aljerdők iránt, melyekből magasabb — a vidéket uráló — sudarak nyulnak ki. A parkokat is lakja.

Fészkelése: Elhagyott szarka- és varju-fészkekben, vagy faoduban költ. Tanyáját gyakran emberi lakok közelében üti fel s ily helyeken többnyire magas jegenyén és fehérynárfákon fészkel; szőlőskertekben elhagyott vagy elerőszakolt szarkafészkekben tojik; ákácfaikon található fészke is tulajdonképen szarkafészkek. A Tiszavidéken leginkább holttavak és nádasok közelében s oly

füzeserdőkben fészkel, melyek széléből magas jegenye s egyéb nyárfa-csoportozatok emelkednek ki. Leginkább társaságban fészkel, vagy legalább is egymás közelében néhány darab (például faszorokban.) Az Alföld homoktalajú vidékein néhol óriási kolóniákra akadhatni és az ily fészektelepek mindig rétek, legelők, általában szabad terekkel határos erdőkben vannak, hol évről-évre nagy bőséggel tenyészik. Megjegyzendő azonban, hogy az ily nagyterjedelmű fészektelepek megelőzőleg mindig varjak és szarkák által birtokoltattak. — Költözőkódó madár lévén, fölvonulása mindig kései, amennyiben csak április vége felé érkezik; így május közepétáját megelőzőleg korábban sohasem jöhet fészkeléshez, de akárhányszor csak május második felében láthat a költéshez. Tojásainak száma 4–5 db, melyek sárgásfehér alapszínén rozsdavörös s barnafekete foltok vannak, melyek a tojástartest felszínén egyenletesen vannak eloszolva. A tojásfakadás ideje 18 nap. A nőstény csak maga ül. A tojások hossza 36·7–38·7, szélességük 26·3–31·7 ^m/_m.

Levonulásuk augusztus végétől szeptember elejéig tart.

II.

A karalyka-félék (karvalyok).

(Accipitrinae).

A bagolyszerű átmeneti alakokhoz (Strigiformidae) mint színezet-, mint fark-mustrázat, mint pedig alaktani tekintetben ép oly közel állnak a karalyka-félék, mint a sólymokhoz. Szárnyaljuk nagyon öves és 1-ső vezértolluk nagyon rövid, mint a Circusoknál; farkuk hasonlóan nagy, s mustrázatát nagy foltokból összeállított sávok képezik, mint szintén a Circusoknál s általában az összes Strigiformidáknál. — Tarkójukban f és ü (körv) van — épugy, mint a kabáknak s a vén sólymok- és sasoknak is, ami egyébiránt egy közös törzsből való eredésüknek ősi jelvénye, tulajdonképpen pedig bagolyjegy — s bárha az arckörv hiányzik is, de ez a közös jegy mégis dokumentálja (mintegy jelzi) a régi mumusfejúekkel való rokonságot. — A finom, kis és nagyon horgos, tőben erősen szőrözött csőr is kaba-, sőt bagolyszerű, részint pedig sólyomra emlékeztet; de egyéb morfológiai jegyeik folytán is közelállóknak látszanak a sólymok-, sőt a sasokhoz is. E

körülményre vall a többek közt kiálló szemcsontjuk s más jegyek, némely alak hatalmas karomfegyverzetével együtt; ehhez járul vérszomjas, ölni vágyó természetük rendkívüli vadságukkal együtt. Szóval mint alaktani, mint benső tulajdonságaik karakteristikuma a sólymok és sasok közé utalják őket a rendszerben.

Az egész világról számos nemük és fajuk ismeretes, melyek főbb karaktervonások tekintetében nagyon hasonlítanak egymáshoz.

A nálunk előforduló 3 faj aránylag kis fejű, rövid szárnyu és hosszufarku alak, fölül többnyire szürkés mélyszinü, alól fehér színezettel és karakterisztikus hullámvonalas alsó mustrázattal, sárga szemmel.

Igen fufangos, makacs, indulatos és vérszomjas állatok. Nem ismerek állatfajt — kivéve tán a hiuzt, — melynél a gyilkolási szenvedély olyannyira ki volna fejlődve, mint ezeknél a madaragnál! A vérszomj már a fészekben ülő fiók-madaragnál utálatos módon nyilatkozik, amennyiben az erősebb fiókok gyöngébb testvérjeiket rendszeren fölszokták falni! Sőt éhségtől kényszerítve (?) az öreg madarak saját vérüket, de a szövetségben állók egymást is fellakmározzák! Tudok több oly esetet, midőn a nőstény felfalta megserétezett beteg himjét!...

Egyéni képességük sok tekintetben rendkívüli; például a legjelesebb röptü madarak közé tartoznak. Önkénytelen bámulatra ragadják a szemléltöt váratlan szökéseikkel, villámgyors fordulataikkal — s azon rendkívüli ügyességük által, hogy a legsebebb repülésök közben pillanat alatt képesek irányt változtatni s egy körfordulással oldal- vagy hátsó irányba szökellni, miközben gyakran a legsűrűbb fák vagy bokrok között sikamlanak keresztül. Mäskülönbben pedig többnyire alacsonyan — a föld színéhez közel — repülnek, de néha rendkívüli magasra fölemelkednek. Röptük majd mindig gyors, tempós, határozott irányu és sohasem lebegő; de mindig azon vannak, hogy minél észrevétlenebbé tegyék magukat, mely okból a fák, bokrok, halmok, földhullámok, házak, kerítések stb. közt mintegy tovalopják magukat s rendszeren váratlanul törnek elő a veszélyt nem sejtő s ennél fogva menekülésre képtelen állatokra. Azonban a madarakat leginkább reptükben fogják, de a menekülőknek gyalogjában is utánok vetik magukat s a legsűrűbb bokrok közül is kifogják zsákmányukat, sőt az üldözött madarak után az emberi lakokba is beszemtelenkednek. Nem ritkaság az sem, hogy a legnépesebb utcán, ugyszólván az ember lába mellől ragadják el prédájokat!

Minden állatot üldöznek, amellyel csak megbirkózhathatnak; miért is a legkártékonyabb állatok közé sorolandók s kivált vadászati tekintetből a legfőbb kárttevők közé tartoznak, leg-

kivált pedig a nagy karalyka (*Astur palumbarius*), mely apróvadféleink legádázabb gyilkolója s mely legfőbbként a vadászat rovására élőködik és különösen költés idejében rendkívüli kártékony ragadozó. Majd nem hihetetlen, hogy mit és mennyit képes egy nagy karalyka pár naponta fészkebe hurcolni; de nem csupán azért, hogy azokkal fiait jól tartsa, hanem legfőképen azért, hogy vérszomját, rablóvágyát kielégítse. Tekintve az ezáltal előidézett kiszámíthatlan kártékonyságát, valóban csak örülni lehet a természet ama rendelkezésének, hogy e rabló mindegyike, illetve minden pár közülök, az általuk választott területen magukon kívül más hasonfaját meg nem tűrnek, de ha a párból egyik, vagy pedig mindkét madár lelövetik, vagy akármi uton-módon kiirtatik, akkor a szabaddá tett terület nem sokáig marad üresen. Csakhamar újabb rablók jelennek meg e fajból, amelyek közül az erősebb aztán a többieket kiüldözi s a vadállományt mindaddig pusztítja, míg csak nem éri őt magát is utól a szemes vadóvó bosszuja.

Mint az összes sólyomnemzetség tagjainál, úgy a n. karalykánál is a nőstény az erősebb s vérszomjasabb (tehát a nőnemű!),

Nagy karalyka.

mely különösen fészkelés idejében határtalan öldöklést visz véghez s ekkor éri el kártékonyságának tetőpontját.

A n. karalyka egész napon át csatangol és még akkor is prédát kutat és les, midőn valahol letelepszik. Prédaszomja kielégíthetetlen s tellhetetlen a végletekig. Ha például egy éppen most zsákmányolt vadat vagy háziszárnyast tépáz, e prédáját rögtön otthagyja, ha alkalom kínálkozik egy másik vad elragadására s a sebesített vadat néha a vadász szemeláttára elrabolja.

Miután a n. karalyka szakadatlan csatangolása közben naponként legalább két darab vadat, fürjet, foglyot vagy egy süldőnyulat elragad — a kisebb madarakat és apró házi szárnyasokat nem is említve, — következtetést vonhatunk ebből ama pusztításra, mit a vadállományban egy ily madár elkövet addig is, a míg annyira fejlett lesz, hogy párosodáshoz és fészkeléshez kezdhet. A fészkelés ideje alatt aztán egy területen két nagy karalyka portyázik, ami persze nem zárja ki azt, hogy még más fajú szárnyas ragadozó pár is ne pusztítson ugyanazon vadászterületen, vagy legalább annak határán. Mihelyst pedig fiai vannak a fészekben a n. karalykának, akkor ugyyszólván határtalan a páros szövetségben állók rablása. Amit csak elragadni bírnak, mindent elhordnak és a fészekbe visznek. Egy ily fészeknél, mely minden buzgóság mellett a vadóv személyzet figyelmét egész addig elkerülte, míg a tojások kikeltek, a felügyelő vadász a nagy karalykápár szerencsés leterítése után talált: mindenféle régi maradékot vadból és házi szárnyasokból, két süldőnyulat, egy egészen friss üregi nyulat, három foglyot, egy fürjet, két galambot és egy házi tyukot, melyek feltétlenül a fészek megtalálásának napján, vagy előtte való napon raboltattak. A kisebb-nagyobb fokban romlásnak indult vadmaradékoktól teljesen eltekintve, közvetlenül az öreg bikk tövében, melyen a fészek volt, még egy öreg nyul feje és combjai találtattak, ami a hus teljes romlatlansága után ítélve, szintén az előtte való napon zsákmányoltathatott s a karalykapár által lett javarészben elfogyasztva.

Kedvenc ételei közé tartozik a n. karalykának a vad- és házi-galamb, süldőnyul, fácán és fogoly. A két utóbbinak különösen veszedelmes pusztítója, még pedig annyira, hogy alig van a ragadozó-madarak közt nálánál veszedelmesebb. Be van bizonyítva, hogy ha alkalma van rá, naponta elpusztít csupa ölés-vágyból 4—5 foglyot, 2—3 fácánt s ezeket néha el is dugja, hogy olyan napokon, midőn zsákmányra szert nem tehet, felkeresse. Nekem — mondja a „Vadászlap“ egyik számában egy vadász — alkalmam volt megfigyelni, hogy egy s ugyanazon n. karalyka

egy délután (4 óra lefolyása alatt) 1 fácantyukot és 2 foglyot ejtett zsákmányul, de az utolsó áldozatnál szerencsére sikerült őt elejtenem. Tényleg, a n. karalyka határtalanul vérszomjas, de falánk is; szemtelensége pedig a hihetelenséggel határos. Megtörtént, hogy egy baromfi udvarból 4–5 hét alatt 60 tyukot és csibét rabolt el. Gyakran megtámadja a vén nyulat is és ilyenkor megtörténik, hogy karmaival bennakadván a nyul szőrébe, mintegy nyargal a nyul hátán, sőt néhányszor fetreng is vele a földön, míg végre a nyulon mégis erőt vesz és megöli. Ha megszorul, megeszi az egeret és vakandot is. Az egeret egészen nyeli le, míg a madarakat előbb megkopasztja és darabokra tépi.

Mig esellel minden más ragadozó madár lőtávokra megközelíthető, a n. karalykával ez az eset ugyszólván lehetetlen, vagy igen rendkívüli, mert a többi szárnyas ragadozótól eltérőleg, midőn prédáját keresi, nem kering a levegőben (kivéve ha sport galambra vadászik), hanem legtöbbször alattomban, egész csendben, közönséges tolvajként lopja magát a vadászterületre, hol a fáknak a legalsóbb és legsűrűbb ágain tartózkodik. Szereti a buvóhelyeket s szeret alacsonyán repülni, de mindig fedezi magát valami bokor, vagy kerítés által és nagy sebességgel, hirtelen csap zsákmányára. Macska, vagy róka módjára tudja megközelíteni a földön is zsákmányát s az esetleg egérutat nyert prédával szemben rendkívüli erélyt, szívósságot és macacsságot fejt ki s addig nem tágit, míg az hatalmába nem kerül. A róka, nyest, görény és menyét veszélyesek a szárnyasokra, de ezek mégis csak bizonyos körülmények közt képesek ragadozni s nem képesek a zsákmányt a levegőben elfogni, vagy az uszó madarat a víz felszínéről felragadni; a sólyom se képes a fészken költő foglyot, a meglapult galambot megragadni s azt a madarat sem üldözi tovább, amely föléje kerekedett, mert csak felülről lefelé csap zsákmányára. Azonban a n. karalyka ellen mindezek a körülmények nem védik meg az általa kiszemelt zsákmányt. Ez épp oly biztonsággal képes az ülő vagy futó foglyot megragadni, mint az uszó kacstát s ép úgy rácsap a galambra oldalról, mint felülről. Ha a menekülő galamb eléri az erdőt, a sólyom nem üldözheti tovább; de a n. karalyka még itt is követi. Anélkül, hogy szárnyait láthatóan használná, kiterjesztett farkkal, nyilsebességgel követi az üldözöttet, „sőt hosszú karmaival még a faoduból is kivonja az odamenekült galambot,“ — mondja közvetlen szemlélet után J e s t e r. Szóval nincs szárnyas, mely ellene bizton lehetne, ha csak nem erősebb nálánál s így nem félhet tőle. A préda üzése közben a környező veszélyre rá sem hederít, annyira ingerli a hajsza, sőt ilyenkor még a vadász elhibázott lövéseit sem veszi figyelembe. Faji szokása a repülő

szárnyast oldalba kapni, mely célból furfangos mesterfogásokat használ; az elfogott állatot is az oldalán kezdi ki, legyen az emlős, vagy madár. A madarakat leginkább röptükben fogja, azonban az apró kerti és erdei szárnyasokat — melyek ha idejekorán észreveszik őt, hihetetlen gyorsasággal és ügyességgel képesek a sűrűségbe elrejtőzni, — orvul, ültökben csipi el; ha azonban nagyon éhes, a legsűrűbb túskebokor közé is behatol a madarak, különösen a foglyok után és így sokszor veszélybe jut. A féktelen indulat és vérszomj általán sok n. karalykát ejt veszélybe, mivel gyakran nem bírván magán uralkodni, esztelenül rohan áldozatára. Az üldözött galamb, vagy baromfi után becsap az emberi lakokba, bebujik a galambducba, a csibét a konyhajtajáig üldözi s a gazdasszony szemeláttára ragadja el, ügyet sem vetve annak riasztó kiáltásaira. Ha sikerül az üldözött vadat karmai közé keríteni, azonnal rejtekhelyre vonul vele (leginkább fedett helyre, nagy kő vagy bokor mögé, pajtádba stb.) s ott lakmározza föl.

Fiatal n. karalyka.

A n. karalyka vadsága valami rendkívüli; fogságban tartva sem szelidül meg, sőt még kicsiny korától tartva is vad marad, mivel igen buta s ha egyszer jóllakott, nem ismeri meg gazdáját, olyan, mintha pár perccel ezelőtt hozták volna be a szabadból. De nemcsak vad, hanem hihetetlen mértékben vérszomjas is, valószínűs harpia, melytől az embernek is rettegnie kellene talán, ha nagysága és ereje például a sasokéval felérne. Egész élete a gyáva gyilkosságok hosszú sorozatából áll s méltán nevezhető a „lég hienájának“. Mikor a lomberdőben megcsendül éles, visító

„hiak-hiak-hiak“ kiáltása, a közelben levő madarak elnémulnak s remegve rejtőznek a sűrű lombozot közé, vagy mintegy megigézetten, dobogó szívvel, mozdulatlanul maradnak, mignem félelmes ellenségük távozta felől meggyőződnek. Ez a rejtőzés, a mozdulatlan maradás, az elnémulás mind hasztalan azonban, ha a n. karalyka megpillantotta egyiküket, mert annak vesznie kell. A fiatal foglyokkal (a nyaranta különösen tizedelt baromfiakon kívül) legkönnyebben bánik el, mert ezek kotorászás közben

megpillantva őt, annyira elámulnak, hogy menekülésre — esetleg a közelben levő sűrűs dacára is — nem is gondolva, nagy ostobán a földre lapulnak, honnan aztán a n. karalyka egész kényelmesen fölkapja valamelyiköket. Hanem telente, midőn e telhetetlen zsvány leginkább és legnagyobb kitartással üldözi a foglyokat, a megerősödött és praktikusabb e nemű vad dal nehezebben tud elbánni, mert ezek ugyan nem vágódnak hasra megpillantásakor, hanem fölriadva, röpülnek, ahogy csak tudnak a nádasok, bokrosok és egyéb sűrűs helyek felé, ott védelmet keresendők. Ilyenkor aztán csütörtököt mond a n. karalyka minden vadászati tudománya és üres karmokkal kénytelen odább állani.

Ha a foglyok valamely sűrűs szélében eltűnnek előle, vagy — esetleg — hirtelen kanyarodó partoldal mentében véve röplési irányukat, oly helyen telepednek le, melyet a nagy távolság, földhullámok, partok stb. miatt jól ki nem nézhetett, akkor alattomos furfanggal, több száz lépésnyire eltávozik a helytől, és — látszólag nagy figyelemmel — egy bizonyos pont fölött lavirozni kezd, azonban le nem véve tekintetét ama pontról, hol a foglyokat lappangni véli. A foglyok a messze keringő s látszólag mindinkább távolodó ellentől most már mit sem tartva, minden oldalról előlábálnak s csapatba gyűlve, hirtelen szárnyrakapnak s nagy gyorsasággal — majdnem a földet érintve — sietnek tova. Hanem a n. karalyka sem alszik! Amint a szárnyrakapott fogolycsapat már-már eltűnőben van, hirtelen éles szárnysivítás hasítja a levegőt s mint kilőtt nyíl, oly gyorsan terem mellettük a vérszomjas orvmadár s ekkor kezdetét veszi az életre-halálra szóló hajsza, mely egy szegény fogolyra nézve elodázhatlanul és a legnagyobb bizonyossággal végzetessé válik. Általában furfangjuk segítségével — kivált havas teleken — rendkívül sok foglyot elemésztének a n. karalykák; száraz, hótalan teleken azonban igen megnehezedik részükre a vadászat, mert ilyenkor a fogoly tollához igen hasonló színű csepötésekben, avarban, tarlókon stb, nem oly könnyen fedezhetők föl az ott tanyázó fogoly csapatok. Talán ez a körülmény magyarázza meg a n. karalykáknak amaz óvatosságát, hogy ilyenkor rendszerint fönt, a beláthatlan magasban cirkálnak s onnan lesik a kedvező alkalmat. De nemcsak a fogoly és fácán stb. említett szárnyas vadfélék tenyészetére nézve, hanem a nyulállományra nézve is rendkívül veszélyes ragadozó a n. karalyka; a vízi szárnyasokat is igen üldözi, kivált a kacsákat, melyek nagy szorultságukban gyakran toronymagasságyiról vetik le magukat a vízre, hol alábukva kerülnek ki a veszélyt. A házi galmbokkal (a vadóccal és bukó-fajtával) sokkal nehezebben tud

elbánni a n. karalyka, mint a foglyokkal, mert a galambok bizva gyors szárnyukban, nem vesztik el annyira a fejüket, s veszély esetében villámgyorsan, seregesen a magasba robbannak. Különösen a kitanult vén galambnak, ha a n. karalyka üldözi, első dolga a magasba repülni, mert a n. karalyka fölfelé nehezen tud emelkedni s csakis keringve juthat föl, hanem aztán ha fönt van, sebes villámmá változik által s olyan szemkápráztató repülési mutatványokat hevenyész, hogy eláll a szeme-szája az embernek a csodálkozástól. Ilyenkor az összes igyekezetét — úgy látszik — arra fordítja a n. karalyka, hogy a cikázva szoroson összetartó galambfalka fölé kerekedhessék, vagy egy galambot a többitől elkülöníthessen, ami ha sikerül neki, a falkát mentére hagyva, egészen az elkülönített példány után (mely rendesen fiók galamb) veti magát s azt oly bizonyosan, mint a „kétszer kettő . . .“-féle matematikai igazság, el is fogja. A galambok az ily hajszák alkalmával elég eszélyesek, biztos pozíciójukat a n. karalyka fölött folytonosan megtartani s ha esetleg a rabló alulról fölfelé, avagy oldalról intéz támadást, egy gyors kanyarulattal félreacsapni. Azt a lavirozó taktikát, melyet föntebb ismertettem, a galambokkal szemben is gyakran alkalmazásba veszi a n. karalyka, kivált ha semmiképpen sem sikerült neki a falka fölibe kerekedni és e ravasz fogás rendesen sikerül is neki. Ugyanis a galambok látván távozását (ami természetesen csak látszólagos), iparkodnak aláereszkedni, hanem vesztükre, mert a rabló sivitó szárnyakkal ismét megjelen, közibük csap, s prédával karmai közt nehézkesen távozik, vagy legalább is lerug egy kapóra került példányt. Furfangossága dacára mégis van egy madár, melyet nem igen tud rászedni s ez az erdő bohóca, a mátyás madár, mely még nálánál is sokkal furfangosabb, találékonyabb állat lévén, messze túljár az eszén. Ezt csak amaz esetben bírja elcsipni, ha váratlanul meglepi, éppen mint a karaly a mókust.

A n. karalyka rendkívüli kártékonyságának bizonyosságául álljon itt, hogy e ragadozófaj a fészke közelében levő nagy erdő-részből képes a hasznos szárnyasokat mind kipusztítani; ezenkívül, midőn fiait neveli, a vidékbeli tanyák, majorságok és falvak baromfi-állományára is valóságos istencsapás, mert amely baromfi-udvarra, vagy galambducre rákapott, oda naponként ellátogat bizonyos órában s ritkán száll tova zsákmány nélkül. Ama körülménynél fogva, hogy a karalyka mindig a legnagyobb pontossággal megtartja óráit, melyekben itt, vagy ott megjelenni szokott és kiválasztott leshelyéhez is ragaszkodik: vascsapdával is könnyen kézrekeríthető. S itt önkénytelenül felmerül a kérdés, vajjon nem volna-e érdemes a vadnak szaporodása és fészkelése

idején a karalykák irtására külön díjakat kitűzni? Ezzel szemben némelyeknek azt az érvelését, hogy a „karalyka egészséges állatot nem fog meg (!), csakis beteget (?!) s ennél fogva ezen jó tulajdonsága még haszonnal is jár a vadászatra nézve“, komolyan venni nem lehet és még kevésbé azt az Angliából vett idevágó érvelő példázatot, mely arról mesél, hogy az angolok e század elején mind kiirtották a karalykákat, nehogy elpusztítsák a foglyokat, aminek aztán az lett volna a következménye hogy a foglyok is kipusztultak és pedig azért, mert az egészségtelen foglyokat nem volt, aki elfogja s így a következő években azok is költöttek s még egészségtelenebb ivadékokat nemzetek s így aztán az egész fogoly-állomány betegségekben teljesen kipusztult volna, ha az angolok ismét meg nem honosítják a karalykát (!).

Hál' Istennek, nekünk ilyen nyavalyás foglyaink nincsenek s azért semmi szükség sincs rá, hogy angol hóbortok követőivé váljunk, sőt azt látjuk szükségesnek, hogy fogoly állományunk érdekében a n. karalykát minden képzelhető módon pusztitanunk kell.

Ugyanez áll a k i s k a r a l y k á r a (*Accipiter nisus*) vagyis k a r v a l y r a nézve is, mely hasonlólag mint az előbbi, apróvadfélelünknek egyik legfélelmetesebb ellensége. Szóval kicsiben ugyanaz, mint az előbbi és különösen a nagyobb és erősebb nőtény félelmes vadpusztító és legkivált fogolyüldöző rabló. Óvatlan területen ugyanis telente, a hideg és éhség által megviselt, elgémberedett foglyokat üldözi leginkább s bizony itt-ott hágy magnak valót belőlük. Nyáron és őszen át kevesebb ügyet vet rájuk s inkább csak esetlegből kerül ilyenkor egy egy darab karmai közé. Hanem annál szívósabban veti magát a fürjek után, kivált aratás idején és gyakran a kaszásokat is kísérgeti a kivert fürjek miatt, sőt a vadászokat is szemmel tartja e célból s a távolabbra pottyant (megserétezett) fürjek elorozásában utolérhetlen rekordokat ér el néha anélkül, hogy sörétlövésnyire elérhetnők . . .

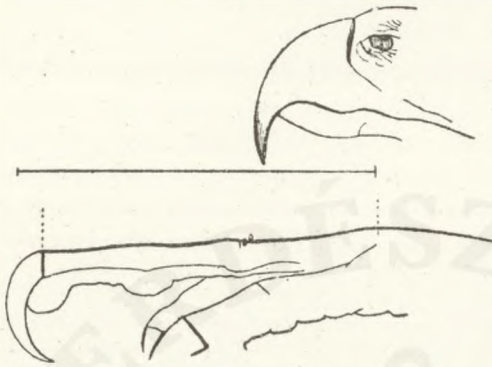
A költés idejében a fiatal fácánokra is rárjár; házi galambot azonban soha el nem fog, de a kis gerlét el-elesipi. Szokott zsákmányait képezik még a rigók (különösen telente a fenyvesrigó) s az apróbb kerti, mezei és erdei madarak, ugyszólván mindig a leghasznosabb fajok, miáltal nemcsak a vadászatnak, de a gazdának is kárt okoz. Hogy minő kártékony, kitűnik T s c h u z i S c h m i d h o f f e n lovag felszámításából, mely szerint egy karvaly éven át 1460 madarat pusztit el és pedig csak négyet számítva egy napra, amivel bizonyára be nem éri ez a felette falánk és vérszomjas orvmadár. — Dr L e n d l laboratóriumában sok karvalyt boncoltunk, de eltekintve itt-ott néhány egér-

től, kártékony állatot sohasem találtunk gyomrában, hanem annál több cinegét s más hasznos rovarerőt, sőt nem egyszer kisebb harkályok maradékait is. — Vadászati módja, csellegései ugyanazok, mint a n. karalykáé. A préda üldözése alkalmával szintén határtalan indulatossággal párosult makacsságot és kitartást fejt ki, mint amaz s olyan vakmerő, hogy a csukott ablakon át becsap a kalitkában levő madárkára, mitsem törődve a kivert üveg-táblák csörömpölésével. Gyakori eset az is, hogy a madárfogdosók csalmadaraira vág le s hallatlan szemtelenséggel iparkodik a madarat a kalitkából kifogni, a madarászó ember közelléte dacára is. Hogy pedig telente micsoda verébribilliókat rögtönöz a városok sétakertjeiben, de sőt az utcán is, arról nem kell beszélnem, ismeri mindenki és sokszor megesik az is, hogy az udvarban ugyszólván az ember lába mellől kapja fel a verebet vagy pipiskét. Általában vakmerősége sokszor meglepő. Vadászata közben az ember közelét épen nem respektálja, sőt ha valamely préda üldözésébe van belemerülve, a vadászt se igen veszi figyelembe. Megtörtént, hogy a hajtott gerlét, pacsirtát, sőt néhány izben az erdei szalonkát is közvetlen közelemben ragadta meg a levegőben.

Mint már említém, ragadozási módja hasonlít a n. karalykáéhoz. Szinte alant repülve keresi prédáját, mint amaz s azt orvul, az épületek, fák, bokrok, kerítések, stb. mögül váratlanul elősuhanva támadja meg; így a zsákmány csak igen ritkán menekülhet előle. A mezei madarak azonban sokszor kifognak rajta, ledobván magukat a vetésbe, amint feljűk közeledik; a pinty is hasonló fortélylyal menti magát ellenében. Ez utóbbit különösen a him karvalyok üldözik, általában a himek inkább csak apró madaraktól veszik ki részüket, mert gyengeségük miatt nagyobb és erősebb szárnyással megbirkózni képtelenek; vakmerőségük azonban nem ritkán hallatlanul vakmerő tettekre ösztönzi ezeket is.

A karvaly abban is megegyezik a n. karalykával, hogy szintén reggel és a késő délutáni órákban jár rendesen zsákmány után. Az elfogott madárral rendesen fára száll, valamely jól eldugott oldalágára a fának s ott lakmározza föl. Szokása — szintén mint a n. karalykának — lesben is várni a jó esélyt, kivált telente a házak körüli kertekben. Nemcsak fölülről csap le, hanem roppant ügyes u. n. „csellegési“ képességénél fogva alulról, fölülről, sőt oldalról is képes pedzeni prédáját és pedig legsebesebb röptülése közben is s úgy játszik eközben a madárral, mint az agár a nyullal, midőn „vágást ad vágásra“ neki. Állítják, hogy az apró, gyenge baromfit is elemeli, sőt a baromfias helyekre oda is szokik, ha idejekorán el nem üldözik a ház tájékaról.

Gen. I. ASTUR, Lacép.

A fej aránylag kicsiny; a szemcsont kiálló, mint a sasoké; a nyak kurta; a csőr erősen ívelt, felső kávaja erős, de tompa foggal; a szárny rövid, kerekded, csak a hosszú fark közepéig ér; a lábak hosszukásak, csupasz csüdekkkel s igen erős és hegyes karmokkal;

a tollazat gazdag, finom tapintatú s színezetre nézve analog a vadászszölymökével: fölül rendszeren sötétszürke, alól fehér, sötét hullámvonalakkal, vagy egyenes nyulványokkal.

Nálunk két faj fordul elő:

1. **A nagy karalyka** (Régiesen „ölyv“, „galambölyv“; ujabban (és helytelenül) „héja“. — *Astur palumbarius*, Linn). Faji jegyei: Csőre fél olyan hosszú mint a feje; csüdei közép hosszúak, erősek, ujjai hatalmas (sásszerű) karmokkal; az 1-ső lebel igen rövid, ez a legrövidebb; a 2-ik $\frac{1}{3}$ -dal hosszabb; a 3–5-ik lebel majdnem egyenlő, a 4-ik a leghosszabb.

Leírása: A him és nőstény hasonló színezetű, de utóbbi jóval nagyobb: kb. káyanagyságu; ellenben a him kb. erősebb örvösgalambnyi. Mindkét ivar farka (minden korban) 4–5 széles fekete keresztcsávval mustrázott.

A vén him felrészre szürke, szeme felett fehér szemöldökkel és fehéres nyakszirttel; fülfedői sötétszürkék; evezői és farktollai fölül barnásszürkék, 4–5 feketés keresztcsávval; a fark hegye (a csucsfolt alatt) fehér. A fark alól átlászfényű fehérszürke s a felső sávozás csak elmosódottan tetszik át rajta. A test alrészre fehér, szürkésbarna (sűrűfekvésű) hullámvonalakkal mustrázva. Szeme, viaszhartya és lábai sárgák; csőre és karmai feketék. Hossza 49–51, szárnya 31, farka 24, csüde 7, csőre 2·8 cm.

A vén nőstény a himhez hasonlít; hossza kb. 59–62, szárnya 37, farka 30, csüde 9·6 és csőre 4 cm.

A kevésbé vének (♂ ♀) fölül mélyszíntűek, de mindig némi szürkés fuvalommal. A szárnyalj nagyon öves; a farkon 4 széles keresztcsáv; a has hullámvonalai szélesebbek, szögirányúak; a melltollak gerince barnásfekete.

A fiatalok (♂ ♀) fölül barnák, fakó tarkázattal; farkuk szürkésfakó, 4 sötét és széles keresztcsávollyal; alrészük fehér, hosszanti feketebarna foltokkal; szemük barna.

Földrajzi elterjedése: Európa, Észak- és Északnyugat-Ázsia. Nálunk a fészkelési időt kivéve, kóbor madár; egyébként pedig meglehetősen közönséges alak, de csak vidékenként. A hegyvidéket épúgy lakja, mint a rónákat, sőt absolute mocsáros vidéken sem ritka tünemény. Legkedvesebb tartózkodási helye azonban az előhegységek, általában az alantibb hegyek és halmos vidékek, de csak ahol erdők, nagyobb ligetek, berkek, parkok és nagy kertek vannak; általában emberilakok körül gyakran találkozhatni vele, kivált késő ősszel és télidőben, de máskor is; épúgy a fácosok körül is mindig vannak bujdoszó karalykák.

Fészkelése. Rendszeren kiterjedtebb erdőtisztások közelében, vagy nagyobb, nyílt térségekkel határos erdők szélein álló fákön fészkel. Lomberdőkben és fenyvesekben egyaránt találni fészket. Fészke nagy, lapos, száraz ágak, galyak s mohából van készítve, felülete pedig zöldleves galyvégekkel van kirakva. Fészket évekig megtartja a hol tulságosan nem üldüzik, — de használat előtt mindig kizöldezi, még pedig olyan fák galyaival, a minő maga az erdő, melyben fészkel; így fenyőerdőben fenyőgalyakkal stb. Vegyes állabu erdőkben leginkább tölgy, avagy bükkfán fészkel. Néha nagy orvmadarak — kivált sasok — elhagyott fészkében is költ. Áprilisban kotlik s 3—4, ritkán 5 tojását a nőstény 22 napig üli. Tojásai fénytelenek s kissé érdesek, különben pedig zöldesfehér színűek rendszeren foltok nélkül, de találtak már sárgafoltos tojásokat is. Tojásai és ivadéakai iránt nagy ragaszkodással viseltetvén, a fészekszedőt hevesen megtámadja s szemét, arcát veszélyezteti. Különben ha ember kö-

zeledik fészkéhez, az ülő nőstény nagyon meglapul, de ha a fészekszedő fára mászik, akkor kivonul fészkeből, de csakis azon percben, midőn ez illető már-már fészkéhez jutott.

2. *A törpe karalyka* (Astur badius brevipes, Se v.)
Ez a forma tulajdonképpen az *A. badius*, Gm. állandó különbözete; faji önállóságot azonban nem lehet neki tulajdonítani.

Hazánkra nézve teljesen új alak, melyet Csörgesy Titus konstatált először a „Magyar Ornithológiai Központ” folyóiratában („Aquila”, XIII. kötet). Szerinte az egyetlen magyar vonatkozású példányt Hausmann Ernő küldte a központnak. Ez a példány Türkösön, 1904 augusztus 22 én lövetett.

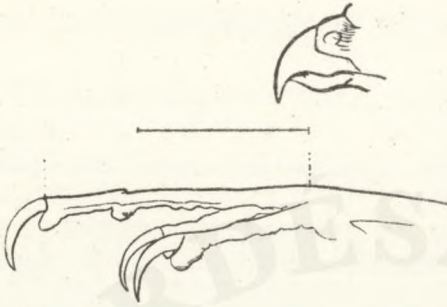
E forma legközelebbi fészkelő helyei Déloroszország és a Balkán félsziget. Szerbiában és Dalmáciában egyaránt honos. Külemére nézve az *Accipiter nisus* hoz hasonlít, csak hogy erősebb csőrű és csüdei is rövidebbek és vastagabbak, mint az imént említett-é. Alaktani tekintetben a következő tüzetesebb ismérveket állapíthatjuk meg róla: belső-ujja (köröm nélkül) a középső-ujj második izének közepéig ér, — a külső-ujj meg (karom nélkül) tuléra a középső-ujj második izének végén; a hátsó-ujj végre (karom nélkül) olyan hosszú, vagy hosszabb, mint a középső-ujj két izé. Az idősek szemei vörösbarnák, élénk vörös gyűrűvel a szembogár körül; a közepes életkorúak barna, a fiatalok szürke szeműek. A him hossza 35·8, csőre 3·2 cm.; a nőstény 38·5 cm., csüd hossza 3·5,5 cm.

A hazai vonatkozású (Türkösi) példányt nem láttam, miért is bővebb leírásába nem bocsájtkozhatom; ezt pótolandó azonban, álljon itt Csörgesy-nek e madárra vonatkozó leírása, melyet az „Aquila”-ban közölt volt:

„E faj legfeltünőbb ismertetőjegye ez: a karom nélkül mért belső-ujj az aránylag nagyon rövid közép-ujj második izének közepéig ér.” „Az említett magyar példány fiatal nőstény; háta szürkésbarna; fehér hasi oldalán a fiatalkort jellemző cseppalakú foltok vannak, melyek csak a lágyék táján terjeszkednek harántosan. Méretek: szárnya 21·5, farka 15·5, csőre ivben 2·0, csüdjé 4·5, középuja 2·8, belső-ujja 1·4 cm. hosszú.”

Biztosra vehető, hogy e szép kis karvaly nem először érinti hazánk területét s csak megfigyelőink csekély száma folytán került el eddig is figyelmünket.

Gen. II. ACCIPITER, Briss.

Kis fej, rövid nyak, hosszú fark, rövid kerek szárnyak, melyek alig érik túl a fark tövét. A csőr feltünően kicsiny, finom, erősen ivelt; az alsőr elől rézsut formán lenyesett; a viaszbőr duzzadt; az orrlukak körteidomuak, erősen szőrözöttiek; csüdei feltünően hosszúk, csupaszkok;

különösen jellemző a fölötte hosszú középujj, mely (karom nélkül) csaknem $\frac{1}{3}$ -dal hosszabb, mint a belsőujj; a külsőujj valamivel rövidebb a belsőnél. 1-ső evezője igen rövid, gyenge; a 2-ik a 7-ikkel egyenlő (esetleg a 2-ik valamivel hosszabb); a 3-ik hosszabb mint a 6-ik; a 4-ik és 5-ik majdnem egyenlő, a 4-ik azonban valamivel mégis hosszabb, ez tehát a leghosszabb; a 3–6 külszegélye kimetszett (szűkített); az 1–5 lebel belszegélye is bekeskenyült; a 6-ik kissé lenyesett. Minden lábujj feltünően vékony és hosszú.

Nálunk csak egy faja tenyész.

1. **A kis karalyka (karvaly)** (*Accipiter nisus*, Lin n).
A n ő s t é n y jó nagy galamb nagyságu; a him jóval kisebb, néha alig gerlényi.

Leírása: A vén him fölül, csőre tövétől kezdve farkatövégig palakék, a fején sötétebb, a farktön világosabb, finom, fekete gerinekcáccokkal. A szemzug fehéres; a szem felett igen finom, fehér vonal; a fültakarók rozdsasárgák. Elsőrendű evezői sötét szürkebarnák; a két felső farktoll ugyanily színű, de kékes futtatással. A farkon egy szélesebb fekete végszalag és négy keskenyebb keresztzalag van, melyek közül a negyedik rejtve van a farkfedőtollak által. Alól a fark igen világosszürke, 4 keresztzalaggal; a fark hegye fehér. — A test alrész (a fehéres torok kivételével) sárgásfehér alapszinű, igen szép, rozdsasárga színű hullámosikkal sűrűen mustrázva, melyek a begyen s mellen szélesebbek, alább elkeskenyültek, míg a combokon halványabb, finom hullámzatban tűnnek elő, épugy a szárnyak alsó fedőtollain is, de itt már feketékkal (melyek részint tompa nyilpettyformák) elegyesen. Általában a gyönyörű rozdsasárga szín az alsőr tövével kezdődő pofafolttól kezdve (kivált a begyen és mellen) majdnem egyöntetű és nagyon uralja a fehér alapszint. A szárnyak alól fekete övesek; különben minden egyes lebel

több fekete keresztvonással bir s belső szegélyükön (a kimetszéstől kezdve) fölváltva fehér keresztfoltokkal is. A csüdek fölül (a csuklónál) $\frac{1}{3}$ -nyira tollazottak; a szemek s lábak sárgák, a karmok feketék. Hossza 32 cm., szárnya 20–21, farka 15–16, csőre 1·3, csüdje 5·1 cm. hosszú.

A vén nőtény a himhez hasonlít, de jóval nagyobb. Hossza kb. 41, szárnya 23–25, farka 18–19, csüdje 6, csőre 1·3 cm. hosszú.

A fiatalok fölül szürkésbarnák, fakó szegélyekkel; alul fehérek, hosszanti barna foltokkal. A fark 4 széles sötétbarna szalaggal mustrázott.

A szélesebb hullámcsikok a fiatalabb kor, a keskenyebbek a vénség jegyei.

Földrajzi elterjedése: Európa, Ázsiának északi fele s északkeleti Afrika. — Lakköre hazánk minden vidékére kiterjed. Közönségesebb orvmadainkhoz tartozik. Nyaranta leginkább oly kisebb erdőszéleekben, fáshelyeken tanyázik, melyek mezők közelében esnek és térhelyekkel birnak. A nagy kertekben, parkokban és gyümölcsösökben télen-nyáron otthonos, de kivált telente, a midőn az apró madarak végett folytonosan az emberi lakok körül bujkál s néha még a háztetőkön is leskelődik zsákmány után, miket a nyílt utcákon is fogdos.

Fészkelése: Rónákon, előhegyeken s lomberdőkben vagy fenyvesekben egyaránt fészkel. Fészkrét leginkább a tisztások közelében álló fákra rakja, vagy erdőszélén. Fészkelő helyül általában mindig oly erdőt választ,

melyek tisztásokkal birnak, főleg pedig mezők mellett terülnek el. Fészkrét leggyakrabban tölgyesekben találni. Van rá eset, hogy elhagyott varjufészkekben is költ. Fészkelő helye nem állandó, évről-évre más fészkekben költ*), bárha nem valami nagy gondot fordít fészke építésére, mely majdnem teknő (mélyedés) nélküli lapos építmény. Többnyire igen későn, májusban költ, néha azonban ápril végén már költve találjuk. Tojásainak száma 4–5, ritkán 6–7 darab. A tojások vastag héjuak s inkább gömbölyded alakúak, különben pedig simák, kissé fénylők s zöldesfehér alapszínűek rozsdavörös s gyakran barnásfekete foltok és pontokkal. A foltok száma és nagysága igen változó. Vannak

*) Chernel I. azt állítja madaras könyvében, hogy „fészkrét évenként megtartja, esetleg a tulajdonosok elpusztulásával más pár örökli!

tojások, melyeken csak itt ott van folt, vagy májszinű frecskendés, mások majd egészen elborítatnak általuk, de a zöldes-fehér alapszin mindig látható. A tojások hossza 37—39, szélessége 30—32 m/m . A tojásokat a nőtény maga üli és 20 nap alatt költi ki. A szárnyra szabadult fiak oktatásban részesülnek szüleik által, mielőtt világgá mennének. A költő nőtény félénken meglapul fészken, ha ember közeledik felé vagy a faalatt megáll; de ha a fészkesfát megüti, akkor sebtén kions. Midőn tojásait vagy fiait szedik el, néha támadólag lép föl; legtöbbször nagy lármát csap s a fészkesfa fölött szállong, vagy valamely közeli fára ül. — Állítólag a k. karalyka fészkelés végett épületeken is megtelepszik. Ezt illetőleg nekem nincsenek tapasztalataim; sokan kétségbe is vonják; azonban Chernel madaras könyvében beigazolólág szól a dolog felől, irván a következőket (pag. 391): „15 év óta szomszédságomban, a kőszegi várban, ismerek költő karvalyokat. Dacára, hogy minden évben egy-kettőt ellövök belőlük, fészkelésre a pár beállit s egész évben itt tanyázik.“ — Részemről fán fészkelő karvalyoknál állandóságot sohasem tapasztaltam.

III.

II kányafélék.

(Buteoninae).

A kányák csoportja a sólym o k (Falconinae) és sas o k (Aquilinae) közt foglal helyet. Mustrázatuk (kivált farkuknak jellemző mustrázata) még sólyom-, sőt bagyolyszerű; a hullámvonalas alrész azonban a tipikus sólymok- és karalyka-félékre emlékeztet s ezen két csoporthoz való közelállásukat egyéb jegyekkel is dokumentálják. Azonban említett, főleg a sasokhoz gravitáló jegyeik kétségtelenné teszik az Aquilinákhoz való közeli rokonsági kapcsolatot is, sőt némely faj mustrázatának fejlődéstani viszonyai is bizonyos sasfajéval azonosak, így például az Archibuteo lagopusnak az Aquila crysäetuséval, amennyiben e kányafaj fiataljainak fekete szalagmustrázata (hasonlólag mint az A. crysäetusnál) végre szintén félféher és félfelete (szóval felemás) mustrázatban nyeri végkialakulását. Ugyancsak az Archibuteo neműek tollazott lábszáraik (csüdeik) folytán egyenesen átmeneti (összekötő) alakoknak tekinthe-

tők, sőt vannak más fajok, melyek meztelen csüdeik dacára is egészen sasszerűek — mint külemük, mint magatartásuk, mint pedig plasztikai jegyeikre nézve is. De vannak oly idegen világrészi alakok is a többek közt, melyeknél teljességgel kétségben van a szisztematikus az iránt: nem-e inkább a sasokhoz, mint a kányákhoz ossza-e be őket?! Épúgy vannak oly alakok a sasoknál is, melyeket viszont kányaszerű jegyeik és formájuk folytán inkább kányáknak, mint sasoknak volnánk hajlandók tar-

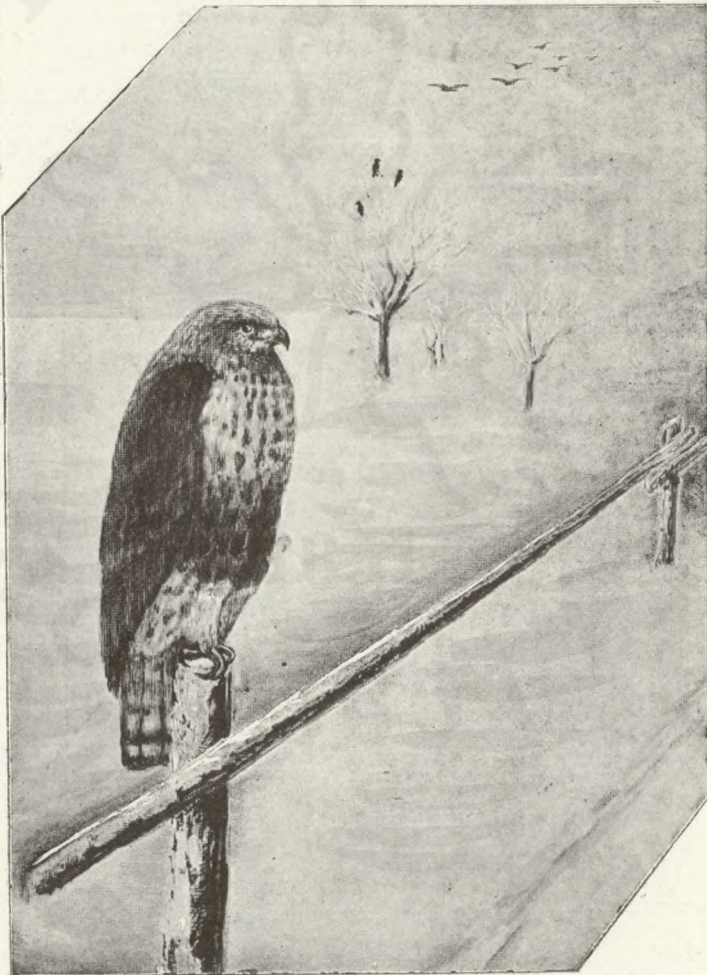
Kis (keleteurópai) kánya.

tani — hacsak némely morfológiai jegyeik (péld. a körül és végig tollas csüdek stb.) kétségtelenül be nem igazolnák sas voltukat.

Hazánkban a kányáknak 5 tipikus formája, illetve fajta fordul elő.

Az összes fajokra jellemző a sas és sólyomszerű, komoly magatartás; de szokásaik és általában egész magatartásukban is van sok sasszerű vonás. Tollszínezetüknek nagyobbára egyhanguan sötét volta is (a tipikus formákat értve) sasokra emlékeztet s erőteljes alakjuk által is a sasokhoz közelítenek.

Mindnyája középnagy, nehézkesnek látszó, kurta nyaku, elálló (laza) tollazatu, széles, hosszú és tompa szárnyu madár s époly lassudad, nehézkesnek látszó röptüek is, mint a sasok;

Gatyás kánya.

de kitünő látó és hallószervük következtében is sasokhoz hasonlítanak. Az átvonuló kányát azonnal megismerhetni határozott repülési iránya és tempós szárnymozgásáról, ugyanis néhányszor meglehetősen lassan lebbent s aztán erősen kifeszített szárnyakkal (lebbentés nélkül) h u z (uszik) tovább, majd ismét lebbent és így tovább.

Zsákmányát a kánya sasmódjára támadja. Ugyanis aláereszkedve előbb félkört vág s csak azután rohan le rézsut irányban a prédára; különben pedig vadászat alkalmával gyakran köröz, le-lecsap s verdesi a szárnyát vércsemódjára.

Ha kedvtelésből röpköd a kánya, szintén sasmódjára kering a magasban s csigaköröket vágva emelkedik fölebb és fölebb. Jellemző, hogy az egyhelyben keringők magas röptük alkalmával folytonos süvöltést hallatnak, mely hangok nagyon hasonlítanak a macska elnyújtott nyávogásához s nagy távolra elhallatszanak. Jellemzi még a kányákat buszma, unalmas magaviseletük is. Ugyanis leszállva, képesek ugyanazon ponton órákhosszat elgubbasztani, ha valami gyanus mozzanat föl nem zavarja őket. Különben is a mozgékonyosság, frissesség és ügyesség nem a legnagyobb érdemük, de azért korántsem gyáva állatok, sőt ellenkezőleg bátrak, bizalmasak és közeledők — s ha a szükség úgy kívánja, minden látszólagos nehézkességük dacára is nagy élénkséget és gyorsaságot képesek kifejtetni.

Alakjokat tüzetesebben véve szemügyre, különösen jellemzi őket a többnyire vastag fej, tövétől kezdve görbült, rövid és keskeny csőr; középhosszu, erős és hátul (de nagyobb részt) csupasz, elől azonban egy harmadrésznyire, vagy félig tollazott csüdek, rövid ujjak, (melyek közül a középső olyan hosszú mint a hüvelyk). Mellső és hüvelyk karmuk nagy, a külső kicsiny; orrlyukaik tojásdadok (mint a sasoké) s mint a sólymoknál: nincsenek szőrrel fedve (tehát szintén csupaszok); 3. és 4. vezértolluk többnyire leghosszabb

A hazai fajok két nembe foglalhatók, u. m.:

Gen. I. BUTEO, Linn.

E nembe tartoznak a gatyáslábu alakon kívül összes hazai kánya fajaink.

Jegyzet. Az ornithologusok a hazánkra nézve közös névvel előforduló fajokra nézve nincsenek tisztában s — eltekintve a *Buteo ferox* és *Archibuteo lagopus* alaktól — csak

egy fő, az egész országra nézve közönséges (?) előfordulása fajt a: „Buteo buteo“-t különböztetik meg, de ezt is zavarosan, eligazodhatlanul írják le, az igazi tipikus forma határozott kiemelése nélkül s emellett belekeverve leírásaikba olyan színezetbeli tulajdonságokat és plasztikai jegyeket is, melyek egészen más fajt illetnek és pedig olyan fajt, melyet kivált a német ornithologusok ugyan gyakran leírtak már, de mindig a „Buteo buteo“-val zavartak össze. Pedig a közönséges Buteo-félének nem egy, hanem két jól megkülönböztethető, konstans faja van s ezek közül az egyik nyugatmagyarországi, a másik pedig inkább Magyarország dunán inneni (színes formájában főleg a délvidéken elterjedt) faj s egyben ez utóbbi hazánkra nézve a közönségesebb (szélesebb elterjedési körrel bíró) alak; — ellenben az elsőben említett faj elterjedésének fő választékát a nyugatmagyarországi határmegyék, általában Magyarország dunántuli részei képezik, kiváltképpen pedig azok, amelyek Ausztriával (respektive Stájerországgal) határosak s bár Budapest környékén még költ, de innen kezdve az Alföld felé terjeszkedve inkább csak változatai (nem tipikus formái) fordulnak elő.

Az Alföldön a Buteo tipikus (Lakatos)-nak már a közönséges Buteo buteo (Linn.) a helyettesítője. Ugyanis előbbi kelet- és dél felé nem igen tűnik fel tipikus formájában (vagy csak helyenként); mindamellett néha össze is keveredik a Buteo buteo fajjal. A keveredésekből származó korecsok azonban mindig biztosan felismerhetők, amennyiben az alrészmustrázat a két faj különböző típusa szerint mindig utbagazít, minthogy például az elszórt kis szivalaku alrészmustrázat (a B. tipikus alrészmustrázata,) és másrészt a karalykaszerű hullámvonalas (keresztcsávos) mustrázat (a B. buteo tipikus alrészmustrázata) összevegyült s vagy egyik, vagy másik irányban tulnyomó. Egyáltalában e mustrázatok közös előfordulása elárulja a messaliancet. Jellemző azonban az összekeveredés tényére nézve a nagyobb, természetesebb testnagyság is, de csak abban az esetben, ha a messalianca a nyugati faj (B. tipikus) nőstény egyedének közbejöttével jött létre, mely esetben a hegyes (kópjaszerű) nyulványok tulnyomók a hullámvonalas mustrázat mellett. Ellenben, ha a him tipikus Buteo tipikus volt: a szivalaku foltok dominálják inkább az ivadékok alrészét.

A nem tipikus egyedek keveredéséből származó ivadékok többnyire igen foltosak (s a melanismus felé hajlók), nehezen determinálhatók, kivált ha a fajokra nézve jellemző mustrázati jegyek nyomát is alig, vagy éppen nem is találjuk. Azon-

ban a melanismusra hajló egyedek igen idős példányai időjárával tipikus színezetüknek többé-kevésbé birtokába jutnak;*) azonban hogy a *Buteo* tipikusnak (inkább északibb tájakon előforduló) halványodási esetei a tiszta fehérig (a rőt szín e fajnál számüzve van) valaha mustrázatosra alakulnának ki, kötve hiszem. Megjegyzendő, hogy e fajnak két típusa különböztethető meg. Az egyik a rendes, a másik a fehér típus, mely utóbbi fölül világosabb szürkésbarna színű, fehérés szegésekkel. A fej nagyobb része az egész alrésszel együtt: kissé sárgás vagy tiszta fehér, háromszögű, kissé megnyult hosszfoltokkal (a begyen és a hasoldalakon főleg.)

Egyébiránt a mi az általam kreált nyugatmagyarországi fajt (a *B. typikus*) illeti, e formát már a 70-es években leírtam a gróf Kreith Béla-féle „*Szemle*“ című képes folyóiratban „*Buteo vulgaris*“ név alatt s bár nem tüntettem fel nova species gyanánt, de leírásomban mégis rámutattam állandó típusára, konstans voltára. Különbözik pedig a *Buteo* rengeteg sinonimikáját tekintve, aligha én voltam az első, ki e fajnál az állandó különbségeket észrevettem s megállapítottam. Világosan rámutatnak erre a többek közt a következő terminus technikusok is, u. m. a „*Buteo major*“, Brehmnél és a „*Buteo cinereus*“ (Bonapartenál) stb.

Hogy az én „*Buteo typikus*“ fajomnak tisztán tipikus formáját illetőleg: elterjedési határvonala hazánkban csak kevéssel terjed túl a Duna határövén, bizonyítja egyrészt az a körülmény is, hogy csak nagyon ritka madárgyűjteményben lehet hazánk dunántúli részein „*Buteo typikus*“ preparációkkal találkozni, sőt amint dr. Madarász felsorolásából látom („*Magyarország madarai*“ című művében), a Nemzeti Múzeum madárgyűjteményében is aligha ha van *B. typikus* példány, legfeljebb talán egy-két kevésbé tipikus him (ezt azonban csak úgy ráfogom, mert dr. Madarász a „*Buteo buteo*“ leírásánál 13 farkszalagot is említ).

(Chernel ismert madaras könyvében is egy vén tipikus (melanéz) *Buteo buteo* formát ír le és képben is bemutat egy ilyet).

Madarász leírása máskülönbö is homályos és úgy látszik, hogy két faj elnézett egyedei szolgáltak neki leirási mintául, azonban mégis inkább a *Buteo buteo* (Linn.) típusát domborítja ki. Ellenben a német leírók többnyire az én fajom (*B. typikus*) többé-kevésbé tüzetes leírását adják „*Buteo*

*) Vagy legalább jellemző mustrázatukból nyernek vissza valamit.

vulgaris“ (ujabban „Buteo buteo“) név alatt, a mi egyéb-iránt érthető, a mennyiben az én „Buteo typikus“ fajomnak Európának tőlünk nyugatra és északnyugatra eső részei képezik előfordulásának fő választékát; ellenben a „Buteo buteo“ déli, illetve délkeleti faj.

A szóban levő 2 fajra vonatkozó általánosságok előrebocsátása után rátérhetünk ezen alakok tüzetesebb ismertetésére.

1. **A berki (nyugatmagyarországi) kánya** (*Buteo typikus*, *Lakatos*.) E faj kinőtt egyedei minden tekintetben nagyobbak a *Buteo buteo*-nál, sőt nőtényei között akadnak föltűnő nagyságu példányok is, melyeknek röpterje például a 4 és fél lábat (körülbelől 142 cm.) is megüti. Különben pedig a nőtény testhossza kb. 63, sőt kevés híján 66 cm. is. A him kisebb, karcsubb.

Farkuk aránylag mindig rövid s a széles csucsszalag sohasem hiányzik róla, ennél fogva ez az egyik fő ismérve.

Jegyzet. Plastikai jegyek tekintetében is meglehetősen különbség van a nyugati és a déli típus (illetve faj) között. Ugyanis a *B. typikus* lapos vastag fejú; ellenben a déli faj kisebb fejú s domborubb fejtetejű. Ugyancsak utóbbi faj csüdei többnyire felerészben tollazottak (elöl); míg *B. typikus* faj csüdei rendszeren csak a tőben tollazottak egy kissé (esetleg $\frac{1}{3}$ részben), ezenkívül ugyanezen fajnak biztos faji jegyül tekinthető a szőrtelen (csupas), nagy, duzzadt és feltűnően sárga viaszbőr. Azonban legjellemzőbb megkülönböztetési faji bélyegét testének alrész mustrázata képezi. Ez a legfőbb (tipikus) jegye, melyet keskeny és hegyes (kópjaszerű) hosszfoltok, apró gömbpettyek és igen szabályos alaku szivfoltok alkotnak, melyekhez konstans jegyül még a farkmustrázat állandó számu keskeny keresztzalagjai járulnak (melyek száma rendszeren 13—14.) valamint a kormánytollak sohasem hiányzó nagy csucsfoltja.

Leírása. Színezet tekintetében a kinőtt him és nőtény (az alsó mustrázatot kivéve) körülbelől egyforma, csak testnagyság tekintetében van köztük különbség, amennyiben a nőtény mindig nagyobb termetű. Viszont az is igaz, hogy a hímek között feltűnően kis, u. n. „vakarcsok“ is fordulnak elő.

Jellemzők még e fajnál a fej hosszanti keskeny fehér csikolásai is, melyek azonban nem mindig nagyon feltűnők.

Felrészük kissé szürkésbe hajló sötétbarna. Az alrészmust-

rázat a himnél tulnyomólag szivfoltokból áll; míg a nőtény hegyes végű hosszvonásokkal tarkított. Ha szivfoltok is fordulnak elő nála, ez esetben is a hosszvonások jutnak tulsulyra a gyér előfordulási szivfoltok mellett, melyek többnyire nagyon elszórtan jelentkeznek.

Az alrész alapszine mindkét ivarnál fehér vagy sárgás fehér. Farkuk inkább kissé kerekített s a nagy csucsolt mögött (a fark végén) fehér szegés van. — A nagy evezők sötét, illetve gesztenyebarnák; a szárnyak alól fénylő fehérek, nagyrészt övek nélkül; a szárnycsucs sötét. A csőr és karmok feketék, simák és kissé fénylők; a csüdek meztelen része sárga.

A fiatal egyedek fölül némi világos szegésekkel és gyér foltokkal. Alrészük sárgásabb, mint a vénéké; farkuk erősen szürkés és mustrázatuk intenzivebb. Egyébiránt a mindkét nemű fiatalok (♂ ♀) normális szinezete felül barna- és torkuktól kezdve alsó farkfedő tollaikkal együtt, fehér alapszinen barna szivpetytekkel tarkált. Gatyájuk kissé rozsdás, sötétebb foltokkal.

Részletesebb leírást nem tartok szükségesnek, amennyiben az említett tipikus jegyek ugysis téveszthetetlenül felismerhetővé teszik e fajt.

2. *A parlagi (közönséges) kánya* (*Buteo buteo*, *Linn.* Régebben: *Buteo vulgaris*). E faj tipikus formája (♂) alrészmustrázat tekintetében nagyon különbözik az előbbitől, amennyiben nem szivfoltokkal, hanem mint a karalykánál: hullámvonalakkal (keresztcsikkokkal) van mustrázva, mellének (melynek szine a felrészével egyezik) alsó véghatárától kezdve az egész alrész az alsó farkfedőtollakkal együtt; — különben pedig az alrész alapszine szintén fehér. — A felrész a fejjel, mellel és combokkal együtt: többé-kevésbé egyivásu sötétbarna (igen vén koruaknál rendkívül sötét, szinte feketedő); az áll és torok azonban fehér alapszinű és foltozott.

A him és nőtény szin és a mustrázat karaktere tekintetében egymáshoz jórészt hasonlít.

A testnagyságot és szinezetet illetőleg, e tekintetben mindkét ivar fiataljai meglehetősen változók. A különben is kisebb hímek közt sok a feltünően aprós példány s nagyság tekintetében az egyedek nemcsak éghajlatok, de vidékek (tájak) szerint is különböznek egymástól (lokális különbözetek); azonban e törvény megfordítva is áll, amennyiben a rendesnél jóval természetesebb alakok is fordulnak elő (kivált a nőtények között), — akkora nagyságot azonban mint az előbbi faj nőtényei, egyik ivar sem ér el.

Csőrük és karmaik feketék; lábuk és viaszbőrük sárga (utóbbira serteszzerű szőrök hajlanak); farkuk a korrallal hosszabodik. Eleinte ugyanis aránylag rövid farkuk van; később farkuk hosszabb lesz s végül — kivált a nőtények farka — tekintélyes (szembetűnőleg hosszú) hosszasságot ér el. — Jellemző e fajnál a kormánytollak feltűnően széles volta is, sőt kerülnek olyan példányok is néha, melyeknek középső farktollai még a szokottnál is jobban kiszélesülnek. — Farkmustrázatauk nem állandó, különösen a csucsfoltot illetőleg, mely utóbbi csak bizonyos magasabb korban jellemzi az egyedeket, míg a fiatalok rendszeren csucsfolt nélküliek s ehelyett végső farkszalagjuk valamivel szélesebb a többinél. — A farkszalagok száma a felső farktollakon 7–9–10 a csucsszalaggal, vagy ha van: a csucsfolttal együtt, mely a fiatalabb egyéneknél, ha egyáltalában létezik is, legtöbbszörre elmosódott, határozatlan. — A farktoll-csikok nem szabályosan egybefolyók s hullámos keresztoszalagokat képeznek. — A farktollak fehér száruak (gerincűek). — A 3-ik, 4-ik és 5-ik lebel hosszasság tekintetében egymáshoz igen közel áll (kb. egyenlő hosszúságúak). — Csüdjük csupasz része többszörre valamivel hosszabb, mint középujjuk (köröm nélkül); hüvelyk- és mellső ujjuk (köröm nélkül) kb. egyenlő hosszúságú. A külső és mellső ujj uszhártyás.

A tollszínezetet illetőleg, a fiatal madarak felrészén és farkán gyakran a rótszín uralkodik. Általában e faj a színes tultengés, s másrészt a melanizmus felé egyként hajló színbeli eltérések (variatio) oly gazdag sorozatát adja, hogy néha még a szakembert is zavarba hozzák és sokakat fajkialpálásra indít a fajnak ez az anakrónistikus sajátja. Különben is a még ki nem fejlett (fiatal) egyének époly változó alrészmustrázatuak (a kisebb-nagyobb foltok, vonások s egyéb rajzlati alakok s ezek terjedelmének tekintetében t. i.), hogy alig lehet két egyformán mustrázott példányt találni, — épúgy testnagyság tekintetében is sokszor feltűnő különbözések ötlenek föl — s részint emiatt is: álfajait egyre szaporítják a felületes madarászok, lokális és földrajzi formákat tüntetve fel „nova species“-ek gyanánt, minő például a többek közt a *Buteo „menetriesi“* is.

A két ivar fiataljai a többé-kevésbé sötét felrész mellett, alrészükön igen határozatlanul foltozottak. A hímek alrészén a hosszvonások a tulnyomók; míg a nőtények inkább nagy, setét foltokkal vannak megrakva, úgy, hogy ezektől néha az alapszín alig látható (melanézek). A kissé idősebb

nőstényeknél azonban, egész alrészüket erősen ellepő alapfoltozáson is már feltűnik a hullámos rozsdás és fehér mustrázat s itt-ott a gömbölyű fehér folt. A tipikus vén nőstény uralkodó színe a sötétbarna; azonban mellének alsó felétől kezdve lefelé való testalja: fehér hullámvonalas tarkázatu. Alsó farkfedő tollai rozsdás hullámvonalakkal diszítvék. — A has- és melloldalak, a szárnyalj, valamint az alsó farkfedők is nagyon mustrázottak. — A fark hosszu; nagyon széles farktollak és igen nagy és széles csucsolt a farktollakon, A csüd tollatlan része aránylag rövid. Külső karma igen kicsiny.

Megjegyzendő, hogy a *B. buteo* fajnak van egy mélyszinű (sötét) mellék típusa és egy rozsdásszinű fázisa is, mely utóbbi mintegy átmenetet alkot a közönséges *Buteo buteo* alak és az oroszországi (s egyben romániai) u. n. *Buteo „menetriesi“* forma közt, melyet „rókavörös farkáról különböztetnek meg leginkább.

Ezeket a melléktypusokat közelebről véve szemügyre, tekintsük először is a melanézeket.

Ezeknek a fiataljai többnyire egyivásulag sötét színezetűek s csakis a farkukon mustrázott alakok. Tehát tulnyomólag tisztán sötétbarnák (leggyakrabban mély sötétbarnák, sőt majdnem feketék); különben pedig morfológiai jegyek tekintetében megegyeznek a rendes tipikus formával, csak olykor csüdeik tollfedése (gatyája) nyulik kissé hosszabbra; farkmustrázatukból azonban majdnem mindig hiányzik a nagy, széles csucsolt (végszalag) szintén.

A tipikus formák alrésze sötét félholdakkal van kirakva.

A mi ezen melanéz különbözeteknél a sötét festanyag tultengését illeti, ez a tünet amellet, hogy individuális (?) tulajdonság, még átöröklés útján is létrejöhet. Szóval a melanéz szülőktől származó ivadékokra az átöröklés érvényesülő hatást gyakorol. Azonban sok jel utal arra, hogy a sötétedési tünet (az utódok egyes példányainál) idővel normális színezeté fejlődhetik vissza; a mi azonban a halványodás eseteinél kizártnak vehető, mert e tünet főleg a festanyag hiányában rejlik, a mit az organismusnak nincs módjában visszapótolni.)*

Hogy az átöröklés esetei csak némely nemzedék egyéneinél szolgáltatók-e sötétedési eseteket a közreható okok miatt? Az még eldöntetlen kérdés. Azonban az tény, hogy a melanézek hazánknak vizdusabb tájain vagy vizdusabb talaju vidékein for-

*) A melanizmus, főleg annak halványabb foka, valószínűleg légköri (éghajlattani) befolyások közrehatósa folytán jön létre, a sötétítő festanyagot szolgáltató tápanyag mellett.

dulnak elő és pedig helyenként állandóan, úgy hogy az ilyenek bátran lokális formáknak (a táj-fajták) volnának nevezhetők.

A mi a színes átmeneti különbözetet (*Buteo buteo rufus* (Lakatos.) illeti, ez a rozsdaveres forma a *Buteo buteo* keleti elterjedési határa közelében tűnik fel leginkább, egyébiránt pedig szokott jelenség Magyarország déli megyéiben, Erdélyben, különösen Fogarasmegyében és mindenütt a román határ közelében, Brassó körül stb. — Tollazatban feltűnően vörhenyes (néha nagyon intenzív) színezet által tér el a *Buteo buteo* tipikus (és nem tipikus) egyedeitől. Farka intenzíven rozsdaveres árnyalatu, gyakran rendkívül széles középső farktollakkal s hátán széles rozsdaszínű szegésekkel. Általában — mint már érintettem volt — ez a forma átmeneti alaknak tekinthető a *Buteo buteo* faj és a „*Buteo menetriesi*“-nek nevezett éghajlatos (geografiai) különbözet között, mert eltekintve jellemző színétől, semmi olyan morfológiai vagy plasztikai jeggyel nem bír, melynek alapján elválasztható volna a *Buteo buteo* alakkörétől — ha csak azt nem akarnám felhozni, hogy mustrázott példányain a keresztzalagok inkább nyilpetty-szerűek, mintsem hullámvonal alakúak — (még az alsó farkfedő-tollakon is, a miben a keleti kányaforma (*B. menetriesi*) fiatal példányaihoz hasonlít.) — Az öreg (tipikus színezetű) egyedek fölül setétbarnák, alól fehér alapszínen vörös hullámvonalakkal (vagyis inkább nyilorru vagy ásóforma pettyekkel) tarkáltak, melyek a baloldalon szélesebbek. A combok rozsdasárgák, rozsdabarna keresztcsikkokkal; a csüdek jellemzően hosszúak.

A mi végül a „*Buteo menetriesi*“ illeti, ez a forma se bír természetrajzilag figyelemre méltó és akceptálható oly jegyekkel, melyek indokoltá tennék az önálló faji kategóriát, mert csupán a színbeli eltérés még nem elégséges faji önállósításra; különben is a *Buteo buteo* típusában magában is jellemző jelenség a rőt színezet — egész az élénk rozsdavörösig (az átmeneti különbözeteknél.) A széles farktollakat sem lehet kizárólagosan karakterisztikumnak tekinteni, mert hisz a *Buteo buteo* déli formájánál kivált, szintén feltűnik. A mi pedig a „rókavörös“ farokszínezetet illeti, az épügy nem állandó (inkább csak az előrehaladottabb kor bélyege (korjegy,) mint ahogy a *Buteo buteo* farkmustrázata is bizonyos változásoknak van alávetve. Különben is a „*Buteo menetriesi*“ az összes faji és plasztikai jegyek tekintetében tökéletesen megegyezik a *Buteo buteo*-val és tényleg e faj alakkörétől el nem választható.

Jegyzet. Az u. n. B. menetriesi különbözet némely évben Erdélyben (a Román határ mentében) gyakran feltűnik; különben pedig dr. Madarász Gyula Magyarországból, Futak környékéről említ egy példányt, mely azonban a leírás szerint nem annyira a B. menetriesi, mint inkább egy intenzívebben színezett vörös „átmeneti különbözetnek“ (Buteo buteo rufus, Lakatos) felel meg. — Csörgéy Titus „A magyar ornis néhány új alakja“ című nagyon lelkiismeretes, nagy tárgyszeretetről s éles megfigyelési képességről tanuskodó értekezésében Brassó vidékéről mutat ki 3 hazai példányt.

Havasi vadászok állítása szerint a kányának ez a vörösfarku formája Fogaras és Brassó megyében éppen nem volna ritka jelenség, sőt költők is akadnának a Románhatár mentében. Azt is mondják, hogy a kánya rozsdás eggyedeivel (itt másforma alig van) is párosodnék.

Én mindezekről meggyőződést nem szerezhettem, mert oly időben tartózkodtam e tájakon, midőn a tavaszi vonulási, sőt szaporitási időszak is régen elmúlt volt. Az azonban tény, hogy az erdélyi havasok körül az általam és mások által lőtt kányák mind a rozsdás színű különbözethez tartoztak, sőt több olyan példány is volt kezemben, mely inkább a „menetriesi“ formának felelt meg, csahogy nem volt oly élénken vörös.

Végül fönt ismertetett két kányafajunk természeti viszonyai és életszokásaira vonatkozólag megjegyzem, hogy e tekintetben jórészt különböznek egymástól. A B. tipikus faj ugyanis főleg a berkek és ligetes helyek madara s főleg oly helyeket szeret, ahol nagy darab földön szétszórta egyes fák találhatók; ellenben B. buteo az alföldi síkságok, rónák, de emellett a hegyes vidékek madara is, noha zsákmányát a síkságon kalandozva vadássza; — míg előbbi inkább a lesipuskás szerepét tölti be és hosszú ideig képes elvesztegelni egyugyanazon ponton (többnyire valamely egyes fa csupjában, határkövön, vakondtúrás tetejében stb). Általában a vadtenyésztetre nézve sokkal kevésbé kártékony, mint amaz, minthogy inkább a mezőgazdaságra nézve kártékony apróbb rágcsálók pusztítására van hivatva; — míg amaz, mely rablásaival helyenként — a hol sok a vadféle — a vadászatnak is nagy károkat okoz s kivált sok fejletlen foglyot, fácánt és nyulsüldőt stb. elemészt — és kiváltképpen a délvidéken (kivált Erdélyben) a vörös fázisa (B. buteo

rufus) tűnik ki válalkozó természete által. — A közönséges *B. buteo* faj inkább alacsony röptű; ritkán szokott a magasban örvényelni; ellenben a *typikus* alak órákig elkering fönt és roppant magasra fölemelkedik s ha a magasba veszi magát, flyvást szóll, ismeretes nyávogó hangját hallatva, mely némileg a „*huszár*“ szóhoz hasonlít, azért hívják a dunántulon néhol „*huszársas*“-nak. — Fészkelési viszonyaikban jórészt megegyeznek, azonban ezt illetőleg, külön mind a két faj még tüzetesebb megfigyelést igényel.

3. *A kis (keleteurópai) kánya* (*Buteo Zimmermannae*, *Ehmke.*) Bár *Sharpe* kissé elhamarkodva a synonymak közé helyezi, — mindamellet én jó fajnak tartom s kétségkívül jobb, mint a kányák (*Buteo*) „*faj*“-nak állított vörös szinezetű formái. Azonban tagadhatatlanul közel áll az oroszországi vörös szinezetű kánya-alakokhoz; mindamellet faji kérdés tekintetében a közönséges *Buteo buteo*-nak hasonmása; mindamellet állandóan *kis testű* volta s egyéb jegyei és szinezetbeli különbségei folytán kiválik a *Buteo buteo* alakköréből és faji önállóságot követel magának a rendszerben.

Elterjedési köre Keleteurópa északi fele. Északi és délkeleti Oroszország legközönségesebb kányaalakja, a mely azonban Oroszországnak nyugotibb tájain is fészkel. Nálunk ritka jelenség, idáig alig néhány példány került. Hazánkban először én mutattam ki a magyar faunából.)*

A vörös szinezetű kányák és általában a kányák (*Buteo*) legapróbb alakja. Az állandóan *kis test* képezi a legfőbb ismertető jegyét is; másrészt faji bélyeg számba megy ezen alaknál azon körülmény is, hogy *farktollairól* sohasem hiányzik a *nagy csucsolt* (illetve farkának széles csucesszalagja.)

Csillag alatt hivatkozott értekezésemben viszonylag elég kimerítően foglalkoztam e fajjal, miért is főleg „*A természet*“ hasábjain elmondottak registrálására szoritkozom az alábbiakban.

„1898-ban *Ehmke* berlini bíró és ornithologus a kányának (*Buteo*) egy új (?) vörös formáját ismertette meg a német madarászokkal s mint új „*fajt*“-*Buteo Zimmermannae* név alatt iktatta be Németország ornisába — s egyszersmind a tudományba. Az ornithologusok akkor egyelőre ezt az „*új*“-nak mondott formát, mint *fajt*, bizonyos bizalmatlansággal fogadták — és én is azok közé tartoztam, kik individualitásnál nem igen láttak benne egyebet, a mely — az ornithologusok nagyobb része

*) Lásd erről: „*A természet*“, 1899—900 évf., XVIII—XX. számában.

által táplált — nézet jogosultságát nem is lehetett kétségbe vonni addig, amíg a madárnak csakis egyetlen egy példányát ismerték. De ma már másként áll a dolog. Az új forma konstatálása óta ugyanis a mai napig, ennek az érdekes és kiváló alaknak egész sorozata áll már az ornithologusok rendelkezésére és kivált Német- és Oroszországban sokat gyűjtöttek belőle; a mely bizonyító példányok alapján tehát létezéséről kétségünk nem lehet s habár madarunknál az akták semmi esetre sincsenek még lezárva, a fajjogosultság kérdésének végleges eldöntését illetőleg, — de az az egy máris kétségtelen, hogy egy olyan alakkal van dolgunk, mely úgy a közönséges kányától (*Buteo buteo*,) mint a *Buteo desertorum*tól is eltér és állandóan különbözik, — de nem azonos a kánya eredeti formájától elütő egyéb színes különbözetekkel sem. Tényleg azonban a kányáknak azon csoportjához látszik tartozni, melyek Kelet-Európa és a határos Ázsiában élnek. Ezekre (a valószínűleg többé-kevésbé összetartozó) formákra vonatkozólag, de általánosságban is meg kell jegyeznem azonban, hogy a kányák színezetének és nagyságának rendkívüli variálása igen megnehezíti a determinálást és egyes határozott alakok ismertető jegyeinek és határozott formáinak felismerését. Roppantul zavarólag hat az is, hogy egyes fázisokat (átmeneteket) fajnak tartottak s mint ilyeneket irtak le — a helyett, hogy a különbségeket keresték s tüntették volna ki — azokat a különbségeket t. i., a melyek a különböző földrajzi területek szerint tűnnek föl. Innét származnak aztán a sokszor majdnem legyőzhetetlen meghatározási nehézségek egyrészt — s főleg a formai komplikációk eligazodásában való tájékozatlanságunk s ezzel kapcsolatban az a sajnos körülmény, hogy máig se vagyunk teljesen tisztában a különféle nevezetek alá tartozó formákra nézve, melyek egyébiránt annyira közel állóknak látszanak egymáshoz (a nagyobbbrészt vörös kányaformákat értve), hogy ez okból a rendszerkészítő ornithologusok egy része indítatva érezte magát összevonni s a *Buteo desertorum* formakörének keretébe helyezni őket s e kategóriát „Steppen bussard“-ok gyűjtő névvel jelölték meg. Hanem azért ezeknek a „Steppen bussardok“-nak (vagy magyarul: p u s z t a i k á n y á k) a synonymája koránt sincs tisztázva kellőleg, sőt meglehetősen zavaros állapotok uralkodnak még mindig ez irányban, hiányozván az egyes formákra nézve az abszolút tiszta fogalmunk; miért is idevágólag igen helyesen jegyezte meg Reichenow, a német ornithologiai társaság Berlinben 1897. évi november havában tartott nagygyűlésén, hogy a végleges rendezést megelőzőleg (a synonymia kérdést illetőleg,) szükséges volna először is azt

megállapítani, vajjon Dandin által e század elején kreált *Buteo desertorum* vagy *tachardus*, a vörös színű kányák e főalakja, — továbbá Lichtenstein *Buteo vulpinusa*, mely egy egész testében legnagyobbrészt rozsdavörös színezetű ölyv: egy ugyanazon vonatkozásu-e, illetőleg, hogy valóban egy faj alá (*Buteo desertorum*?) vonandók-e össze? — és hogy ez az äthiopiai formára, még pedig a Dél-Afrikait értve, vonatkozik-e szintén? — Kétségkívül Észak-Afrikában a pusztai (Steppen) kányáknak más formája mutatkozik, az u. n. *Buteo cirtensis*, mely — mint az eddigi beható vizsgálatok beigazolták — az äthiopiai alaktól egészen jól megkülönböztethető faj, a melynek a színezete igen állandó — és egyáltalában kevésbbé változékonynak látszik, mint a többi kányaké. — Kelet-Európában megint más formák vannak és a dél-oroszországiak is mások (biztosan ezeket nevezik *Buteo Martini*-nek,) melyek úgy látszik a *Buteo desertorum* és az új *B. Zimmermannae* közt (mely utóbbi az északi fajt képezi az előbbinek) a középhelyet foglalják el.*) — Észak-Oroszországban a *Buteo Zimmermannae* otthonos, mely szintén kis rozsdavörös színű kánya. Orosz kánya még a *Buteo menetriesi* is, melyet kedves barátom, Bogdanow orosz ornithologus a *B. Zimmermannae*-t megelőzőleg már 1879-ben irt le. A *Buteo Zimmermannae* hazáján tul való előfordulása csak Poroszország keleti részéből lett kimutatva (Ehmke, Kleinschmid.) Dr. Lendl A. laboratóriumában a mult tél folyamán is több oly példány fordult meg, melyek ezen északoroszországi kányához nagyon hasonlítottak, melyeket én azonban a közönséges kányák halaványabban színezett, apró, rozsdavörös változatainak tartva, nem igen törődtem velük — részint azért is, mert a *Buteo Zimmermannae*-t csupán individualitásnak tekintve, nem igen tartottam érdemesnek a vele való tüzetesebb foglalkozást, — de meg mert a hiányos, részben pedig tulhalmazott s ennél fogva zavaros leírásokból, melyek ezen észak-oroszországi kányáról napvilágot láttak, külsejéről s általában alaktani viszonyairól tökéletes karakterképet alkotni magamnak nem tudtam. Történt azonban, hogy pár hónappal ezelőtt egy oly feltűnő és sok tekintetben sajátságos, (a közönséges kánya vörös változattól már első pillanatra eltérőnek látszó) kis vörös kánya került laboratóriumunkba kitömés végett, mely önkénytelenül is felébreszté érdeklődésemet s az Ehmke-féle új kányaforma tüze-

*) Lásd: Journ. v. Orn., 1. 3. 1898. p. 1846—1847.

tesebb tanulmányozására ösztönzött. E közben — épen kapóra! — a Magyar Nemzeti Múzeum-ba is bekerült egy ehhez hasonló, de sokkal élénkebb színezetű példány, melyet megtekintve, abban nem csekély öröömre én is — most már kétségtelenül — Ehmke kányájára: a *Buteo Zimmermannae*-ra ismertem, a mely példány ez új kányaformának tulajdonított összes karakterjegyeket magán viselvén, mint ilyen, most már minden kétségen kívül helyezi Ehmke kányájának hazánkban való előfordulását, a mit ezen muzeumi példány alapján (minthogy egyedüli tipikus példány ez azok közül, melyek mint hazai származásuak kezembem megfordultak volt) kimutatni ezen szerencsém van. Kedves kötelességemnek ismerem azonban megemlíteni, hogy e hazai származásu (erről bővebben alább) példány megszerzése dr. Madarász Gyula a M. N. Múzeum öréneke az érdeme, ki baráti önzetlenséggel engedte át nekem, mint az ornithologia terén az orv madarakat illetőleg specialistának, ezen hazai példány leírását és publikálását — s így tulajdonképpen az ő révén sorozhatom be új madarunkat hazánk ornisába.

Említett hazai származásu *Buteo Zimmermannae* példány öreg nőtény; lövetett Székudvaron, 1900. évi február hó 21-én. Dr. Madarász Gyula egy fővárosi kítőmőtől vásárolta meg a M. N. Múzeum számára.

Mielőtt ennek a példánynak tüzetesebb leírását adnám, szükségesnek vélem röviden kiterjeszkedni azoknak a jellemző bélyegeknél és összehasonlító adatoknak az ismertetésére, melyek ezt az északoroszországi új színes kányaformát jellemzik s a melyek által a többi vörösszinű kányáktól megkülönböztethetjük. Ehmke szerint plasztikus jegye csőrkampójának nagyon éles, hegyes s alól szögletesen hajlitott volta, — továbbá alsó farkfedő tollainak nagyon szembetűnő, színes (rozsdaveres) s általában véve mindig széles s csak kevésbé hullámos keresztzalagozása, melyek váltakozva keskenyebbek és szélesebbek. Más kányák ily feltűnő csikolással nem bírnak s alsó farkfedőik legfeljebb gyér pettyekkel behintett, vagy pedig hullámzatos rajzolatúak, de e rajzolatok sohasem szélesednek keresztzalagokká, mint az előbbinél, hanem sokkal finomabbak, egyáltalában kisterjedelműek, szétszórtak s csak ritkán színesek. — Az alsó testrészt rajzolatait illetőleg Ehmke és Kleinschmid szerint ezek (vagyis s hullámvonalak) színe az egyes tollak alsó oldalán sohasem sötétbarna, hanem mindig intenzív rozsdaveres.

A nagyságot illetőleg sokkal kisebbek ezek, mint a mi kö-

zönséges kányáink. A nőstények csak olyan nagyok, mint amazok fiataljainál a hímek, vagy néha még kisebbek is és különösen a hímek kicsinyek, de tollazatuk színezetére nézve a nőstényekhez hasonlítanak. E h m k e állítása szerint a hímek a nősténynél egy harmaddal kisebbek, átlag 48 cm. hosszúak, míg a nőstények 51 cm. hosszúak volnának. — A test hossz méretét kivéve, melynek összevágó pontos állandóságot semmiféle kányánál tulajdonítani nem lehet, — a többi összes, itt felsorolt jegyek feltalálhatóak a magyar származású — *Buteo Zimmermannae* példányon is — és különösen azok a bélyegegk, melyekre az ornithologusok legnagyobb súlyt fektetnek e madárnál, mint például az alsó farkfedők gazdag vörös keresztzalagozására, a rajzolatok alsóoldali színére stb. e példánynál igen tipikus jellemzetességgel tünnek elő. — A mi a közel rokon alakokkal való összehasonlítás adatait illeti, azokat kibővitve E h m k e és K l e i n s c h m i d idevágó összehasonlítás adataival, főbb vonásaiban a következőkben foglalom össze.

1. *A közönséges kányának* (*Buteo buteo*) is létezik egy erősen rozsdaveres színezetű varietása (*Buteo buteorufus*, *Lakatos*) melyet mindenekelőtt tetemesebb nagysága által különböztethetünk meg a *Buteo Zimmermannae*-től, továbbá azért, hogy esetleg csakis melloldalán vannak rozsdaveres hullámcsíkok s hogy alsó farkfedői többnyire rajznélküliek, ritkábban imitt-amott barna pettyesek vagy elszórtan finom barna hullámfoltokkal bírnak; — míg a *B. Zimmermannae* alsó farkfedői mindig feltűnő vörös keresztzalagokkal jegyezték. — Igen jellemző megkülönböztető jegy még a közönséges kánya rozsdaveres változatai és a *B. Zimmermannae* között, hogy utóbbinak hullámcsíkjai a toll alsó oldalán is megtartják intenzív rozsdaveres színüket — míg amazoknál fölül-alul sötétbarnák vagy feketések, — továbbá, hogy a *B. Zimmermannae* kormánytollai (legalább a tyusoknál) alól is piroasok; ellenben a közönséges kánya vörös varietásainál inkább szürkések, vagy mély színűek és szélső farktolluk csúcsa inkább kissé szögletes, mint ferdén lekerített, mint a *B. Zimmermannae*-nál. Jellemző utóbbira nézve az is, hogy farkszalagjai összefüggők s kivált a fark csúcsa közelén levő három — mint mondani szokták: kantárszerű, azaz szárjai szembetűnően fölfelé irányulnak, míg a közönséges kányáknál a szárak gyengéden inkább aláhajlók, vagy pedig határozottan össze nem függő, egyszerű szélesebb keresztvonásokat képeznek. Egyébiránt a fark mustrázatát illetőleg bevégzett tanulmányaim még nincsenek.

2. *Az afrikai pusztai kánya*, mely nagyság tekintetében a *B. Zimmermannae*-vel majdnem megegyez, — az által tér el utóbbtól, hogy alsó testoldala és alsó farkfedői majdnem, vagy egészen egyszínű rozsdaveresek; farka pedig (öreg példányoknál) gyakran szalag nélküli, vagy csakis a végén bir egy széles végszalaggal.

3. *A délorszországi kányák* (*Buteo Martini*) hasonlóság tekintetében a közönséges kánya vörös variációihoz közelebb állnak, mint az afrikai kányák és inkább a *Buteo desertorum*hoz, mint a *B. Zimmermannae*-hoz hasonlítanak s főleg jellemző nálunk a farkszalagozás tökéletlen volta.

4. *A többi formákra* vonatkozólag csak általánosságban jegyzem meg, hogy a *B. Zimmermannae* nemcsak a *Buteo buteo*tól s ennek vörös fázisától (*B. b. rufus* stb.) egész tisztán különbözik, hanem az összes Oroszországban élő s egymáshoz az összetévesztésig hasonlító pusztai kányáktól is, — tehát nem azonos azokkal. Ami egyébiránt madarunk teljes diagnózisát illeti, azt a tipikus példányok aránylag csekély voltánál, az életkor szerint való eltérések hiányos megfigyelésénél s az összehasonlító adatok elégtelen s korántsem kimerítő voltánál fogva még most végérvényesen megállapítani nem igen lehet. A karakterjegyekül mutató bélyegek állandósága kérdésének az eldöntése is még a jövő zenéjéhez tartozik.

Meg kell még emlékeznem a *Buteo Zimmermannae* és *Buteo desertorum* közt fennálló látszólagos hasonlósági viszonyról. Ez a hasonlóság abban áll, hogy a *B. desertorum* alsó részének domináló színe szintén a rozsdavörös, de csakis a majdnem egyöntetűen egyszínű rozsdavörös, elmosódott rajzolatokkal, — míg a *B. Zimmermannae*-nél e szín tekintetében hasonló egyöntetűséget nem találunk, ellenben helyenként (egyes testrészekre kiterjedőleg) árnyalatokkal: a világos és sötétebb intenzívítások fokozataival találkozunk, így a begyen, mellen, alsó testoldalakon, combokon stb. ugyanazon alapszínnek más és más fázisai lépnek fel. Nagy eltérés van e két alak farkszíne és annak mustrázata közt is; így míg a *B. Zimmermannae* farka határozott, élesen előtűnő mustrázatot tüntet fel, addig a *B. desertorum*-nál ilyent nem találunk: farka egyszínű, ritkán harántesikos, akkor is inkább csak a csikozás nyomai vannak meg.*) Ez a fő eltérés a két forma között.

* A fiatal madarak hasonlítanak a közönséges kányához, csak valamivel fakóbbak. Találkoznak az öregek közt is ilyen fakó, földszíni példányok. Telente a fiatal példányok nem ritkák nálunk.

Ami most márt a Székudvaron lótt hazai B. Zimmermann a e példányok külső képenek közelebbi leírását illeti, azt a következőkben foglalom össze :

1. *Ivarára nézve* ♀ (nöstény) és pedig összehasonlítva E h m k e típusrajzával (lásd lapunk mult számában), valamint a formakörét jellemző leírásokat is tekintetbe véve : minta-alaknak (typus) vehetjük.

2. *Összbenyomás.* Kültekintete egy kistestű (egész alakjában kicsi) s inkább nyulánk, finom, mint tömzsi, alul erősen színes Circus-szerű madár benyomását teszi inkább, mint a tömzsi kányáét, mihez vékony, karsu lábai és rövid, gyenge ujai is hozzájárulnak.

3. *Morfologiai sajátosságai :* a) *csőre* igen horgas (horgasabb mint más kányáé), kampója szinte meredélyesen aláhajló s fel-tűnően hosszú s igen hegyes nyulványban (horoghegyben) végződik. Különben pedig az egész csőr kiseded alaku, oldalt erősen összenyomott (lapított) s mindvégig meglehetősen széles gerincű. Oldalról igen kevés duzzadtabb, mint aminő széles (hátas) a gerince. Jellemzőnek látszik, hogy a felső csőr-káva a tompa „fog“ előtt derékszögüleg hajlott (állítólag gyakran csak egy-oldalulag.)

b) *Viaszbőre* kissé duzzadt, oldalt mindkét felől előrenyomuló, míg fölül rövidebb; formára nézve a Hierofalco sacerével azonos.

c) *Orrlyukai* egyenesen fekszenek, kicsinyek, nem öblös nyílásuak.

d) *A szem és csőrtő közti tér* egész az orrlyukig : szőrszerű laza tollazattal fedett.

e) *Homloka* keskeny ; a fej a szemtől kezdődőleg a csőr tövéig fokozatosan összébb keskenyül (majdnem mint a tipikus Hierofalco sacernél) s a csőr tövénél csak valamivel szélesebb homlokban végződik.

f) *Lába* a Cirkusokra emlékeztet : magas, karsu. A láb-ujjak szembetűnően rövidek és gyengék ; a karmok kevésé hajlitottak, finom élűek ; a külső ujj karma feltűnően kicsiny és gyenge, mint a Cirkusoknál. Általában karmai és egész lábkonstrukciója erősen a Cirkusokra emlékeztet. A csüd töve (vagyis az alsó lábszár hosszának felső egyharmadrésze) elől sűrű tollazattal borított.

g) *Farka* aránylag (testhosszához képest) egy kissé rövid, csapott (egyenesen elmetsett) végű. A szélső farktoll rövidebb a

többinél s belfoszlánya hosszudad alakban ferdén lekerített (nem szögletes, inkább tompa csucsban végződő gyenge hegyesedés képletével bir.) Az alsó farkfedők az alsó farki résznek több, mint fele hosszát takaró nagy, hosszú s aránylag széles tollakból állnak ; a felső farkfedők jóval rövidebbek, kerek csucsuk.

h) Szárnya hosszú, majdnem, vagy egészen farka végéig ér(?). A másodrendű szárnyfedők a szárnynak $\frac{3}{4}$ részét fedik.

1-ső vezértolla valamivel hosszabb, mint az 5., a 2. parányival szintén hosszabb, mint a 4., a 3. kevéssel kinyúlik a többi közül, de a 2. csak valamivel rövidebb ennél.

A 2—4. vezértoll külső foszlánya beöblösödéssel szűkített, az 5. szűkülés nélküli.

Az 1—3. belső foszlánya (zászlaja) élesen kimetszett, a 4. a csucsán hirtelen, ferdén keskenyült.

i) Méretek: Testhossza (a méretet a kitömött példányról véve) kb. 54 cm.; szárnyhossza (a könyöktől a csucsig) kb. 37 cm.; farkhossza kb. 20 cm.; a csőrkampó hossza (a viaszbőrtől a horog hegyéig) 21 $\frac{m}{m}$, külön a hegye: 9 $\frac{m}{m}$; a viaszbőr hossza (fölül) 8 $\frac{m}{m}$; csüd hossza (a bonctani alakzatot véve): 62 $\frac{m}{m}$; a középujj hossza: 34 $\frac{m}{m}$; a külső ujj hossza: 22 $\frac{m}{m}$; a mellső ujj hossza: 19 $\frac{m}{m}$; a hüvelyk 17 $\frac{m}{m}$ hosszú.

A külső ujj valamivel hosszabb a belsőnél; a középujj kb. olyan hosszú, mint a csüd csupasz része, különben pedig kétszeres hosszát a csüd hossza nem üti meg.

4. *Mustrázat és színjegyek*. Az összes másodrendű szárnyfedők (a szárnyoldalon és a vállrészen) jellemzően leginkább a belső szélükön: világos vagy elmosódott, széles, rozsdaveres körszegéssel jegyezték, melyek a test felső részének (kivált oldalról) igen foltozott, illetve hosszanti sávok külsőt kölcsonöznek. Az alsórész, valamint a fej és nyak összes tollai fénylő fekete gerincűek, a melltollak csucsban háromszögű (hegyes ásó forma) pettyezésűek, részint pedig a tőben hullámcsikosak; a has elmosódott széles hullámzatu. Minden tollon két, de legtöbbsnyire három rozsdaveres keresztáv van, melyek eredeti színüket alfelől is megtartják. Az alsó farkfedők széles (váltakozva keskenyebb és szélesebb) s egymástól kissé távol fekvő, hullámzatos (rozsdaveres) keresztzalagokkal jegyezték. A kormánytollak színéről és mustrátáról már szoltam. A 3. és 4. lebel külfoszlánya végig sötét hamvasszürke, mely szín az összes kormánytollak külső foszlányán (élén) is feltűnik. Az alsó testoldalok a combokkal együtt egy foltrónában foglalt ugyanazon színűek (egyszínűek).

5. *Közelebbi színleírása.* Csőre fekete, szeme (állítólag) borostyánkő-sárga, viaszhártája és lábai sárgák, karmai feketések. — Feje, nyakoldala és tarkója vörhenyes, elmosódott sötétbarna hosszanti csikolásokkal; a pofa, illetőleg a fültáj fehéressel és rozsdaveressel sugárzott; az áll fehéres; a fej, begy és nyaktollak fekete gerincűek. A test felsőrésze sötétbarna alapszinű, az egyes tollak többé-kevésbé intenzív rozsdasárga szegéssel, melyek többnyire egyoldaliak (a tollnak csak egyoldali foszlányát szegélyezik) s többé-kevésbé szélesek; a másodrendű evezőkön kisebbek, vagy egészen kicsinyek, foltszerűek, — míg a válltájon nagy foltalakban, vagy hosszanti sávozás alakjában tűnnek fel. A nagy evezők sötét része feketebarna, egyébként pedig az egyes tollak felső foszlánya legnagyobb részt fehér, a gerinc mentén sötétbarna csekély beszögelésekkel. A 3. és 4. lebel külfoszlánya végig sötét hamvasszürke. A begy vörössárga, némi fehérrel; a mell, has és testoldalak domináló színe a rozsdaveres, a melten, hason és farkfedőkön sok fehérrel.*) A testoldalak és combok egy folytonosságú barnavörösek fekete gerincekkel; a szárnyalj fénylő tisztafehér; az alsó szárnyfedők feketebarnák rozsdaveressel foltozva. Farka rozsdaveres, az egyes kormánytollak külsőszegélye szürkés, a szélső külszéle tulnyomóan sötét hamvasszürke. A farkcsúcs kissé elmosódott rozsdavörös színű, föllebb széles, fekete körszalag, majd azon túl egymástól meglehetősen távol álló, kantáralaku keresztzalagok következnek és pedig a két felső tollon összesen 9, melyek közül a toll tövén levők elmosódottak; különben az összes kormánytollak fehéres tövűek. A fark alul halvány s csikolásai csak elmosódottan tűnnek fel. Az alsó farkfedők sárgásfehérek, csikolásai rozsdaveresek.

Ehmke, Kleinschmiedt és mások, kik a Buteo Zimmermannae-ről írtak — azt állítják, hogy olyan jellemző tulajdonságokkal bír, mik által a rokonfajoktól ép úgy különbözik, mint ahogy jellemző külső tekintetében eltér azoktól. Repülését élenkség és gyorsaság tekintetében a sólyom- és héjáéval hasonlítják össze. Gyakorlott megfigyelők állítják ugyanis, hogy az uhugunyhóban a lecsapás pillanatában a vándor-sólyommal és héjával tévesztették össze; egyébként oroszországi megfigyelők is erősítik, hogy sokat bír e madár a héja szokásaiból és hogy biológiai viszonyai-
ban több tekintetben különbözik a közönséges kányától.

*) Ehmke szerint a fiatalok alul nem hullámcikosak, hanem rajzolataik hosszantiak, mint a közönséges kányánál.

4. **Sárga kánya** (*Buteo ferox*, G m e l) *Faji jegyei*: Alakja sasszerű, tömzsi, erős. Feje nagy, vastag; csőre keskeny, finom, kissé előreálló hosszás horoggal; orrlyuka nagy, sasszerű, dült (a csőr hosszában fekvő); a szem távolsága messze esik a csőr tövé-től és durva szőrökkel takart; lába (csüde) hosszú, vastag elöl, kb. felerészben, tollazott; karmai nagyok, erősen hajlítotak (hor-gosok); farka nagy, lekerekített végű; farktollai szélesek. 3—5-ik vezértolla majdnem egyenlő hosszú, az 1-ső és 8-ik szintén kb. egyenlő, de a 8-ik valamivel mégis hosszabb, mint az 1-ső; a 2-ik hosszabb mint a 6-ik. Az 2—5-ik lebel kívül keskenyült, az 1—5-ik lebel belül kimetszett; az 5-ik és 6-ik ferdén lenyesett. A vezértollak belső foszlánya nagyrészt tiszta fehér (mustrázat nélkül).

Különös ismertető jege: a többé-kevésbé rozsdaszinben árnyalt fehér, vagy szürkésfehér (mustrázatlan) fark.

Leírása (a fiatalok és kevésbé vének, minők nálunk előfordulni szoktak): fölül, alul világos róka-vörös, vagy sárgás (szalma-sárga) alapszínűek. Hátoldaluk sötétbarna foltos; a hasuk közepe vörhenyes gesztenyebarna, valamint lábszártollaik is ugyan ily színűek. A vezértollak sötétbarnák, belső szegélyük nagyo-bbrészt fehér; ugyancsak fehér a szárnyalj is, az egyes tollak fekete csucsos. Az alsó szárnyfedők világos rozsdaszínűek, sötétbarna központi rajzolattal az egyes tollakon. A hónalj világos rozsdaszínű. A farktollak fehér gerincűek. Szemök sárgabarna; csőrük és karmaik feketék, viaszbőrük és lábaik sárgák.

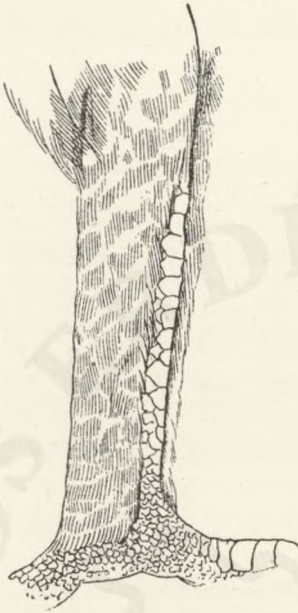
Méret: A hím hossza kb. 63, szárnya 43—45, farka 24, csőrorma 3·1, csüde 9 cm. A nőstény hossza kb. 70—72, szárnya 51, farka 28, csőrorma (a viaszbőrtől) 3·5, csüde 9 cm.

Földrajzi köre az irodalmi adatok szerint Délkeleti Európa, Északkelet-Afrika egészen Közép-Ázsiáig és Északnyugati Indiáig terjed. *)

Nálunk nem tartozik a gyakoribb orvmadarak közé, de oly unicumszerű ritkaságot sem képez, mint a hiányos meggyőződés folytán általában állítatik. Nem sok kerül belőle, az igaz, de azért éppen nem ritkaság és az ország különböző pontjain (sík-ságokon és hegyes vidékeken egyaránt) lövetett már. Mivel pedig alig röpképes példányok is kerültek már kezembe, erősen hiszem, hogy imitt-amott költ is nálunk.

*) Sharpe Cat. B. Br. Muss. I. p. 178, 1874.

Gen. II. ARCHIBUTEO, Brehm.

Feje vastagabb és szélesebb, mint a közönséges kányáké, de csőre kisebb, finomabb és hajlottabb, hosszas véghorggal; orrlukái félhold idomuak, sörteszerű szálakkal fedvék; lábai közép-hosszuak, erősek, s az ujjakig puha tollazattal borítvák (azonban a csüdek nem körül tollasok, hanem hátul csupasok); ujjai rövidek és vastagok; 3. és 4. vezértolla a leghosszabb; farka egyenes végű. Fejét és nyakát kerek végű tollak födik. A him csak valamivel kisebb a nőténynél.

Hazánkban csak 1 faja fordul elő:

1. **A gatyás kánya** (Archibuteo lagopus, Gmel.). *Leírása:* A nőstény hasa, a him melle feketebarna foltos. A him mellén gyakran egy

nagyobb sötét, vagy gesztenyebarna folt is van. Farkuk fehér, széles sötétszínű csucssávval (öregék); de vannak feketeszalagos farkuak is (ezek fiatalok, s némely évben tolnyomóan ilyenek jelentkeznek).

Feje, nyaka és melle fehér (rendesen fakó árnyalattal) s hosszas barna foltokkal tarkált; háta barna, szárnyfedőtollai is ily színűek fehér és fakószínű szegélyekkel; vezértollai sötétbarnák, tövük fehér; alsó farkfedői fehérek, comb- és lábszártollai is ily színűek, sötétbarna foltokkal, vagy fakó színben árnyaltak. Viaszbőre és lábujjai sárgák (gyakran narancsszínűek), csőre és karmai feketék, szeme világosbarna.

A him és nőtény egymáshoz hasonlít, de nagyságra nézve alig van köztük különbség.

Méretük: Hossza kb. 63, szárnya 42—46, farka 23—25, csőre (ormója) 2·3—2·6, csüdje 5·8—6·2 cm.

Földrajzi elterjedése Európa és Észak-Ázsia.

Nálunk téli madár. Nagyobb számban jobbra csak november elején kezd jelentkezni és tavasz elején ismét elvonul, azonban némely vidéken nyáron is föl-föltünik, sőt szórványosan fészkel is nálunk. Télen át ez a legközönségesebb és legszámságosabb ragadozó madarunk. Rendesen több tartózkodik egymás közelében s néha az utak menténi fákon sorban — nem messze egymástól — ülnek és igen közel bevárnak. Nagy hóeséssel és

hideggel közel mennek az emberi lakokhoz, sőt az udvarokba is beszállnak, a kutgémek csupjába vagy a legmagasabb fára telepedve le. Különben pedig főleg mezei madár, mint a többi kánya.

Fészkelése: Fészkelési viszonyaiban a közönséges kányákhoz hasonlít. Fészket szereti tavak és folyók közelében építeni.

Tojásai nagyobbak (sőt jóval nagyobbak) mint a közönséges kányáké. Tojásszínük leginkább zöldes-fehér, egyebekre nézve a közönséges kányák tojásairól elmondottak érvényesek az ő tojásaira nézve is.

IV.

A sas-félék

(Aquilinae)

A sasfélék csoportja különböző nagyságu alakokat egyesít magában, egyszersmind (a keselyüket kivéve) köztük találhatók a legnagyobb alakok is, melyek az orvmadarak közül nálunk egyáltalában előfordulnak.

A közös ismertető-bélyegük a sötét színezet mellett a lapos fej, kiálló szemcsont s a hatalmas, csak a végén horgos csőr; legfőbb sasbélyegük azonban a végig gatyás allábszár (egészen az ujjakig tollazott lábak) és hatalmas karmaik. Jellemző jegyük még, hogy testüknek minden részét (főleg fejüket és nyakukat) hegyes tollak födik — és megjegyzendő, hogy csakis a valódi sasoknak, tehát az ezen csoportba tartozó alakoknak van végig tollas lábszáruk, másféléknek (az Archibuteokat kivéve) nincs s ezen utóbb említettek csüd-tollazata is hátul nyitott, — míg a sasok-é köröskörül zárt.

Vadászati tekintetből az összes sasfajok igen kártékonyak s annál veszedelmesebb ragadozók, mert oly egyéni képességek birtokában vannak, melyek a prédaszerzésnél rendkívüli előnyöket biztosítanak számukra; így a rendkívüli ügyesség, erély, bátorság, a szinte közmondásossá vált kitünő látás és hatalmas repülési képesség. Mindamellet a sólymokat és karvalyokat jellemző vérszomjas ragadozási vágy hiányzik jellemükből, szóval nem „bestiák“ oly értelemben, minővel a közönséges gyilkoló állatokat jellemezni szokták, mert tény az, hogy a zsákmányolási vágyat csakis a szükség érzete kelti bennük s csak annyit rabolnak, amennyi fizikai szükségletük kielégítésére szükséges. Külön-

ben a legtöbb alak külső modorában is feltűnik valami előkelő vonás, valami arisztokratikus jelleg, mely megkülönbözteti őket a közönséges tucat orvmadaraktól, erre vall méltóságos, mindig komoly magatartásuk, óvatos, tartózkodó, de sohasem félnék magaviseletük s az önérzetes, büszke tekintet, mely mintegy leigazza a többi parvenü rablómadárságot is.

Hazánkban a valódi sasoknak 6 faja fordul elő, melyek alak-tani különbségeik s ez irányba való sajátságaik folytán 3 nembe oszthatók.

Érdekes, hogy a sasok tarkójában is megtaláljuk azt a kivrívó tarkó-körvet (fésüt), mely a Circusok, Falcok, Accipitrinák stb.-eknél egyként feltűnik s mely az ugyanazonos, egy törzsből való eredetet (mondjuk: a baglyokkal való rokonsági kapcsolatot) dokumentálja.

E csoport legtekintélyesebb s legalaposabban megfigyelt főalakja: a kőszáli sas (Aquila crysaetus). Ez a hegyes erdővidékek vadállományának valódi réme. Merészség tekintetében minden más orvmadár felett áll s emellett életmódjához megkívántató minden kellékekkel bir: rendkívüli erős izmok, gyors szárnyak és éles látással. — A párosak mindig együtt teszik kirándulásait s egymásnak a zsákmány megszerzésénél segítségére vannak. Különbözik pedig a szirtisas mindig magánosan vadászik s eközben oly magasan kering, hogy szabad szemmel ki se igen vehető, vagy legfeljebb csak, mint kis fekete pont tűnik fel a szemnek, amint a mérhetetlen ég rónáján kanyarog. Ily magasban azonban inkább csak kém szemlét tart, míg a tulajdonképeni vadászportyázásait alacsonyabban teszi, nagy örvénylő köröket vágva a vidék felett, amerre elhalad és naponta roppant területet összekóborol, válogatás nélkül a tájak földrajzi alakulásaira, kivált ősszel és télidőben, midőn mindenütt találni, de legkivált mégis oly helyeken, hol dus vadállomány kínálkozik rabló céljaira. Az ily helyeken aztán tetemes károkat tesz a vadban, ha idejekorán nem sikerül rablókalandjainak végét vetni, mert ahol állandóan terített aszralra talál, onnét nem egyhamar tágit és később is gyakran ismétlődő látogatásokat tesz ottan s kiszámíthatatlan kárt okoz. Ősszel és télen, midőn a prédahiány rablóhadjáratokra ösztönzi, oly helyekre is elvetődik, ahol ritkaságnak is elképzelhetetlen ritkaság számba megy; különben pedig a fiatalok az év minden szakában kőszala életet folytatnak valóságos világjáró utakat téve. — A szirtisas főtáplálékát mindennemű szőrmés- és szárnyasvad képezi ugyan, de apróbb állatokkal s egészen kis szárnyasokkal is táplálkozik. Felboncolt kőszáli sasok gyomrában ugyanis gyakran találtam egereket, s más

kis rágcsálókat, de emellett pacsirtákat is nem egyszer. Csak nem fér a fejembe, miként birták e gyorsröptű kis szárnyasokat hatalmukba keríteni! — Megfigyelték, hogy a gyengébb szarvasborjut, de sőt a zergét és őzet is megtámadja s leveri a kőszáli sas, sőt volt rá eset, hogy öreg páros sasok szarvast is üldözőbe vettek. Hogy az őzekre is (különösen költési ideje alatt) rendkívül veszedelmes ez a néha csodálatosan vakmerő orvma-

A kőszáli sas tipikus formája.

dár, arról nem egy alkalmam volt magamnak is meggyőződést szerezni. Különösen veszedelmes a sikon, nyílt helyen kintkapott őzekre, ha párosan van; ellenben magányos példányok rendszeresen csak a megsebesült, beteg őzeket támadják meg. Idevágólag fel kell említenem egy érdekes esetet, melyet egy német vadászujság közölt 1895-ből, irván a következőket: A pordenni Alpeseken egy hegymászó valami rikácsoló hangot hallott egy közeli turistakunykó tájékáról; nemsokára ezután egy őzbak menekült az erdőből és nagy sebektől vérezve, csakhamar kimerülve terült le

a turista közelében, aki az ellentállásra képtelen őzbakot fölkapva, gyorsan a közeli menedékházba vitte. — Az üldözőket két hatalmas kőszálasas képezé, melyek erősen rikácsolva, csakhamar ott termettek s a levegőben örvényelve kutattak az őzbak után, majd pedig, minthogy a turistának nem volt fegyvere, bántatlanul vonultak tova. Mint később kitűnt, az őzbakot ezek sebeztek meg, minek következtében az nemsokára kimult. — Egy másik merész stiklijéről a kőszálasasnak, a következőket olvastam: Poroszországban (1898 év február havában) egy erdei szemleutjáról hazatérő erdész udvarából eszeveszett sivitást hallva, a szériuskert felé sietett, ahonnan a lárma hallatszott s látja, hogy egy hatalmas szirtisas már a levegőbe akar emelni (!) egy félesztendős malacot. Erre vadászkutyája rárontott a sasra, mire az a sebektől vérző malacot ott hagyva, a kutyára támadt s azon ugyancsak nagy sebeket ejtett. Az erdész, valamint az odasiető segéderdész hamarosan 3 golyót lőtt a sasba, mire a madár oldalra fordult s úgy látszott, mihamarabb vége lesz. A segéderdész most a madárhoz sietett s minden óvatosságot mellőzve, egyenesen neki ment, hogy lábánál fogva felemelje a merész rablót. Ügyetlenségéért azonban meg kellett lakolnia, mert az utolsó vonaglásában is éber madár úgy belevágta karmait a segéderdész kezeféjébe, hogy dacára a rajtalevő bőrkeztüének, hatalmas sebet vágott rajta, úgy, hogy rögtön orvosi ápolás alá kellett venni. — Egy izben magam is szemtanuja voltam a kőszálasas és egy erdei munkás közt végbement küzdelemnek. A sas ugyanis egy nyulat fogott, mit a paraszt meglátva, hozzá rohant s elakarta tőle venni zsákmányát s eképen harcba keveredett a merészen, sőt dühösen védekező madárral, mely végre is jól összekarmolta s talán, ha én közbe nem lépek s a madarat le nem lövöm, még nehéz sebeket is ejtett volna rajta.

A kőszálasas már kora hajnalban bejárja vadászterületeit, kivált nyáron, mert később a nap heve, ugylátszik, nem igen van inyére, amennyiben mihelyt a forróság bekövetkezik, azonnal buvik előle a lombok közé, valamely árnyas fa kinyuló oldalágán huzva meg magát, vagy nyílt helyen valami magas helyre (kutágasra, kazalra stb.) telepedik le, sőt — mint a gödöllői vadászok állítják — nagy meleggel fürdik is és vizivás végett is leszáll. Alkonyat felé ismét préda után lát s aztán éjszakára — ha rendes tartózkodása van valamely vidéken — szokott beszálló fáját keresi fel éjjelezés végett. — Legkedvencebb táplálékát rónavidéken nyulak képezik; a madarak közül pedig a túzok és vadlud a kedvenc pecsenyéje, de sok kárt tesz a nyír- és süketfajd-állományban is és sok zerge-gödölyét is elemészt,

— mint az erdélyi és tátrai vadászok állítják. A juhászok is beszélhetnének rabló stiklikeiről; régebben a Szegedhez tartozó mérgesi és csorvai pusztákon magam is láttam, midőn afféle paprikásnak való báránykát a levegőbe kapott s bizony elszelelt vele. Az erdélyi hegylakók is nagyon állítják, hogy a kecskegidát se hagyja bántatlanul, ha őrizetlenül könnyen hozzáférhet. Hogy pedig a pusztai majorságra rájár, az épen nem ujság, kivált a délvidéken; halászni azonban még nem láttam, noha madárismerőktől halcsiszárkodással is vádoltatik — és tényleg, fészkében is találtak már halat, — hanem, hogy lejár a dögre, azt saját megfigyeléseim alapján is igazolhatom. De csak télen láttam dögre szállani és mindig friss hullára; lehetséges azonban, hogy nagy éhségében a fölözslásban levő hullákra is rájár s így dögkunyhóból is lőhető. Hogy milyen kártékony orvmadár ez, az legjobban kitűnik Gesner mindenestre hitelt érdemlő adataiból, mely szerint egy általa megfigyelt szirtisas-pár fészkében nem kevesebb, mint 300 kacsát, 100 ludat, 40 nyulat és ezenkívül tettemes mennyiségű nagy halat talált a fióksasok nevelési időtartama alatt. Meg kell még említenem, hogy az Alföldnek nemcsak a tuzokjait, hanem az ürgéit is hasonló szenvedélylyel vadássza ez a hatalmas madár, miért is ürgés vidéken gyakran lehet vele találkozni. Nagy ürgebőség idején, midőn egyes helyeken csak ugy nyüzög a temérdek ilyenü állat: bandákba álltan is üzi hasznos működését, miáltal a mezőgazdaságnak megbecsülhetetlen javára van, épen mint a parlagisas a délvidék ürges térein, hol helyel-közel, az ürgeinvázió valóságos csapás számba megy. Az ürget épugy fogja, mint imént említett délvidéki rokonfaja, t. i. föl-fölrebben a földről s rövidesen mindjárt oda is puffan az ürgeire és felmarkolja, látszólag minden nagyobb emóció, avagy ügyeskedés nélkül hajtva végre ezt a fogdosási műveletet. Hanem tény az, hogy ürgebőség idején kevésbé mozgékonyak ezek a máskülönbén igen fürge lukbuvó állatok is s emiatt más ragadozó-madarak is könnyen kaparíthatnak belőlük; ellenben rendes előfordulásuk idejében a sas is, meg más körmölő madár is ugyancsak gyakran hiába puffan oda az ürge-lyuk szájához. Különbén ugy van ez egégnél is. „Férges időben“ — mint a szegediek mondják — ugyanis buszmábbak, ellenben pedig tulságosan frissek. Talán mivel előbbi esetben nem juthatván elégséges táplálékhoz nagy sokaságuknál fogva, elgyengültek s ennél fogva a kellő energikus élénkségre képtelenek — és megfordítva.

Végül még megjegyzem, hogy ürges időben az exponált helyek körül tartósan is megmarad a kőszáli sas, ha nem üldözik

A kőszáli sas, 'fulva' formája.

s fáradhatatlan működésével nagy hasznot hajt a gazdának, azért jobb ilyenkor békén hagyni.

Támadási módjáról meg kell jegyezni, hogy nem a levegőből csap le zsákmányára, hanem megpillantva azt leereszkedik s kajácsul rohan áldozatára, valamint az uhura is, a mit jó tudni az uhuvadászoknak.

A *parlagi sas* (*Aquilinus heliaca*) nem oly veszedelmes vadpusztító ugyan, mint a kőszáli sas, mindamellett vadászati szempontból bátran a legkártékonyabb orvmadarak közé számíthatjuk és még jó, hogy manapság már nagyon megcsappant számban mutatkozik és az ország déli részén, egykori bő előfordulási helyének gócpontjában is sokkal gyérebben tűnik fel (kimérgezték!), mint hajdan, mikor egy-egy terebélyesebb fán fél tucat is delelt. Az Alföldön ugyan nem mérgezték ki, de azért mégis ritkaság számba megy ma már. Elűzte a „kultura“ ezt is, mint sok más szárnyast. Még az eke fel nem turta az ősi gyepet s az Alföld térei legnagyobbbrészt a „puszta“ jellegével szakadtak bele a kék végtelenségbe, abban az időben, mondom, ez a nemes madár is gyakrabban megkereste a puszták kutágasait, mert akkor ürge is több volt, mint most, amit annyira szeretett, hogy lejárt érte a Szlavon-, Szerém- és Bosnyák hegyekről csikósoknak, gulyásoknak adni vizitet. Abban az időben tehát sokkal ismertebb és „népszerűbb“ is volt, mint ma már s nem egy nótába foglalta bele a nép szája a puszták sasmadarát, dalolva a többek közt hogy :

Kutágasra szállott a sas,
Engem rózsám ne csalogass!...

Ma már hallgat róla a nóta s azt is kezdik felejteni, hogy valamikor puszta i sas volt a neve. De így csak a pásztorok, meg a csikósok nevezték; a paraszt máskép hívta: neki gé messas, meg határsas volt s ma is az még imitt-amott az Alföldön a neve, mivelhogy a határhalmok, dombok, „kunhalmok“ tetejében szokta hosszú elmélkedéseit, delelőjét tartani, ha a pusztai kutak csupjában nem dangubázhatta által a rőfhosszu órákat s legfeljebb a persecutor vagy a betyár lova elől rebhent fel magas trónusáról. Hanem régen volt az!

Rátérve életfentartási működésének tárgyalására, tapasztalás szerint Alföldünknek ez az impozáns és gyönyörű szárnyas kalandora főleg a nyulak és nagyobb szárnyas vadfélére veszedelmes, különösen pedig a fiatal tuzokokat pusztítja, de — a k ó b o r példányok kivált — a fácán és fogolyállományt is ugyan csak megdézsmálják az elhanyagoltabb vadászterületeken. Általában a magánoson él s a zsványkodásban felette kitanult vadtermé-

A parlagi sas.

szetü vén csavargók, melyeket a vadászok „vadorzó-sasok“-nak neveznek (minők egyébiránt a kőszáli és réti sasok közt is nem ritkán akadnak,) s melyek válogatás nélkül mindent legyilkolnak, ami csak eléjük akad; azért az ilyenek a legveszedelmesebb látogatói a vadászterületeknek, mert egyetlen példány belőlük több kárt tesz a vadállományban, mint egész tucat más ragadozó madár. Megszabadulni pedig az ilyenektől nagyon nehéz, mert ha valahová „oda szoktak,“ nem csak hogy a kelepécét, hanem a vadász minden

furfangját bámulatos előrelátással s ügyességgel képesek kikerülni, szóval nem egy könnyen hagyják magukat elriasztani a jó tanyától. Az ily kóbor nagyfajta vándorsasok, határtalanul vakmerő viselkedésük által különben azonnal feltünökké teszik magukat, mert olyan, fajlagos szokásaikkal merőben ellenkező dolgok művelésére adják a fejüket s oly vakmerőségekre vete-mednek, melyek minden képzeletet túlhaladnak. Így a többek közt szavahihető szlavóniai vadászoktól többször hallottam állítani, hogy a határsasok között is akadnak oly vakmerő példányok, melyek alkalomadtán a szarvasnak (!) és őznek nyakára ülnek, szemeit kivagdossák s agyongyötrik. Tényleg régi német vadászírók is állítják, hogy a fővadat, őzet (és bárányt) megtámadja a parlagi sas, ha erdőn kívül, nyílt helyen találja; sőt azt is állítják, hogy amely vadat nagysága és súlyánál fogva fel nem ragadhat, azt feldarabolja (!) s az aludt vért és húst darabonként hordja fészkebe. Sőt (horriendum dictu) állítják azt is, hogy veszélyes hegyi utakon, sziklamarton az embernek is nekimegy ez a vakmerő fajzat, ha vadászreviérjében találja — és hogy többnyire párostól támadó vén sasok volnának az ilyenek, — melyek állítólag még a kis gyermekekre is veszedelmesek volnának. Én mindezekről a szenzációs stiklijeiről személyes meggyőződést nem szerezhettem ugyan, de azt igen is tapasztaltam, még pedig közvetlenül, fogságban tartott példányoknál is, hogy a vének roppantul ideges, vad és rendkívül — egészen a vakme-

rőségig — válalkozó természetű állatok, e mellett igen ügyesek és erősek, általában egyéni képességek tekintetében a sasok közt aránylag talán a legkiválóbbak. Azonban e mellett az is tény, hogy lent a délvidéken, tehát elterjedési körének gócpontjában, hol állandó fészkelési helye s mindenek dacára még elég bő előfordulásuk is van, szenzációs zsványkodásáról keveset tudnak s tényleg nem is sok vizet zavar ottan, ellenkezőleg inkább csak mint hasznos ürgepusztító tűnik fel. Hanem a mily szenvedélylyel veti magát a mezőgazdaság e kártékony ellenei után, ép oly szivósan üldözi a vizimadarakat is. Talán épen e miatt található leggyakrabban nagyobb számmal vizgazdag vidékeken, ahol örökös hajkurászás az élete s több vizimadarat elpusztít egy pár belőle egy idény alatt a tavak körül, — kivált ahol a fészektelepek vannak, — mint tiz vadász és pedig válogatás nélkül mindent, ami csak elébük akad. Láttam nem egyszer, hogy a darut, sőt a gólyát is levágta ez a madár; a délvidéken a vadludakkal rendezett nagy spektakulumainak pedig ma is gyakran lehet szemtanuja réti barangolásai közben az, aki némi figyelmet fordít a körülötte felőlő érdekesebb mozzanatokra. Mint említém, azok a példányai a parlagi sasnak, melyek talán élelem hiány által indítatva kivételesen kósza életre adják magukat (többnyire öreg, tapasztalt egyének), egytől-egyig vad orzós-sasokká válnak s a hasznos vadban igen tetemes károkat okoznak, ha valahová bekapnak — és az ilyeneknek legfeljebb csak egy (bizonytalan) ideig van valamely térkör területéhez kötött tartózkodási helyük, változatosan sík, lapos, erdős vagy hegyes vidék, — ennél fogva igen természetesen, a zsákmányul szolgáló vad roppant változatosságában daskálhatnak, a mi tápot adván inyenc hajlamaiknak, vadászszenvedélyüket csak növeli s kétszeresen veszedelmesekké s kártékonyakká teszi őket, kivált egyes vadakra nézve. Így tudok esetet, midőn egy vidéken a fajdféléknek esett neki a „vadorzó sas“ s majdnem tönkre silányította már az állományt, midőn végre sikerült meglakoltatni büneiért. Különben is a fajd mindig kedvence falatja e madárnak s ahol hozzá férhet, nagy pusztítást tesz benne, kivált a fajsziporítás időszakában, midőn a szülei gondokkal vakmerősége és gyilkos hajlama is a végsőkig fokozódik és megsemmisítő működésre ösztönzi.

Meg kell még emlékeznem egy sajátságos szokásáról a parlagi sasnak, melyet más sasoknál nem észleltem s ez az, hogy tömzsi testalkata s kevéssé hajlékony izmai miatt kissé nehezebbre esvén a felrepülés a nagyobb, illetve súlyosabb prédával, azt — szárnyait gyorsan lebegetve — mindaddig hempergeti s ide s tova gurigázva a földön, míg csak a kellő lóditást el nem találva,

prédáját fel nem kaphatja a levegőbe. Különben elég erővel rendelkezik a bárány, nyul, lud, sőt nagyobb állat fel és elragadására is (a nőstény mely erősebb, sőt gyakran sokkal erősebb a hímnél, mert gyakran kerülnek aránylag igen kis hímek is). Jellemző, hogy a költési időt kivéve, e sasfaj mindig a párjával jár zsvány kalandjaira s csodálatosan összeértő működésükkel biztosítják egymásnak a vadászat sikerét. Megemlítem még, hogy a parlagi sas éhség által kényszerítve, a friss hullára is lejár — mint ezt a délvidéki pusztákon elégszer volt alkalmam tapasztalni; épen ezen tulajdonsága miatt esett annyi áldozatul a mérgezéseknek a Horvát-Szlavon vadászterületeken, honnét egykor a magyar pusztákra is átjártak.

A törpe sas sötét és világos formája.

Kisebb sasfajaink: a berkisasok és a törpe sas, nyaranta leginkább a vizi-vadféléket üldözi, olyan állatot azonban, melyet el nem vihetnek, ritkán, valószínűleg csak nagy éhség következtében támadnak meg, mert a megkaparított zsákmányt sohasem eszik meg azon a helyen, a hol megölik, hanem olyan helyre vonulnak vele, a hol teljes biztonságban érezhetik

magukat az evésközben való háborgatás ellen. Nem ritkán a házi-szárnyasokra is lecsapnak és a fácskákban is kárt tesznek. Szóval ha nem is éppen oly veszedelmes zsványok, mint nagyfajta rokonaik, mindamellett feltétlenül a legkártékonyabb vadászati kártévők közé kell számítanunk őket, kivált pedig a t ö r p e s a s t, mely ragadozási képességek tekintetében majdnem a nagy sólymokkal versenyez s röptében is majdnem époly ügyes pedző, mint azok s emellett meglehetősen telhetetlen zsvány, mely körülmény kártékonyosságát még fokozza. Egyébiránt ez a faj sok tekintetben kiválik a sasok közül s inkább karvaly-, mint saserkölcsü állat, mely repülési és fogási-képesség tekintetében alig enged a sólymoknak valamit, emellett roppant élénk és tevékeny s mondhatnám, minden tekintetben igazi különlegesség a sasok között.

Gen. I. AQUILA, Briss.

Csőre oldalt erősen lapított, hirtelen horgas; horga rövid, vastag, kissé álla alá hajló kampót képez. Homloka a viaszbőrnél igen lapos, keskeny; a szájmetszés majdnem a szem közepe alá terjed;) az orrlyukak igen nagyok, kissé megnyult, tojásdad (ovális) alakúak s keresztben (kissé előredülten) fekszenek (s formában nem változók); a szárnyak nem érnek a fark végéig; a fark igen hosszú, széles, erősen kerekített, fedő-tollai rendes hosszúságúak; karmai nagyok (néha óriásiak);**) a belsőujj karma (ivalakban mérve) hosszabb, mint a csőr felső kávájának ormója s ugyancsak hosszabb a belsőujjnál is (utóbbi karom nélkül véve).*

*) A himnél rendszeren csak a szemig.

**) A lábujj-pajzsok száma nem állandó, ennél fogva nem irányadó a determinálásnál

Nálunk csak egy faja fordul elő :

1. **A Kőszáli sas** (*Aquila chrysaetus*, Lin n.) — *Faji jegyei* :

Az 1-ső és a 8-ik lebel kb. egyenlő hosszú, a 9-ik jóval rövidebb mint az 1-ső, a 2-ik valamivel rövidebb mint a 6-ik, de jóval hosszabb a 7-iknél; a 3—5 egymáshoz nagyon közel áll, ezek majdnem egyenlők, a 4-ik azonban valamivel mégis hosszabb a többinél,*) ez a leghosszabb; az 5-ik kb. $5^m/m$ -rel rövidebb. A 6-ik lebel jóval rövidebb az 5-ik és 3-iknél; a 7-ik hosszabb mint az 1-ső, de sokkal rövidebb mint a 6-ik, a 8-ik mint a 7-ik.

A 2—6-ik lebel külszegélye beöblöződéssel szűkített, a 7-ik utolsó harmada csak kissé keskenyült (nincs beöblöződése). Az 1—5-ik lebel belsegélye szög alakban ki van metszve (utóbbi csak kevésbé), a 6-ik és 7-ik beöblöződés nélkül egy kevésbé keskenyült, a 8-ik és 9-ik csucsán ferdén lemetszett

Összbenyomás : Nagy alak. Nagy hosszú fark, impozáns kampó, roppant karmok. A fiatalabb egyedek (A fulva) farka felerészben (a tőfelől) fehér, felerészben feketés; később fekete foltos lesz, végül megszürkül vagy szürkésávós lesz. Továbbá ugyancsak a fiatalabbak kiterjesztett szárnyán gyakran egy keskeny (többé-kevésbé széles) övszalag látszik. A csüd tollazata nagyon világos, szinte fehér. Egyébiránt tollazata nagyon változó; vannak teljesen egyivásu sötétbarnák, aranybarnák vagy olyanok is, amelyeknek csak a begyük tája és hasuk aranybarna, egyébként pedig sötétbarnák. A világos szárnyjegy is hol szárnyzalag, hol pedig szárnytükör alakjában jelentkezik (néha még a véneknél is). Jellemző a sárgabarna fej és rozsdabarna nyak.

Méretei, melyeket csakis friss példányokról vettem, a következők :

A vén him hossza kb. 83 cm., röptérje 170 cm., csőr hossza 6·5, viaszbőre 1·4, szélső farktolla 27, a középső 31 cm.

A vén nőstény kb. 81—85 cm. hosszú, röptérje kb. 1·98—2·2 mt., súlya rendszeren $3\frac{1}{2}$ egész 4 klg. Csőr hossza 7·3 cm., viaszbőre 1·5 cm., szélső farktolla 33, a középső 35·5 cm. hosszú.

*) A himnél esetleg az 5-ik lebel a leghosszabb.

A nőstény valamivel nagyobb és jóval testesebb a hímnél.

N. B. Néhai Rezső trónörökösünk tüzetesen tanulmányozta e sasfajt s Homeyer I. N. és Brehm A. közreműködésével iparkodott eldönteni, vajon az Európában honos kőszáli sasok színezetébeni eltérések korkülönbségnek, avagy egyéb oknak tudható-e be? Nyomozásai alapján azt találta, hogy földrésziünkön három csoportba foglalhatók a kőszáli sasok, mely csoportok földrajzi elterjedése nem azonos. Ezeket a következő „fajták” képviselik:

a) Az arany sas (Aquila chrysaëtus typikus). Európa északi és észak-keleti részében honos. Feje és tarkója rozsdasárga, háta sötétbarna, némi vörös fénnel; az alsó test rozsdabarna, a mell legsötétebb; a fark hamuszürke, fekete harántszalagokkal; a vállon kicsiny, fehér, háromszögletű folt; a csüdek tollazata barna; szemük narancssárga. A fiatalok (helyesebben fiatalabbak) egészben világosabbak, farkuk töfele fehéresszürke, csucsfele fekete; szemük sárgabarna.

b) A kővi sas (Aquila chrysaëtus fulva). Közép-Európában, szintugy Európa délnyugati részeiben tanyázik; farkának $\frac{1}{3}$ része fehér, a hegye fekete. Feje és tarkója kevésbé élénk rozdsárga. Uralkodó színe sötétebbarna, a csüd tollazata fehéres.

c) A harmadik „fajta” Európa délkeleti részeiben él s ránk nézve épp azért közömbös.

Én több mint 40 év óta tanulmányozom sasfajainkat s ezidő alatt aránylag rengeteg összehasonlító anyag fordult meg kezemben, s éppen közvetlen tanulmányaim alapján teljes bizonyossággal állithatom tehát, hogy az „arany sas” igen vén kőszáli sasnál nem egyéb. A vállfolt, hamvasszürke fark és narancssárga szem korjegyénél nem egyéb. Természetes, hogy az ekként színezett egyedek ritkák mindenütt, így nálunk is; mindamelllett sok ily, Magyarországon lőtt példány fordult meg kezemben a mondott idő alatt; azonban a „kővi sas” színezetét viselők a leggyakoribbak, mert ezek fiatal és fiatalabb egyedei a kőszáli sasnak, mint erről számos példány átmeneti farkmustrázatai alapján kétségtelen bizonytságot szereztem magamnak. És ezek a farkmustrázatok rendkívül változatosak, mert az egyedek rendkívül hosszú idő múlva lépnek be a vének tipikus színezetébe, melynek első fázisa az, mindön a fark töfele megszürkül s a mustrázatot nagy fekete foltok kezdik tarkálni. Bátran megállapíthatom tehát, hogy a kőszáli sasnál „fajták”-ról nem beszélhetünk, sőt még két „typus”-ról sem, csakis korszinvaltozatról lehet szó, a többi lári-fári!

Földrajzi elterjedése: Európa, Észak-Ázsia, Észak-Khina,

Észak-Amerika Mexikóig (Sharpe szerint). Hazánkban nem ritka; a hegyi erdőket lakja, a fiatalok azonban szerteszét kalandoznak, nem válogatva hegyvidék, vagy síkság között, azonban az Alföldön öreg egyedek is fel-feltűnnek (kivált hímek). Általában majdnem oly joggal számítható a pusztai madarakhoz, mint a hegyvidékiekhez.

Fészkelése: Hazánkban az Északi-Kárpátokban és Erdélyben rendszeren fészkel; a Bakonyban is találták fészkrét és még másutt is szórványosan, — de ezek a fészkelések csak szükségképeni esetlegességek lehetnek, mert csakis a hegyes-sziklás vidékek képezik rendszeres fészkelési területét. Március közepétől április elejéig tojik. Fészkrét a körülményekhez képest sziklák üregeibe, sziklapárkányon vagy százados luc- és jegenyefenyőre, de tölgy és bükkfára is rakja és mindig vadon vidéken, nagy összefüggő erdőkben. Fészkrét állítólag évek hosszú során át megtartja, de ha u h u telepedik le közelében, az egész vidéket odahagyja (kárpáti vadászok megfigyelése). Tojásainak száma 2, ritkábban 3, egész 4 darab, melyek közül azonban egy vagy kettő is többnyire zápon marad. A tojásokat a két ivar felváltva üli s 30—35 nap alatt kelti ki. A fiak igen lassan nőnek, úgy hogy hónapok telnek bele, míg a fészket elhagyhatják! A tojások aránylag kicsinyek és igen vastag héjuak, mocskosfehér, de gyakran kékes alapszinnel, melyen barnavörös és sárgásszürge foltok és petytyek találhatóak. A tojások hossza 70—80, szélessége 55—60 ^m/_m. Állítólag a kőszáli sas csak a negyedik életévében lenne szaporodás képes. Fészkének kiszédése merész vállalat, mert az öregek tojásaikat és különösen fiaikat vakmerően s egész önfeládozással védik.

Gen. II. AQUILINUS, Lakatos.

Az Aquila nembe oly alakokat is bevontak a systematikusok, melyek nemcsak morfológiai jegyeik, hanem külső biológiai viszonyaik és sajátágaik folytán is többé-kevésbé eltérnek az Aquila typus karakterisztikumától. Ezt figyelembe véve, állítottam fel az Aquilinus új nemet, az Aquila typustól elütő alakok megfelelőbb elhelyezése végett.

A csőr kampója (a viaszbőrön tulvaló része vagyis horga) rendszeren igen meredélyes (hirtelengörbe) s kampója aránylag rövid és erős (vastag) hegyben végződik; a felcsőr (horog) hajlása alatti rész szabályos formában ki van kerekítve; a viaszbőr nagyalaku, fölül szétterült s kissé duzzadt (a párosodás idejében), különben pedig nagyon előre és viszont hátrafelé meglehetősen mélyen a homloktollak

közé nyomuló beöblösödést képez (a himeknél kevésbé); az orrlyukak leginkább harántul fekvők s bizonyos formakör keretében kor és ivar, de esetlegességek szerint is formaváltozásnak vannak alávetve; a lábak magasak, aránylag gyenge ujjakkal, melyek közül a középsőnek karomnélkül való hossza az egész csőr hosszával körülbelül vagy majdnem megegyezik; a szem aránylag kicsiny; a karmok

aránylag többnyire rövidek, töben vastagok, általában inkább kurta, tömpe formájúak mint, karsuk s nem finomélűek; a külsőujj karma feltünően gyenge; a szárnyak kb. vagy majdnem elérik (néha túl is haladják) a fark végét; a fark aránylagvéve majdnem rövid s majdnem csapott; a felső farkfedőtollak feltünően igen messze benyulnak, minék következtében a szabadon hagyott (födellen) farki rész szembetünően rövid (illetve keskeny) sikot képez, minél fogva a fark még rövidebbnek tűnik fel. Fialat korban a test nagyon foltos s a fark mindenkor sötét alapszínű, mustrázat nélkül való, vagy csak igen halványan mutatkozó (alig látható) némi jelével a szalagozásnak.

Hazánkban 3 faja fordul elő:

1. *A parlagi sas* (Aquilinus heliaca, Savig; Aquila heliaca, Savig; imperialis, Bechst).

a) *A himre vonatkozó jegyzetek.*

Nagyság, méretek és súly tekintetében a him többé-kevésbé mindig csekélyebb, sőt nem ritkán jóval csekélyebb arányokat mutat a nősténynél, úgy hogy a különbségek — kivált nagyság és súly tekintetében — néha szinte meglepők. Fordulnak elő ugyanis oly kis alaku példányok, melyek egy erős kányánál alig nagyobbak; sulyra nézve pedig az 1 kiló 88 dekát nyomó u. n. vakarcsok még nem a legkönnyebbek. A test hoszmérete tekintetében — eltekintve a kis és igen kis példányoktól — tetemesebb méreteltérés nem merül fel, az ingadozások is mindössze 1 cm.-en belül variálnak (rendes nagyságu him példányoknál). A madár hoszmérete gyöngéden kinyújtott testtel a csőr hegyétől a fark végeig mérve kb. 77·7 cm. hosszú (a legkisebb méret (?) kb. 73·5 cm.); a kiterjesztett szárnyak csucsának egy-

mástóli távolsága (röpterje) 1.94–1.95 mt. és 5 m/m , (a legkisebb (?) méret 179 cm). En hosszabbakat és szélesebbeket nem mértem; mindamellett nincs kizárva, hogy az adott legnagyobb méretegységet valamivel felülmuló, valamint a legkisebb méretnél is csekélyebb méret elő ne fordulhatna.

Orrlyukainak alakja a korrallal változik: a fiataloknál szélesen nyílt, előre fordult, hosszas félkörídomu, a két végén előrefelé üregesen behorgolódva s csucsán kimetszve; általában pedig alakra nézve az emberi fülre, de méginkább hosszában kettévágott fél nyolcas idomra emlékeztetnek. — Az idősebbek orrlyukai egészbevétel a fiatalokéhoz hasonlítanak, azonban nyílásuk csak a csucsban képez kissé kitágult beöblösödést, külső konturájuk pedig nagy, tojásszerűen formált. A befejezett fejlődés fokán álló, tehát előrehaladott életkorú egyedek orrlyukai nagyok, szélesen s majdnem egyenközűen nyíltak, előrefelé kampóalakban hajlitott s hosszú (alul kissé kitágult) szárban végződő mély benyomattal s ennek csucsán gyenge kimetszéssel. A tulajdonképpeni orrüreg metszete félkörídomu s az imént említett csucskimetszéssel egybefolyólag kapcsolatos.

A viasz bőr kevésbé mélyen nyomul a homloktollak közé.

A felső a hajlása alatt szabályos kikerekítéssel nem bír.

A nagy lábujj-pajzsok száma a külsőujjon 3, vagy 3 nagy és 1 kisebb pajzs; a középujjon 4 nagy pajzs, melyek közül a végső néha kisebb; a mellsőujjon (leginkább kis példányoknál) 3, rendszerint azonban 4 nagy pajzs (különben a fiataloknál többnyire 3 nagy és 1 kisebb pajzs); a hüvelyken 3–4 nagy, vagy 3 nagy és 1 kisebb pajzs.

A karmok hosszát illetőleg, a külső ujj karma a köröm tövétől a hegyéig ivben mérve kb. 25 egész 27 m/m ; a középuj j karma 32 egész 35 m/m ; a mellsőuj j karma 36 (kis példány) egész 41 m/m ; a hüvelykkarom 38 (kis példány) egész 44 m/m hosszú.

A csőr hosszában kissé lényegesebb eltérést csak a kis (rendellenes nagyságu) példányoknál tapasztalhatni; a rendes nagyságu és méretű példányoknál e tekintetben csak nagyon jelentéktelen különbségek fordulnak elő. — A csőr a tövétől a viasz bőrön át ivalakban a hegyéig mérve: 57 (kis példány) egész 69 m/m hosszú; a viasz bőr hossza külön 15 (kis példány) egész 20 m/m hosszú.

A középső farktoll (tövétől a hegyéig mérve) 26, egész 28 cm.; a szélső farktoll 26, egész 28 cm. hosszú.

b) A nőtényre vonatkozó jegyzetek:

Nagyság, méretek és súly tekintetében a nőtény mindig felülmulja a himet. A 3 kiló és 25 deka nehéz példányok még egészen közönséges sulyuak; összel persze a kihizottak jóval nehezebbek.

Hossza a csőr hegyétől a fark végeig mérve rendszeren 80 cm.; röptérje 2 méreteren mindig felül van — egész 2·10 mt. Szélesebb hazai példányt nem mértem, noha a madaraskönyvekben jóval nagyobb méretekről is tesznek említést.

Azorrllyukakalakja fiatal példányoknál fiatal himekéhez hasonlít, később pedig eltérőleg a himekétől, előrészen mélyen benyomott s egészbevéve szélesen kitágult, míg alsó szárán kiöblösödött, nagy alaku (vastag) 7-es idomot vesz fel, felső sarokcsucsán kissé kimetszve; külső konturája (illetve pereme) kissé duzzadt.

Aviaszbőr a homlokon mély beöblösödést képez.

Fiatal egyének felsőre alól a görbületnél gyakran kikerekített.

A nagy lábujj-pajzsok száma a korról változik, a fiataloknál azonban minden ujjon rendszeren 4 van; ellenben a kifejlett egyéneknek a 4 pajzs hüvelyeket kivéve, a többi ujjak három pajzsosak. A középletkoruknál gyakran a következő eltérések ötlenek föl: a külső ujjon 4, a középén 5 és a mellsőn 4 nagy pajzs; a hüvelyken 4 nagy és 1 kisebb pajzs.

Akarmok a következő méreteredményt adják: a külsőujj karma (ivalakban mérve) 27—30 m/m ; a középujj k. 34—35 m/m ; a mellsőujj k. 43—44 m/m ; a hüvelykkarom 48 m/m hosszú.

Természetesen a csőr hosszában sem lehet hajszálalig pontos állandóságot tapasztalni, de a legkisebb méreteredményt kb. 7 cm.-ben állapíthatjuk meg, rendszeren pedig 7·1—7·5 (tótál) hosszúsági méreteredményt kapunk (a csőrt a tövétől a viaszbrön át ivalakban mérve).

A viaszbrön hosszánál úgy látszik 2 cm. a maximális szám, ingadozást felfelé nem, csakis e méreteren alul, de csakis 1 m/m különbség révén (1·9 cm.) tapasztalni.

A középső és külső farktoll mindig erősen közelítő hosszúságu, a középső ugyanis (a tövétől a hegyéig mérve) 28·7—29 cm., míg a külső 29—29·5 cm. hosszú.

A nagyvezők (vezértollak) viszonylagos hossza és kimetszései mindkét ivarnál:

a) Az első és 8-ik lebel hosszúsági arány tekintetében egymáshoz mindig igen közel áll, e kettő közt azonban gyakran az 1-ső, ritkábban a 8-ik a hosszabb. A 9-ik rövidebb (esetleg jóval rövi-

debb) mint az 1-ső, a 2-ik mint a 6-ik s a 7-ik mint a 2 ik. Ez utóbbiak rendszeren nem igen közelítő arányuak. A 3 ik lebel kissé hosszabb csak a 6-iknél (a véneknél kivételesen ellenkezőleg), a 4-ik és 5-ik kb. vagy majdnem egyenlő, ezek a leghosszabbak; e kettő közül azonban gyakran az 5-ik hosszabb. A 6-ik lebel szembetűnően rövidebb az 5-iknél s hosszúság tekintetében a 3-iknak is utána áll; a 7-ik hosszabb, vagy esetleg jóval hosszabb (többnyire idős példányoknál) az 1-sőnél.

b) A 2—7-ik lebel külső szegélye mély beöblösődéssel keskenyült (beszükített), a 8-ik külszegélye egyenlő széles (tehát beszükülés nélküli). Az 1—6-ik lebel belfoszlánya szög alakuan kimetszett (öreg példányoknál majdnem behasított forma éles beszögélést mutatnak), a 7-ik beöblösődés nélküli s a vége felé ékalakban ferdén keskenyült, a 8-ik stb. csucsán ferdén lemet-szett, illetőleg tompa csucsban végződik.

*Az egyéves him leírása**: Az egész madár a fiatal *Aquilinus maculata* benyomását kelti felső testének gazdag folttarkázata folytán. Ugyanis az összes nagy fedőtollak fakó, illetve világos (piszkos fehéres) csucsoltosak s általában az egész felrész világos tarkázatu, az egyes tollak fehér foltokkal, pettyekkel, hosszukás gerincfoltocskákkal s pontozatokkal. A fark nagyobbbrészt sárgabarna, egyes tollak setétbarna alapszín-el. Közvetlen a farktőt takaró tollak fehérek. Az egész feltest és a másodrendű evezők setétbarnák; a vezértollak mély gesztenye-barnák (feketések). A fej és hát szintén sötétbarna, fakó csucsokkal. A fark egyszínű, kissé rőtt setétbarna; a mell hasonló alapszínű, az egyes tollak elmosódott világosabb színjártékkal. Ugyancsak a mell és begy barnasárga foltokkal mustrázott; a has és a szárnyfedők barnasárgák. A combok (és gatyák) setétbarna alapszínűek, nagy barnasárga foltokkal; az alsó szárnyfedők világos csucsoltosak, különben a szárnyalj szürkés zománcu; a másodrendű evezők belfoszlánya alól-felül elmosódott gyenge keresztvonásokkal.

Az öreg him: A homlok és a fejtető egy része barna foltos, a fej többi része s a nyak a hátig fehéres sárga. A fej és nyaktollak hosszuk, finomak, keskenyek és hegyesek, seté gerinccel**.) Az egész test fölseje és alja, valamint a szárnyak alja

*) Az *Aquilinus* nembe tartozó összes fajok (az orientális alakokkal együtt) fiatalkori tollazata teljességgel azonos.

**) A fej e fajnál nagy, vastag, igen dusan tollazott. A fej és nyaktollak a fiataloknál kevésbé hosszuk, de általában inkább ékbefutók és sugarasan szétállóak, mint mereven hegyesedők; a vének fej- és nyaktollai azonban mégis merevebbek.

feketebarna. A combok és gatyák egyszínű setétek. A fark hamvasszürke alapszínű, utolsó harmada majdnem tenyérnyi széles fekete végövvvel. Az egyes farktollak szürke alapszínen fekete keresztfolttokkal és részben szalagokkal mustrázott. A fark alól majdnem egyszínű mély sötétbarna (csaknem feketebarna).

Fiatal him és nőtény: Feje, pofája és torka fakó színű; a derékot, fart, alsó farkfedőket, valamint a test alrészét színes (agyagsárga, illetve világos- vagy rozsdabarna) színezet uralja, mely a begyen, mellen és testoldalakon mély színű hosszú foltokkal gazdagon kitarkázott; az alsó szárnyfedőtollak szintén színesek és foltosak. Az alsó farkfedők, a has, combok és lábszárak színezete azonos egyszínű (színes), vagy halványan előtűnő (elmosódott) setétebb foltozásokkal. A combtollak igen hosszúk, szorosan simulnak a csüdhez, miáltal a lábszárak vastagabbaknak látszanak. A nagyvezők fölfele (a belfoszlányon) elmosódott keresztávokkal mustrázott, alól fehéres és szürkés fuvalommal, illetve csekély márványozással jegyezzék. A farktollak fölül-alul egyszínű setétek (némi verhenyes fakósággal); a szélső farktoll külszegélye hamvasszürke.

Öreg nőtény: Az egész test feketebarna alapszínű. Feje és nyaka világos (fakó); a fark hamvasszürke, elmosódott szürkésfekete keresztzalagokkal. A fark végén tenyérnyi széles feketebarna végöv. Alól a fark világos cirmos (márványozott); a vállban fehér tollak. A szárnytollak felváltva setét és világos keresztzalagokkal (belfoszlánnyal). A gatyák egyszínű setétek.

Mindkét ivarnál jellemző a vénkor aranysárga fej- és nyakszine, a fehér vállfolt, a setét testszínezet s a szürke keresztávolyos, végén széles végöves fark. Igen öreg egyéknél a kampó említett kikerekítése eltűnik s e helyett a csőr véghorga majdnem merőleges hajlásu lesz.

A csőr hamvasszürke, véghorga fekete; a viaszbőr és lábak sárgák; a szem barna (öregéknél sárgásszürke).

Földrajzi elterjedése: Délkeleti-Európától Közép-Azsiáig, Észak-India és Khina (Sharpe szerint). Hazánknak leginkább a déli részén otthonos; az ország északi tájain ritkább. Az Al-Duna, Dráva és Száva közti erdőkben költ. Állandó rendes költő a Fruska-Gorában, úgy a Titeltől délnek terjedő folyóvidék ligetei és szigetein és a deliblati homokszívatagon. Továbbá, mint fészkelő észleltetett Erdélyben és észleltetett a Bakony és Vérteshegységben is. Mint pusztai madár feltűnik a Hortobágyon, Bugacon, a szegedi pusztai erdők és nagy marhajárások területein is stb. Chernel barátom Fehérmegyében a Velencei tó

környékén is találkozott vele. Erdélyben Hátszeg és Petroszény körül. Az Alduna vidékének ez a leggyakoribb sásfaja.

Fészkelése: Fészket a körülményekhez képest százados fenyőkre, vagy tölgyekre rakja; a délvidéken azonban rendkívüli magas fekete nyárfákon fészkel, sőt állítólag bozótos helyen a földön is fészkel. (?) Fészket majd mindig villásan elágazott erős ágak tövéhez, a törzsre rakja. Fészke a rétisas fészkéhez hasonlít, csak hogy kisebb s kevésbé tömör és nagy ágak és galyakból áll, belől moha bélelménnyel. Fészket évekig megtartja, ha nem zavarják s bár folytonos határvillongásban áll más költő sasokkal, azért mégis a rétisasok tanyái környékében fészkel. Március végével, leginkább azonban április elején (a felvidéken állítólag április végén) tojik 2—3 tojást. Tojásai szürkés vagy zöldesfehérek, barna, de leginkább szürke és sárga foltokkal. Egyébiránt tojásai nagyon változó színűek, sőt akadnak mustrázat nélkül valók is. A tojásokat csak a nőstény üli és 30 nap alatt kelti ki. A tojások 67—74 m/m . hosszúak és 53—59 m/m . szélesek.

2. **A kis berkisas** (*Aquilinus pomerana*, Brehm; Sharpe, Hand-list. B. I. p. 261. [1899; *Aquila naevia*, Mey). — *Faji bélyegek és morfológiai sajátosságok:* Testnagyságra nézve viszonylag a him és nőstény közt nincs különbség s bár rendszerint a nőstény valamivel erősebb szokott ugyan lenni a himnél, azért még sem lehet állítani, hogy nagyság és méretviszonyok tekintetében a nőstény mindig felülmulná a himet, amennyiben a legnagyobb nőstényhez hasonló himek gyakran fordulnak elő. Mindkét ivart illetőleg a legnagyobb (de nem gyakori) hossz méret, melyet jegyeztem: 65 cm. (a méretet a csőr hegyétől a fark végéig véve). Közbeeső méretek 63, 64 cm. — A röpszélesség (a szárnycsucok egymástóli távolsága) kb. 1'65 mt. (a legkisebb méret, amelyet jegyeztem 1'55 mt.). Közbeeső méretek 1'57—1'57 mt. és 5 m/m . — A test hosszát illetőleg a 63 cm.-t normálisnak állapíthatjuk meg — legalább a magyarországi példányokra nézve, de egyizben Bánlakon, Torontál megyében, lőttem az *A. maculata* nagyságával vetekedő óriási példányt is.*)

A fej majd széles és igen lapos, majd pedig a homlok-nál s általában is kissé összenyomott, hosszudak s némileg domboru alaku. A csőr többé-kevésbé, de egyáltalában mindig sasszerűen nagy és erős, felsőkávája szélteben (alól) kissé szétterült, oldalt némileg összenyomott, különben pedig néha a ren-

*) Méretei sajnos, elvesztek!

des alaktól eltérőleg kissé megnyult s ezen formának megfelelőleg keskenyült (a szokottnál keskenyebb) és ugyancsak megnyult, vékony és igen hegyes, de kevésbé hajlott (egy kissé előre is álló) horogban végződik. Ez a kivételes gyengébb forma. A normális alaku rövidebb, oldalt szélesebb s egészben véve is erősebb s a kampó görbülete már a viaszbőrnel kezdődőleg igen merőleges, hirtelen hajlásu s vastag tompa hegyü, emellett feltűnően rövid véghorogban végződik. A horog alól kissé kikerekített. A csőr hossza tövétől a viaszbőrön át hajlása szerint (ívalakban) mérve 5·2 cm. vagy rövidebb (a legkisebb méret kb. 4·7 cm.); a viaszbőr 15–16 $\frac{m}{m}$, amely különben nagyalaku, fölül szétterült és kissé duzzadt, néha azonban igen széles és feltűnően duzzadt (a párosodás idejében), különben pedig nagyon előre és viszont hátrafelé meglehetősen mélyen a homloktollak közé nyomuló beöblösödést képez (a himeknél kevésbé feltűnően); oldalconturája közepén szögbe futó. Az orrlyukak egy bizonyos formakör keretében korszerint változó alakuak; a fajt jellemző karakteristikus orrlyuk azonban csakis a gömbölyü, elől-felől, de leginkább alól: többé kevésbé kiemelkedő érdes beszögeléssel, mely által az orrlyukak többé-kevésbé tökéletes miniatúr szividom alakjában tűnnek elő, a felső gömbölyőségükön gyengén kimetszve. — Az orrlyukak gömbölyded körvonalai (csakis a gömbölyded rész) mindig többé-kevésbé felduzzadt peremmel keretezvék. — A fiatalok orrlyukai fölül inkább boltozatosak, alól azonban a legtöbbször folytonossági hiány által megszakítvák, minthogy az orrlyukak alsó konturájának kapcsolathianyja folytán a kör alrésze nyitva marad. Általában a be nem zárt kör, vagy az erősen összehajló, kettős üregü (nagyjában összeszorított veseidomu) beöblösödés formájában előtűnő orrlyukalakzat, mindig az egyed fiatalságának a jele s az ily orrlyukalakzatok különösen a himeknél fordulnak elő — esetleg oly módosulással, hogy a nyitva maradt rész nem alól, hanem előrefelé (a csőr irányában) nyílik, míg hátrafelé félkörü gömbölyőségét megtartja, azonban a tulajdonképpeni orrlyuknyílásból némi kis orrporcogó féle dudor tűnik elő. Egyébiránt ez a belülről kiálló porcogócska más, kevésbé karakteristikus alaku orrlyukaknál is előfordul. Megjegyzem, hogy az orrlyukak alakját illetőleg némi formakülönbségek, illetve a tipikus (alól többé-kevésbé szivformára idomult) alaktól eltérő módosulások sem ritkák, sőt elfajulásokkal is találkozhatni, különösen a himeknél és kivált az idősebb egyedeknél. A nőstények többé-kevésbé szabályos gömbölyőségü (néha nagy ovális) orrlyukalakzatukat megtartják, a kivételek ritkák s legfeljebb csak az alsó szivszerü

beszögelés helyzete szenved változást, miáltal az alsó kettős öblözet egyike nagyon összeszorul, viszont emiatt a másik tágabb lesz. Ami a még felöltő módosulásokat illeti, fiatal egyéneknél előfordul az oldalt kissé összenyomott, illetve alakjában tojásszerűen kissé megnyult nagyobb alaku orrlyuk is; a vén himeknél a szögletes forma (mint elfajulás) sem ritkaság, csakhogy ez rendszeren csak az egyik orrlyukra vonatkozik, míg a másik ily eseteknél tipikusan szabályos marad. — A himeknél a visszafordított hatos számídom, valamint a fölül szivhegyben futó nagyobb alaku (kissé kimetszett csucsban végződő), erősen szivformájú orrlyuk is előfordul (többnyire igen erős példányoknál).

A szem aránylag kicsiny; a szájmetszet inklusíve erősen a szemek alá hatol. Az áll csucsától a szájsarkig való távolság kb. 51 egész 54 m/m . hosszú. — A csüdek magasak, aránylag gyengék s körül s le az ujjak tövéig (néha a lábfejét is befedve) tollazottak. A csüd a csuklótól mérve rendszeren 8, igen erős példányoknál 8.5 és a szokatlanul erőseknél 9 cm. hosszú. — A lábujjak aránylag gyengék; a középujjnak köröm nélkül való legnagyobb hossza 52 m/m . (a legcsekélyebb hosszúság kb. 48 m/m). A középujj köröm nélkül való hossza a csőr hosszával körülbelül, vagy majdnem megegyezik. — A karmok — a külsőujj karmának kivételével, mely feltűnően gyenge — erősek és élesek; hosszúságuk változó. Méreteik kb. a következők (ívalakban tövüktől a hegyükig mérve): a külsőujj karma 21 m/m . hosszú vagy rövidebb (a legkisebb méret 19 m/m); a középujj karma 27 m/m . hosszú vagy rövidebb (a legkisebb méret kb. 25 m/m); a mellsőujj karma 34 m/m . vagy rövidebb (a legkisebb méret kb. 29 m/m); a hüvelykkarom 37 m/m . hosszú vagy rövidebb (a legkisebb méret kb. 28 m/m). — A nagy lábujjpajzsok száma minden ujjon rendszeren 4, nem ritkán azonban ugy a pajzsok számában, mint azok nagyságában, sőt némelykor egyes lábujjakon alak tekintetében is különbségek állnak elő. Az idevágó variációk a következők: a külsőujjon 3 hasonló nagyságú pajzs; 3 h. n. és 1 kis gömbölyű p.; 4 h. n. és 1 kis p.; — a középujjon 4 h. n. és 1 kis p.; — a mellsőujjon 3 h. n. és 1 keskenyebb p.; — a hüvelykken 3 h. n. és 1 keskeny p. — Lehetséges, sőt valószínű, hogy még egyéb különbözetek is fordulnak elő, azonban én hazai példányoknál csak ezeket találtam. — A szárnyak körülbelül, vagy majdnem elérik a fark végét. — A fark aránylag véve majdnem rövid és csak kevéssé gömbölyített, sőt majdnem csapott; a farkfedők messze benyulnak, minek következtében a fedetlenül maradt

farki rész szembetűnően rövid (keskeny) sikot képez. A közép s ó fark toll hossza a toll tövétől a hegyéig mérve kb. 23 cm. vagy rövidebb (a legkisebb méret 22 cm.); a szélső farktoll kb. 22 cm. hosszú vagy rövidebb (a legkisebb méret kb. 20·7 cm.) A nagy evezők (vezértollak) beszűkülési (illetve kimetszései) karakterisztikusan igen állhatatosak; viszonylagos hosszúságukat illetően azonban állhatatlanságuk miatt tekintetbe nem jöhetnek. — A nagy evezők kimetszései: Az 1—6 lebel belfoszlánya szög alakúan élesen kimetszett, a 6-ik néha (legtöbbször fiataloknál) kimetszés nélkül való, illetőleg csak némi gyenge bemetszés révén keskenyült, a 7-ik és 8-ik lebel a csucsán ferdén lemetszett, a 9-ik stb. csucsán inkább legömbölyített forma. A 2—6-ik lebel külfoszlánya mély beöblösödéssel keskenyült (beszűkült), a 7-ik a vége felé beöblösödés nélkül igen kevésbé keskenyült, 8-ik teljesen egyenlő széles.

Leírása: A vén him feje és szárnyfedőtollai világos (kopottas) földbarnák; hátaközepe kissé mélyebb (barna) színű, válltája pedig sötétbarnával árnyalt. Vezértollai barnás-feketék; összevont farka egyszínű sötétbarna, néha majdnem elmosódott szalagozás bizonytalan nyomaival; alól szintén elmosódott fakó szalagozással. Hasoldala földbarna; alsó farkfedőtollai szennyes-fehér keverékkel*). Viaszhártyája, és ujjai sárgák, csőre feketés, karmai feketék és szeme barnasárga.

A vén nőstény himhez hasonlít.

A fiatal (♂ ♀) sötétbarnák, ércfényűek, máskülönben alól-felül csőppalaku világos foltokkal tarkázzák. A nyakszirttollak agyagsárga csucsuk; evezők feketék; torkuk barnás-fekete, elmosódott szürkés szalagokkal, a tollak csucsja szennyes-fehér. Szemük barna, csőrük és karmaik feketék, viaszhártyájuk és lábaik sárgák.

Ugy látszik e fajnak sok tájfajtája (éghajlatos és lokális különbözete) van, például az Erdélyben előfordulókon alig van folt s általában egyszínűbbek, mint a mieink. Az eltérések azonban bármily feltűnők legyenek is, a maculata fajjal való összetévesztés kissé behatóbb szemlére szinte lehetetlen, mert a macula jegyei minden tévedést kizárnak.

Földrajzi elterjedése: Déli-Európa; Nyugoti-Európában ritka és nem rendes jelenség. Chernel következő előfordulási helyeire mutat rá: Észak-Németország, Lengyelország, Nyugati-Oroszország, Balkán-félsziget. Megjegyzi Chernel, hogy Pome-

*) A szennyesfehér, gyakran kissé világos, rozsdasárgás alsó farkfedők, valamint az egyivású sötétszínű fark az Aquilinus nemnél karakter-számba megy.

rániában és Poroszországban élnek a legtipikusabb példányok és hogy nálunk már sok határozatlan(?) alak fordul elő, így Galiciában is. Ez utóbbi állítással szemben az én tapasztalatom az, hogy igenis, Magyarországon fordulnak elő a legtipikusabb példányok, a mit aránylag rengeteg összehasonlító anyag alapján merek konstatálni. A Balkánon épügy, mint nálunk.

Hazánkban költözőkódó madár, mely április első hetében érkezik, körülbelül 7—8 napos pihenőket tart s aztán tovavonul, vagy széteszlik az érkezett kisebb csoport. Huzódása mindig csoportostól történik s mindig délnyugat felől jön és északkelet felé vonul tovább.

Hazánkban ez a sasok legközönségesbiké és helyenként gyakori előfordulása. Főkép az előhegységeket lakja, azonban román, valamint nagyobb hegyeken és absolute mocsáros vidékeken is előfordul. Általában igen kedveli az olyan erdőket, berkeket, melyek mocsarak vagy folyók mentében avagy pedig közvetlen közelében fekszenek.

Fészkelése: Fészket kiterjedtebb erdők belsejében kizárólag csak fákra rakja és pedig leginkább lombfákra; tülevelüeken nem igen fedezték fel fészket, melyet évekig megtart, de ha tojásait, vagy fiát elszedik, akkor új fészket épít magának, de csak pár száz lépésnyire előbbi fészkesfájától; ismétlen háborgatás esetében azonban más környékre vonul. Fészke nem egyforma nagyságu, majd kányafészkekhez hasonló, tehát nem igen nagy, majd pedig rendkívüli terjedelmű, majdnem akkora, mint a nagyobb sasoké, sőt néha még nagyobb is és tetemes hosszúságu száraz ágakból, gallyakból van összehordva s felülete zöldleves galyvégekkel kirakva, a miket tavaszonként megújít.*) Áprilisban kotlik 2—3 tojásan, melyek 24 nap alatt fakadnak csupán a nőstény által költve. Tojásai nagyon változó nagyságuak, egyik közülök rendszerint jóval nagyobb, mint a másik, érdes héjuak, mocskos vagy zöldesfehér alapszinnel, melyen nagyszámu, de nem nagy terjedelmű halvány, violaszínű és sötétebb s világosabb rozsdavörös foltokkal és pontokkal, melyek egyenesen vannak elterjedve a tojáshéj fölszínén. A tojások hossza 57—68, szélessége 47—54 mm. Megjegyzendő, hogy e madár néha elhagyott ragadozómadár fészkekben is költ.

3. *A nagy berkisas.* (*Aquilinus maculata*, Gmel. *Aquila clanga*, Pall.). — *Faji jegyei:* Csőre inkább közepétől kezdve görbült és nem merőleges hajlása;

*) Fészket puha vizinövényrészek s réti növények pelyhével, falevelekkel és náddal szokta kibélelni.

teste feltűnően s nagyon foltos (a fiataloknak); szárnya eléri farka végét (♂) vagy tul is haladja (♀); a vének tollazata sötétbarna, a fiataloké violásfényű feketebarna, fehér pettyekkel; a szárnyhossza 52—56 cm. közt változik; a nagy evezők (vezértollak) belfoszlánya mindig fehér és részben erősen fehér.

Leírása: A vén him felül és alól sötétbarna, némi violaszinű csillámmal; a fej vörösbarna, általában valamivel mindig világosabb színű a felrésznel, ugyszintén egyes szárnyfedőtollak is; vezértollai feketék; farktollainak gerinctöve fehér, maguk a tollak pedig feketék; viaszhátyája és ujjai sárgák; csőre szarufekete; karmai feketék; szeme sárgásbarna.

A vén nőstény a vén himhez hasonlít, de nagyobb.

A fiatal him: Nem sok példányt vizsgáltam, melyek közül a legtipikusabb formák jellege és leírása a következő:

Hossza kb. 62 cm. Szárnyak megütik, vagy tul is haladják a fark végét. Csőrhossza a viaszbőrön át ivben mérve átlag 5·3 cm.; a viaszbőr 1·5 cm.; a száj sarkának az állcsucsig való távolsága 4·9 cm.; a csüd hossza 9·2 cm.; a középujj hossza 5·3 cm.; a külsőujj karma 2·3 cm.; középujj k. 2·9 cm.; a mellsőujj k. 3·5 cm.; a hüvelyk k. 3·4 cm. A külsőujjon 4 nagy pajzs; a középujjon 4 nagy pajzs; a mellsőn 4 nagy pajzs; a hüvelyken 4 nagy pajzs. Az 1-ső lebel kissé rövidebb mint a 7-ik, a 2-ik mint a 6-ik, a 3-ik hosszabb a 6-iknél; a 4. és 5-ik egymáshoz igen közel áll, ezek a leghosszabbak, a 6-ik rövidebb. Az 1—6 lebel belszegélye kimetszett, a 7-ik ferdén lemetszett, a 8-ik csucsán szinte, a 9-ik inkább gömbölyített csucsos. A 6-ik lebel beszűkülése nem szög alakú. A 2—7-ik lebel öblösen szűkített, a 8-ik egyenlő széles. A nagy evezők nem tisztán barna színűek, mint az *A. pomerana*-nál, hanem fehéresek. A szélső farktoll 24·5, a középső ugyananyi (24·5) cm. hosszú. A fark csak igen kevésbé kerekített. A farktollak fölül feketebarnák, világos (részben kissé szürkés) csucsos; alól a farktollak világosabbak nagy, fakó csucsfolttal. A nagy evezők külfele barnafekete, alól barnák. A nyak, hát és fejtollak hosszú, keskeny s halvány gerincvonásokkal; a szárnyfedők agyag (szennyos) sárgák, nagy alaku csucsfolttal, melyek a háton és vállon karcyszerűek, azonban a fedőkön nagy foltok alakjában tűnnek föl. A másod- és harmadrendű evezők is ugyanily színű igen nagy csucsfoltosak. A has és farkfedők piszkos agyagsárgák; a testoldalak és combok igen nagy világos hosszfolttal sűrűen mustrázva; a csüd tollai kissé röttes sötétbarna alapszínűek, vagy piszkosfehér (némileg sárgás)

foltokkal. A test alrészének alapszine világosabb gesztenyebarna, a begy és mell halvány sárgásbarna, igen sűrűen sorakozó széles hosszfoltokkal, alább pedig agyagsárga gerincfoltokkal (a fejsíkok is ily színűek); a testoldalokon is igen nagy foltok vannak, — tehát az egész alrész rendkívül kitarkázott.

A fiatal nőstény fiatal himhez hasonlít: hossza kb. 67 cm. Csőre nagy, igen erős, oldalt széles, a viaszbőrön tul oldalt benyomott, nem mindjárt a viaszbőrnél görbült s nem merőleges (hirtelen) hajlása; horga igen erős, vastag, megnyult. Az alsőr csucs ferdén lecsapott. A viaszbőr duzzadt, szög alakban a homloktollak közé nyomul; a szájmetszés erősen a szemek alá hatol; a száj sarkának az állcsucsig való távolsága 5·8 cm.; a csőr hossza 6·2 cm.; a viaszbőr 1·6 cm.; a csüd hossza 9·3 cm.; középujj körömnélkül 5·8 cm.; a külsőujj karma 2·7 cm.; a középujj k. 3·3 cm.; a mellsőujj k. 3·8 cm.; a hüvelykcarom 4·1 cm. A karmok igen hosszúak, megnyult vékony hegyűek s nagyon hegyesek. — A külsőujjon van 5 nagy pajzs (melyek közül az utolsó kisebb;) a középujjon van 5 n. p.; a mellsőujjon 4 n. pajzs és a hüvelyken is 4 n. p. — A karmok töben igen erősek (vastagok és szélesek;) a hüvelykcarom oldalt völgyelt. A csőr orma igen háttas. A szárnyak jóval tulérik a fark csucsát. A nagy evezők belfoszlánya fölül fehér és részben erősen fehér (az 1-től 4-ig való alól a töben szembetűnően erősen fehér, följobb is világosak.) Általában a vezértollak belfoszlánya fölül-alul elmosódott keskeny keresztzalagokkal mustrázott. A 4 felső farktoll (középen levők) mély színűek, szalagnélküliek; a többi farktoll a csucsban foltos s egyes tollak néhány elmosódott, szabálytalan keresztávval s valamennyi farktoll keskeny fehér csucsszegéssel, alól azonban széles körszegéssel. Egyébként a fark kerekített, fölül a csucsánál kissé szürkés foltozással. A szélső farktoll kb. 24·5 cm.; a középső farktoll 26 cm. hosszú. A felső farkfedőtollak fölfelé ékbefutó világos foltokkal tarkázvák; a farktöben jobbról-balról hosszú fehér és fehér foltos tollak vannak. — A fej, nyak és begy keskeny, hosszas és kissé laza, sugaras végű (nem éles hegybefutó) tollakkal fedett, melyek kissé világosabbak s verhenyesebbek az alapszinnél, kivált a tolcsucson. A begy és mell keskeny s hosszú agyagsárga gerincvonásokkal tarkált, melyek alább szélesebbek s a hason hosszú csikolásokká idomulnak. Az alsó farkfedők igen messze benyúlnak, fehéressárgák barna foltokkal. A két szélső farktoll csucsá majdnem egyenesen elmetszett. A gatyák felfelé ékbefutó világos hosszfoltokkal; a csüd tollazata egyszínű barna. A gerinc és far agyagsárga hosszú csikokkal sűrűen rakva (a himnél is.)

A másod és harmadrendű evezők csucsa széles világos csúszszegéllyel, lejjebb pedig szürkések; a hosszú szárnyfedők szintén széles világos csúszszegéllyel. A II-od és III-ad rendű evezők fölfelé (a csúcsfelé) nagyrészt szürkések. A nagy evezők fölfelé feketebarna, alól a belső kimetszésig rótfényűek, barnák. A test alrészének alapszíne sötétebb; az áll és torok világosabb.

N. B. Mint említém, e fajból aránylag kevés vizsgálati s egyben összehasonlító anyag állt rendelkezésemre s 7—8 példány (friss példányok) kivételével csakis preparátumok — s így sajna, nem vagyok abban a helyzetben, hogy e sasfaj alaktani sajátosságainak minden fázisáról és méretviszonyairól — különösen a minimális és maximális méreteket illetőleg — abszolút pontos és részletes megállapításokat tehetnék, miért is leírásommal inkább csak tájékoztatni, mintsem kimerítő fajképet nyújtani van módomban, mellőzve evégből a leíró könyvek adatait is, mert meggyőződésem, hogy a leírók legnagyobb része nagy berkisast soha nem látott, hanem mások leírása után — gyakran elferdítve — regisztrál, avagy pedig az előbbi faj fiatal példányaival komfundálja magát... És itt szólnom kell arról is, hogy általában barna- vagy berkisasainkat illetőleg, fajismeret tekintetében mennyire tájékozatlanok velük szemben még a madarászok nagy része is, a mi erősen kitetszik azon körülményből részint, hogy az alakok faji terjedelmével sincsenek tájékozódva s innen van az is, hogy berkisasainkat nagyon közeli vonatkozású, erősen kapcsolatos viszonyban állóknak tartják egymással s „fajták“-nak, tehát rendszertanilag önállótlannak, bizonytalan alakköri variánsokuk tekintik őket. Pedig ellenkezőleg, a berkisasok igen jó fajoknak, teljesen körülírhatóknak mondhatók — annak dacára is, hogy mint a kányák (*Buteo*) és Hierofalcok stb. közt sok az u. n. határozatlan, vagyis „kétes“ (?) forma, melyek hol ide, hol amoda gravitálnak, szóval lokális és földrajzi formákra, különbözetekre szakadoznak — és tényleg így áll; hanem hovatarozandóságuk azért bizton megállapítható, legfeljebb a tájékozatlanság tévedhet el a látszólagos hasonlóságok utvesztőjében, melyből a sasismerő szakembernek kitalálni azonban nem nehéz feladat, mert akár milyen komplikált keveredésnél is a formák birnak annyit a konstans karakterjegyekből, melyek az összezavarás lehetőségét kizárják. Tekintettel ezen körülményre, jegyeztem föl kimerítő részletességgel még a leglényegtelenebbnek látszó, de állandó (konstans) jegyeket is, különösen a méretekre fektetve nagy súlyt, a mik e sas csoportnál nagyon lényeges és nagyon is latbaeső utbaigazítóul szolgálhatnak egyes kétséges eseteknél. Igaz, nehéz dió az, midőn különböző (más és más)

lokális forma avagy földrajzi különbözet keverék-ivadékainak meghatározásáról van szó, avagy pedig a két faj összevegyüléséből eredő (gyakori eset) hibridek faji tartozandósága döntendő el... Hanem az ily eredeteknél arra az oldalra szokás gravitálni, a mely felé a faji jegyek tulnyomó összege utal.

A mi az *A. pomerana* és *maculata* oly gyakori összetévesztését illeti, e tény gyakran azon körülményben találja magyarázatát, hogy a leirókönyvek nagyrésze e két faj biztos és konstans megkülönböztető jegyéül a *pomerananál* a *fülidomu* (!), a *maculatánál* pedig a *gömbölyü orrlyukat* jelöli meg. Hogy az előbbi orrlyukidomai mekkora s mily alakváltozáson mennek keresztül, azt már bőven ismertettem; a *maculatáról* szólva pedig, e fajnál is konstatálhatom az orrlyukak rendkívüli formaváltozatosságát, csak hogy e fajnál az orrlyukidomok gyakran inkább az *Aquilinus heliaca* orrlyuk-idomaira emlékeztetnek és gyakori eset, hogy egyes példányoknak mindkét orrlyukidoma más és más (tehát különböző); a *gömbölyü orrlyuk* azonban tipikusnak látszik; de ugyan így van a *pomeránánál* is, noha utóbbi nőstényeinél az ovális (ferde) is gyakran feltűnik (ezt a formát mondják „fülidomu“-nak.) Egyébiránt e fajnál a *gömbölyü* (peremes) orrlyukak korrekt formában gyakran már az egy éves fiataloknál feltűnnek és mivel az ilyeneknek (általában a fiataloknak) alapszíne is sötétebb, alkalmat adnak a téves determinálásokra s így születnek meg aztán a hamis „*Aquila clangák*“, noha csak közönséges *pomeránáról* lehet szó.

Ezek után tehát bátran megállapíthatjuk, hogy az orrlyukalakzatok említett két sasfaj közt döntő különbséget nem képeznek, amennyiben mindkét fajnak tipikus orrlyukalakja csakis a *gömbölyü*.

Sokkal biztosabb megkülönböztetési jegy ennél a két faj között az a körülmény, hogy míg az *A. maculata* vezértollainak belfoszlánya mindig fehéres s részben erősen fehér, — addig az *A. pomeránánál* *makulátlan barnák*, legfeljebb a töben van egy kevés fehér foszlány rajtuk. Továbbá nagyon támogatja a determinálás biztonságát a szélső és középső farktollak minimális és maximális hosszának párhuzama s egyéb méretek, így a szárny és viasz bőr stb. hosszának összehasonlítása, végül pedig a karakterisztikus színjegyek — illetve jellemző színbeli eltérések.

A vén *A. pomeránát* illetőleg azon körülmény, hogy tollazatának *kopottas* forma világosabb színezete biztos karakterbélyeget képez a *maculata* mindenkor mélyebb, komo-

rabb tónusu színezetével szemben, a tévesztést a determinálásnál teljességgel kizárja.

Földrajzi elterjedése: Déli és Délkeleti-Európa, de Nyugat-Európában is mutatkozik; továbbá előjön Észak-Afrikában, Közép- és Északkeleti-Ázsiában és az indiai félszigeten. Chernel azt mondja, hogy a legnagyobb és legtipikusabb példányok az Uralban az Oxal-folyóig, Voronesch és Kharkov kormányzóságokban találhatók.

Nálunk sokkal ritkább, mint az előbbi faj, noha helyenként költ is nálunk.

Fészkelni nagyobb erdőségekben, mocsáros, lápos vidéken, ligetekben, mocsárerdőkben szokott; állítólag Erdélyben is fészkel. Különböen úgy tartózkodási helye, mint fészkelési viszonyai-
ban az előbbi fajjal megegyez. Fészke nagy és tojásai is nagyobbak, mint az A, p o m e r a n a tojásai, melyekhez különben színezet tekintetében hasonlít, de még inkább a kőszáli sas tojásaihoz, melyeknél azonban kisebbek és igen változó színűek. Fészket többnyire alacsonyabb fára rakja, vagy elhagyott sasfészkekben költ, de lehetőleg mindig mocsáros helyen fészkel s gyakran csak alig pár méternyire a föld színétől. Oroszországi vadászok állítása szerint 1, ritkábban 2 tojást tojik; tehát rendkívül szaporátlan.

4. *A keleti sas*. (Aquilinus orientalis, C a b.; nipalensis, H o d g.).

E fajnak hazánkban való előfordulása még beigazolásra vár, mert hiteles hazai példányt még eddig senki sem tudott kimutatni, noha sokan állítják, hogy előfordulna hazánkban. Dr. M a d a r á s z azonban nem említi madaras könyvében, noha Chernel állítása szerint a „Nemzeti Múzeum“-ban léteznék egy hazai him példány a 40-es évekből, és egy másik C s a t ó J á n o s barátom erdélyi gyűjteményében, mely K a r r a községben (A. Fehérmegye) 1894-ben, július 30-án lövetett volna és Br. W i l d b u r g is állítja a Vadászlapban, hogy 1889-ben Bihar-Illyén fészkelve találta (fekete golya fészkeben) s hogy a fiát kiszedte és felnevelte, melynek színes rajzát Chernel látta is . . . Hát nem tudom; de ezek mind oly adatok, melyek a teljes meggyőződés érzetét nem ébresztik az emberben; a C s a t ó-féle adatot is megcáfolva találjuk M a d a r á s z munkájában, azt állítván ezen állítólagos „orientalis“-ról, hogy az tulajdonképpen nem egyéb volna vén A. p o m e r a n a nál . . . Hanem a méretek, melyeket M a d a r á s z közöl erről a példányról, a p o m e r a n a r a vonatkozólag túl nagyok, úgy, hogy a legszélsőbb (total) méreteredményeket is erősen felülmulják.

Már most az elmondottakat összevetve, egy khaosz képződik e sasfaj körül, melyből a valóságot kibogozni nem lehet; miért is mivel nem látok benne semmi lehetetlent, hogy e sasfaj elő ne fordulhatna nálunk, Oroszországból szerzett bőrkollekcióm alapján leirom és beállítom e fajt hazánk ornisába, hátha fotografiámnak mégis csak megkerül nálunk a természetes hasonmása.

N. B. A gödöllői udvari vadász hivatalban láttam egy izben egy *Aquila nipalensis* néven kitüntetett kitömött saspéldányt; sajnos azonban nem jöhettem hozzá, hogy alapos vizsgálat tárgyává tehettem volna.

A fiatal him leírása):* Hossza kb. 72 cm. Csőre egyszínű kékesfekete; felső kávája merőlegesebb horogu, egyébként pedig a kampó hosszu s messze túleri az állat. A csőr egész hossza 5·9 cm.; viaszbőre 1·5 cm. hosszu (oldalkonturája mint a heliacánál); az állnak a szájsarktól való távolsága 5·7 cm. Homloka a csőr tövénél igen lapos (a nősténynél kevésbé); a viaszbőr egy kevéssé a homloktollak közé beöblösödik. Csüd hossza kb. 7 cm.; középuja (köröm nélkül) kb. 4·8 cm.; szélső farktollának hossza kb. 24 cm., a középső kb. 26 cm.; az egész fark hossza kb. 28 cm. hosszu.

Az 1-ső lebel rövidebb mint a 7-ik, a 2-ik és 6-ik kb. egyenlő, a 3-ik lebel a leghosszabb; a 4., 5. és 6. fokozatosan rövidebb. — Az 1—6-ik lebel belfelől szög alakban élesen kimetszett, a 2—7-ik lebel külső foszlánya beöblösödéssel keskenyült.

A felső farktollak piszkos hamuszürke alapszínűek, 9 elmosódott sötétbarna keresztfolttal; a többi farktoll egyivásu sötétbarna, csak a szélső farktollak hamvasszürkével foltozvak. A fark fölül keskeny világos csucsszegéllyel; alól hasonlólag, de a szegély keskenyebb; a farkfedők fehérek, az alsófarkfedők piszkos sárgásfehérek; a fej, nyak és egész alrész sötét fahéjbarna; a tarkóban verhenyes sárgásbarna fésű; a tollgerincek feketék; a begyen, mellen s itt-ott az alrészen világosabb szeplők; a has piszkos fehérés foltokkal; a csüdek erősen foltosak, de nagyobb-részt piszkos fehérbarnák; a nagy evezők alul szürkés árnyalatuak fehérés márványozással, különben belfoszlányuk is szürkés alapszínű, széles fehérés sávokkal. A test felerésze barna, egyes tollak világosabb szegélyekkel, avagy pedig setétebb alapszínű; a vezértollak feketebarnák, a másodrendűek sötétbarnák, belsegélyük fölfelén hamvasszürke alapon elmosódott barna keresztzsalogokkal; a nagyobb szárnyfedők világos csucsszegésűek.

A szárny jóval rövidebb, mint a fark.

*) Ez a példány Bukovinában, a magyar határ közelében lövett.

Fiatal nőstény: hossza kb 72 cm. Csőre tiszta tülökfekete; csőr hossza kb. 6·2 cm.; a viaszbőr 1·8 cm.; az állsucstól a szájsarkig 6·9 cm. — A viaszbőr tőben igen szétterült s köralakban kissé a homloktollak közé beöblösödik; az orrlyukak kitágultak s felső kerületükön igen felduzzadtak; a szájmetszés erősen a szemek alá terjed; a csőr tövétől kezdve görbült, hosszas, erős horgu; az alsócsőr tőben körül sárga, továbbá pedig tülökfekete; a homlok keskeny, a koponya (illetve a fejtető) hátul széles; a feje: nem sasszerűen keskeny és hegyes, hanem széles tollak fődik; a csüd hossza kb. 8 cm.; a középujj hossza kb. 4·8 cm.

Az 1-ső lebel rövidebb mint a 7-ik, a 2-ik csak valamivel rövidebb mint a 6-ik, a 3-ik és 5-ik körülbelül egyenlő, a 4-ik ezeknél egy parányival hosszab; tehát a 3., 4. és 5-ik egymáshoz igen közel áll. Az 1—6-ik lebel belfoszlánya szögalakuan mélyen ki van metszve, a 7-ik kissé ferdén keskenyült (nincs beöblösödése), a 8-ik és 9-ik csucsán ferdén lemetszett, a 10-ik stb. csucsán inkább legömbölyített forma. A 2—7-ik lebel külfoszlánya beöblösödéssel keskenyült; a 8-ik majdnem, de a 9-ik egyenlő széles.

A szélső farktoll kb. 24, a középső 25 cm. hosszú. A fark ékalaku, végén kerekített, színre nézve sötétbarna alapszínű szürkés foltokkal. A felső (középső) farktoll mindkét foszlánya szürkés foltosral; alól a farkon néhány széles, de elmosódott keresztfolt; a kormánytollak vége alul-felül igen széles piszkos vagy sárgásfehér csucsfolttal. — Egész teste fölül-alól tisztán fakóbarna, a feltést kissé világosabb szélű tollakkal; a gatyák és lábszártollak ugyanily színűek foltok nélkül. Az alsó farkfedők sárgás piszkosfehérek; a felső farkfedők tisztán sárgásfehérek. A nagy evezők feketék, a többiek feketés kormosbarnák, szürkés foltokkal; a II od rendű evezők alól-felül igen nagy sárgásfehér csucsfolttal, azon belől hamvasszürkések. A nagy szárnyfedők is részint szürkés végűek, az egyes tollak nagy sárgásfehér csucsfolttal; az alsó szárnyfedők barnák; a nagy evezők végén sok fehér toll, különben pedig a vezértollak márványozottak; a torok és alsó nyakrész kissé világosabb színezetű.

Az öreg nőstény: Hossza kb. 78—79 cm. Csőre igen erős, nem hirtelen hajlásu, kampójának orma a tőben, a viaszbőrrel majdnem egysíkban áll és a görbületen végig igen háta (vastag.) Különben az egész felcsőr oldalt szembtűnően széles, összenyomott, majdnem lapos. A horog (vagy kampó) igen erős, vastag, majdnem egyenesen lefutó; az alsócsőr ferdén lekerekített (nem lecsapott); az áll duzzadt; az orrlyukak aránylag igen nagyok (legalább a bőrben,) erősen nyíltak és bemélyedtek, duzzadt körzettel és a csőrön keresztbe (kissé harántul) fekszenek s ovális

alakuak ; az orrlyukmetszés hossza kb. 1 cm., szélessége $6 \frac{m}{m}$. A viaszbőr nem öblösödik a homloktollak közé. A homlok keskeny ; a szem és orrlyukközti tér szembetünően benyomott s hosszú szőrözettel fedett, melyek részben előre, illetve fölfelé (a viaszbőr tövén) részben pedig a szem mellső fele alá hajlanak. Az állon is (kifelé álló) hosszú, fényes fekete szőrszálak merevülnek. A csőr hossza 6·1 cm. ; a viaszbőr 1·7 cm. ; az alsőr csucsának a szájsarkig való mérete kb. 6 cm. A szájmetszete a szemgolyó középealján túlterjed. A csüd hossza kb. 9·8 cm. ; a középujj hossza kb. 5·6 cm. A gatyák rendkívül hosszúk, egyes tollai a lábfejig érnek. A karmok igen hosszúk, azonban a külsőujj karma aránylag igen kicsiny, vastag, rövid élű ; a pajszok száma minden ujjon négy. Farka ékalaku, hosszú ; a szélső farktoll sokkal rövidebb a középsőnél, a következő farktollak egymásnál fokozatosan hosszabbak és a két középső a leghosszabbra nyúlt. A szélső farktoll tövétől a hegyéig mérve kb. 25 cm., a középső 26·5 cm. hosszú ; az egész fark hossza kb. 32 cm.

Az 1-ső lebel rövidebb mint a 7-ik, a 2-ik mint a 6-ik ; a 3-ik lebel a leghosszabb, a 4-ik és 5-ik fokozatosan rövidebb, ezek kb. egyenlők, a 6-ik jóval rövidebb.

Az 1—5 lebel belfoszlánya szögalakuan élesen kimetszett, a 6-ik beöblösödés (kimetszés) nélküli (keskenyült), a 7-ik és 8-ik csucsán ferdén lemetszett.

A 2—6-ik lebel külfoszlánya beöblösödéssel keskenyült, a 7-ik majdnem, a 8-ik stb. teljesen egyenlő széles. A szárnyak jóval rövidebbek a farknál.

Az egész test alapszine sötétbarna, a szárnyfedők világosabbak. A nagyvezők külfoszlánya feketebarna, a többi is igen mély barna ; a begy, mell s az egész alrész a combokkal és csüdtollakkal együtt sötétbarna alapszinű, elmosódott fahajbarna nagy foltokkal, illetve az alrész szine a sötét és fahajbarna összefolyt keverékéből áll, hasonlólag az alsó farkfedők szine is. Az összes evezők belfoszlánya fölfelől fehérrel márványozott (s részben elmosódott) széles és sötét keresztzalagokkal. Az evezők alatt (a szárnyalj) sötét alapon márványrajzokkal ; a farkfedők sötétek ; a far világos (sárgás) tollakkal tarkált. A mély színű farktollak bordaalakban hamvasszürke rajzokkal mustrázvák ; a felső farktoll 5—6 sárgás, finom (keresztbefutó) bordázattal. A gatyák egyszínű barnák ; a fark alól világos márványrajzokkal és elmosódott fahajbarna fénnel. A homlok és fejtető egyrésze barna, a szemek felett kezdődve azonban a fej mindkét oldala, illetve az egész hátsónyak és részben a tarkó is : fakó (barnasárga) színű.

A tulajdonképpeni csőr (kampó) töve szélesen sárga, véghorga fekete; a viaszbőr és lábak minden korban sárgák.

Földrajzi elterjedése: Délkeleti-Európa és a Dél-Oroszországi puszták, továbbá Ázsia.

Gen. III. HIRAËTUS, Kaup.

A fejet és homlokot szörszerű gerincü tollazat fedi, mint a szürkefejú hejjét. Különb. feje kissé hosszudad, lapos és kivált a csőr tövénél igen ellapult, keskeny homloku; a csőr a töben igen erős, oldalt széles (gonisai kissé benyomottak), horga az álltól kissé elálló; a viaszbőr kissé duzzadt, fölül (az ormon) rövidebb mint oldalt, ellenben oldalt előrenyomuló és végződésénél kiszélesült; az orrlyukak aránylag kicsinyek, majdnem a viaszbőr kinyulásának szélére helyezvék, keresztben fekvők, metszetük a csucson előre felé kiöblösült, hátul egész hosszukban duzzadt peremmel; a csüdek kissé rövidek, de feltünően erősek; a középső lábujj majdnem olyan hosszú mint a csüd; külső és mellső lábujj körülbelül, vagy majdnem egyforma hosszú; minden lábujjon 3 nagy pajs; a karmok a külső kivételével hatalmasak; a hüvely és mellső karom aránylag óriási; a középkarom belfelén (oldalt egész hosszában) vájolt és erősen kiálló durva éllel bír; farka alól gyenge villaformára idomodik, különben pedig kültekintete csapott; a fark összetett helyzetben fölül egyszínű sötét, alól sávos; a fark nem rövid; 1—6-ik vezértolla kültségélyén szűkített; az öregek vállán fehér folt van.

Hazánkban két fajta fordul elő:

1. **A törpe sas** (Hiraëtus pennata, Gm. Aquila pennata, Gm.)

Nagyságra nézve kisebb a kányánál és erős, sűrűen tollazott csüdeit leszámítva, egészen Milvus-szerű madár.

Nálunk két színváltozat (typus) fordul elő: a világos színű (H. pennata) és a sötét, mely utóbbi régebben külön fajnak tartott s Aquila minuta néven szerepelt a leírásokban.

a) *A világos színváltozat:* Tarkója rozsdás; fejbubja, pofája, fültája sötétbarna; homloka és alsó testrésze sárgásfehér, barna szárfoltokkal; felrészre feketebarna (ércfényű), világosabb szegélyekkel; a szárnyakon két világosabb szalag vehető ki; szemei sárgásbarnák; II-od rendű evezőinek belfosztlányán 3 elmosódott haránt szalag.

Fiataljaiak alrészre világos rozsdavörös, a nagyon fiatalok kissé sárgás árnyalattal.

b) *A sötét színváltozat:* Ennek feje és tarkója vörösbarna,

hosszanti fekete foltokkal; habitusa sötétbarna, a fark 3—4 jól kivehető feketés haránt szalaggal. Alrészze egyszínű sötétbarna, homályos szárfoltokkal; a válon fehér folt.

A fiatalok alól kávébarnák; fejük rozsdaszínű.

A szem sárgásbarna; a viaszhártya és lábujjak sárgák.

Méretek: Hossza kb. 45·3—49·2 cm; szárnya 35·4—36·7 cm.; farka 20—20·9 cm.; lába 6·3—9·5 cm.; csőre 3·2—3·4 cm. hosszu.

Földrajzi elterjedése: Közép-Európa melegebb vidékei, Afrika, Közép- és Nyugat-Ázsia, az Indiai-félsziget és Ceylon. Leggyakrabban a Balkán-félszigeten és Dél-Oroszországban; a Fruskagorán közönséges. Hazánkban nem ritka, de csak vidékenként. Lapályon és középhegységben egyaránt előfordul, mégis inkább lapályos és vizes helyekkel határos erdővidékeknek látszik előnyt adni. Rónasági szálaserdőkben is előszeretettel tanyázik. Költözőkőmadár.

Fészkelése: Nálunk rendes fészkelő; Erdélyben is költ. Rendszeresen 3—4 párból álló kis kolóniákban fészkel, de fészkel egyes párokban is és én csakis egyes párokban találtam fészkelve. Erdőszéleken szokott leginkább megtelepedni, cser és tölgyekre, közel a fa sudarához rakva leginkább fészket, a mely közel egy méter széles s ujjnyi vastagságu galyakból van rendkívül tömören összeállítva, de bélelménye aránylag szegényes, inkább csak falevelekből áll, azonban körül kizöldezi, mint a n. karalyka. Az időjáráshoz képest előbb, vagy később tojik, így korai kitavaszkodásokkor már áprilisban, ellenben kevésbé enyhe időben gyakran csak május közepetáján rakja le 1—2, ritkán 3 tojását, melyek 3 hét alatt fakadnak s az öregek felváltva kotlanak rajtuk. Tojásai valamivel kisebbek mint a n. karalykáé, fénytelen eleptikus alakúak, alig van rajtuk folt, legfeljebb kevés vörös vagy barnavörös apró petty és néha néhány vonalka; kerülnek azonban egyszínű kékesfehér tojások is. Ha fészken észrevétlenül meglepjük, néha füttyhez hasonló éles kiáltást hallat s néhányszor körülengvén a fészkes fát, gyorsan távozik; ha azonban fiai vannak, nem távozik el, hanem egy közeli fa vastagabb ága tövéhez telepedik le s egész nyugodtan viseli magát. Ha tojásait üli s észreveszi, hogy ember van közel fészkéhez, rögtön elhagyja fészket s mérhetetlen magasra emelkedik a fészkesfa fölött, szép csavarköröket vonva, vagy sólyomszerűleg egy helyben lebegve. Igen jellemző a törpesas fészkére nézve, hogy párkányán és a fészkesfa alatt megölt apró madarak, különösen verebek és egérmadarvanyok találhatók. Tojásai hossza 53—60, szélessége 42·46 m/m.

2. *A „héjasas“* (Hiraëtus fasciata, Gm.). Ezt a fajt egyetlen, 1903-ban, a titeli fensikon lőtt s Dr. L e n d l preperatóriumba került példány alapján sorozhatom be avifaunánkba.

Az előbbihez nagyon közel álló alak, azonban jóval természetesebb, sőt nagy sas, mely néha az *Aquilinus maculatus* is felüti, de ennél karcsubb, szárnya is aránylag rövidebb, nem ér a farka végéig, mely utóbbi hosszú és erősen mustrázott (10—12 haránt szalag). Csüdei hosszúk, lábujjai és karmai nagyok. A fiatalok szemei dióbarnák, az öregekéi kénsárgák.

Az öregek fehér homlokuak és fehérsávolyos szemöldüek, ami más sasoknál nem fordul elő. Felső testrészük mély színű; alrészük fehér, fekete szárfooltokkal. Gatyáik széles, zezugos mustrázatuak, ami e fajra nézve szintén biztos ismertető jegy, valamint a belső comb- és csüdtollazat rozsdabarnás és szürke hullámos rajzolata. A fark két középső tolla jórészt egyszínű barna, a többi szürkés és keskeny, csipkézett haránt szalagos. A fark alrésze fehéressárgás árnyalatu, barnaszürke pettyezett.

A középkoru egyedek feje, nyakeleje s oldala, valamint egész alrészük rozsdaszínű.

A egészen fiatalok tarka nyakeleje, melle és gatyái halványsárgás rozsdaszínűek. Feltestük erősen mustrázott; a felül hamvas árnyalatu szürkebarna fark 9—10 keskeny szalaggal mustrázott. A csüdek tollazata fehéres (szennyes) rozsdavörös.

V.

A hejjő-félék

(Milvinae).

A hejjő-félék typusában erősen benne van a sasokat jellemző félreismerhetlenség és pedig úgy látszik, hogy a halászsasokhoz (Haliatinae) állnak közelebb, ugyszólván átmeneti viszonyban. Rávallanak erre nemcsak alaktani sajátásaik, hanem főleg a vízhez, a halászkodáshoz kötött életmódjuk is; azután erősen saskarakterre vall még a fejüket, nyakukat és testüknek minden részét fedő nagy, hegyes tollak, a nagy szárny és fark, az arc, fej és csőr kültekintete, de egész megjelenésük, bizonyos tekintélyt involváló magatartásukkal együtt; de anatómiai adataik is igazolják a sasokhoz való kétségtelen átmeneti viszonyukat. Szóval egyéniségükben a sastypus jut uralkodó érvényre.

A hosszas és hegyes tollak, az aránylag kis szem, félgatyás lábak egészen a halászsasokra vallanak, sőt még a sárga csőr is halászsasszerű.

Saját csoportjukat nagyon jellemzi kimetszett villás farkuk, amely tekintetben minden más orvmadártól különböznek.

Életviszonyaik, szokásaik és képességeikben is a sasfélékhez hasonlítanak; különben pedig minden különösebb rendeltetés nélkül való élősdi alakok: lusták, falánkok, utonállók s annyira toladók, sőt szemtelen állatok, hogy e tekintetben minden más madáron tultesznek, azonban emellett mégis gyávák, úgy, hogy a legjelentéktelenebb mozzanat is képes elijeszteni őket.

Az egész világról (Sharpe szerint) 7 fajuk ismeretes, melyek közül hazánkban csak három faj fordul elő.

Mind a három faj életműködése az ügyetlenségek hosszú sorozatából áll, mihez különben egyéni képességeik nagyon hiányos volta is nagyban hozzájárul. Például noha jó, sőt kitinő repülők, mégis a repülő madarakra egyáltalában nem veszedelmeseek, csakis az ülő, vagy a földön lassan mozgó állatok vannak támadásaiknak kitéve. Általában leginkább olyan állatokat támadnak meg, melyek sikerrel nem igen védekezhetnek ellenük, sőt még azt is röstellik, mert ha dögre találnak, eszükbe sem jut más préda keresésével fárasztani magukat. Többször egész kis csoportokat láttam lódögön lakmározni. — Természetesen azonban az éhség és fiaik táplálása őket is vállalkozóbbakká teszi s ilyenkor, kivált a fehérfejű faj, kivételesen a kisebb, gyengébb vadállományra is veszedelmessé válhat s tényleg, ha egyszer belekóstol a zsványkodásba, nem egyhamar hagy fel vele s ilyenkor ott, hol bőven van fogoly: a fia-fogyoknak valóságos ostarává válik; emellett a költésidőben kérlelhetetlen üldözője a fiatal pacsirták-, vadkacsák- és általában a vízivad-félék kicsinyeinek és különösen a fiatal szárcsákat vadássza nagy előszere-ttel és sikerrel. Az öreg szárcsákkal szemben azonban ritkán van jó esélye, mert ezek — szemrekapva őt — idejekorán a mélyebb vizekre menekülnek s alábukva mentik magukat. Rendes életfolyamata közben legszivesebben békák, kigyók, rovarok (főleg sáskák) és egerekre vadászik, mert ezekhez könnyebben hozzájuthat. Oly években, midőn az egerfélék, gözüik és ilyesmik különösen nagy számban tűnnek fel, a hejjők is nagyobb számmal találhatóak és csoportokban kóborolnak vidékről-vidékre, megszámlálhatlan sokaságát pusztítva el a mezőgazdaság eme legveszedelmesebb elleneinek. — Különben pedig a hejjő kártékonyosságát illetőleg, bünlajtsromához tartozik még fészekfosztogató tulajdonsága is — és különösen a földön fészkelő madarak s kivá-

lóan az apróbb szárnyas vadfélék tojásaira, majd fiókáira nézve veszedelmes; emellett hirhedt baromfi-tolvaj és főképp a kis libák átka, melyekre különösen akkor veszedelmes, midőn fiai vannak; ekkor rendes jelenség a libalegelőkön és ugyancsak dolgot ad a pásztoroknak. — Mint említém, fiai érdekében sokkal serényebben lát préda után, mint egyébkor s néha turbuzgóságával életét is veszélyezteti. Ugyanis gyakran megtámad oly állatokat is, amely nálánál sokkal erősebbek, védelemképesek, minők a vén nyulak és tyukok, melyeket természetesen nem is győzhet le — és nem egy hejjő lakol meg ilyenén vakmerőségeért. Így megesik például, hogy a tyukudvarban valamely nagy, erős tyukba akaszkodva bele, azzal nem bír s rendszeren a szemes kakas, meg a nagy spektákulumra összeseregülő baromfiak által vagdaltatik agyon. — Megesik az is, hogy a megtámadott tyuk — hátán a csapkodó kányával — egyenesen a nyitott félszerbe, vagy istállóba rohan, hol megint csak a figyelmessé lett baromfiak adják meg a szemtelen zsványának az utolsó kenetet. — Baromfi-rabló tulajdonsága folytán oly jól ismerik a falusi gyerekek, — no meg a kotlós-tyukok, — hogy akár egy könyvmoly szobatudós se jobban. Még csak távoli kis pontnak látszik a levegőben, a kotló máris

Szürkefeji hejjő a felső, a fehérfeji az alsó.

megismeri és szárnyai alá gyűjtve csibéit, aggodalmasan pislog a lassan közeledő, azonban folyton nagyobbodó kis pont felé; de megismeri a szemes gazdasszony is, ki nem is késik hangzatos szavakkal protestálni az „ebadta kurhéja“ rabló szándéka ellen s ugyancsak szórja az átkot a „cudar férgire“... Hanem ennek nem mindig van foganatja, mert gyakran a legbuzgóbb kézzel-lábbal való protestáció dacára is, fölmarkolja a csirkét, vagy kis libát a zsvány hejő! Jaj aztán az olyan baromfiudvarnak, ahová egyszer odakap, mivel épügy, mint a nagykaralyka, ellát oda naponként, még pedig oly pontossággal, percre, ugyanazon időben, hogy e tulajdonsága miatt — mint néhai jeles madarászunk: L á z á r K á l m á n gróf tréfásan megjegyezte valahol: „inkább beillenék némely kis város toronyórája igazgatójának, mint a harangozó“.

Ott, hol stiklijei miatt lövésekkel szokták fogadni, vigyázóbb lesz és kémszemléit a magasból teszi, messze fönt keringvén a baromfias udvarok és libaeldorádok felett; ha aztán kelőleg meggyőződött, hogy sem a kerítés mellől, sem a gyepű árkából nincs retorzió tervezve ellene, aláereszkedik s a tőle legközelebb tanyázó apró jószágra mint a villám, lecsap*), csőrébe fogja s erősen kiterjesztett szárnyakkal emelkedik vele a magasba s miközben lassan tovahuz, erősen vagdalja, koppasztja már ott fenn, az időközben karmai közé kapott, végvergődésben lévő áldozatát, hogy csakugy repked szegénynek a tolla.

A hejő, mint meglehetősen lusta, kényelmes természetű állat, nem igen korán lát hozzá a napi tevékenység munkájához. Már a vadkaesák régen tavat cseréltek, mikor eszébe jut a cselekvés. Egymásután ébrednek s röppennek fel, mindegyik a maga fájáról, melyen hálni szokott — s mennek világgá; hanem előbb bucsuzóul, néhányszor körülrepkedik szokott „kerek erdejöket“ s csak azután emelkednek föl, föl a beláthatlan kék ürbe, hol széjjel oszlanak a térségek felett s nagy köröket vonva, egyenként bolyonganak. — Rendes tartózkodási helyükről portyázni messzire eljárnak és naponta nagy területet kóborolnak be. Legjobban szeret azonban a f e h é r f e j ü faj lekaszált rétek és tarlók felett lebegve vadászni, mint a kabák; de vadászatai alkalmával magasabban jár, mint azok, körülbelül 100—150 lábnyira a föld színe felett. — Hallatlan, mily rendkívüli távolságokról képes megsejteni, meglátni a földön ülő prédát, legyen az gyík, egér vagy más egyéb kis állat — és tényleg, látóképes-

*) Bármily gyorsan csapjon is le a hejő, de a végső pillanatban oly ügyesen tudja magát visszatartani, illetőleg esési súlyát a kellő minimumra redukálni, hogy csak ritka esetben ütődik meg a földben.

sége olyannyira ki van fejlődve, hogy az szinte a csodával határos; de van is aztán haszna a vadászatnál. Igen sokszor, csakis egyes-egyedül kitünő szemének köszönheti, hogy üres gyomorral nem marad. — A térek feletti jártában-keltében gyakran leszáll s tovasétálva szedegeti fel a csigákat, szöcskéket s mindenféle rovarot. „Ősszel, mint a varjak szokták, szívesen követi illő távolban a szántogató parasztot, a fölborult barázdákból szorgalmasan szedegetve a cserebogár pajorjait és a földi gilisztákat^(*). Fiai felnevelése után fajrokonaival (néha a másik fajjal összekeveredtetten) kis társaságokban gyűlve, barangol szanaszét. Ilyenkor gyakran láthatni őket a tarlókon és szántásokon egerészni. Egérvész idején táplálékukat majdnem kizárólag eger képezi, ősszel is inkább a káros rágeszálók után vetik magukat. Azok a példányok azonban, amelyek kedvező idővel nálunk televe hirtelen beálló hideg által lepetnek meg, igen veszélyesek lehetnek a baromfi udvarokra, mivel az éhség vállalkozókká és merészekké teszi őket.

Érdemes feljegyezni hejjiökről, hogy a gyengébb orvmadarraktól a prédát valósággal elerőszakolják; addig üzik-hajtják ugyanis őket, néha rájuk is csapdosva, míg azok az erőszakoskodást megunva, zsákmányukat el nem vetik. Azonban a galambász-sólymot és sasokat nem igen merik nyiltan megtámadni, hanem szemérmetlen lazarónik gyanánt mindaddig kísérgetik őket, míg csak azok meg nem unva tolakodásukat, át nem engedik prédájokat a lebecsült kompániának. Ugyanezt a stiklit gyakorolják a kányák (Buteo) társaságában is néha, az erősebb sólymokkal szemben. Rendesen aztán a préda felett összevesznek a szövetségeseik, mely alkalommal rendesen a kányáknál gyengébb és sokkal erélytelenebb hejjiök huzzák a rövidebbet. Néha a sűrkefejű faj nemcsak, hogy követi a zsákmánnyal towarepülő galambász sólymot, hanem a szó betűszerinti értelmében fönn a légtérben utját állja, amennyiben nem utána röpköd, hanem megkerülni igyekszik. Egyébiránt semmiféle orvmadarat sem láttam, hogy rátámadt volna a prédáját elerőszakolni akaró hejjiökre. A bibic, mely pedig félelem nélkül, seregkebe veszi üldözőbe még a sasokat is, sőt egymagában is neki támad a sasnak: a hejjiöt óvakodik megtámadni, sőt közeledtével szavát se igen meri hallatni.

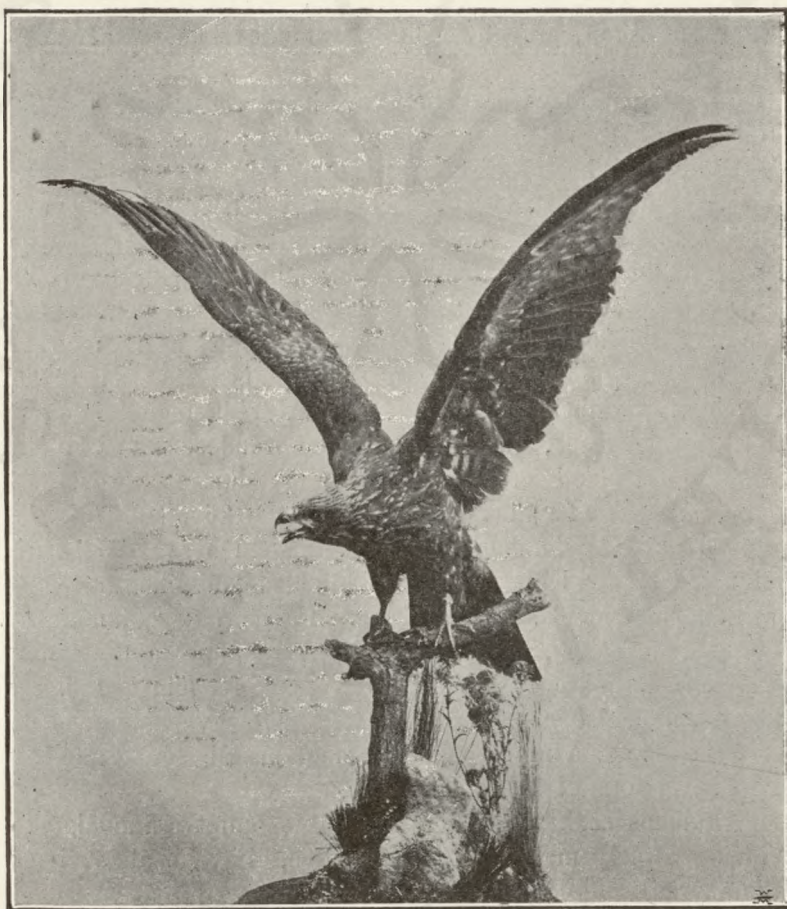
Általános szokása a hejji-fajoknak — mint a kányáknak — a vidék valamely magasabb pontján ülve, figyelő állásból lesni zsákmányra.

A két, valódilag hazai, nálunk költő faj bünei rovására

^{*)} Ezt Lázár Kálmán gróf állítja, hanem erős hit kell hozzá!

irandó, a halgazdaságra nézve való nagy kártékonyságuk, ami főleg a halak ivási idejében válik legszembetűnőbbé, mikor ugyanis az u. n. „lusta-hal“ (ivóhal) még a gyakorlatlan fiókzsiványok által is igen könnyen megkaparítható zsákmányul kínálkozik. — Hanem tegyünk itt egy kis kitérést, általában a halfogó ragadozók halászkodási működésére fordítva egy pillanatra tekintetünket.

Május végefelé — illetőleg többnyire júniusban, a fiatal „halsas“ nemzedék (ahogy a halászok összefoglalva, az összes halragadozó-madarakat nevezik), már a vizekre kerül a halfogás mesterségében való kioktatás végett, ami hónapokon át folyik (és nem mindennapi látványt nyújt!), amennyiben a tudatlan, tanulatlan siheder népnek hosszadalmas gyakorlatozásra van szüksége, míg a kellő jártasságot és kivált a kapási képessé-

Déli hejő.

get kellő mérvben elsajátíthatják — és ez így van nemcsak a hejjőknél, hanem a rétisas-, sőt még a legbiztosabb szemmértékű élő villámnál: a halvágónál is. Mert hányszor odapuffan hiába a fiatal halvágó, míg egy-egy halat kitud emelni a habok közül! — éppúgy a rétisasok és hejjők fiatal egyedei is; hanem a sok sikertelen próbálgatás dacára sem csökken buzgóságuk, sőt erélyük, bátorságuk fokról-fokra növekszik és szinte a vakmerőségig fokozódik, minek aztán — mint már egy ízben említettem volt, — néha rossz következménye szokott lenni, amennyiben a nagy merszszel nem állván arányba képességeik (fogásban való gyakorlottságuk), áldozatul esnek vakmerőségüknek, t. i. az erősebb halak a víz alá rántják őket s elpusztulnak.

A halvágóknál az ilyesmi gyakran előfordul, de megesik az ügyetlen hejjő- és rétisas-fiókokkal is. A halpiacon, régebben, gyakran találtak orvmadár-karmokat s lábreszeket nagy halak hátában. Egyébiránt a befulladások részben annak is tulajdoníthatók, hogy a halragadozók a kritikus pillanatban képtelenek elbocsájtani zsákmányukat, amennyiben az ösztönszerű görcsös szorításból ujjait a hirtelen jött gondolattal kapcsolatban szétnyitni képtelenek; ekkor aztán vagy lerántja őket a hal, vagy pedig ha nincsen ehez elég ereje a hálnak és a kritikus helyzetbe jutott madár se bírja kiemelni a vízből: kezdődik egy érdekes halálküzdelem, míg vagy a parthoz jutnak, mely esetben természetesen a madár teljes győzelmével végződik a sajátságos páros viaskodás s a hal zsákmányul esik, vagy pedig végre képes lesz karmait kikapcsolni a ragadozó s zsákmányát elhagyja.

Hejjő-fajaink közül különösen a szürkefejű tűnik ki halrabló tulajdonsága által, mely madárnak különben rossz meggyőződés vagy hiányos megfigyelés alapján sok halászati szakértő oly kevés jelentőséget tulajdonít a halászat szempontjából. Pedig az újabb és tüzetesebb megfigyelések révén immár mindinkább nyilvánvalóbbá lesz, hogy ez a faj a hejjőnek korántsem quási halász, hanem igenis, valódi hivatásos halrabló és fő tápláléka csakis a hal, nem pedig a szobatudósok tücskei-bogarai. És nevezetes, hogy szervezete is át kezd alakulni ez újabban felvett életmódhoz; így csüdjének gatyáját, mely legtöbb nembelinél, sőt a rétيسانál is a csüdek felét borítja: elvesztette, illetve nála csak a csuklóig ér az, a további hosszúság alkalmatlan függelék lévén a gyakori vízbemártásnál; karmai is nagyobb szabásuak, élesebbek, habár még nem is oly tökéletesen kiképezett véd- és támadó fegyvert képeznek, mint a halvágónak a hal megragadására oly bravouros formában kialakult karmai. Ehhez járul még a markolás biztonságát elősegítő

érdesezés ujjainak alsó részén, miben némileg szintén a halvá g ó lábkonstrukciójához közelit.

Régebben, amidőn az erdős környékü halasvizek nem mentek oly ritkaság számba, mint most, a szürkefejü hejjő is szélesebb körü elterjedéssel birt nálunk; manapság azonban csak a nagyobb folyók menténi, életviszonyainak legmegfelelőbb helyeken fordul elő, leggyakoribb azonban a dunavidékeken, különösen az Al-Dunánál*) s tényleg, inkább is a folyók halirtóihoz tartozik; áradások alkalmával azonban a tavakra, tócsákra jár ki halszerzés végett, mert az áradásos, zavaros víz nem eleme; csak a tiszta vizeket kedveli, amelyekben a felszínre került hal képe jól láthatólag ötlük az ő hejjő szemébe.

Ahol kevés a hal, nincs mit tartani tőle a halásznak; ellenben a halgazdag vizeknek állandó látogatója lesz és sok kárt tesz, ha idejében meg nem lakoltatják, vagy elüzni nem sikerül a halasvizek tájáról, ami roppant szentelen természete miatt éppen nem könnyü feladat; vízáradás esetében azonban — mint már említettem volt — rögtön helyet, vagy halászterületet változtat, mert csak tiszta vizet szeret; épp azért a hegyi folyócskákra is lejár, csak sok legyen a hal bennök. — Midőn halászik, nagyon leadja magát a levegőből, valószínűleg mert távolabbról képtelen biztosan s kellő gyorsasággal sujtani; rövid távolságról azonban elég ügyesen „vág“ — s ha kapóra jön valami, abban a pillanatban odacsap s már markol is. Hanem a hasánál tovább sohasem merül a vízbe (legalább a kitanult öreg hejjő nem), mert oly nagy, erős halakat nem támad meg — tekintve a még ostoba fiatalok „incselkedései“-től, — melyek őt önkéntelen fürdésre kényszerithetnék — s egyrészt azért is fogdos tán oly halakat, melyek a víz színét könnyü kapásnyira, vagyis igen megközelitik, minők a szélhajtó kűsz, kárász s egyes keszegfajok stb. szóval a víz színén uszkálni szerető halak, de amelyek arasztosnál nem nagyobbak; azonban hurcol nagyobbakat is olykor s az ilyeneket mindig a fejőknél fogva viszi karmai között; ellenben a kisebb halakat marokra is veszi, de szintén lógatja is. — Halászati módja a rétisaséhoz hasonlít, de — mint már emlitém — nem bukik a víz alá, csak a lábát mártja be, mikor odarug a halhoz s aztán kimarkolja az evickelő prédát és biztos helyre viszi.

Meglepő látvány az, midőn a lecsüngő halprédával napnak repül s a napsugarak játéka gyönyörű csillogást s remek szín-

*) Az északkeleti feltöld folyómellékeinek igen közönséges nyári madara.

játékot idéz elő a nedves haltesten, mely a madárral együtt szinte gyémántként ragyog.

Hogy milyen kártékony ez a faj a halgazdaságra nézve, annak illusztrálása okából még megjegyzem, hogy mindazon kisebb vízterületeken, melyeken rendszeren halászni szokott, rövid idő múlva már meglepő halfogyatkozás észlelhető. Általában ez a faj minden tekintetben sokkal kártékonyabb ragadozó, mint a fehérfejű rokona; képességei is kifejtettebbek, de azért époly hitvány, élősi állat, mint amaz.

A nálunk előforduló hejjőfajokat ujabban egy nembbe szokták beállítani; azonban az erős morfológiai különbségeket és a faji sajátságoknak szintén sok tekintetben való eltérő voltát véve tekintetbe: részéről a Kaup-féle („Class. Säug. v. Vög.“ p. 115. 1844.) *Hydroctina* genust visszaállítandónak tartom.

Gen. I. MILVUS, Cuv.

A test nyulánk; a fej aránylag kicsiny és kisszemű; a fejet és nyakat gyenge, kissé laza, hosszukás s igen keskeny és igen hegyes tollak fődik; a fej-, homlok- és álltollak majdnem szőrszerűek, illetve részben lefoszlott s szőrszerűen megnyult gerincűek; a felsőnyak- és hát-

tollak szélesek s hegyes ékbefutók, különben pedig a testet általában hosszas, keskeny tollak fődik; a csőr töben egyenes, kampója nem igen merőleges hajlásu, erős hegygyel; a viaszbőr rövid, kissé duzzadt, oldalt (a tövében) egész az orrlyukakig hatoló gyapjas tollfedéssel, illetve gyér szőrözettel; az orrlyukak ferdék, majdnem keresztben fekvők, hosszas gömbölyűek (illetve kissé összenyomott tojásdad alakúak); a szájmetset a szem alá terjed; a lábak feltűnően rövidek, nem igen erős csüdekkal, melyek hátul csupaszok, elől pedig félig, vagy majdnem $\frac{3}{4}$ részben tollazottak, a combokon hosszú gatyával; a lábujjak rövidek, aránylag gyenge, kevésbé hajlított karmokkal; az ujjak s a csüd nagy pajzsokkal borítvák; a szárnyak igen hosszuk, hegyesek s inkább keskenyek, nyugasztott helyzetben kb. a fark villája kezdetéig érnek; a fark rendkívül hosszú és igen erősen villázott, mint a fecskénél (a villa 8, 10,5, egész 12 cm. mély).

Hazánkban csak egy fajjal szerepel:

1. *A fehérfejű (v. villás) hejő* (*Milvus milvus*, Linn.; *Milvus regalis*, P all.) — *Faji jegyei*: A 4-ik lebel a leghosszabb, ennek és a 3-iknak csuca egymáshoz igen közel áll; az első rövidebb mint a 6-ik, a 2-ik mint az 5-ik, a 3-ik (valamivel) mint a 4-ik s az 5-ik mint a 3-ik.

Az 1—5 lebel belfoszlánya kimetszett, a 2—5-ik külfoszlánya beöblösődéssel keskenyült; a 6-iknak nincs beöblösődése, csak a vége felé kissé keskenyebb s zászlócsuca ferdén bemetszett; a 7-ik külfoszlánya egyenlő széles — s ugyanez, valamint a 9 és 10-ik közvetlen a csucsán kissé ferdén elmetstett.

Az öreg him leírása: A csőr és viaszbőr viaszszárga; a szem ezüstszürke, illetve sárgás; a fej fehérszürke, minden egyes toll finom fekete karccal; a pofa és fültáj világosabb, igen finom (hajszálszerű) karcokkal; a torok fehér, az egyes tollak halvány gerincfoltokkal; a nyaktörzs és hát sötétbarna alapszinü, minden egyes toll többé-kevésbé széles rozsdaveres szegéssel; a begy, mell, has, testoldalak és combok élénk rozsdaveres alapszinüek, a begyen és mellen keskenyebb, alább és a testoldalakon szélesebb és hosszabb hegyes (lándzsaszerű) sötétbarna hosszfoltokkal; a foltok a begyen, illetve a nyaktőben fehérrel szegélyezettek; a combok fedőtollai hosszú és igen keskeny gerincarcokkal. Az egész felrész (kiterjesztett szárnyakkal) a barna és sötétbarna szín különféle fázisait mutatja. A vállak (illetve a szárnytő tollai) részint élénk rozsdaveresek, részint halványsárga színek elegye által uralt, minden egyes toll széles, ékbefutó sötétbarna gerincfolttal; a nagy vállfedők világos, illetve erősen fakó (némileg sárgás és részben fehéres) körszegéssel. A nagyvezők (1-től 5-ig) alul-felül fekete végüek; a továbbiak (a 6-tól 10-ig) fölül szürkés fakóbarnák, belfoszlányukon sötétbarna keresztcsikokkal; a 11-ik lebeltől kezdve a többi evező külfelől gesztenyebarna, sötét (majdnem fekete) keresztcsávokkal; belfoszlányuk világosabb. Az 1-től 10-ig való evezők foszlánya alól nagyjából fehér, miáltal az elsőrendű evezőkön egy nagy fehér folt (tükör) képződik. A 11-től kezdve végig az evezők alól szürkésbarnák, keskeny, sötétbarna-szürke keresztcsávokkal. A farktő és a kiterjesztett fark fölül elmosódott rozsdaszínü, alól fehéres. A farktollakon legfeljebb csak elmosódott haránt sávok látszanak.

A nőstény pár hüvelykel hosszabb, erősebb; a háta

egyszínű barna; feje erősebben van rozsdaszínnel melirozva és mellén is több a világos (leginkább fehér) szín. Az igen öreg him feje feltűnően fehéres; a fiatalok homloka és hátsó nyakrésze sárgásfehér, rozsdaveressel foltozva. Általában a fiatalok minden tekintetben világosabb színezetűek, nagyon fehéredő kültekintetűek; és ezeknél a fehér szín a pofán és torkon is igen kirívóan tűnik elő. A nőstény hátán hiányzanak a fehér szegélyek.

Méretek: Hossza kb. 60, 65, 68 vagy 72 cm.; röptereje 1.40, 1.43, 1.50 mt.; szárnyhossza 50—52 cm.; farkhossza 35, 34.5, 38 cm. Méreteik általában ingadozóak.

Földrajzi elterjedése: Sharpe szerint egész Európa (Izland kivételével). Az északi tájakon rendes vonuló, Dél-Európában ellenben állandó madár. Azonfelül előfordul még, de csak téli tartózkodás végett, Északnyugoti Afrikában, Canari és Cap-Verd szigeteken, Kis-Ázsiában és Palesztinában. Hazánkban mindenütt előfordul, de csak egyes vidékeken gyakori; különben pedig sehol sem közönséges; még leggyakoribb Alföldünk homoktalaju vidékein, így a Hajduságban (különösen Debrecen környékén) nem ritka, továbbá Szabolcs megye némely részében sem; Békésben már jóval gyérebb, valamint Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun megyében (Budapest környékén fészkel). Csongrádban nem igen lehet találkozni vele, Jász-Nagy-Kun-Szolnok megyében már inkább, valamint Zala-, Somogy és Vas megyékben (különösen Szigetvár környékén). Honunk többi részein leginkább a vándorlás ideje alatt tűnik föl, néha apró csoportokban. A vonulás ideje alatt egyes egyének hegyes vidékeket is megérintenek, sőt Magyarország délkeleti hegységeiben, kivált Erdélyben, gyakori madár. Költözők ugyan, de az enyhébb teleket nálunk tölti; különben is — bár decemberig marad — februárban már érkezni kezd.

Sikságokat, mocsáros vidékeket kedvelvén inkább, telepedésre is ily vidékeket választ magának, kivált ahol a halászkozásra alkalmas vizek (folyók) vannak. Különösen kedvenc helyei az olyanok, melyeken csak itt-ott van kisebb erdő, facsoportok vagy homokostalaju aljerdő, elegyítve magasabb fákkal. Különösen falvak közelében szokott telepedni, honnan egészen a falu alá, sőt a faluba is belátogat élelem végett. A nagy erdőterületeket nem kedveli, inkább csak a rónás, lapályos vidéket, mert vadászati térkörtekintetében a kaszálók és mezőségekre szorítkozik. Különösen szeret ott, hol összefüggés nélküli erdőcsoportok közelében nagy terjedelmű legelők — főleg libalegelők — vannak.

Fészkelése: Leginkább magánosan álló magas fákon, erdei tisztások, főleg pedig oly legelők, mezőségek és folyók közelé-

ben, amelyek a falvakhoz közel esnek, de kis terjedelmű erdőkben is fészkel. Áprilisban párzik s e hó végével már tojáshoz lát. Fészke száraz ágakból van építve és nagy formájú; külseje valami agyag-félével van körültapasztva, ami más orvmadárnál nem fordul elő. A bélelményt állatször, moha, szalma, papiros és rongydarabok képezik, melyek összevéve kiálthatlan büzt terjesztenek. Néha kányák és karalykák elhagyott fészkében is költ; igen alkalmas helyen egymás közelében több pár is fészkel. Tojásainak száma rendszeren két darab; 3 ritkábban van, 4 pedig csak igen ritka esetben. A tojások érdes, fénytelen héjuak és sárgás- vagy szürkésfehér alapszínűek, de ép oly gyakoriak a mész- vagy zöldesfehér színűek is, vörös- vagy rozsdavörös foltok- és egyenes vonalakkal. A tojások hossza 56–59, szélessége 43–46 cm.; csak a nőstény ül s a tojások 3 hét alatt fakadnak. A fiak aránylag sokáig maradnak a fészekben, általában a vonulás beálta előtt nem igen önállósulnak, sőt táplálásra szorulnak, miért is folyton az öregekkel csavarognak. Az uhugunyhónál igen gyakran egész családokat lövöldöztem le. — A fészken ülő hejjő folytonos éberséget fejt ki, azért az embert már messziről észreveszi s gyorsan elhagyja a fészket s a magasban kering.

Gen. II. HYDROCTINA, Kaup.

Teste nyulánk; feje kicsiny és kisszemű; fejét gyenge, kissé laza, igen keskeny és igen hegyes (kivált a homlokon és állon) majdnem szörszerűen idomult tollazat fedi; általában egész testét keskeny tollazat borítja; csőre viszonylag majdnem rövid, erős, söt aránylag vastag és tőből hajlott erősen horgas (majdnem meredélyes) kampót képez, mely alól a görbületnél kissé mélyebben kikerekített, miáltal a kampó különben is megnyúlt, elvékonyodó és igen hegyes véghorga hosszabb alakot nyer (meghaladja erősen az állat); a viaszbőr rövid, oldalról tekintve alól éles szög alakban végződik; a szájmetzés a szem alá (kb. a szemgolyó közepe alá) terjed; az orrlyukak nagyok, nyitlak, keresztben fekvők s meglehetősen szabályos ovális idomot képeznek (sálsruűek), de kissé összenyomottak; a lábak illetve a lábfej és az ujjak aránylag elég erősek, elől pajzszottak, hátul hálózottak; az ujjak izezetek; a csüdek rövidek, hátul fedetlenek, elől kb. $\frac{1}{3}$ -részben tollazottak; a karmok nem nagyok, söt a közép- és külsőujj karma határozottan gyenge (utóbbi igen gyenge); a szárnyak keskenyek, igen hosszúk és hegyesek, elérik a fark végét; a fark nagy, széles és elég hosszú, inkább kimetszettnek, mint villásnak mondható, a kimetszés mélysége kb. 2.5 (♂) egész 4 (♀) cm.

Hazánkban két fajta fordul elő u. m.:

1. A *szürkefejű (v. berki) hejő* (*Hydroctina korschun*, Gm.; *Milvus ater*, D a u d).

Összbenyomás: A csőr felső kávája minden korban szarufekete; az alsó fél sárga, fél fekete. A test uralkodó színe a majdnem egyivású (csak kissé szürkés) sötét-, részint pedig a feketebarna. A fej, nyak, áll világos; az általános színezet jó-részt a szürkés (halvány földszürke) benyomását teszi s igen keskeny (kopjahegyű) sötétbarna (vagy az alapszinnél sötétebb szürkés) gerincvonásokkal. A fark intenzíven mutatkozó szalagokkal; a két középső farktoll mindig több és rendszeresebb sávokkal jelelt, mint a többi. Különben az összes kormánytollak alapszíne a világosabb sötétbarna (röttes játékkal), enyhébb rozsdaveres vagy erősebben rött és (ritkán) feketebarna közt változik.

A vezértollak skálája: A 4-ik lebel a leghosszabb, de a 3-ik csak néhány milliméterrel rövidebb; az 1-ső rövidebb mint a 7-ik; a 2-ik hosszabb mint a 6-ik, a 3-ik mint az 5-ik, ezek majdnem egyenlők.

Az 1—5-ik a belső, a 2—5-ik a külső foszlányán is élesen kimetszett; a 6-ik külfelül inkább keskenyült, mint öblözött.

Leírása: Feje, nyaka és torka fakószürke (némi fehérrel, különösen a homlokon és állon), sötét szürkebarna, igen hegyes gerincvonásokkal, melyek a homlokon és fejtetőn finomabbak, majd alább mind szélesebbek és hosszabbak lesznek (a combokon karcszerűek). Begye és melle szürkés (piszkos) barna vagy vörösbarna, de kivételesen hamvasszürke (átmeneti alakok); hasa és combjai világosabb rozsdabarnák, úgy az alsó farkfedők, avagy pedig (utóbbiak) vörösek, néha szürkés fuvalommal és némi gyenge fekete fecskendezéssel. A begyen, mellen és testoldalakon a gerincfoltok aránylag nagyok, hosszabbak, de elkeskenyülnek s mind finomabbak lesznek. A begy foltjai szürkésfehérrel (halvány földbarnával) szegélyezvők. Felső teste majdnem egyöntetű kissé szürkés sötétbarna, az oldalak világos szélekkel; a felső szárnyfedők gyakran világos barnásszürkék, világos szélekkel; vezértollai és másodrendű evezői feketebarnák; a szárnyalj sötét szürkésbarna; a II-odrendű evezőkön 7—8 elmosódott szalag; a karok (alsó szárnyfedőtollak) némi rozsdaszínnel és gerincvonásokkal tarkásvák; a nagyvezők fényesek; a fark fölül többször világosabb (kissé röttszínben játszó) sötétbarna (ez a tipikus); a fark felső két, vagy három középső tolla valamivel világosabb színű és több szabálytalan alaku feketés keresztzalaggal bir,

mint a többi tollak, átlag 7—8-al; a feketés farkszalagok száma azonban 7, 8, 9, 10, egész 12. Nehezen olvashatók össze, mert szabálytalanok. A fark alsó fele szürkés (piszkos) barna és sok elmosódott keresztzalag látszik rajta. Szeme barnásszürke, felsőre fekete, alsóre felerészben fekete, felerészben (az áll körök körül) sárga; viaszbőre szintén sárga; lábai narancssárgák.

A fiatalok feje és alsó testrésze vörösbarna, az egyes tollak sötét gerincrajzzal és sárgás csucsfolttal. A köpeny sötétbarna, elmosódott színű szegélyekkel; a szárnyfedőtollak világos földszürkék, fekete sávok- és rozsdavörös szegélyekkel; a torok fakósárga.

Nagyság és méretek tekintetében a him és nőstény közt kevés különbség van, színezetre nézve is jórészt megegyeznek egymással. Egyébiránt színezetük kölcsönösen némi változásoknak van alávetve a rozsdavörös és sötétbarna szín variációi folytán, amennyiben hol az egyik, hol a másik szín különböző fázisai kerekednek felül s ehhez képest hol komorabb, hol ismét enyhébb benyomással hatnak a külem összességére.

Méretei: Hossza 55, 56,6, 58, 63, 64 cm., röpterje 1'36, 1'45 mt., szárnyhossza 44, 47, 48 cm., farkhossza 26, 29, 30 cm. Méretviszonyai rendkívül ingadozók.

Földrajzi elterjedése: Közép-Európa, a Mediterrán subregio és Közép-Ázsiának egyrésze; télen Dél-Afrika és Madagaskar (S h a r p e), de a legtöbb Európa déli tartományaiban telet.

Hazánkban sokkal gyakoribb ez előbbinél, s kevésbé a síkság, mint inkább a vizek közelébeni erdők lakója. Hegyes vidéken nem igen találni, ha csak mocsaras síksággal nem határos az, mert vadászati térkörét a rét és vizek melléke nyújtja, főleg a halas vizek. Március végén és áprilisban érkezik.

Fészkelése: Fészket magas erdei fákra rakja, kizárólag vizek közelében és mindig az erdők szélén. Nagy erdőkben nem fészkel, de falvak közelébeni erdőcskében sokszor találni fészket. Április végefeletől május első feléig tojik; fészke olyan, mint az előbbié és más madarak elhagyott fészkebe nem igen tojik. Tojásai kisebbek, mint az előbbié, szintén érdes felületűek, színük azonban rendszeren egyivásu sötétbarna, ritkábban fehér vagy zöldesfehér, de akkor is többnyire nagyobb sötétbarna foltokkal, vagy rozsdavörös karcokkal van megrakva. A tojások hossza 52—58, szélessége 42—45 m/m. Csak a nőstény ül s a tojások 3 hét alatt fakadnak. Tojásainak száma 3—4 darab. Az ülő nőstény a fészekből szinte kiriaszthatatlan.

2. *A déli hejő* (*Hydroctina aegyptius*, Gm.). Hiteles pél-

dány alapján ezt a fajt én mutattam ki először avifaunánkból. A Nemzeti Muzeumban is van egy fiatal példány, de ennek hitelességéhez alighanem szó fér, mert dr. Madarász nem említi faunastikai munkájában, — igaz, hogy az én példányomat sem említi és Chernel István se emlékezik meg róla madaras könyvében; de hát nálunk — sajna! — a személyes motivumokat nem szokás elválasztani még a tudomány érdekeitől sem . . .

Az én példányom, melynek alapján e fajnak hazánkban való előtordulását konstatáltam volt, jelenleg a keszthelyi gazdasági főiskola madárgyűjteményét disziti (lövetett Budapest közelében, a városligetben, 1897. szeptember 6-ikán).

Mielőtt irodalmilag foglalkoztam volna vele, nagy összehasonlító anyag alapján kétségtelen meggyőződést szereztem magamnak a déli formával való ugyanazonosságáról, összehasonlítva József főherceg sajátkezüleg elejtett példányaival is, de dr. Madarász Gyula Nemzeti Muzeum-i példányával is, melyet ő a „természetrzai füzetek“ben ugyancsak hazai származású (?) „egyptomi kánya“ gyanánt mutatott be s melytől az én példányom miben sem különbözik. Tehát hogy én tévednék, az teljesen kivan zárva.

Ezeknek előrebocsajtása után megjegyzem, hogy a déli hejjő fiatal példányai csak élénkebb és számosabb szintarkázataik s világosabb tolcsucsfoltjaik folytán különböznek a sűrkefejú hejjő nőtény ivaru fiataljaitól s kizárólagos karakterbélyegük pedig az, hogy míg a *Hydroctina korschun* nagy evezői színes csucsszegéllyel még kivételesen sem birnak, addig a déli formánál *a nagy evezők mindig keskeny, fakó csucsszegéllyel vannak ellátva* (a II-od rendű evezők nagyobb csucsfolttal birnak). Ez a karakterbélyeg az én kérdéses hejjőpéldányomnál is konstatálható. Minden más tekintetben a déli hejjő az előbbi fajjal tökéletesen megegyezik; csőre azonban idősebb korában megsárgul. Megjegyzem, hogy a déli hejjő idősebb egyedeinek elsőrendű evezőin csucsfoltot vagy szegélyt már nem találni; e bélyeg helyébe a sárga csőr lép, mi a vénség jegye; míg az előbbi a fiatalság korjegye.

Egyébiránt ami a sűrkefejú és a déli hejjő közt létező alaktani különbségeket illeti, az a következő:

A déli hejjőnél:

- a) A fej nagyobb, a testhez mérten aránylagosabb, söt erős; a fejtető lapos;
- b) A fej és nyak tompa csucsban végződő rövid (majdnem pikkelyszerű), igen sűrű, jól lapuló (és nem laza) tolla-

- zattal van borítva. Ilyen tompacsucsban végződő, ugyszólván apró tollak borítják a nyakat és hátat is ;
- c) A nyak, hát s felső szárnyfedők rövid, sűrű (részben szinte pikkelyszerű), tompa csucsban végződő tollakkal borítvák ;
 - d) Az 1-ső lebel belső kimetszése nem buvik ki a szárnyfedőtollak alól ;
 - e) Külső ujja csak kevéssel hosszabb a mellsónél ;
 - f) Közép-ujja sokkal hosszabb, mint a csüd fedetlen része ;
 - g) A combokon nincsenek csüngő hosszú tollak ;
 - h) A karmok tompák, erősebbek ;
 - i) Másod- és harmadrendű szárnyfedők aprók ;
 - j) A farkszalagok sötétebbek s a kiterjesztett farkon rendes keresztzalagokat képeznek ;
 - k) Farka kiterjesztve majdnem egyenesen elmetsett formát mutat ;
 - l) Másodrendű evezői sötétebb alapszínűek ; szalag kevesebb, szélesebb ;

A H. k o r s c h u n n á l minden ellenkezőleg áll (persze fiatal példányokról van szó).

Földrajzi elterjedése: Előfordulása ki van mutatva Európából a Balkán félszigetről, Dalmáciából, Görögországból ; különben tulajdonképpen afrikai alak. Északkeleti Afrikában a leggyakoribb és ugyszólván jellemző madara a Nilusi tartományok és a vöröstenger vidékének.

A Balkánon gyakran találkoztam vele. A hejőcsapatok közt mindig van egy-kettő s élénk a gyanum, hogy a H. k o r s c h u n n a l fajilag össze is keveredik s talán az ilyen házasságából származók tévedhetnek el hozzánk is ?

VI.

A halászsas-félék.

(Haliaetinae).

A halászsasok számos nemre oszlanak s a legkülönbözőbb formákat egyesítik csoportjukban, melyek semmi körülmények közt sem sorozhatók a tulajdonképpeni, vagyis a végig gatyás csüdű sasok közé, melyektől nemcsak életszokásaik, hanem főleg alaktani tekintetben szembetűnőleg különböznek, s nagyjában a keselyűkhöz mutatnak hasonlóságokat ; szóval tulajdonképpen nem

sasok, hanem a sasok (respective: hejők) és keselyük közt középen álló helyzetet látszanak elfoglalni s külön csoportot követelnek maguknak a rendszerben.

Nálunk csak egy faj fordul elő; de ennél a fajnál is már felfedezhetjük az erős analógiát a keselyükkel. Csőre és orrlyukai ugyanis erősen keselyűszerűek, a testét fedő széles és hosszú tollak is a keselyűre emlékeztetnek, ehhez járul a feltűnően keselyűszerűen kis szem, valamint ékalaku csutak farka is, mely sohasem szalagos mustrázatu, mint a sasoknál, hanem inkább az egyivásu keselyűfarokra emlékeztet — és teste is nagy, szikár, lomha forma, mint a keselyüké. Különben csüde is csak félig tollas, félig pedig meztelen s már csak ezért sem lehet a valódi sasok közé beállítani.

Ez a nálunk előforduló faj, vagyis az u. n. rétisas (*Haliaëtus albicilla*): egyike a legkártékonyabb orvmadarainknak, mely nemcsak a régi vízpusztákban, midőn a medrétől messzire elkalandozó Tisza és Duna hullámai ringó náderdős vizországgá alakították által nagy darab földjét a „szőke“ folyók tájainak, hanem ma is még a leggyakoribb sasfaja a délibábos, kutágasos magyar pusztákban s a még megmaradt vizililiomos fekete vizek poetikus világának. Ez a mi legmagyarább sasmadarunk és a leghűségesebb is egyszersmind az ősi bölcsőhöz, habár itt-ott hazát cserélt s egyre jobban tűnezik is már a nemes kócsagmadárral együtt; de őt csak a magyar bércekig viszi a szárnya, talán, hogy kedvére belenézhesse magát éles saszemével abba a kéklő derengésbe, mely a magyar rónák felett teregeti szét lomha szárnyát s lepi azt a sok kifakult, kisorvadttájat, melyről a lefutott vízzel, eltűnt madárellettel, fölégetett nádasok hamvaival elpusztult a természetnek az a lélekreható igézetes káprázata is, melynek lebilincselő hangulata egy isteni poézisba olvadottan hatott a vadász szivekre, leigázta, megigézte a lelkét halásznak, vadásznak és sasmadárnak egyaránt. Igen, bizonynyal annak a sasmadárnak is, amely oly magasban bontogatja a szárnyát ma már a magyar rónák felett, mintha meg sem ismerné az arcukat cserélt földség szomszédos tájait többé. Idegenebb, egyre idegenebb tőlünk! Az a sok üres sasfészek ott a dunai szigeteken, arról ad hirt. Maholnap csak a halászok, vadászok regéje szól róla; mert elsodorja a kultúra pusztító lehetete őtet is, mint ahogy eltűnt az indián a sápadt arc elől őshonából... Pedig micsoda fejedelmi madár ez és milyen kívánatos vadja még a mai kor vadászainak! Bársony István, az én kedves vadászköltő barátom egész elragadtatással ír róla. Még a repülésében is tud költőit találni, olyat, ami megörökítésre

méltó: „A mérhetetlen égen annyi felhő nincs, amekkora a tenyerem. Az örök kékség mozdulatlan; nem reszket benne a levegő, mint nyáron. Tavasz ölelgeti a földet. Egy pacsirta emelkedik ki a vetésből s messzire csengő énekszóval indul a zöld mezők hazájáról fel a kék mezőre. Utána nézek. S ime, magasan, sokkal magasabban a síkság dalnokánál, mégis mintha usznék egy kis felhő. Egy sötét ködfolt, amely nem futja meg az eget egyenesen, hanem csöndes nyugalommal kanyarodik-kanyarodik rajta, csigavonalban, megállás nélkül, fáradhatlanul. A sötét foltra rátűz a nap s fényes fehérséget ragyogtat egyik oldalán. Jó szemmel látni, hogyan legyezősödik ki az a fehérség szélesen, kényesen. A kicsi felhő odafent egy fehér farku sas Egy haliaetus albicilla. A magyar puszták legnagyobb szárnyas ragadozója, azok közül, amelyeknek itt van hazájuk, költőhelyük nálunk... Az „albicilla“, a nagy halászsas uszik, egyre uszik. Alatta ezer ölnyi mélység; fölötte élettelen, kiszámíthatatlan üresség. Ahol ő van, ott egy parányi lényecske sincs már az élők közül; ott most egyesegyedül ő vesz lélegzetet. Ahonnan ő lenéz, onnan csikos szőnyeggé folynék össze a mi szemünknek a föld felülete. Lenne egy sáv zöld, egy sáv barna, egy-egy ezüst himzéses csillag közte: a vetés, a szántás, az elszórt apró vizek a lapályon... Széles köröket ír le az albicilla. Pedig ugylátszik, meg sem mozdul a szárnya; egy tolla sem lebben. Távcsovemmel követem felséges utján s akkor tisztán látom kifeszített evezőit. Ugy terjeszkedik a szárnya vége, mintha minden szál tollára külön támaszkodnék. Parányi rándulást érez a szemem néha a tollakon; ha még az sem volna, gépnek kellene hinnem az óriás madarat. — Valahára!.. Ebben a percben lendült egyet hatalmas szárnya. Attól mintha a szél vinné arrább, úgy rohan bele a nagyszerű semmibe. Fejét nekiszégezi a mélységnek; karmai behúzódnak, eltűntek: még távcsővel sem látni ebből az irdatlan messzeségből“.

Ez a hü képe a rétisasnak, mikor megjelenik a puszták felett. Különbözik a kevésbé ideális hajlamu puszkaforgatók aligha lelkesednek annyira e madárért, mint Bá r s o n y barátommal együtt én magam is, mert bizony zsvány ő, még pedig a legveszedelmesebbek közül való a többi „felhőket szegő légi hatalmasságok“ közül, melyet vadállományunk érdekében minden kitelhető módon pusztitanunk kell, mert a folyamok közelében elterülő nagy erdőségek, tavak és kiterjedtebb sárrétek, lápok egyik legkártékonyabb szárnyas banditája. Még szerencse, hogy tartózkodási helyeit nem a legkultiváltabb vidékeken szokta választani s egyáltalában ma már mind szűkebb körre szorul az

a tartózkodási terület, melyet még elfoglal. Hanem egyesek nagyon elesatangolnak, kivált telente — és sok vadorzó sas is kerül e sokoldaldalu ragadozási képességgel felruházott kártékony fajzat egyedei közül, sőt állítólag e sas fiatal példányai valóságos tanulmányutakat tesznek a világban s csak hosszú évek elteltével térnek vissza családi tüzhely alapítása végett: mikor már „aranyos a csőrük“ nekik s fehér hermelint tereget a fejükre, farkukra az öreg idő fakító fuvalma.

A rétsas feje.

A rétsas, ahol csak megjelenik, kártesz vadásznak, halásznak egyaránt. Télen át tavaszig leginkább a nyulakat, a gyöngébb őzgidákat, foglyot, kacsát, libát s alkalmilag a fajokokat is üldözi (mert hegyes vidékre is elkószálnak egyes egyedei), sőt állítólag tavasszal a gyöngé bárányt is elragadja, ha az a nyájtól elmaradva, véletlenül utjába kerül. Tavasszal kétségkívül a nyulakban tesz legtöbb kárt és főképp a nyulak első fiadzására veszedelmes, de mint a vadászok állítják, a párnapos ellésű szarvasborjat is megtámadja, ha véletlenségből alkalma van rá, vagyis ha a sűrűn kívül kaphatja a gyöngé állatot. Nyaranta halak és viziszárnyasok (legkivált szárcsák) képezik zákmányát, de a darut, sőt a gólyát is leüti. Költési idejében a legkeresettebb vadja leginkább a szárcsa. A vadludak és kacsákkal néha nagy hajszákat rendez és vad szágul-

dásaival — kivált őszi madárcsoportosulásakor — a tavak egész vadállományát a levegőbe robbantja s üzi-hajtja maga előtt a teméntelen vadat, mintha megvadult ördög bujt volna beléje. A halakban is, minthogy leginkább a nagyobb példányokat fogdossa, sok kárt okoz. Midőn halra vadászik, sirály módjára lassúdad, kimért szárnycsapásokkal huz a vizek fölött, csak akkor lebeg csérszerűen, midőn a víz fölött halat figyel, melyre zsinóregyenesen veti le magát; különben pedig zsákmányát suhogó lecsapással szokta hatalmába keríteni s ha a szükség kívánja, oly gyorsaságot képes kifejteni, hogy a sólyomnak is becsületére válnék. Ha halra csap, szemmértéke oly biztos, lehet mondani csalhatatlan, hogy sikamlós prédáját nincs rá eset, hogy elszalassza; néha azonban a hal oly kétségbeesett mozdulatokat tesz karmai között, hogy azt újból szabadon bocsájtani kénytelen. Alig éri el azonban a kisiklott préda nedves elemét, a sas már ismét a hátán terem s örömrivalgások között emeli a magasba. Állatják, hogy a rétisas néha részben a víz alá is bukik a hal után, hogy azt hinné az ember, hogy befulladás, ami állítólag meg is történnék néha, midőn erejét tulbecsülve, igen nagy és erős halat támad meg. Tényleg az ily „lebukások“ alighanem minden esetben kényszerűek is, azaz a megragadott nagy hal huzza le a sást a vízt alá (annyira, hogy csak a kiterjesztett szárnyai maradnak ki a vízből, ezek segítségével tartva fenn magát). Némelyek, kik a sasnak ezt az érdekes fajtát csak hegyes vidéken figyelték meg, abban a téves hiedelemben vannak, hogy ez a madár ritkán, inkább csak kivételesen halásznék. Ezt illetőleg azonban én egészen ellenkező tapasztalatokat szereztem s ezek alapján bizvást állithatom, hogy a rétitsas, ahol a halaknak bővében van, — kivált ha könnyen hozzájuthat, — majdnem kizárólag halakkal táplálkozik. Valahány rétisas csak megfordult kezeim között a tavaszi és nyári hónapokban (kivéve a hegyes vidékről kerülteket), mindannyit szinte torkig tömve találtam halak (főleg tóhalak) maradványaival, különösen halszálkákkal; egyéb táplálék alig fordult elő e mellett. Régebben a csongrádmegyei őrgróf Pallavicini-féle uradalom haldus tavánál: a „dóci tó“-nál (már rég lecsapolták a méricsikélő vizityukok) kiváló alkalom kínálkozott e sasfaj táplálkozási viszonyainak tanulmányozására s ugyanott megfigyelték, hogy kivált aszályos években, midőn s tó vize a minimumra szállt alá (minek következtében a sok hal szemmel láthatólag a sekély pocsolyákban vergődte át az életet), az itt lócséreknek nevezett nagy sirályfajok és gémeiken kívül még a rétisas volt az egyik főhalászmester. Gyakran fél, vagy egész tucatot is lehetett látni egyszerre a tó fölött, amint nagy örvénylő

köröket vágva, keringéltek, kémszemléjüket téve ilyenkor a magasban. Ezeket pedig mind a sok féldöglött hal csalta oda, melyekből aztán ki is vették a részüket. Egyébiránt, hogy milyen szenvedélyes halinyenc a rétisas, következtethető abból is, hogy még télen is kész a halászkodásra, ha alkalom kínálkozik rá. Régebben ugyanis többször megfigyeltem, hogy ellátogatott a halászok lékjeihez s oly szigorú figyelemmel s kitartással leste a felbukkanó halakat, hogy a melancholicus halászgémnek is becsületére vált volna — és hasonló ügyességgel is kaparította meg sikamlós prédáját hirtelen markoló karmaival, mint a gém csőrével, mikor odavág, mintha acélrugó pattantaná előre vékony, behuzott nyakát. Egy időben a Tisza felső vidékén tartózkodva, azt tapasztaltam, hogy a rétisások (meg a vadmacskák) a vidra által a jégre kirakott halfejekből táplálkoztak csaknem egész télen át. Különbözik telente, de sőt őszi időben is már, lejár a rétisas a dögére is; birkadög idején igen csak megkeresi az esett birkák hulláit az Alföldön; birkadöggel lehet legbizonyosabban kelepcébe és lövésre is csalni. Említést érdemel még, hogy e sasfaj gyakran 3—4 tagból álló kis társaságokban barangolva vadászik (valószínűleg a szülék fiaikkal) — és mikor így többen együtt vannak, néha a megkaparított zsákmánnyal csodálatos lapdajátékot visznek véghez, ami egyébiránt valószínűleg nem egyéb, mint a fiatal sasoknak az öregek által való gyakorlati oktatása a préda helyes és ügyes pedzésében, épen, mint ahogy a galambász sólyomnál is megfigyelhetjük. Ugyanis az a sas (valószínűleg az egyik öreg madár), amelyik a prédát megkaparította: azzal felemelkedik jó magasra s hirtelen visszaejti terhét; ekkor egy másik kapja fel és szinte aláejti — és így tovább; s ez így folyik hosszú ideig, ha valami meg nem zavarja ezt a legszebb látványt nyújtó mulatságukat, — végül pedig közösen fellakmározzák a sok lehajigálástól valószínűleg jól összepotyolódott prédájukat (nyulat, bárányt, ludat), ami — mint néhányszor távcső segítségével a délvidéken alkalmam volt megfigyelni, — nem minden csetepaté nélkül esik meg, komoly veszekedésre azonban nem kerül a dolog. Hanem amily engedékenyek egymás iránt a fészekaljak és sasszülék, époly türelmetlenek az idegekkel szemben és kivált a magánosan élő öreg remeték, vagyis az u. n. vadászó példányok állandó, vagy ideiglenes tartózkodási helyük vidékében (illetve vadászterületükön) hasonló vagy más sasfajt meg nem szenvednek s ha lehet, az idegen betolakodót mindig kiverik, vagy legalább is örökös harcban állnak vele; fészkelési térkörükben (mely állítólag $1\frac{1}{2}$ □ mértföldre terjedne) szétszórva található halászterületeire azonban, kevésbé félté-

kenyeknek látszanak. Régebben ugyanis, mikor még egyedusabb előfordulása volt nálunk a rétisasnak, gyakran láttam, hogy másfél tucat is keringett egyes tavak (a Duna és Tisza holt ágai) s a lápi vizek felett.

A rétisasnak (*Haliaëtus*) az egész világról 7 faja ismeretes, melyek közül azonban csak az említett egy faj fordul elő hazánkban:

Gen. I. HALIAËTUS, Savign.

Nagy, szikár testét széles és hosszas tollak fűdik; szeme kicsiny; csőre igen nagy és erős, olyan hosszú, mint a feje; orrlukái szélesek, ferdén fekvők; lábai rövidek, csüdei félig tolozottak; kar-

mai igen erősek és nagyon görbék, alól mintegy kettévágottak; szárnyai elérik ékalaku, szálkás farka végét, vagy tul is haladják; fej- és nyaktollai gerelyformák, becsipkézettek:

1. ***Arétisas*** (*Haliaëtus albicilla*, Linn.) Hazánk legnagyobb sasféle ragadozója. A him hossza 83—85, a nőstény 95—98 cm.; röptere a nősténynek kb 2·29 mt.; a him keskenyebb.

Leírása: Csőre vénente aransárga s farka tiszta fehér lesz; a fiatalok fekete csőrűek s farkuk piszkos fehér alapon barnával szabálytalanul foltozott. Igen vén példányok feje és nyaka köröskörül fehéres barnásszürke, A vén nőstény himhez hasonlít, csak hogy nagyobb. Az igen fiatal egyedek alul-fölül sötétbarnák, többé-kevésbé fakó tarkázattal. A vén him alul-felül földbarna; feje világosabb; deréktája, hasa és alsó farkfedői sötétebb, mint az al- és felrész alapszíne; vezértollai barnásfeketék; farka hófehér. Különben e madár tollazata leginkább fehérrel, sötétbarnával és sötétrozsdasárgával foltozva s frecskendve tűnik elő. Lábuk sárga.

1885. év november 14 én a horgasi tavon (Csongrád-megyében) lőttem egy nőstény réti sast, mely nagyságra, sulyára és szinezetére nézve oly rendkívüli példány volt, minőt se azelőtt, sem azóta nem láttam!

Megkellett bámulnom a roppant madár méreteit, szinte gyermekfő nagyságu fejét, aransárga csőrét, fejének, hátának és mellének őszfehér színét, sárgásba játszó hófehér kormánytollait . . . Szét-

vont szárnyai majdnem kilenc lábnyira szétterültek; sulya pedig vetekedett egy kinőtt tuzok sulyával, amennyiben a 15 kilót ugyancsak lehuzta!... De volt is rajta két tenyérnyi vastag szalonnaréteg!...

Hát a mi e madár nagyságát és sulyát illeti, hozzá fogható manapság már igen ritkán kerül. Ellenben míg a hajdani óriási kiterjedésű tiszai sárrétek megvoltak, öreg halász- és vadászemberek állítása szerint gyakrabban tűntek fel ily óriási, tudja Isten mily rengeteg időt élt agg példányok s az ilyeneket megkülönböztetőleg „saskirály“-nak nevezték.

Sasom Rudolf trónörökösünk Laxenburgi madárgyűjteményébe került s a boldogult Fenség táviratilag fejezte ki nekem bámulatát — s egyben vadászgratulációját — a „páratlan“ vadászszakmány felett.

Földrajzi elterjedése: Európa, Észak-Ázsia, Grönland, Izland, az Indiai-félsziget északi része és Khina. Nálunk ma még elég gyakori orvmadár s oly vidékeken szokott tartózkodni, hol nagyobb s állandó, halakban gazdag vizek vannak. Leggyakoribb a Tisza és Dunamenti erdők és mocsárvidékeken. Ugyáltszik, hazánkban állandó, de télen csakis némely vidéken tanyáz, leginkább oly helyeken, hol a nyul igen el van szaporodva. Egyébiránt télen és késő ősszel több tartózkodik a rónán, mint egyébkor, de tél kezdetével néha 3—4 tagból álló kis csoportokba csavarodnak össze s egyik vidékről a másikra kóborolnak. Hegyes vidékeken is előfordul.

Fészkelése: Régebben a dunai szigetek valóságos fészkelő tanyái voltak e madárnak, a rétek lecsapolása után azonban mindig több és több elhagyott fészkekre lehetett akadni. A Tiszánál is így volt s a Tiszavölgyben egyike volt a leggyakoribb fészkelőknek. Fészket részint a tiszaparti, részint a Tisza közelébeni erdőkben, de mindig viz közelében, a legmagasabb fákra rakta, legtöbbször nyárfára s gyakran egészen közel az emberi lakásokhoz, amennyiben akkoriban még kevésbé tartózkodó volt, mint mostani ivadékai. Sok rétisas költött a Tisza deltájánál-i mocsárszigeteken is évről-évre, különösen az u. n. „senkiszigetekén“, ahol a fekete nyárfa roppant magasra nő. Fészket a fák elágazásaiban 15—20 méter magasra rakta, melynek fölépítéséhez galyakat, karvastagságú ágakat is használt s az egyszer fölépített fészket évek hosszú során át használta, tavaszonta mindig kijavitgatva azt, úgy, hogy a folytonos javítgatás és felhordás következtében a fészkek mindig nagyobb és nagyobb lett s végre úgy megnőtt, hogy egy ember bátran belefekhetett anélkül, hogy alulról meglehetett volna látni a fé-

szekben. Március elején tojt s 5 hétig kotlott 2—3 tojásan, melyek közül egy, de gyakran kettő is zápon maradt. Kikelt fiait a legkülönbözőbb állatok husával étette és különösen sok szár-
csát hordott nekik; a jó táplálás dacára is azonban a fiak sokáig a fészekben ültek és igen lassan váltak röpülősekké, ami rende-
sen júniusban történt, de vagy két hónapig még akkor is az
öregék felügyelete alatt maradtak és az éjszakát mindig fész-
kükben töltötték.

A rétisas mostani fő előfordulási helyei az Al-Duna elhagyott mocsárvidékein vannak. A dunai szigeteken ma is még elég gy-
akori fészkelő, kivált Frigyes fő herceg drávafoki berkeiben, hol háborítlan otthont biztosított számára a fejedelmi kegy.

Dr. Lovassy Sándor adatai szerint hegyvidékeken sziklafalak üregeiben fészkel s rónákon tölgyfákra rakja fészket. Én régebben füves nádasokban és buzavetésben is találtam fészket.

Tojásai igen érdes felületűek és vastag héjuak, színük ren-
desen mustrázat nélküli mézsfhér (vagy piszkosfhér) színű; csak igen ritkán van rajtuk néhány halvány verhenyes folt. A tojások hossza 68—72, szélessége 53—56 ^m/_m.

1851

/1866/

D) KESELYŰNEMZETSÉG.

(FAM. IV. VULTURIDAE).

1851

A nappali orvmadarak IV-ik, vagyis utolsó főcsoportját a keselyűnemzetség (Vulturidae) képezi. Ezeknek szemei magasan állnak; talpuk apró pikkelyekkel takart, csőrük rendkívül nagy, megnyult, vaskos és csak a végén horgas; viaszhártyájok többnyire csupaszs orrlyukaik is fedetlenek; fejük és nyakuknak legnagyobb része többnyire csupaszs, avagy pedig pehellyel borított, mi a fő jellegük. Lábuk és karmaik aránylag gyengéks markolásuk ereje sem áll arányban nagyságukkal s tényleg, inkább csőrüknek, mint karmaiknak veszik hasznát fizikai ténykedéseik alkalmával. Szárnyaik oly nagyok és hosszuk, hogy jártukban félig kiterjesztve tartják azokat.*)

Gyáva, nehézkes, inkább döggel, mint élő zsákmányból táplálkozó madarak, sőt a legtöbb csakis döggel él. Ha jóllaktak, begyök nagy buckót képez a villacsont alatt, orrlyukaikból kellemtelen szagu nedvszivárog s némileg eltompultsági állapotba esnek.

Fészküket rendszeren sziklákra rakják; fákra csak nagy ritkán. Fészkelésükre a helyviszonyok kényszerítő befolyással nem bírnak.

Évente csak egyszer költenek; fészük igen nagy, sokkal nagyobb, mint bármely más rendhez tartozó orvmadárfaok fészkei, de kevés építészeti ügyességről tanuskodnak.

Tojásaik száma egy és három közt váltakozik, a 3 a maximális szám. Tojásaiknak nem igen van rendes alakjuk s azért a hegyes és tompa vég ritkán különböztethető meg. A tojások külső felszínén a piszkosfehér az uralkodó szín.

A magyarországi keselyük 3 alcsaládra, u. m.: *Gypaetinae*, *Vulturinae* és *Neophroninae* oszthatók és 4 fajt számlálnak.

*) Szárnyaikat olyanforma mozdulattal teszik össze, mint mikor valaki kezeit zsebeibe dugja.

I.

A saskeselyű-félék.

(Gypaetinae).

A saskeselyűk Gemelin és Sharpe által a sólyomfélék közé helyeztettek, de inkább a keselyűkhöz közelítenek alkotásuk-, életmódjuk- és szokásaikra nézve — s bár sok tekintetben emlékeztetnek a sasokra is, azonban az olyannyira jellemző vonásai mégis felülkerekednek a másod-harmadrendű sólyomjellegeken s bizton rávallanak a keselyűkkel való nagyon közeli rokonságra. Tehát inkább a keselyűk, mint a sólyomfélék között van a helyük a rendszerben.

Szemeik, éppen mint a tulajdonképpeni keselyűknek: igen magasan állnak (a fejtető közelén vannak) s anatómiai viszonyaik is keselyűszerűek; begyük mikor telt, nyakukalján szintén kiduzad, mint a tipikus keselyűknek és karmaik is aránylag gyengék. Az a körülmény is, hogy csőrük szintén impozáns s emellett sajtáságos monstrozus formájú, szintén keselyűre vall; de csőrük tövén ott van a csalhatatlan keselyűbélyeg is: a tolgypajas jegy, mely bármily csekély is, de azért erősen rávall viselőjének származására. Hogy pedig orrlyukaik serteféle szálakkal takartak s álluk alatt is előreirányuló szőrpamatot (szakált) hordanak s lábuk az ujjakig tollas: csak a fajibélyeg jellegével bíró jegyek; fejük és nyakuk tollas volta szintén külön csoportra s egyben átmeneti alakra valló karakterbélyeg, mely a rendszertani tartozandóság kérdésében két irányba is utasít.

A saskeselyűk ma már igen ritka állatok s csak a legmagasabb hegyláncokon fordulnak elő. Európában aránylag leggyakoribbak (csak egy faj) Magyarországon és Erdélyben, továbbá a dél-alvidéki fejedelemségek és tartományok bércei vidékein.

Röptükben hosszú szárnyaikhoz mérten aránylag kis, sugár testük és mellüknek fénylő sárgás tollazata ismertetőjelül szolgálhat. Űltükben gyakran felpukkasztják magukat s arcukatjuk ilyenkor némileg a kecske szakálas pofájára emlékeztet.

Ujabb észleletek szerint a saskeselyűk majdnem kizárólag emlősállatok csontjaival táplálkoznak, de megtámadják a rókát bárányt, kecskét, marmoltát, sőt a kis gyermekeket is. Hasonló váddal illetik a saskeselyűnek hazánkban előforduló egyetlen

faját: a szakálas saskeselyűt is, mely állítólag még az alvó embert, s mi több, a zergevadást is megtámadja, ha valami veszedelmes meredélyen találja s szárnyaival a mélységbe leverni igyekszik. Különösen a régi svájci és tiroli vadászok tudnak eféle kalandokról sokat mesélni; hazai hiteles esetről azonban nincs tudomásom. — Tschudi és több más tekintélyes természetbuvár észleletei szerint is e madár táplálékát zergék, őzgidák, marmoták és nyirfajdok képezik. Tavasszal állítólag leginkább a zerge- és kecske-gidákat üldözi. Szokása a zsákmányát a magasba felragadni s onnan valamely szirtre ejtve, szétzuzni. A nagyobb emlős állatokat és különösen a zerge-gidákat, rézsut rácsapva, a mélybe alázuhtja, hogy utána ereszkedve, ott kényelmesen felfalatozza. Lázár Kálmán gróf és Brehm Rájold érdekes észleletei szerint — mint említém — e madár kiválólag csontevő volna s csak a szükség (?) kényszeríti élő állatok elleni támadásokra, — „hanem ha már egyszer belekap a zsványkodásba“ — mondja Lázár, — „akkor többé fel nem hagy vele s valóban oly félelmetessé válik, hogy épen nem volna oka méltatlankodni a léghienája (így nevezi Lázár) elnevezéseért“. Az ilyen példány aztán (Lázár állítása szerint) hihetetlen vakmerőséggel üzi rablókalandjait. „Igy egy saskeselyű a Sudersen felüli havasokban (Bünden-Kanton) rácsapott egy egyéves kecskebakra s azt felragadta, épen midőn annak tulajdonosa marháit itatóra hajtotta. Ez egy botot előragadva, ráütött a rablóra s ekként azzal összekapott. Azonban a madár hirtelen feléje fordulva, oly hatalmasan kezdé szárnyaival csapkodni, hogy a paraszt célszerűbbnek látta futás által menekülni, a saskeselyű pedig nyugodtan ragadta fel a magasba vonagló zsákmányát.“ — Lázár Kálmán gróf szerint — ki sokat foglalkozott e madárral s egy kéziratban maradt monografiát is irt róla, — a saskeselyű az oly vastag csontokat, amelyeket széttörni nem bír, a magasba felragadva, onnan valamely szirtre ejti s ugy zuzza szét. — Egyébiránt ezt az eljárást valószínűleg csak igen nagy csontoknál alkalmazza, minthogy kisebb daraboknál erre alig van szükség, rendkívüli tág gégeje, begye és tömlő alaku gyomra miatt. Ez utóbbi telve van apró mirigyekkel, melyek ama rágó gyomornedvet szolgáltatják, melyek által majdnem hihetetlen rövid idő alatt a legerősebb csontok is felbontatnak. A gyomor tartalma néha mesésnek mondható; Tschudi szerint egy lőtt példány gyomrában 5 darab 2 hüvelyknyi vastag és 6—9 hüvelyk hosszú marha oldalborda darabokat letek és egy kecskegida egész lábszárát. A csontok a gyomornedv által már egészen átvoltak lyukgatva. „Hasonló számos példát idézhet-

nék magam is“ — mondja L á z á r K á l m á n gróf; „egy gyűjteményemben felállítva levő példány gyomrában kétéves tinó csülökcsontját leltem, már meglehetősen elmállott állapotban“.

A saskeselyű táplálkozását illetőleg, újabban érdekes közléseket tett az „Aquila“ első évfolyamában (1894. pag. 136—151.) Cz y n k E d e korán elhunyt erdélyi ornithologus, e madárról irt becses értekezésében, említvén a következőket: „A saskeselyű nyáron át zergékkel táplálkozik és pedig többnyire gidák, vagy sebzett, vagy a vénség által elgyengített állatokkal, valamint juhok, bárányok, kutyák s talán még rókákkal is. De a dögöt sem veti meg, kivált télen; éles szemeit egyetlen egy elhullott állat sem kerüli ki, legyen az juh, szamár, ló vagy szarvasmarha. Rothadásnak indult tetemhez azonban már hozzá nem nyul; a dögnök még frissnek kell lenni, e tekintetben izlése nagyon eltér rokonai: a keselyűfélétől. Azonban az ily könnyű zsákmányt nem egyszer elvitatják tőle a merész k ő s z á l i s a s (A. crysaetus), a veszekedő (?) f a k ó és b a r n a k e s e l y ű k (Gyps fulvus és Vultur monachus), osztoznia kell a hollókkal és a rókákkal is, mindannak dacára azt hiszem, ő sem mulasztja el kivenni belőle részét, miután valamennyiök között többnyire ő az elsőnek érkezett vendég. H a v a s i n y u l és m o r m o t a a fogarasi hegyekben nincs, azért ezeket éteklapjáról nálunk nélkülöznie kell; ellenben azt hiszem, nem egy közönséges nyul vézrik el karmai között azok közül, melyek nagyon is magasra merészkedtek a gyalogfenyvesek közé. Télen át főként zergékre van utalva, melyeket hó és hideg nagyon elgyengítenek, ha pedig a zord, kemény idő s havasi viharok őt magát is a völgyekbe kergetik, itt már tisztán csak dögre van utalva. — Egyes áfonyával benőtt magasan fekvő erdőtisztáson bizonynyal nem egy fajdtyuk is áldozatul esik, de az erdők sűrűjébe óriási szárnyai-
val már nem merészkedhetik be s lábai sem alkalmasak repülő vad elfogására. Fészke körül csontot sohasem találtam, miből arra következtetek, hogy alkalmasint ezt is felfalja. Csobánjaink (pásztor) meglehetősen ismerik, miután nem egy bárányukat, birkájukat s néha kutyájukat is elrabol. Bizonyára ezekből sok nyomja a kőszáli sas lelkiismeretét is, de nagyon bajos egészen megállapítani, hogy ez, vagy amaz a gonosz tett melyiköknek a rovására irandó, miután ezeknek az embereknek ami nagy és ragadozó, az mind csak „vulture“ (sas). S mackó uraimék is, azt hiszem, nem egy eltűnt juh és kutyáról tudnának elszámolni“. Kemény, erős telekkel a saskeselyű is, mint többi élődsi rokonai, messzire elkalandozik szokott rendes tartózkodási helyéről, ha az éhség dögevésre készteni. Cz y n k említi, hogy a hatvanas

és hetvenes években, mikor Brassóban a gyepmesterség még a lehető legkezdetlegesebb volt s a sok ló- és szarvasmarha-hulla a levegőt, kivált nyáron, messze távolra dögletessé tette, a folytonos terített asztal körül gyakran 40—50 darab holló (?!), számtalan varju és szarka s néhány fakó- és dögkeselyű (Neophron) is tanyázott, melyekhez — kivált szigorubb teleken — a saskeselyű is rendszeren csatlakozott. Egy ilyen alkalommal a brassói gyepmester hajnali farkaslesen le is lőtt seréttel egy saskeselyűt, mely kitömve a segesvári gymnasium gyűjteményében van. —

Hogy miként szokott a saskeselyű a sebesült zergével elbánni, annak igen érdekes leírását adja még Cz y n k a már többször hivatkozott értekezésében: „Egy zergebagnak rossz lövéssel hátsó balcombját zuztam össze, amely azután egy egészséges zergesuta után a gyalogfenyők közé menekült. Helyenként a sebzett bak meg-megállott, mire a suta is megállapodott. Lassan-lassan átváltottak a sziklavölgyön, egy kis hómezőn, kő- és kavics-törmeléken keresztül a tulsó oldalra, mikor hirtelen, anélkül, hogy közellétét csak sejteni is lehetett volna, felhőként termett a zergék felett egy hatalmas saskeselyű. Távcsovem segélyével egészen tisztán láttam a hatalmas rablót, amint a sebzett bakhoz lecsapott, vagyis jobban mondva leereszkedett, s szárnycsapásokkal majd erre, majd arra terelte. Néhányszor szügyébe vágta fejét az üldözött bak, hogy kampóival védje magát támadója ellen, de a rablól madár nem sokat hederített rá, hanem folytonosan csapdosta hatalmas szárnyaival, míg a fájdalom s nagy vérvesztéstől amugy is elgyengült vad támolyogva össze nem esett s le nem zuhant a mélységbe. Még jóformán le sem értett a szegény áldozat, már is alábocsátkozott rá a saskeselyű. S a zerge alkalmasint ki is szenvedett már, mert semmi zajt, miből menekülésére következtethettem volna, többé nem hallottam“. Később, midőn Cz y n k zergéjét a völgyben megtalálta s a hatalmas madarat, mely áldozatán ült, elejtette: szemle alá véve vadját, annak hasát és bendőjét egészen felhasítva találta; a béle ki volt huzigálva, de ahhoz nem nyult a madár, hanem csakis májából, bordái és hátgerincéből falt fel egy jó darabot. Cz y n k állítása szerint a saskeselyű vadászatra aránylag későn indul, reggel 8 óra előtt sohasem látta. Többnyire a hegygerinc hosszában s csak ritkán efelett suhan el lassan, legkisebb szárnycsapás nélkül: mint egy árnyék, az egyik oldalon le, a másikon föl. „Kíváncsian bámult rám szuró szemével, anélkül, hogy repülési irányát megváltoztatta volna.“ — mondja Cz y n k.

A saskeselyűnek az egész világról 3 faja ismeretes, melyek közül hazánkban csak 1 faj fordul elő:

Gen. I. GYPAËTUS, Storr.

A fej és nyak egészen tollas; a csőr egyenes, végén horgas s hajlásán puffadt; az orrlýukak durva, előre irányuló serteszerű szőrökkel takartak, hasonló szőrpamat (illetőleg szakáll) van áll alatt is; szárnya hosszú, keskeny; lábai rövidek s egész az ujjakig tollazottak.

1. *A szakálas saskeselyű.* (Gypaëtus barbatus, Linn).

Leírása: A vének feje fehér, a kevésbbé időseké inkább fakó. Szemei fölött, fültáján és fejbubján fekete mustrázattal és arcán serteszerű tollakkal. Viaszhártyáját és állát hosszú, fekete serték fődik, valamint tokáján is fekete sertesakált visel. Háta és szárnyfedői feketék, tollgerincei fehérek; vezértollai és farka fölül feketén szegett barnaszürkék, a tollgerincek fehérek; a kormánytollak s elsőrendű evezők alól barnásfeketék. Torka, begye, melle és hasa fehér, vagy fehéresfakó, néha rozsdás árnyalattal; a tollak hegye mellén és alsó farkfedőin sötétbarna. Csőre szaruszürke; ujjai kékes ólomszürkék; szeme világos narancsárga; tüllkhártyája vérvörös. Hossza kb. 102—108, szárnya 72—76, farka 45—50, csüde 9·5—10·9, csőre 9—10 cm.

A fiatalok átmeneti tollazatban fehéres tollakkal tarkázottak, különben pedig füstös-barnák; szemük világosbarna, ujjuk ólomszürkék.

Földrajzi elterjedése: Dél-Európa, Kis-Ázsia, Palesztina és Közép-Ázsiának hegyvidékei (S h a r p e). Nálunk ugyilátszik kipusztulóban lévő állat. Erdély hegyein valamikor gyakori előfordulása volt, de a mértéktelenül üzött mérgezések következtében nagyon megcsappant a száma, sőt ritka lett. Svájból és Bajorországból is kipusztult. Erdélyben a Retyezáton, Bucsesen, Negojon és fogarasi havasokon ma még kerül; régebben észlelték a Pojana-Mórlulon (Krassó-Szörénym.), a Ciblesen, Rodnán, Brassó körül és a Nagy-Hagymáson is, ugyan e helyeken fészkel is s talán ma is fészkel még imitt-amott. A nemzeti muzeumnak 4 példánya van, ezenkívül számos honi példányt őriznek különféle muzeumokban, így p. o. az Erdélyi Muzeum-Egylet gyűjteményében Kolozsvárott, Hmvásárhelyi gymn. muzeumban, Csató János magángyűjteményében Nagy-Enyeden, Buda Ádámnál Reán (Hunyadm.), Ridély Frigyesnél Brassóban, az Orsz. Mezőgazdasági Muzeumban Budapesten stb. Állítólag látták volna már a budai hegyek között is (?). Az tény, hogy télidőben néha messzire levonul a maros-

menti sikok felé. Így én 1872-ik évben Szőregh alatt lesből lőttem le egy impozáns nagyságu nőstény példányt, mely hetekig kószált volt a vidéken. Ez a példány kitömve sok kézen megfordult s ha jól tudom, jelenleg a Hmvásárhelyi gimn. gyűjteményében van a feje, lábai és szárnyai.

Fészkelése: Fészket meredek sziklafalakra vagy azok üregeibe rakja. Czink Ede említi, hogy a fogarasi havasokon a Bráza-hegység egyik szakadékában levő fészekben, január végén, kissé kotlott tojást szedtek s egy izben június elején a Negojból került fiatal tokos saskelyüt látott, mely ekkor Buteo nagyságu volt. Chernel állítása szerint Hodek a Retyezáton is találta fészket. Költési viszonyairól az irodalmi adatokból nem lehet tájékozódni, például némelyek szerint március elején tojik és tojásainak száma 2—3 volna; mások azt állítják, hogy januárban, februárban tojik. Azonban az összes adatok megegyeznek abban, hogy csak egy tojást költ ki, s több tojása ha van, zápon marad.

Tojásai a ludtojásnál is nagyobbak, vastag, érdes héjuak, alapszínük sárgásfehér, melyen sárgásszürke, halvány, szürkésbarna és barnafekete foltok találhatók,*) hosszuk 78·5—90, szélességük 60—70 ^m/_m. Állítólag a tojások 32 nap alatt fakadnak, s csak a nőstény ül.

Különben a fészek kiszedése merész vállalat, mert az öreg madarak valódi dühvel s önfeláldozással védik.

II.

A kopasznyaku vagy galléroskeselyű-félék.

(Vulturinae.)

Ezek az igazi (tipikus) keselyűk. Fejük és nyakuknak legnagyobb része tollatlan, vagy pehelyszerű gyapjas tollazattal fedett s nyakuk tövét tollgallér övedzi. Csüdeik aránylag gyengék és csupaszok. Különben nagy, otromba állatok, melyek kizárólag döggel s egyéb piszkos tárgyakkal táplálkoznak. Kitiünő (?) szagló-szervük folytán a dög szagát nagy távoból megérezik (?) és pontosan fölkeresik. Hihetőbb azonban, hogy a préda

*) A foltok kerekdedek, nem nagy terjedelműek, de a felszint egyenletesen a legtöbb esetben majdnem egészen beborítják.

fölkutatásánál kitünő látó-szervük nagyobb szolgálatot tesz nekik, mint szaglásuk. Ha a dög fogytán van, elhagyják rendes tartózkodási helyüket s messzire bekalandozzák a rónavidékeket.

Látszat szerint szomorú, elvonult életű állatok — a legcsekélyebb élénkség nélkül, de azért nem hiányzik náluk a kedély; a mozgékony és frissesség azonban nem a legnagyobb érdemök. Igen renyhék és nehézkesek. A madarak között a sirásói szerep betöltésére vannak hivatva; valódi egészségőrök, minden tisztátalanság eltakarítói.

Röptükben biztos ismertető jelöül szolgálhat roppant alakjuk, lomha szárnymozgásuk, nagy, lepedő-szárnyaik s különösen a messzire kifénylő kopasz fej.

Hazánkban két faj fordul elő, melyek életmódjuknál fogva a vadászatra semmi jelentőséggel nem bírnak; de a dög eltakarítása által annál fontosabb szolgálatot tesznek mint egészségőrök és általában a keselyük, kivált keleten, hol a hullák rendkívül gyorsan menvén át rothadásba, föl nem emésztve a legnagyobb ragályokat szülhetnek. „Csak rövid napokra szüntetnék meg munkájukat és a pestis uralkodnék egy egész országban“ mondja Michelet. És a délfokon lakó gyarmatosok, valamint az ott utazók ebben mind egyetértenek. A gyorsaság, amelylyel a hullákat felfedezik és elpusztítják, csodálatos. Mondják, hogy mintegy ösztönszerűleg követik a vadászokat és utazókat, főképp elhagyott, pusztá helyeken. Ilyenkor magas körökben lebegnek a levegőben s rögtön lecsapnak az elejtett vadra, mely azonnal kézhez nem kerítettik s az elhullott ökröre vagy lóra, mely elmarad. Magam is láttam, hogy egy ökröt oly könnyen felfal egy kisebb csapat keselyü, hogy néhány óra múlva csak bőre és csontja marad. A folytonos dögevéstől aztán oly utálatos büzt terjesztenek, hogy a lelőtt példányok közelében huzamosabb ideig tartózkodni teljességgel lehetetlen. Mikor én életemben az első keselyüt elejtettem, teljesen tönkre silányult előttem az a nimbus, melylyel képzeletem eddig a keselyüket felruházta! A nagyon összelőtt keselyü utálatos pézsmá-illata, kiömlő beleivel egész undorító lénye, teljesen kiábrándítottak e madarak iránt táplált (és valószínűleg minden vadász által táplált, aki nem ismeri közelebről őket) magas véleményemből. De kétségtelen is az, hogy az éppen nem ritka keselyüknek csakis impozáns nagyságuk, szokatlan külsejük — a csupasz fej és nyak tollgallérjakkal kölcsönöz némi rendkívülséget; egyébként pedig nincs rajtuk semmi csodálni, de annál több utálni való. A nálunk honos keselyük közül legnevezetesebb dögevő s egyéb utálatos tárgyakkal táplálkozó faj a fehér nyaku vagy fakó ke-

Hazai keselyű fajok.

selyű (Gyps fulvus), honszerző őseinknek ez a valószínűleges ősmadár alakja (a Turul), mely a hadak útját rendesen kíséri szokta s a csatatereteknek sohasem hiányzó látogatója, első sirásója, mely madár — mint Erdélyben és a moldvai határszélen többször meggyőződtem róla, — rendkívüli falánkságában annyira telezabálja magát, ha alkalma van rá, hogy felrepülni képtelen s akkor kézzel is elfogható; természetesen azonban minden ily törekvés ellen hatalmas csőrével nagyon erélyesen tudja magát védeni. — Mint afféle keleti származású jószág, nem igen tartozik a friss vérű lények sorába s kivált ha jól van lakva, nem igen izgatja a létérti küzdelem aggodalma. Már rég felkapaszkodott a melengető nap a nagy kékmezőre, mikor eszébe jut a napi tevékenység munkája. Ellenben ott ül csapatostól a magas szirtfalakon, vagy a sziklaodvak nyilásaiban lomhán, kéjesen, a szárnyát messzire szétterjesztve testétől s úgy élvezi a napsugár fényzapor fürdőjét. Beletelik 1–2 óra is napfeljötté után, míg rágondolja magát végre magas éji tanyahelyének elhagyására, melyet különben azon szirtfalon szokott felütni, mely házi tüzhelyül szolgál. — Ha a nyugvók kellőképpen beteltek a reggeli lustálkodás unalmával, egyik a másika után felrugja magát magas trónusáról, de hogy a jövő pillanatban annál mélyebbre sülyedjen alá. Hanem szétnyílnak a hatalmas lendítők s az óriási testek kecses kanyarulattal lebbszarnak ki a magas régió átlátszó ürébe — könnyedén, nesztelenül, mintha óriási barna pelyhek volnának. Aztán szép csendesen, alig lebbszarnak szárnyaikat, csapatostól keringeni kezdenek a szirt falak fölött (sokszor egész napon által is, ha nem éhesek) — vagy pedig mind tágabb és tágabb gyűrűket vonva s e közben folytonosan emelkedve, a kék ürben lassanként elvesznek a szem elől, hogy ki tudja mily roppant távolokban felfedezték azt a pontot, mely az életfentartási tevékenységre alkalmat nyújt nekik. Hanem aztán, ha hozzájuthatnak a terített asztal gyönyörűségéhez, ugyancsak ki is veszik abból a részöket. Ezt megelőzőleg azonban egy ideig kissé tartózkodók, sőt ha vadászt éreznek a közelben, képesek órák hosszáig is elkerülni a zsákmány felett, míg leereszkedni mernek. Csak a számár rivására emlékeztető rendkívül különös, átható hangjuk ballatszlik le minduntalan a magasból s nagy feketélő árnyékuk szaladgálja be a tért e lepedőszárnyu impozáns madaraknak. Végre ha tartózkodásra nincs ok, szép, csendes keringőzés közben mind lejjebb és lejjebb tartanak a föld felé — és végül ami ezután következik, az minden képzeletet túlhalad. Ugyanis, amint vagy három- négy száz lábnyi magasan vannak a dög felett, egyszerre csak nagy hirtelenséggel szárnyai-

kat testükhöz kapva s csüdeiket előre nyujtva, a szabad esés tövényének hódolva: mint megannyi sulyos kódarab, egyik a másika után kezdenek alápotyogni sajátságos zajjal a magasból — oly villámszerű gyorsasággal, hogy szinte elkáprázik bele a szem és a szörnyülködéstől szinte az égnek áll minden hajaszála az embernek, mert bizvást hiheti, hogy a roppant állatokból elevenen egy sem maradt, ellenben mindannyi pogácsává lapult, holtra zuzva fog elterülni a földön. Csakhamar azonban kellemes csalódás éri a szemlélőt, — de emellett csodálat fogja el egész valójában afelett, hogy mily bámulatos pontossággal tudják kiszámítani e madarak a mozgás fázisait! Ugyanis mihelyt közel vannak a földhöz, csak szétnyílnak a hatalmas szárnyak, mint valami óriási ernyő s a másik pillanatban már a legcsendesebb tempóban ereszkednek alá a nehéz testek, egyik a másika után. Mert a levegőben kóválygók, mihelyt az első leereszkedés megtörént: füttyölő, sivitó zajjal egyre-másra hullanak lefelé és pillanat alatt megnépesedik a hulla és egész kerülete. — Azt hinné aztán az ember, hogy midőn ennyi gajmós orru speciálitás együvé kerül a konc érdekében, az semmi esetre sem történhetik meg önző marakodás nélkül. Pedig hát nem így van, sőt ellenkezőleg a jószivűség, az egymás iránt való félreismerhetlen engedékenység erényét gyakorolják fajrokonaikkal szemben s ki-ki csakis a saját dolgával törődve, olyan mohón falnak, hogy szinte fuldokolnak bele. Tehát rá se érnének a marakodásra mert addig a többiek bekebeleznék előlük a menüt. — Ha esetleg szokatlanul sok madár lepett meg valamely hullát, akkor az ily tablettó keselyű-ebédelés igazán felejthetetlen képet nyujt a szemlélőnek — és az ornithologusnak különösen, mert ilyenkor rendszeren mind a három hazai keselyű fajunk együvé szokott kerülni — a jó Isten tudja honnét. Eleinte természetesen a sok madár nem mind férközhetik a hullához; azonban lassanként mindegyik elokupálja a maga helyét. Egyesek kezdetben csak a nyakukat nyujtogatják, majd a szárnyaikat lebegtetve közelíteni kezdenek, vagy pedig ügyes mozdulatokkal körülszökdecselik a hullát, mielőtt faláshoz látnának. Érdekes látvány, midőn egyesek kiterjesztett szárnyakkal és fenyegető fejmozdulatokkal egymásra rohannak; de a komolyabb esetepaté rendszeren elmarad. Általában semmi irigységet nem árulnak el egymás iránt, — ami különben társas együttműködésüket lehetetlenné is tenné. — Ha jól telezabálták magukat, akkor semmiféle dögnek még csak feléje se néznek egy ideig, noha végtelenül falánk és torkos jószágok. Megesik, hogy egy-egy jóllakás után 3, sőt 8 napig se kívánnak enni, kivált ha a döghús mellett nyomtatékul

még jó nagy csontokat is nyeltek el. Ez pedig nem nagyítás, hanem való tény; mert a keselyük — nem véve ki a saskeselyüt (Gypaetus) se, — nemcsak a husrészeket, de a csontokat is felfalják, széthordják, kivált ha nagyon ki vannak éhezve. Boncoltam több oly keselyüt, melynek gyomortartalmát majdnem kizárólag csakis csont képezé, még pedig aránylag oly óriási nagy darabok, hogy szinte elképzelhetlennek tetszett előttem, miként bírta elnyelni a madár s hogy fért le a torkán! Természetesen az elnyelt csontdarabok — kivált a nagyobbak — nem egyhamar bontathatván fel a keselyügyomor különben roppantul energikus hatása, rágó gyomor nedvet szolgáltatató oldómirigyeknek erőyes működése dacára is, megállnak a gyomorban buckósan, mint a kő, mely okon az étvágyra lehangoló hatást gyakorolnak. Innen van az, hogy a magát torkig telezabált keselyük oly hosszú ideig (8, sőt 10 napig is) képesek egyhuzamban koplalni. Azok a keselyük, melyek a hegytarajok felett huzamosan, nap-nap mellett ugyanazon számban kóvályognak, minden kétségen kívül valahol magukat jól telezabálták. Aztán ha figyelemmel kíséri az ember az ilyeneket, tapasztalja, hogy számuk napok mulva néhányval fogy és fogy napról-napra, végre alig marad egy-kettő; azután ismét szaporodik a számuk lassankint, vagy rohamosan, ahhoz képest, mily időkülönbség folytán sikerül egyeseknek zsákmányukhoz jutni s magukat a jóllakásig telezabálni. Végre ismét összekerülnek valamennyien. Ritkán lesz több, legfeljebb eggyel, kettővel kevesebb — és a numerus állhatatos lesz ismét napokig ugyanazon keselyükolóniában, ha jól megszámláljuk a madarakat. Én gyakran tettem ezt és sok mulatságot okoztak nekem az ezt illető megfigyeléseim. — Fentebb a f a k ó k e s e l y ü t a hadak madarának neveztem — s hogy nem hiába tettem, fel kell hoznom e madár azon rettenetes szokását, melyről eddig még senki sem emlékezett meg az irodalomban s amelyet semmi más keselyűnél nem tapasztaltak s ez az, hogy a csatatereken talált emberi hulláknak kivájt szeméit fiainak a fészekbe hordja! A boszniai okupáció idejében, de az utóbbi szerb-bolgár háboru alatt is kaptam délvidéki gyűjtőimtől e fajhoz tartozó keselyűpéldányokat, melyek begye nagy mennyiségű ép emberszemet tartalmazott; — de abban az időben — mint gyűjtőim állították — a keselyű odvakban is nagy mennyiségű (némelyikben szakajtóra való) emberi szemet lehetett találni, miket minden bizonnal a csataterекről hordtak össze!

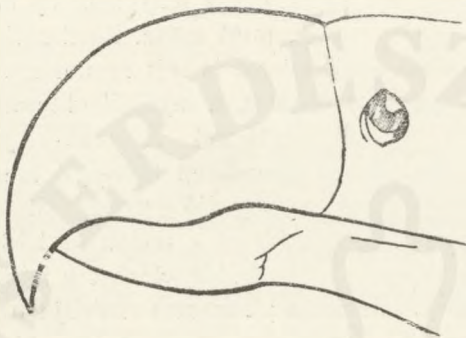
A nálunk honos keselyű-fajok közül igen tekintélyes alak a c s u k l y á s - v a g y k é k n y a k u k e s e l y ü (Vultur monachus

v. cinereus), mely a felső vidéken, kivált Erdélyben és a Szerémségben nem ritka ragadozó-madár. Ennek életmódja több tekintetben különbözik az előbbiétől. Mig amaz gyáva, tunya, alattomos állat, addig ez sokkal bátrabb, intelligensebb és sokban közelit a sasokhoz, mint külseje is némileg elárulja. Magatartása egyenes, mint a sasoké, tekintete nyilt, bátor, emellett nem oly torkos s nem is oly szennyes, de azért egész lényében ép oly utálatos, türhetetlen büzt terjesztő madár, mint amaz. Rendszerint ez is döggel él ugyan, azonban élő állatot is ejt zsákmányul. Társaival egyesülten, néha egy-egy őzgidát, a nyájtól elmaradt juhot, vagy elbetegült lovat, marhát megtámad. A magával jötehetetlen lábasjószágot mindig többen egyesülten támadják meg, — ha hozzáférhetnek s erőtvéve rajta, a még élő szegény állatot valósággal ellepik, csapatostól helyezkedve el a testén és körülötte s igen rövid idő alatt teljesen felfalják. Egyébiránt e hatalmas ragadozó nem nevezhető falánknak; sohasem zabálja ugy tele magát, mint a fakó-keselyü; azonban az éhséget nem bírja oly hosszasan nyugodtan türni, mint amaz. A tett kísérletek bizonyága szerint az emlősök husát leginkább kedveli; a nagyobb madarakat csak ugy eszi meg (a fogságban), ha azok tollaiktól megfosztatnak. — Ezt a fajtát a keselyüknek ott, ahol nagyobb számban fordul elő, irtandónak tartom; egyébiránt még igen hiányos adataink vannak arra nézve, hogy e madár mily mérvben kártékony a vadászat szempontjából. Van azonban egy rettenetes tulajdonsága, mely miatt méltán halálra ítéltető minden egyes puszkacsó elé kerülő példány s ez: a g y e r m e k r a b l á s. Számos példa van arra, hogy védetlen kisdedekeket megölt, vagy elragadott magával. L á z á r K á l m á n gróf is említ oly esetet, mely szerint 1863. év nyarán a székelyföldön egy ily keselyüt elevenen fogtak el, amidőn épen egy gyermeket megtámadott. A székelyföldön és Szlavoniában magam is többször hallottam efféle eseteket elbeszélni és azt is láttam, hogy a kint dolgozó munkások kis gyermekeiket fákhöz kötötték, nehogy a keselyü esetleg elragadja. „A Természet“ 1898-iki évfolyamának XIX-ik számában is olvashatni egy hasonló kalandos rablási esetről, melynek hőse szintén egy kéynyaku keselyü volt, mely azonban életével lakolt szörnyü merényleteért és Budapesten a L e n d l-féle preparatoriumba került kitömés végett. A madár beküldése alkalmával V a d á s z A n t a l számtartó ur S.-A.-Uj-helyről a következő levélbeli tudósítást közölte: „Én ma reggel egyik kerülőmtől kaptam a mellékelt keselyüt, mely abban a pillanatban ejtetett el,

midőn az erdőkerülő házánál egy 5-6 éves játszó gyermeket akart prédául ejteni.“

Galléros-nyaku keselyű fajaink leírását a következőkben adom :

Gen. I. VULTUR, Linn.

Csőre vastag, csak a vége felé vékonyodó, különben fölül igen domború s részben szögletes; viaszbőre rövid és csupasz; orrlyukai jórészt kerekdedek, harántos fekvésűek, felső jobb oldali szélük kinyúló s közepük vastag, porcos hártáival van ellátva; nyelve széles, bibircsek nélkül; szája igen nagy s egészen szeme aljáig hasított; feje feltünő nagy és széles; füllüregei nagyok; nyakának több mint fele meztelen, nyakörve ferdén (harántosan) a hátfő fölé nyomul, melyen még egy mozgatható tollpamat is van; szárnyai kerekvégűek; 4-ik vezértolla a leghosszabb, a 3-ik és 5-ik majdnem egyenlő a 4-ikkel; farka 12 tollból áll; lába vastag és teljesen recézett; karmai kevésbé hajlottak; mellső és külső karma sokkal nagyobb, mint a közbülső.

E nem nálunk csak egy fajjal szerepel :

1. **A kéknyaku keselyű** (Vultur monachus, Linn.). *Leírása*: A him és nőstény egyforma. Az igen vén példányok erősen fakultak, kiváltképpen pedig mellük és csuklyatollainak hegye fakul ki erősen, emellett csőrük is nagyon megvilágosodik és néha egészen sárga lesz. Különben pedig rendes színük egészbenvéve csokoládébarna, begyük és vezértollaik azonban majdnem feketék; a fej és nyak barnás pelyhekkal sűrűen borított; a nyakszirt pelyhei nagyon tömöttek és igen világos színűek; arcuk és nyakuk mellső részének pelyhei többé-kevésbé serteszerűek; szempillájuk is hosszú és erős sertékből állanak; fültája, nyakoldala és nyakhátulja csupaszok és kékes husszinűek; nyakatövéen hátul a megnyult sűrű tollak csuklyaszerűen idomulnak, míg mellüknek felső részén, mindkét oldalon, tollbokkrétát alkotnak. Csőrük fekete, viaszhártájuk halványkék, lábaik husszinűvel árnyalt szennyessárgák, szemük barna. *Méreteik*: Hosszuk kb, 103·6 egész 111, szárnyuk 75 egész 82, farkuk 37·5 egész 40, lábuk 12·2 egész 13, csőrük 8—9·5 cm.

Földrajzi elterjedése: A Mediterran subregio, keleten India és Khina. Hazánk déli vidékein, különösen Erdélyben gyakori. A Szerémségben és általában az Al-Duna hegyes vidékein közönséges állat. Az erdélyi havasokon, főleg pedig a Radna-havason is közönséges előfordulása van.

Noha rendes tartózkodási helyét az erdős hegységek képezik, mégis gyakran látható a rónán is. Alföldünk nagy pusztáin, különösen a hortobágyi pusztán stb. dögvészes időben hajdan egészen szokott jelenség volt s csoportostól mutatkozott; ma már azonban ritkaság számban megy.

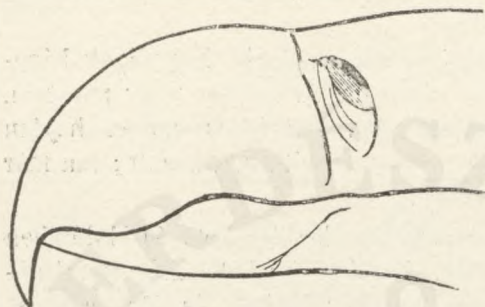
Fészkelése: A Szerémségben rendes fészkelő és Erdélyben is több helyen találták fészket. Rendes fészkelő még Romániában, Szerbiában, Boszniában, Hercegovinában és Bulgáriában. Észak-Magyarországra többször felkalandozik, de tudtommal fészkelőre még nem akadtak. Fészket erdőkben óriási tölgy-, bükk-, hárs- és szilfára rakja karvastagságu száraz ágak s gallyakból s belsejét állatszőrrel (leginkább marhaszőrrel) béleli ki igen vastagon, míg szélét földdel rakja ki. Fészke igen nagy, sokszor majdnem $1\frac{1}{2}$ méter átmérőjű; mélyedése (teknője) nagyon csekély. Fészket sok pár évek hosszú során át megtartja. Azon körülménynél fogva, hogy rendszeren az erdőből kiemelkedő s a vidéket uraló magas fák koronájára (leginkább csonka hegyű vén fákra) rakja fészket, már nagy távolságból észrevehető az. Messziről úgy néz ki, mint egy óriási zöld gömb, mert kivált a régebbi rendszeren be van futva valami borostyánféle haragos zöld növényvel. Igen korán, február végén, vagy márciusban tojik rendszeren egy ökölnyi nagy, piszkos fehér alapszinű tojást. Van két tojása is, csakogy ez esetben az egyik majd mindig zápon marad. Gyűjteményekben láttam olyan tojásait is, melyek külső felszíne barnásszürke, zöldesbarna s barnavörös foltokkal voltak tarkázva. Birtokomban volt egypár olyan tojása, melyek tompa végén néhány terjedelmes vörösbarna folt volt. Ezek a tojások állítólag a székelyföldről kerültek. A tojások alakját illetőleg, hosszukásabbak mint a többi keselyük-é s a hegyes és tompa végük mindig tisztán megkülönböztethető. Tojását a nőtény 32 napig üli. A kikelt fiók igen lassan növekszik s néha még augusztusban is a fészkekben ül. A tojások hossza kb. 95—101, szélessége 55—60 m/m .

Gen. II. GYPS, Sav.

Csőre hosszabb, de kissé gyengébb; nyaka vékonyabb és hosszabb; feje kisebb, kevésbé széles és gyapjas pehellyel borított;

viaszbőre hosszabb; orrlyukai keresztben fekvők, hosszukások és boltozottak; a csüd rövidebb a középujznál és félig tollas.

Nálunk csak egy faja van.

1. *A fehérvyaku keselyű* (*Gyps fulvus*, Briss.). Valamivel kisebb az előbbinél; fejét és nyakát fehérgyapjas puhely borítja; nyaktövén (mindkét felől) vörhenyes-fehér tollpamat ül. A him és nőstény egyforma.

Leírása: A vén fölül szürkés-fakó, imitt-amott

barnás tollakkal kirakva; egyes tollak világos gerincűek. Alól hasonlólag fakó színű (a has fehér), de kissé élénkebben szinezett, amit a tollak gerincehosszában vonuló széles fehér sávok (mindkét-felől) okoznak; begyét selyemszerű rövid, fakó tollak födik; vezér- és kormánytollai feketésbarnák; másodrendű evezői szürkével és fakóval szegett világosbarna színűek. Csőre világosbarna, vagy fehéres-szaruszínű; viaszhartya és lábai kékes-szürkék; szeme sárgásbarna. Hossza kb. 102–108, szárnya 72–75, farka 30–32, lába 10–11,7, csőre 8,4–9,5 cm.

A fiatalok fejét és nyakát eleinte hamvas (később sárgásfehér) pelyhek borítják. Testük általában sötétebb rozsdaszínű s nyakuk tollcsomója is erősen rozsdás.

Földrajzi elterjedése: A Mediterrán subregio keleti része: Sardiniától az Uralig; fő lakóhelye azonban Európa déli tartományaiban, a Balkán-félszigeten, Kis-Ázsiában és Észak-keleti-Afrikában van, de egyesek, vagy kisebb társaságok néha északibb vidékekre is fellátogatnak, így Angolországban is észlelték már. Tartózkodási helyét sziklás hegyvidékek képezik. Az alsó Dunánál igen közönséges; itt és Erdélyben állandó fészkelő madarunk; utóbbi helyen, valamint Szlavóniában is ritkább, mint az előbbi, de a Vaskapu táján, Mehádiánál, sőt a Székelyföld egyes vidékein gyakoribb és egyedusabb. Marhadög-, általában jószág hullás alkalmával levonul a nagy síkságokra s ilyenkor a Hortobágyon, a deliblati nagy homoksivatagon s minden olyan helyen, ahol az elhullott jószágféle dögszaga lecsalja: gyakran nagy csapatokban terel le; de gyakran csavargó csoportokkal is találkozhatunk, kivált a dél-alvidéken. Különben nálunk állandó tartózkodású madár.

Fészkelése: Meredek magas sziklafalak repedéseiben s egyéb üregeiben, sziklafalak párkányain költ, s ezért fészket igen nehezen lehet fölfedezni, mert a magas sziklafalokról nem látható. A hegyvidéki vadászok leginkább puskalövések segélyével földözik föl fészket, melyek a költőket a fészkekről fölzavarják.

Leginkább társaságban fészkel; rendszeren több fészkek található egymás közelében ugyanazon sziklafalon. Fészke nagy, alig van egy kis mélyedése, e helyett azonban bástyaszerűleg körül van sáncolva vastag ágakkal. A bélelményt moha, szőrök és puhább növényrészek képezik. Fészket évekig megtartja. Igen korán költ; február közepétől egész március közepéig tartó időközben rakja le tojásait, melyek száma legfeljebb kettő, rendszeren azonban egy. Tojásai vastag héjuak, érdesek, fény nélküliek s igen halvány zöldes-fehérek, vagy piszkos mézsfhérek foltok nélkül; nincs rendes tojás alakjuk, hanem a két végük egyenlően kitér. Tojásait csak a nőstény üli és rendszeren 5—6 hét alatt kelti ki. A tojások hossza 85—98, szélessége 67—72 $\frac{m}{m}$.

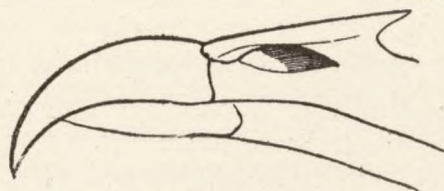
III.

A hollókeselyű-félék.

(Neophroninae).

Csak arcuk és torkuk meztelen, a fej hátsórésze és a nyak tollas; ezenkívül tartásuk nem egyenes, inkább varjuszerű (vizesintes); életszokásaik is inkább a varjakra vallanak, — szóval mind morfológiai, mind pedig külső élettani viszonyaikban eltérnek a typicus keselyűktől, minélfogva elkülönítendőek azoktól. — Számos (még más tekintetben is eltérő) nemük és fajuk van, melyek a rendszerben a tipikus keselyűkkel tévesen egy családba osztatnak be, tehát rendezetlen helyzetűek. Nálunk egy nemben, csak egyetlen faj fordul elő belőlük:

Gen. I. NEOPHRON, Sav.

Csőre hosszú, vékony, görbülete felett kissé duzzadt; orrlukái tojásdadok s csak a poszája, torka és lábai csupaszok, nyaka nem; farka 14 tollból áll; a tarkótollak felmereszthetők.

Hazai faja :

1. *A feketeszárnyu v. kis hollókeselyü* (Neophron percnopterus, Lin n). Holló nagyságu. Pofája és torka kopasz ; tarkója fölmereszthető tollal fődött).

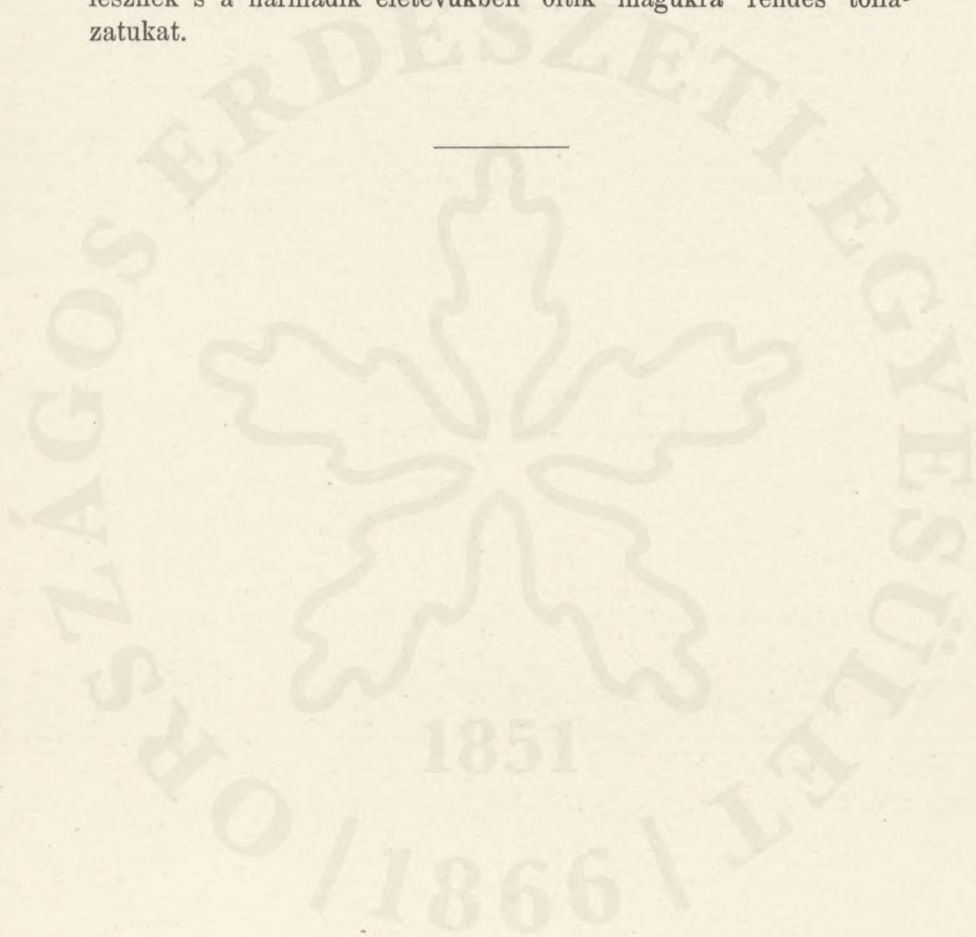
Leírása: A vén him fölül és alul szennyes-fehér, megnyult laza nyaktollai kissé vörhenyes árnyalatuak ; a fej és nyak csupasz része sárgás világos-vörös s imitt-amott apró pelyhekkkel fődött. Elsőrendü evezői feketék ; másodrendü evezőinek külfele szürke, belfelük a csucsban barnásfekete. Csőre világosbarna ; viaszbőre sárga ; lábai sárgás-husszinüek vagy szürkések ; szemei vörösbarnák. Hossza kb. 62—65, szárnya 48—50, farka 25—26·5, lába 8—9, csőre 6·7—7·4 cm.

A fiatalok egész teste sötét szürkésbarna, fakóbarna szegélyekkel. Válluk csak az idősebbeknek fehéredik meg teljesen. A nőstény színezete valószínűleg egész életén át barna marad.

Földrajzi elterjedése: A Mediterran subregio, a Vöröstenger környezte vidékek, Perzsia és Dél-Afrika. Hazánkban csakis az ország délkeleti vidékein találtatik s leginkább az Al-Duna sziklás hegységeiben fordul elő, mint rendes látogató s itt költ is. A temesi Bánságban Orsova környékén többször észleltetett. Az alduna vidékén (főleg a deliblaton) a dögön csoportosan lakmározó keselyük közt többnyire látunk néhány efaju keselyüt is. Az irodalomban a következő leheljei vannak felsorolva : Látták a Negojon 2536 méter magasságban (Berger kapitány 1889-ben) s a fogarasi havasokban (egy párt Czynk Ede), ugyszintén Krassó-Szörényben a Pojana-Mörulon. Szlavóniában a verhoveei várornál a nyolcvanas évek végén Klobusiczky Kálmán lőtt egyet. 1884-ben pedig Mojsisovics a Szerémségben, a Potorányvölgyben 1 példányt észlelt ; 1866-ban Biharból került egy élő példány a budapesti állatkertbe. Állítólag a Retyezát táján szintén előfordul. Buda Elek 1846-ban Russon (Hunyadmegye), Buda Ádám pedig a 60-as években Strigy-Plopnál észlelte (nyárban). Ezekon kívül még több észlelt és lövött példányról tesz említést az irodalom. Herkulesfürdőről, Uj-Moldovából, Fehértemplomból is került lövött példány ; Almássy Gy. a deliblati homokpusztán lőtt egyet stb.

Fészkelése: Mint fészkelő észleltetett az alsó Duna sziklás vidékein, valamint Erdélyben. Herkulesfürdő körül kimagasló sziklaormokon, állítólag néha költ ; Lovassy S. állítása szerint Erdélyben, Hátszeg mellett pelyhes fiatalokat szedtek. Fészket meredek sziklafalak üregeibe vagy párkányaira rakja száraz

ágak- és galyakból. Fészke lapos, mélyedés nélküli s puhább növényi anyagokkal van kirakva. Egy vagy ritkábban két tojást tojik, melyek ovális alakúak, vastag héjuak s érdesek, külső felszínük vörhenyes-fehér, vagy sárgásfehér alapszínen vörhenyesbarna, barnafekete s sárgásbarna kisebb-nagyobb pettyekkel van mustrázva, hosszúságuk 52—74, szélességük 43—44 m/m . A tojások 4 hét alatt fakadnak. A fiókák fehér pelyhesek, majd barnák lesznek s a harmadik életévükben öltik magukra rendes tollazatukat.

FÜGGELÉK.

1851

/1866 |

Kulcs a nappali orvmadárfajok meghatározásához.

Ha egy ragadozómadár-példányt fajára nézve meghatározni akarunk, mindenekelőtte azzal kell tisztába jönnünk: melyik a családhoz (Sub fam.) tartozik az? S ha ezzel rendbe jöttünk, faji hovatarozásának megállapítása már nem igen okoz nagyobb nehézséget, amennyiben a karakterjegyek biztosan eligazítják a determinálót s az összetévesztés még a nagyon hasonló fajoknál is ki van zárva e révén.

A mi az ismertetőjegyeket (fajibélyegeket) illeti, azokat részben a testnagyságban, tollszínezetben, néha a szárny és fark rövidebb avagy szembetűnően hosszú voltában, a rövid vagy ellenkezőleg feltűnően hosszú lábszárakban („csüdek“) s esetleg azoknak félig, avagy az ujjakig tollal fedett voltában stb. kell keresnünk, de esetleg még más jegyekben is.

A „f a j“ kinyomozását nagyon megkönnyíti a test alrészének s a fark mustrázatának pontos figyelembevétele. Esetleg a fark formája (teszem ha az kimetszett vagy villás stb.) is jó utbaigazítóul szolgálhat, így annak egyszínű sötét, világos vagy színes volta stb.; továbbá némely fajnál az orrlukák alakzata is, azonképpen a vezértollaknak egymáshoz arányló hosszasági viszonyai, kimetszései stb.

Kiknek nincs jártasságuk a fajok meghatározásában, helyesen teszik, ha a fajára nézve kinyomozandó példány szembeötlőbb bélyegeit sorszám alatt följegyzik, hogy végül az összehozott „ismérvek“ alapján biztos meghatározást tehessenek.

A determinálás alapjául az alábbi 41 pont alatt tárgyalt összehasonlító adatok szolgálhatnak.

1. NAGY TERMET. A nagy termet keselyűre vagy sasra vall. Ha a fej és nyak gyapjas, avagy részben kopasz (meztelen): biztosan keselyűvel van dolgunk; ellenben, ha nagy test mellett a fej és nyak rendszeren tollazott: a meghatározandó madár sasra vall, miről megbizonyosít az ujjakig tollas lábszár is; azonban egyik kánya fajunk (Archibuteo) is az ujjakig tollazott lábszáru, de lábujjai rövidek és kis és finom csőre, valamint részben nagyon világos tollazata is (de

setét színiük is vannak) utbaigazitóul szolgálhat a sasokkal szemben.

2. KÖZÉPNAGYSÁG nem igen irányadó a determinálásnál, a mennyiben ily alakok kevés kivétellel minden alcsaládban fordulnak elő; mindamellett a „középnagy“ termet egyöntetűen sötét színezettel s végig tollas lábszárakkal: sasra vall. Itt legfeljebb a gatyás kánya okozhat némi konfuziót, de ennek a sasokétól eltérő egyéb fajbélijegei a tévedést mégis kizárják.

3. KÖZÉPNAGYSÁGNÁL KISEBB ALAK meztelen lábszárakkal és tarkás tollazattal: nem tartozik a sasok közé. Az ilyenek meghatározásához még más jellegek is szükségesek, miért is tovább keresgélünk ama bélyegek után, melyek utbaigazitókul szolgálhatnak.

4. KIS VAGY EGÉSZEN KIS ALAK csak a sólymok és a karalykák csapatában fordul elő. A sólymokra nézve a gömbölyű orrlyuk s a fogazott csőr, az utóbbiakra nézve pedig a sárga szem s az alrész hullámos mustrázata szolgálhat utbaigazitóul s végre különleg a karvalynál még a hosszú, gyenge lábszár is.

5. FEHÉR, SÁRGÁS VAGY BŐRSÁRGA FEJ ÉS TARKÓ csak kevés fajnál fordul elő. — a) Ha sárgásfehér illetve børsárga fejtetőhöz gömbölyű orrlyuk, halvány (vagy alig feltűnő) barkós fehérbabos fark járul: ez esetben Kelecsennel van dolgunk (nagy örvösgalamb, vagy még nagyobb nagyság). Ha a fark szalagzott s az alsó testrészen a tiszta fehér színezet dominál s emellett a fej szintén børsárga: e körülmény öreg him kelecsenre vall (csekélyebb nagysági arány). — b) A fiatal kelecsenek inkább sárgásfehér fejűek, pontozott (kerülékalaku) és fehérbabos farkkal, míg felső habitusuk sötét szürkés, halványan előtűnő világosabb szegélyekkel és kékes lábakkal. Megjegyzendő, hogy csakis a kelecsennek van babos farka. — c) Fehéres vagy sárgás fej s nem gömbölyű, hanem más alaku orrlyuk: nádi kabárá (Rufocirkus) vall — ha hosszú lábszárakat is konstatálhatunk, de ezek a jegyek még nem szolgáltatnak egészen biztos támpontot, miért is még egyéb karakterjegyek után kell néznünk. — d) Ha fehér fejtetőhöz csupasz kék láb (mely durva fordított fedélzsindely alaku pikkelyekkel borított) s még tulnyomóan fehér és gyértarkázatu alsó testrészt is járul: akkor kétségkívül halvággóval van dolgunk. — e) Fehéres avagy szürkésfehér fej, sötétebb avagy világosabb rozsdavörös (vagy rozsdabarna) tollazat, melyhez többé-kevésbé kímetszett (villá-

zott) fark járul: a hejjők (Milvus) csalhatatlan ismertető jegyei. — **f)** Fehér nyak s fej (barna vonalakkal) ha ahhoz nagy erőteljes test, hosszú, fölülről tollas csüd és három széles és halvány farksavoly (stb.) járul: e jegyek p ü h ő k r e (Circaetus) bizonyítanak.

Kék vércse feje.

ellenben a test egyöntetű kékszürke színezete (fekete fark) avagy csikozott sötét habitus (rozsdasárga alrész stb.) a kék vércse ismertető jegyei (sárga karmok).

6. SZINES (ROZSDASÁRGA) VAGY HAMVASSZÜRKE FEJ vércsére vall és pedig ugyanily szintű, de mustrázat nélküli fark mellett: a közönséges vércsére. Megjegyzendő, hogy a sárga karmok a kis vércsére, ellenben a fekete karmok a közönséges vércsére vallanak;

7. SÁRGA CSŐRE a vén rétisasnak (Haliaetus albicillus), fehérfejű hejjőnek (Milvus milvus) (erősen vilázott fark) és a déli hejjőnek (Hydroctina aegyptius) van. Egyébként pedig az ilykép színezett csőr csak idősebb egyedek tulajdonsága.

8. FÜRÉSZFOG IDOMU KIMETSZÉS („FOG“) A FELCSÖRÖN, melyhez gömbölyű (középen célpontszerű csappal ellátott) orrlyuk járul: bizonyólyomra vall. Ha ehhez sötét habitus és vonásokkal vagy foltokkal tarkázott (néha hullámvonalas) alrész járul: akkor a meghatározandó példány a sólyom (Falco) nemhez tartozik; ellenben a vörhenyes tollazattal párosult babos fark a kelecsenre (Hierofalco), s kis alak mellett a szürke fej és szürke fark (vagy viszont nagy végfolttal ellátott sokszalagu fark) vércsére vall; kék vércsére pedig egyebeken kívül a far és combok rozsdavörös színe stb.

9. NEM FÜRÉSZFOGSZERŰ CSŐRJEGY különleg figyelembe nem jön, mert ilyen több orvmadárfajnak van.

10. SZINES SZEM. A legtöbb ragadozómadárnak mélyszinű szeme van, de vannak eltérések is: **a)** Ezüstszürke vagy sárgás szeme van a him fehérfejű hejjőnek (lásd egyéb jellegeit); a nőstény sárga szemű. — **b)** Aranysárga, vagy ezüstszürke szemű a pöszer (Pernis). — **c)** A kánya fajok (Buteo) fiataljai szürkesheműek, ellenben a középkorú egyedek

vörösbarba szeműek, míg az öreg egyedeknél szürke szemeket találunk — **d**) A karalyka fajoknak mindig sárga szemük van, valamint a kabáknak (Circus) is. — **e**) A szürkefejű hejjőnek (Hydroctina ater) szeme szürke-fekete gyűrűvel övezett.

11. BAGOLYSZEM SZERŰ SZEMKARIKA ÉS FÜLKÖRV. Ilyenekkel csak a kabák birnak, miről első tekintetre felismerhetők.

12. ARCFOLT (BARKÓ) a sólymok jelvénye. A nagyon feltűnően erős barkó a vadász és fecskefogó sólyom sajátága; más sólymok gyenge, egyáltalában csak halványan előtűnő (néha jórészt el is mosódott) barkóval birnak. A vén himkarvalynak barkó helyett rozsdasárga fültakaró foltja van. Valódi állszakált csak a saskeselyű hord.

13. KIÁLLÓ SZEMÖLDCSONTJA a sasoknak és karalykáknak van.

14. A FEHÉR SZEMÖLDVONÁS IS főleg a karalykáknál (és kabáknál) tűnik fel.

15. A FELSŐ TESTRÉSZ SÖTÉT (BARNA, VAGY FEKETÉS) SZINE különleg nem karakterizál, amennyiben a legtöbb faj fiatal egyedeinek közös színbeli tulajdonsága ez.

16. EGYIVÁSU VAGY TULNYOMÓAN SÖTÉT TOLLSZINEZETŰK a sasoknak és keselyűknek van, de néha a kányák (Buteo) és sólymoknál is találkozunk ilyszínekkel. Sassal csak akkor van dolgunk, ha a lábszárak az ujjakig körül tollasok (a gatyás kányánál **nem** körül tollasok). — Egyivásu rozsdabarna vagy sötétebb színes tollazata a szürkefejű hejjőre (kurta lábak), avagy pedig a nádi kabára (Rufocircus) vall (utóbbinál erős hosszú lábak). Ha pedig a sötét tollazathoz (a középhosszu sárga lábakon kívül) 8—14 keskeny keresztzallaggal átfuttatott fark járul: a körülmény kányára (Buteo) bizonyít. Megjegyzem, hogy fiatal korában a kis keselyű egész testében sötét tollazatu, de csupasz pofája és nyaka, valamint hosszú és vékony csak a végén horgas csőre stb. e fajnál téveszthetetlen ismertető jegyet képez.

17. A HABITUS VÖRHENYES ÉS ILLETŐLEG VÖRÖS SZINEZETE többnyire hejjőre (Milvus) vall (fehères vagy szürkés fej és nyak s többé-kevésbé villázott fark stb.). — Ha a vörhenyes szinezethez sárgásfehér vagy bőrsárga fej és gyenge barkó, valamint fehérbabos fark járul (gömbölyű orrlyuk), akkor keletcsennel van dolgunk; ellenben kis galambnagyság mellett a tisztán vörhenyes habitus vércsére vall és pedig a foltnélküli felrész kis vércsére (sárga karmok), a

fekete foltos felrész pedig a közönséges fajra (lásd egyéb jellegeit). — Erősen verhenyes habitusa van némelyik kánya-fajnak (a fark jellemző mustrázata a meghatározásnál utbaigazitóul szolgálhat).

18. A TÖBBÉ-KEVÉSBBÉ VILÁGOS, VAGY SÖTÉT HAMUSZÜRKE SZIN DOMINÁLÁSA a közénagy, kisebb és egészen kis alakoknál egyként előfordul. — **a)** A világos vagy sötétebb hamuszürke szín kiválóan a vén kabákot jellemzi (karélyos szemkörv, hosszú lábszárak stb.) — **b)** Az igen öreg nagy karalyka (Astur) habitusa is kékes (avagy hamuszürke), de e szinezethez a test alrészéni hullámvonalak (stb.) járulnak. — **c)** Sötétkék habitusa a karvalynak (Accipiter) van (rozsdasárga fültakarók, hosszú, vékony lábszárak stb.) — **d)** Ha sólyomfélénél fordul elő kékes vagy hamvasszürke felrész: a gömbölyű orrlyuk téveszthetetlenül utbaigazit a fajra nézve. — **e)** Hamukék kisalakra rövid fekete farktollakkal, rozsdavörös far és ilyszinü combokkal: a kék vércse (sárgás karmok és narancsvörös lábak) jegyei. — **f)** A csupán hamukék fej és fark a közönséges és kis vércsére (utóbbinál sárgás vagy fehéres karmok) vall. — **g)** Az igen öreg verebész sólyomnak (Aesalon) öreg himvércseszerű (de rövidebb) farka van, azonban szárnyai alig érik el farkának felét s 2-ik és 3-ik vezértollának külsejéle gyengén kimetszett.

Vércse.

19. KÉKESFEKETE VAGY FEKETÉS HABITUSA a sas keselyűnek van (fehéres vonalakkal), — továbbá a fiatal vadászsólyomnak is (lásd egyéb jegyeiket). A nagy karalyka néha feketésbarna, a nagyon vén him karvaly pedig sötétkék.

20. FEHÉR VÁLLFOLTJA csak a parlagi és törpe sasnak van; a kőszáli sason igen ritkán (csak a nagyon vénéknél) tűnik fel a fehér vállfolt.

21. A TEST ALRÉSZÉNEK FEHÉR VAGY TULNYOMÓAN FEHÉR ALAPSZINE több fajra nézve jellemző, de inkább csak a vén egyedek tulajdonsága. — **a)** Az öreg kabák tipikus színe (a többé-kevésbé világos, illetve hamvasszürke szín mellett) a nagyon uralgó fehér színezet a test alrészén (lásd egyéb bélyegöket). — **b)** Az igen vén (him) keleszen alrészének

tuluralgó színe a fehér (gyér bunkópettyekkel). — **c**) A vén vadász sólyomnak szintén fehér, de finom hullámvonalakkal sűrűn beirdált alrésze van (erős pofafolt, gömbölyű orrlyuk, sötétszínű fej stb.). — **d**) A fecskefogó sólyom (kis alak) alrészének alapszíne szintén fehér; hanem ennél a fajnál hegyes, fekete lándzsa-pettyekkel van kitarkázva (rozsdavörös far és combok stb.). — **e**) A karalykákát is jellemzi a testalj fehér alapszíne (a fiatal nagy karalyka testalja azonban sárgás vagy kissé röttes), melyet széles központi hullámvonalak ékítenek (a fiatalabbak alrésze lándzsapettyes). E fajoknál utbaigazit még a rövid szárny, hosszú és 4–5 sávollyal átvont fark, sárga szemek stb. — **f**) A vén pöszer testalját is a fehér szín dominálja (a csőr és szemközötti tér merev pikkelytollazatu) s a sajátos farkmustrázat (felváltva 3 széles és több keskenyebb keresztáv), valamint az ezüstsziürke szem az előbbiekkal szemben a tévedést kizárják. — **g**) A vén hejjőt (*Milvus milvus*) nemcsak alól, de egyéb testrészein is dominálja a fehér szín; feje és nyaka is fehér (erősen villázott fark). — **h**) A halvágónak alrésze szintén fehér (mellén többé-kevésbé számos nyilpety), ezenkívül a fejeteteje is fehér (kék lábak stb.). — **i**) A pühők azok közé a fajok közé tartozik, melyeken a fehér a tuluralgó szín. E fajnak nemcsak alrésze fehér (begye barna vonalakkal tarkázott), hanem még a feje és nyaka is fehér színű (barna vonaltarkázattal). A meghatározásnál irányadóul szolgálhat még a nagy test, 3 széles sávval átvont fark, hosszú, csupasz és világoskék (vagy kékbarna) lábak stb.

22. AZ ÉLÉNKSZÍNŰ ALRÉSZ néhány fajra nézve igen jellemző: **a**) Az öreg saskeselyű tokája, melle és egész testalja világos fénylő sárga vagy rozsdavörös (a fiatal egyedeknek vagy egész testük fekete, vagy pedig nyakuk és mellük többé-kevésbé sötétbarna. Különben nagy, de karcsu alak, az áll alatt sörteszakál stb.). — **b**) A verebész-sólyom nőtényének alrésze (fehér torkát kivéve) rozsdasárga (4 farkcsik, gömbölyű orrlyuk stb.). — **c**) A vörös vércse fiataljai alól világosbarnák (vonal- és szívpettyesek stb.); a kékvércse alul (és felül) kék-hamvas (a him); a nőtény alrésze rozsdasárga (barna hosszfolttokkal). Jellemző e fajnál a sárga karom. — **d**) A fiatal nagy karalyka alól röttes vagy sárgásfehér (halvány világosbarna). — **e**) A him parlagi sást alól-fölül barnasárga (barna folttokkal). — **f**) A törpe sas alól-felül barnavörös. — **g**) A vörös szín dominál némely kányaváltozat (varietas) alrészén is, de csakis nagy folttok s szalagok (szegélyek) alakjában, nem pedig egyöntetű színezet képpen. — **h**)

A mellen vagy hason nagy gesztenyebarna foltja a gatyás kánynak van (ujjakig tollas lábszárak stb.). — **i)** A tulnyomóan rozsdavörös szín a hejőknel is dominál (többé-kevésbé kimetszett fark stb.) — **j)** Krémszínű alrész a nőtény szalagosfarcsoku kabánál gyakran előfordul s az ilyenek vének; különben rendes színezete a halvány vörössárga. A fiatal (mindkét ivaru) egyedek szintén vörössárga alrészűek; ugyanigy a hamvas kabánál. A fehér kaba nőténye és fiataljai alól rozsdasárgák (sötét foltokkal). — **k)** A kis keselyűnél a világos és élénk szín egész tollzatára kiterjed, amennyiben a kinőtt him egész teste egyszínű sárgásfehér (csak a vezértollai feketék).

23. ROZSDAVÖRÖS, VAGY ROZSDASÁRGA FARA ÉS COMBJA a kékvércsének és fecskefogó sólyomnak van (idősebb egyedeknél).

24. AZ ALSÓ TESTRÉSZ MUSTRÁZATA. A hosszanti, sűrű és sötétszínű vonalmustrázat többnyire fiatal egyedeket jelöl. Minél halványabban tűnik fel az ily mustrázat, annál idősebb egyeddel van dolgunk; ellenben az elmosódott rajzolat, gyér és kevés pety: igen idős egyedre vall. — **a)** Hullámvonalakkal csak néhány faj idősebb egyedeinél találkozunk. Így a széles sűrű hullámvonalak a karalykák jellemző cifrázatai, de más fajoknak is vannak ilyenek, de nem az egész alrészre kiterjedőleg — a vadász sólymot kivéve, melynek azonban hullámcifrázatai finomabbak s nem kiszélesültek, mind a karalykákknál. — Hullámvonalas has és far az idősebb kánya fajok (és összes változatainak) jellemző bélyege, de néha a hullámvonalak a gatyás kánynál is előfordulnak. A nyilpettyek a halvágó fehér mellét cifrázzák.

25. HEGYES HOSSZANTI NYULVÁNYOK többnyire fiatal vagy nőtény egyedek jelvényei. Foltok alól több fajnál fordulnak elő, kivált a kánnyák és sasoknál. A sziv, gömb s egyéb idom sólyomra vall, a sűrű hosszanti nyulványok fiatal sólyomra.

26. FEHÉR VAGY RÉSZBEN FEHÉR FARK. Tiszta fehér ékalaku rövid farka csak az öreg rétisasnak és a sárga ölyvnek van. A fiatal rétisasok piszkos fehér foltos farkuak. Sötét végövvvel ellátott farka a fiatalabb köszáli sasnak van (később pedig foltos); hasonlóval bír a gatyás kánya is gyakran, avagy pedig feketeszalagos farka van (a fiataloknak).

27. EGYSZINŰ FARK. Sötét egyszínű fark — a keselyűktől eltekintve — s a s r a vall, mert nem mindegyik faj, vagy legalább is nem minden korban mustrázott farku. **A** k é k v é r c s é n e k egyszínű fekete farka van (himnek), a másik két vércse faj hamvasszürke fejü és farku (a himek). Az öreg f e c s k e f o g ó s ó l y o m kékesfekete (öreg) vagy feketés farku (rozsdasárga far és combok; alól fekete hosszvonások stb.). Az öreg him v e r e b é s z s ó l y o m n a k éppen olyan színű farka van, mint a him v ö r ö s v é r c s é n e k, csakhogy rövidebb farku. Más fajoknál nem fontos s nem irányadó a fark egyöntetű színezete.

28. FEHÉR FARKTŐ csak a k a b á k a t karakterizálja.

29. A FARK MUSTRÁZATA. Ez egész tanulmányt képez a ragadozómadaraknál s annyira jellemző, hogy csupán erről is bizton lehet a fajra következtetni a meghatározásnál.

1. A különben szürke, vagy szürkésbarna farkat keresztező 4—5 fekete, vagy feketés keresztszalag (sáv): n a g y k a r a l y k á r a (középnagy alak), k a r v a l y r a (galamb vagy gerle nagyság) vagy pedig v e r e b é s z s ó l y o m r a vall (gerle vagy annál is kisebb alak, gömbölyü orrlyuk stb.).

2. Három vagy négy halvány (majdnem elmosódott, de széles keresztsávoly) a p ü h ő k bélyege (nagy test, fehér fej és nyak stb., hosszú tollatlan és kékes lábak stb.).

3. Fölváltva 3 széles és több, sokkal keskenyebb keresztsáv: biztos ismertető jegye a p ö s z é r n e k.

4. Hat feketés farkszalag, fehér (gyértarkázatu) alrész és csupas, sajtáságos pikkelyezésű kék lábak mellett: h a l v á g ó t jelöl.

5. Sötétbarna, vagy rótszínű fark 8 egész 14 keresztszalag-al: mindenkor k á n y á r a vall.

6. Gömbölyü és nem összenyomott, de különben babalaku fehér farkfoltjai: kizárólag a k e l e c s e n n e k vannak.

7. Kis gömbölyü, oldalt összenyomott szabálytalan babidomu fehéres foltokkal mustrázott farktollai: a fiatal v a d á s z s ó l y o m n a k vannak (és szintén kékes lábai, mint a k e l e c s e n n e k, de az erősen látható nagy barkó az összezavarás lehetőségét kizárja). A vén vadászsólymok farka 7—8 keresztszalaggal cifrázott (szintén erős barkó stb.)

8. Kis alak mellett a rövid és sokszalagu fark: fiatal f e c s k e f o g ó s ó l y m o t jelöl (rozsdasárga far és combok stb.)

9. Kis galambnagyság, széles csucsszalagos fark, s az egész fark felületét sűrűen cifrázó keskeny szalagok: a fiatal és

nőstény ivaru vörös vércse egyedeinek ismertető jegyei (a kis vércsének sárga, a másik fajnak fekete karmai vannak stb.).

10. A nőstény kékvércsének (rövid farku kis alak) 10–12 farkszalagja van (csikolt szürke fel,- és rozsdasárga alrész, sárga karmok, élénkszi: ü fej).

11. Nagy alaku rozsdavörös és erősen villázott fark (sötétbarna szalagokkal): fehérfejű hejjőre vall.

12. Kevésbé villázott (inkább gyengén kimetszett) fark 8 egész 11 keresztzalaggal: a szürkefejű és déli hejjőre vall (utóbbinak minden első- és másodrendű evezőjén élénkszinű végpetty és testén sok világos folt van (fiatalok). Az előbbi faj nagy evezőiről a jelek hiányzanak.

13. Nagy sasnál a mélyszinű szürkeshalagos fark: öreg kőszáli sasra vall (hosszas fark).

14. Fekete hárántszalagos (rövid szürke, vagy egyszínű fekete) farka a nőstény parlagi sasnak van, de mindig tenyéryni széles végövvvel. Igen vén nőstény parlagi sasok farka hamvasszürke, elmosódott szürkésfekete szalagokkal (széles feketésbarna végöv). A fiatal hímek és nőstények egyszínű sötétbarna farkuak. Az öreg hím farka hamvaszürke (tenyéryni széles végövvvel), kevés fekete keresztfolttal, s részben szalagokkal. (E fajnál figyelembeveendő jegy: a fehér vállfolt stb.).

15. Sasalak (gatyás lábszárak) sötét tollazat s ily színű farkkal, melyen csak alól vehető ki némi igen halványan előtűnő mustrázat: közelebbi összehasonlítást igényel alakkörének megállapítása végett, mert ilyen farkuk van a kisebb sasfajoknak.

16. Foltos és széles végövvvel ellátott (hosszu) farka: az idősebb kőszáli sasnak van.

17. Szürkével sávolt és foltozott fark kabára vall (tisza fehér alapszinű kormánytollak, tulnyomólag fehér alrész s szem és fülkörv stb.). — Rozsdasárga farkfoltok és keresztzalagok (különben fehér alapszinű farktollak) a hamvas kaba bélyegei. — Az összes kabafajok fiataljai (valamint a vén nőstények) fekete sávós és foltos farkuak (a fajra nézve a közelebbi faji jellegek szolgálnak utasításul).

30. SZEMBETÜNŐEN HOSSZU FARK, amely a fajt röptében is jellemzi: a kőszáli sasnak, karalykának, nagy sólymoknak (u. n. „botfark“), kabáknak és hejjőknek van. Más fajoknál kevésbé jön tekintetbe a fark hossza.

31. RÖVID SZÁRNYAK, melyek összetett helyzetben a fark hegyén jóval innen maradnak: csak kevés fajra nézve jellemző, így a karalykára és verebész sólyomra.

32. FEKETE KÜLSŐ SZÁRNYCSIKJA csak a hamvas kabának van.

33. TÖBBÉ-KEVÉSBÉ KIMETSZETT (VILLÁS) FARKUK csak a hejjőknek van.

34. A SZÁRNY VEZÉRTOLLAINAK ELTÉRŐ SZINE (szürke vagy fekete) csak a kabáknál tűnik fel.

35. SZEMBETÜNŐEN HÖSSZU LÁBAI a sárga ölyvnek, karalykáknak és kabáknak vannak.

36. AZ ALSÓ LÁBSZÁRAK (CSÜDEK) EGÉSZBEN, VAGY RÉSZBEN TOLLAZOTT VOLTA. A gatyás kányától tekintve: egészen az ujjakig (körül) tollazott csüdei csakis a sasoknak vannak. A gatyás kánya csüdei nem körül-tollasok (mint a sasoké). E fajnál még a rövid láb-ujjak (s egyéb jellegek) utbaigazítókul szolgálhatnak. — A keleseknek töben fedett (szembetűnően rövid) csüdei vannak (babos farkmustrázat, gömbölyű orrlyuk, az idősebb himeknél keresztvonásos fark stb.), míg a rétisas és halvágó csüdei félig tollazottak (amaz nagysas alak, utóbbi közepes és kéklábu stb.). — A fehérfejű hejjőt is jellemzi a félig tollazott allászár (villázott fark stb), míg a szürkefejű és déli faj csupasz lábszáru. — A pöszért elől félig tollazott s hátul egészen csupasz csüd jelöli (ennél a már ismert farkmustrázat kizárólagosan jellemző). — Az idősebb saskeselyű egészen az ujjakig tollas lábu. — A többi összes ragadozómadarak csupasz lábszáruak.

Kis berkisas.

37. A LÁBAK SZINE. A ragadozómadarak legtöbb faja sárgalábu. Az eltérések a következők: A kéknyaku keselyű lábai violakékek, a fehérnyaku keselyű és sokszor ólomszürkék vagy husszinütek, a kis keselyűé sárgáskekek, a vadász sólyomé sárgás ólombarnák vagy sárgák, a kékvércsée vörössárgák, a halvágóé kékesek, a pühöké világoskék, vagy kékbarnák és a törpesaséi néha kékesek. Más fajnál nincs eltérés a sárga szintől.

38. FEHÉRES VAGY SÁRGÁS KARMOK. Csak két faj van nálunk, melynek fehérés vagy sárga karmai vannak t. i. a kék-

vércsének és a kisvércsének (az összehasonlító adatok könnyen eligazítanak a faj megállapítására nézve).

39. A VEZÉRTOLLAK HOSSZASÁGI SKÁLÁJA S AZOKNAK BELSŐ ÉS KÜLSŐ BEŐBLÖSÖDÉSEI (KIMETSZÉSEI) némely fajnál nagy fontosságu ismérveket képez, például a kabáknál stb. A vezértollak viszonylagos hosszának megállapítását illetőleg azonban a tokos tollak biztos alapot nem nyújtanak; a beöblösödések (kimetszések) azonban még a fejletlen tollazatu egyedeknél is jól kivehetők és mindig biztosan lehet rájuk támaszkodni.

40. SZEMBETÜNŐLEG RÖVID LÁBUJJAI a gatyáskánynak, pühőknek és halvágnak vannak (a fajra nézve a közelebbi ismérvek irányadók).

41. A SASOKNÁL a méretek nagyon fontosak s főleg a csőr, csüd s szárnyak rövidebb avagy hosszabb volta nyújt utbaigazítást a biztos meghatározásra nézve.

Szürkefejű hejjő.

1851

/1866/

Nappali orvmadár fajaink tojásaira vonatkozó fontosabb összehasonlító adatok.*)

1. FEHÉR KABA (*Circus cyaneus*). Fészkelési módjaiban a többi kaba fajokkal minden tekintetben megegyez. Tojásai a sárgafejű kaba tojásaihoz annyira hasonlítanak, hogy biztos megkülönböztetési jelet tojásaik közt kimutatni nem lehet. Némi tekintetben segíti a meghatározást az, hogy néha a fehér kaba tojásain néhány halványzürke folttal is találkozunk, de ezek sem adnak biztos utbaigazítást, mert csak igen ritkán fordulnak elő. — A nagy karalyka tojásaival szemben a tojások nagyságában és alakjábani különbség biztos megkülönböztetési bélyeg. Ugyanis a kaba-tojások jóval kisebbek s hegyesebbek (az összes nappali orvmadarak tojásai közt a leghegyesebb) mint a nagy karalyka-tojások.

E faj áprilisban költ, midőn a vízi és mezei növényzet már oly magas, hogy fészket eltakarja. 4–6 tojása van. A tojáshéj belső felszíne fűzőld.

2. SZALAGOSFARCSOKU KABA (*Circus macrurus*). Az előbbi fajnál elmondottak, e fajra is minden tekintetben alkalmazhatók.

3. HAMVAS KABA (*Circus pygargus*). A kabák közt ennek vannak a legkisebb tojásai, de erre, mint ismertető jelre, határozottan támaszkodni nem lehet.

4. FEHÉRFEJŰ KABA (*Rufocircus aeruginosus*). Fészkelési módjaiban az összes kabafajokkal megegyez, tojásai is hasonlóak. A kabák közt e fajnak a tojásai a legnagyobbak, de erre a determinálásnál nem lehet sokat adni; biztos meghatározást csak akkor tehetünk, ha a tojások szedésénél jelen vagyunk s a fészkes madarat megfigyeljük.

Ápril végén vagy május elején költ és 3–6 tojást tojik. A költési idő 20 napra terjed.

5. BAGOLYSZEMŰ PÜHŐK (*Circaetus gallicus*). Tojásai a parlagi sas tojásaihoz hasonlítanak leginkább, de azonban nála a tojáshéjon nincsenek foltok, vagy csak a legritkább esetben fordulnak elő, ha vannak is, mindig halványak és csekély számúak, ellenben a parlagi sas tojásain ha még oly halványok is,

*) Dr. Lovasy Sándor adatainak figyelembe vételével.]

mindig előfordulnak. — Némi különbség észlelhető még a tojások alakjában is. Ugyanis a pühhők tojásai inkább hosszukásak és keskenyebbek, a parlagi sas tojásai pedig pukkadtabbak. Erre azonban a determinálásnál határozottan támaszkodni nem lehet.

Májusban költ. 1—3 tojást tojik. A költési idő 30 napra terjed. A tojáshéj belső felszíne zöld. Tojásai ritkák és igen értékesek.

6. KÖNYÖKÖS HALVÁGÓ (*Pandion haliaetus*). Tojásaihoz a kányák, hejjők, a galambász- és kelecse s ólyom, de a pöszer tojásai is hasonlítanak. A kányák és hejjők tojásaitól e faj tojásai abban különböznek, hogy nála a tojáshéj belső fölszíne világos sárga, míg amazoknál sohasem sárga, hanem zöld. A többi említett faj tojásaitól a héj belső fölszíne által nem különbözik; hanem a külső fölszínen található a különbség, minthogy a halvágó tojásain az alapszín többé-kevésbé mindig látható, míg az összes említettek-nél és különösen említett két sólyomfajnál: csak abnormis esetben, ugyszólván sohasem látható. — Jellemző a halvágó tojásaira nézve az is, hogy róluk a zöld szín teljesen hiányzik, miért is ezen körülmény igen jellemző karakterbélyeget képez az említett fajokkal szemben. — A pöszer és halvágó tojásai egyéb hasonlóságokon kívül még nagyság tekintetében is különböznek egymástól, minthogy a halvágó tojásai nagyobbak, — továbbá alakjuk által is, amennyiben a halvágó tojásai nem gömbded alakúak.

Április végén, vagy május elején tojik. 2—4 tojása van. Tojásai a gyűjteményekben ritkák és igen értékesek, 10—15 forintot is adnak példányáért. A költési idő 23 napra terjed.

7. FEHÉRFEJÜ HEJJŐ (*Milvus milvus*). Tojásai a halvágó, kis berkisas, de főleg a következő faj és a kányák tojásaihoz hasonlítanak; azonban említettek tojásaitól mégis biztosan megkülönböztethetők, csak a szürkefejű hejjő tojásaitól nehéz megkülönböztetni, ámbár nagyobbak; erre azonban a determinálásnál nem lehet sokat adni.

Áprilisban fészkel és 2—3—4 tojást tojik. A költési idő 3 hétre terjed.

8. SZÜRKEFEJÜ HEJJŐ. (*Hydrocitna migrans*). Előbbi fajnál elmondottak e fajra is minden tekintetben alkalmazhatók.

9. EURÓPAI PÖSZÉR (*Pernis apivorus*). Tojásai a galambász-sólyom és kelecse, valamint a halvágó tojásaihoz hasonlítanak leginkább.

Május végén vagy június elején költ. 2—3—4 tojást tojik. A hég belső fölszine sárgásfehér. — A költési idő 21 napra terjed.

10. RÉTI SAS (*Haliaetus albicillus*). Tojásait nem egykönnyen téveszthetjük össze más ragadozó fajok tojásaival, mint-hogy ezekhez némileg hasonlító csakis a p ü h ö k n é l fordul elő, de ennek más alakú s alapszinü tojásai vannak.

Márciusban tojik. 2—3 tojása van. A költési idő 30 napra terjed.

11. TÖRPE SAS (*Hiraeus pennata*). Tojásai a nappali orv-madarak alrendjében csakis a nagy karalyka tojásaihoz hasonlitanak, még pedig annyira, hogy köztük magáról a tojás-ról helyes meghatározást tenni alig lehet, csakis akkor determinálhatunk biztosan, ha a tojásokat magunk szedjük s az öreg madarakat megfigyeljük. Egyébiránt a törpe sas és nagy karalyka tojásai közt következő (de az eddigi észleletek csekély száma miatt még nem teljes érvényü) megkülönböztetési adatokat állapíthatjuk meg:

a) a nagy karalyka tojásainak alakja kisebb s hegyesebb végü, — továbbá finomabb héju s apró porusokkal van ellátva;

b) a törpe sas tojásainak alakja eleptikus s kissé nagyobb, — továbbá tojásainak héja érdekesebb felületü s nagyobb porusai vannak.

Április végén vagy május elején tojik. 2—3 tojása van. A tojáshég belső fölszine élénk zöld. — A költési idő 22 napra terjed.

12. KŐSZÁLI SAS (*Aquila crÿsaetus*). Fészkelési módjaiban a többi sasokkal több tekintetben megegyez. Tojása csak nehezen különböztethető meg a kis- és nagy berkisas tojásaitól, amennyiben szinezetre és nagyságra nézve (aránylag kicsiny tojásai lévén) hozzájuk igen hasonlít. A parlagi sas tojásaival már nem egykönnyen téveszthetők össze tojásai, minthogy a parlagi sas tojásai jóval nagyobbak és más alakúak, továbbá rajzolatok tekintetében szegényesebbek.

Március végén vagy április elején költ. 2—4 tojása van. A tojáshég belső fölszine zöld. A költési idő 30 napra terjed.

13. PARLAGI SAS (*Aquilinus melanaëtus*). Tojásai a p ü h ö k tojásaihoz hasonlitanak leginkább, azonban a p ü h ö k tojásain nincsenek foltok, vagy csak a legritkább esetben fordulnak elő s ha vannak is, mindig halványak és csekély számúak, míg a parlagi sas tojásain, ha még oly halványak is, mindig

előfordulnak. Némi különbség észlelhető még a tojások alakjában is. Ugyanis a p ü h ő k tojásai inkább hosszukásak, keskenyebbek, a parlagi sas tojásai pedig pukkadtabbak. Erre azonban a determinálásnál határozottan támaszkodni nem lehet.

Április végén tojik. 2—3 tojása van. A tojáshéj belső felszíne zöld. A költési idő 30 napra terjed.

14. KIS BERKISAS (*Aquilinus pomerana*). Tojásai a k á n y á k és hej j ő k tojásaihoz hasonlítanak, de könnyen megkülönböztethetők nagyságuk, a héj érdekessége s élénkebb zöldes színe által.

Áprilisban tojik. 2—3 tojása van. A tojáshéj belső felszíne f ü z ő l d. A költési idő 24 napra terjed.

15. NAGY BERKISAS (*Aquilinus clanga*). Tojásai s az előbbi faj tojásai közt csupán abban van eltérés, hogy az ő tojásai n a g y o b b a k.

Fészkelési módjaiban egészen megegyez az előbbi fajjal.

16. GATYÁS KÁNYA (*Archibuteo lagopus*). Fészkelési módjaiban a többi k á n y a f a j o k k a l és hej j ő k k e l majdnem mindenben megegyez, valamint tojásaira nézve is. Tojása még a h a l v á g ó tojásaihoz hasonlít. Tojásai és a Buteo-fajok tojásai közt csupán abban van eltérés, hogy az ő tojásai jóval nagyobbak.

17. PARLAGI KÁNYA (*Buteo buteo*). Fészkelési módjaiban és tojásaira nézve a g a t y á s k á n y a és hej j ő k k e l majdnem mindenben megegyez. Tojásai még a h a l v á g ó tojásaihoz hasonlítanak (különbségek a halvágónál elmondattak).

Márciusban fészkel, 2—4 tojása van. A tojáshéj belső felszíne z ö l d. A költési idő 21 naptól 4 hétre is terjed.

18. NAGY KARALYKA (*Astur palumbarius*). Fészkelési módjaiban némileg a p ő s z é r és k á n y á k-hoz közelít. Fészke ugyanis szintén zöld leveles galyvégekkel van kirakva, ennél fogva említettek fészkeitől megkülönböztetni majdnem lehetetlen. Fészke azonban legjobban hasonlít a t ő r p e s a s fészkeéhez; még fészkeik anyaga is megegyez; ehhez járul még az a — már említett — körülmény is, hogy fészkeiket kölcsönösen kizöldezik. Tojása — mint már említve volt — a t ő r p e s a s tojásaihoz feltűnően hasonlít; de hasonlít a k a b á k tojásaihoz is, úgy, hogy csak nagyobb volta által különböztethető meg a kabák tojásaitól.

Áprilban költ. 2—3—5 tojást tojik. A tojáshéj belső felszíne é l é n k z ö l d. A költési idő 22 napra terjed.

19. KIS KARALYKA (*Accipiter nisus*). Fészke azon körül-

ménynél fogva, hogy kizárólag galyakból áll, első látásra fölismerhető, mert ugyanis semmiféle más nappali orvmadárnál ez nem fordul elő. — Tojásai nagyság s alak tekintetében a kisebb sólyomfajok tojásaihoz igen hasonlítanak, azonban tojásai annyira jellemzettek, hogy minden más hasonnagságú faj tojásaitól biztosan megkülönböztethetők. A sólymok tojásaival szemben a legfőbb különbséget az képezi, hogy a kis karalykánál a tojánhéj belső fölszine füzöld, míg a sólymoknál sárgásfehér, valamint a tojánhéj külső felszínének alapszine is, holott ez a kis karalykánál zöldesfehér. — Súly fektethető a determinálásnál még azon körülményre is, hogy a kis karalyka tojásain az alapszin majd mindig tisztán kivehető, míg a sólymoknál ellenkezőleg, ugyszólván sohasem látható, mert a foltok egészen eltakarják.

Áprilban (május végéig) tojik. Tojásainak száma 3—4—5, igen ritkán 7 darab. A költési idő 20 napra terjed.

20. GALAMBÁSZ SÓLYOM (*Falco peregrinus*). Fészkelési módjaiban a kelecseennel sokban megegyez; tojása is csak nagyság által különbözik említett faj tojásaitól. Utóbbi tekintetben azonban a pöszér tojásaitól nem különbözik, csak is finomabb szinezete s alakja által. Fészkelési módjaiban egyébiránt a pöszértől lényegesen eltér.

Május, vagy juniusban költ. A tojánhéj belső fölszine világossárga. 21 napig ül.

21. FECSKEFOGÓ SÓLYOM (*Falco subbuteo*). Tojásai a verebész sólyom, kékvércse, vörösvércse és kis karalyka tojásaihoz igen hasonlítanak, csak azzal a különbséggel, hogy nagyobbak. Nagyság tekintetében a vörösvércse tojása az ő tojásaihoz közel áll ugyan, de még sem egészen hasonló nagyságú; az ő tojásai mindig nagyobbak. Tehát ha ezeket összevetjük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy itt csak akkor determinálhatunk biztosan, ha a tojások szedését magunk eszközöljük s a költő madarat megfigyeljük. Megjegyzendő, hogy a kisebb sólyomfajok tojásai közt magáról a tojáról biztos meghatározást tenni igen bajos, sőt majdnem lehetetlen.

Május végén költ. Tojásainak száma 3 és 5 közt változik. A tojánhéj belső felszine sárgásfehér. A költési idő 19 napra terjed.

22. KELECSÉN SÓLYOM (*Hierofalco saker*). Tojásai különösen a galambász sólyom tojásaihoz hasonlítanak nagyságra, alakra és szinezetre nézve, sőt az utóbbi tekintetben egészen megegyeznek. Némi tekintetben segíti a meghatározást az,

hogy tojásai a galambász sólyom tojásainál valamivel nagyobbak s a héj érdesebb felületű. Tojásai színre s nagyságra nézve igen hasonlítanak még a pöszér tojásaihoz; eltérés van azonban tojásaik alakjában. Ugyanis a pöszér tojása a gömbölydedhez közeledő alaku s pukkattabb, mint a kelecsezen rendes tojásalaku tojása. A pöszér tojásaival szemben segíti a meghatározást az, hogy a kelecsezen tojásain a foltok a héjon egyenletesen vannak eloszolva s a barnafekete foltok kicsinyek, míg a pöszérnél ellenkezőleg.

Áprilisban költ. Tojásainak száma 4—5. A tojáshéj belső felszíne világossárga. A költési idő 31 napra terjed.

23. VEREBÉSZSÓLYOM (Aesalon merillus). Tojásai a kisebb sólyom fajokéhoz igen hasonlítanak, ugyszintén a kis karalyka tojásaihoz is, tojásaink alakja azonban gömbdedebb, mint az említett fajoké; erre azonban, mint biztos ismertető jelre, határozottan támaszkodni nem lehet.

A tojáshéj belső fölszíne sárgásfehér.

24. VÖRÖS VÉRCSE (Cerchneis timunculus). Tojásai alakra, nagyságra és szinezetre nézve nem különböznek a verebész sólyom, fecskefogó sólyom, kékvércse és kis karalyka tojásaitól. Itt is, valamint minden kisebb sólyomfaj tojásai közt, magáról a tojáról helyes meghatározást tenni alig lehet, csakis akkor determinálhatunk biztosan, ha tojások szedésénél jelen vagyunk s az öreg madarat megfigyeljük. Tojásait azonban a kis karalyka tojásaitól a héj belső felszíne által biztosan megkülönböztethetjük.

Április végén, vagy május elején tojik. Tojásaink száma 3—7. A tojáshéj belső felszíne sárgásfehér. A költési idő 20 napra terjed.

25. FEHÉRKARMU VÉRCSE (Cerchneis Naumanni). Tojásaira nézve jellemző, hogy a sólyomfélék családjában a legkisebbek.

26. KÉK VÉRCSE. (Erythropus vespertinus). Tojásai szinezet tekintetében nem különbözik a fecskefogó- és verebész-sólyom, továbbá a vörös vércse és kis karalyka tojásaitól, csakis csekélyebb nagysága által; a kis karalyka tojásaitól a héj belső felszínének sárgásfehér színe által különbözik.

Májusban költ, 4—5 tojása van. A költési idő 18 napra terjed.

27. SZAKÁLLAS SASKESELYÜ (Gypaëtus barbatus). Fészkelési módjai a nagy sasokéhoz hasonlítanak. Tojásai a

ludtojásnál is nagyobbak lévén, nem téveszthetők össze semmi más faj tojásaival, noha színezet tekintetében több faj tojásaival egészen megegyeznek.

Tojásainak belső felszíne világossárga. — Jellemző, hogy rendszeren egy fiat nevel. — Március elején tojik. 32 napig ül.

28. KÉKNYAKU KESELYŰ (*Vultur cinereus*). Fákön található fészkére igen jellemző feltűnő nagysága, mely ugyanis minden más ragadozó madárénál nagyobb, ennél fogva könnyen megismerhető. Fészkrét a fehérnyaku keselyű fészkével már csak azért sem lehet összetéveszteni, mert ez fán sohasem fészkel; — sziklára rakott fészkeit azonban nem igen lehet a fehérnyaku keselyű fészktől megkülönböztetni. — Tojásaihoz nagysági és alaki tekintetben a fehérnyaku keselyű és saskeselyű tojásai hasonlítanak; színezet tekintetében azonban eléggé szembeszökőleg különböznek egymástól. Színezet tekintetében némely sasfaj tojásaihoz hasonlítanak, ámde nagyságuknál fogva különböznek, amennyiben az övéi rendszeren jóval nagyobbak (általában minden más hazai orvmadárénál nagyobbak). Jellemző, hogy rendszeren egy fiat nevel.

Február végén, vagy márciusban tojik. 32 napig ül.

29. FEHÉRNYAKU KESELYŰ (*Gyps fulvus*). Fészkére nézve igen jellemző, hogy az mindig sziklafalak üregeiben, sziklapárkányokon s több efféle magas helyeken van építve s rendszeren több található egymás közelében; mert e keselyű társaságban szeret fészkelni. — Tojásaira nézve az a jellemző, hogy nincsen rendes tojásalakjuk, hanem a két végük egyenlően kitágult. Színezet tekintetében a kéknnyaku és saskeselyű tojásaitól igen különböznek. Általában ily jellegekkel ellátott, hasonló nagyságu tojásai semmi más hazánkbeli ragadozó madárnak nincsenek.

Február közepétől egész március közepéig tartó időközben tojik, 32 napig üli. A tojáshéj belső fölszíne zöld.

30. KIS v. HOLLÓ-KESELYŰ (*Neophron percnopterus*). Jellemző, hogy csak meredek sziklák párkányain vagy üregeiben fészkel. Tojásai színezet tekintetében a sólyomfélék (*Falconinae*), továbbá a pőszer tojásaival majdnem tökéletesen megegyeznek, de jóval nagyobbak. Más nemekhez tartozó orvmadaraknak ily színezetű petéi nincsenek. — A sasfajok s az ő tojásai közt az a nevezetes különbség van, hogy az ő tojásain az alapszín gyakran egészen födetik foltok által; holott a sasok tojásain az alapszín mindig tisztán kivehető; továbbá, hogy nála a tojáshéj belső fölszíne sárgásfehér; ellenkezőleg a sasoknál füzöld.

VADÁSZATI RÉSZ.

1851

/1866/

A bagolygunyhó.

(Uhuzás)

A kora tavaszi hónapokban (március, április) esik a szárnyas ragadozók felvonulásának ideje, mely időszakban legkönnyebben, ugyyszólván játszva kerithetjük kézre a legóvatosabb és legkritkább fajokat is közülök, tollas vadászsegédünk: az u h u segélyével, melyet tudvalevőleg esalogató madárrul szokás használni a kárttévó szárnyasok pusztításánál. Tényleg, az uhu a legfontosabb faktor a vadászatra nézve a kártékony, főleg a valódi orvmadarak irtásánál, sőt sok esetben valóban pótolhatatlan vadászsegédje a hivatásos vadovónak, mert a fészkeknél való vadászatot kivéve, nincs az a vadászati mód, amelylyel annyi és oly sokféle szárnyas ragadozót lehetne ártalmatlanná tenni, mint ennek a nagyszemü madárnak a közvetett segélyével és pedig, mint már említém: nem csak a környékbelieket, hanem a kóbor s egész más vidéken, sőt más égalkak alatt élő, nálunk csak téli, avagy tavaszi átvonuló vendégként rövid ideig mutatkozó idegen fajokat is. — És különösen a fácántenyésztők nem nélkülözhetik az uhut. Általában oly vadászterületeken,

a melyeken a fősúly az apróvad tenyésztésére van fektetve s melyek emiatt a ragadozó madarak őszi le- és tavaszi felvonulása alkalmával nagy, néha végzetes invázióknak vannak kitéve (télen pedig a karalykák, némely sas fajok és ölyvek vadászterületét képezik): az uhu használata elmellőzhetlen, sőt kell, hogy az uhuzás egyik főteendőjét képezze a hivatásbeli vadásznak. Egyébiránt az uhuzás nemcsak hasznos, hanem igen szórakoztató, sőt mulattató foglalatosság is — hogy a tanúságokról ne is szóljak s arról, hogy a kevésbbé ügyes lövőknek igen jó iskola a reptében való lövés elsajátítására; azután meg minden időben gyakorolható, anélkül, hogy a törvénytől összeütközésbe jönnének emiatt. — Az összes madarak, de különösen a szárnyas ragadozók és varjú-félék módnélkül gyűlölik és utálják a baglyot s e szertelen érzelmeik által indítatva, örökös üldözésük, boszantásuk tárgyát képezi a Minervának szentelt madár és semmi alkalmat el nem mulasztanak, ha csak véletlenül eléjük kerül, hogy ellenséges indulatuknak kifejezést ne adjanak s meg ne támadják. A ragadozómadarak ezen szokására, illetve sajátos ellenszenvére van alapítva az uhuzás gyakorlata s azért használjuk az uhut csalogató eszközül és főleg csakis ezt a faját a baglyoknak, bár a madárvilág minden faju baglyot gyűlöl, legyen az kicsi, avagy nagy; — mégis, mivel nagyságánál fogva az állandóan ide-oda esatangoló ragadozó-madaraknak jobban feltűnik s mivel szebb is és imponzansabb formát is mutat: ezt a nagy füles baglyot tartjuk a legmegfelelőbbnek az uhuzás, mint csalivadászat céljára. Egyébiránt szükség esetében lehet mindenféle baglyot használni, kicsit, nagyobbab egyaránt s egyszerre több is kiállitható, kisebbek, nagyobbak, — de az ilyenek leginkább csak szarkák és varjak csalogatására használhatók. Előnyük — a mi különben számba alig jöhet — hogy kevesebbet esznek, könnyebb velük bánni és amellett könnyebben is szelidíthetők, mint az uhu; viszont igen latba eső hátrányuk, hogy sokkal kevésbbé feltűnők, igénytelen kinézésűek és ennél fogva esabitó hatást éppen nem gyakorolnak a nagy szárnyas ragadozókra, a kisebbeknek (karalykákak, sólymoknak) pedig gyengességüknél fogva gyakran áldozatul esnek. — Ha nincs más, élő helyett lehet ugyan kitömött uhut is használni, de ezt lehetőleg úgy kell az álványra alkalmazni, hogy fejtartása kissé lefelé álljon s lábai alá nyulbőr helyezendő, hogy a ragadozók figyelmét annál inkább fölélesszük s szenvedélyességre ingereljük. — Ujabb időben mübagolylyal, az u. n. mechanikus-uhuval kezdik az élő uhut helyettesíteni, melynél a madár a gunyhóban ülő vadász kezében levő zsinag rángatása következtében mozgatja szárnyait. Készítenek egyébiránt oly mübaglyokat is, melyek a zsinag rángatásakor nem csak a szárnyait, de fejüket is jobbra-balra mozgatják. Csak hogy az e fajta mübagolynál igen hátrányos az üvegszem, bármily élethiuen legyen is színezve az; egyébiránt nem is annyira a műszem színe, mint inkább annak sajátos üvegfénye az, mely a szárnyas ragadozókra elriasztó hatást gyakorol s amiről azok azonnal észreveszik a csalást. Ezt elkerülendő, mübagolyhasználatánál tanácsos üvegszemek helyett egyszerű barnára festett, fénytelen és féldomboru fa, vagy csontgombokat alkalmazni. a mik a ragadozóknak nem ellenszenvesek s egyáltalában nem tűnnek föl; esetleg azonban szem nélküli mübagolylyal is lehet elérni sikert, — ellenben az üvegszemü bagoly mindig inkább elriasztó mumus, mint csalogató eszköz. — Mielőtt szorosán vett tárgyunkra: az uhuzás szakszerű tárgyalására térnénk, helyén valónak látom a derék tollas vadász-segéd közelebbi megismertetése céljából egyet-mást előrebocsájtani.

Az uhu, vagy nagy füles bagoly (*Bubo bubo* L.; *maximus*, Gerini.) hazánk nagy kiterjedésű erdőségeiben mindenütt otthonos s

ugy nálunk, mint Európa minden részében állandó előfordulása, nem vándor madár, de az állandó üldözés folytán, melylyel a vadászok részéről mindenütt találkozik, egyes vidékeket, mint a Szerbia és Magyarország közti sziklás Duna-vidék, Galicia, Bosznia és Hercegovina, végül nálunk a Kárpátok egyes részeit kivéve, Európában sehol sem gyakori. A közép és magas fekvésű hegységi (különösen sziklás) erdőket egyaránt lakja, de néha a síksági erdőkben is előjön téli időben, midőn egyesek kóbor életet folytatnak. Egyébiránt nálunk Magyarországon sokkal gyakoribb, mint ezt talán gondolnók és különösen a barlangokban gazdag vágvölgyi meszes hegységekből keritenek elő sok uhu-flókot, melyek aztán „Kárpáti uhu“ név alatt jönnek forgalomba. Azt mondják, hogy az ottani tót parasztok igen jól ismerik a költő uhuk fészekhelyeit, melyekhez nem minden veszedelem nélkül kötélen kell leereszkedni. A parasztok évenként kiszedik az ismert fészkekből a flókbaglyokat és ez évről-évre állandó kereseti forrásukat képezi.

Az uhu a baglyok közt a legnagyobb. Valóban hatalmas s az összes szárnyas ragadozók közt a legveszedelmesebb rabló. A madarakat s általában mindennemű zsákmányát többnyire álmukban lepi meg, mert faji szokásához képest csak akkor vonul ki prédaszerzés végett, midőn a többi vad már pihen s egyáltalában elnyugodott; míg napközben rendszeren elrejtve tartózkodik és csak falánk ivadékaiknak nevelése idejében szokott néha fényes nappal is zsákmány után járni. Az ő tevékenységének ideje különben az éj; legnagyobb prédaszerzési tevékenységet azonban esti és reggeli szürkületkor fejt ki, általában a homály kísértete ő. Egyébiránt minden uhunak (illetőleg uhupárnak) megvan a maga birtokolt rendes (és többnyire terjedelmes) vadászterülete, melyben más uhut meg nem tűrnek (különösen a szaporítási időben); az ily vadászterületen aztán működésük végzetessé válhat az apróvad állományára nézve, ha idejekorán nem sikerül őket elpusztítani. Egyáltalában ropant kártékony ragadozó az uhu. Az összes kisebb szörmés és szárnyas vad sokat szenved tőle, de megtámadja a szarvas- és őzborjat is és sok fajdféle elpusztul karmai között; azonkívül a fészken ülő apróvadnak is valódi átka az uhu. A kotló vadludat, (mert sajátságosképen néha moesáros vidéken is felüti tanyáját az uhu) fácánt, foglyot, kacsát stb. ha rátalál, okvetlen elpusztítja, sőt a halászatától sem idegenkedik alkalomadtán. Különösen káros az uhu akkor, midőn fait táplálva: készletre rabol; de másrészt, mint a ragadozók legtöbbször, az uhu is, ha jól teleette magát, nem igen törődik a prédával s ennek szerzése végett megint csak akkor indul ki, ha megéhezett. Egyszerre sokat eszik, de azután hetekig is képes koplalni. Ugylátszik életfentartásához szükséges, hogy szórt és tollat is nyeljen; ennek dacára a nagyobb madarakat (miután a fejüket leharapta előbb) részben megkoppasztja és azután darabokra tépve falja föl. A kisebb állatoknak összezuzza koponyáját és csontjait, azután felfalja azokat mindenestől. Ha apró madárhoz jut, azt csőrébe veszi, feldobja és visszaestében fejénél fogva megragadja (miután csőrének egyetlen nyomásával összemorzsolta a madár fejét), nehezen nyeldekelve, az egész madarat tollastól elnyeli. A nagyobb madarat csőrébe fogja, azután — mint a papagály — utána nyul az egyik lábával, majd rááll s előbb a kemény szárny- és farktollakat kitepve, hozzálát a tollas hus falatozásához.

Az uhut, noha igen helytelenül egy ornithologus „ignavus“-nak nevezte el: korántsem gyáva, ellenkezőleg rendkívül bátor, sőt vakmerő egy madár, mely a saséhoz hasonló hatalmas karmos ökleit, nem is képzelte nagy erejét, még a nagy sasokkal szemben is érvényre tudja juttatni! Előnyére szolgál

az uhunak nagy mozgékonyága és mozdulatainak rendkívüli ügyessége és gyorsasága. Ha nagyobb veszedelem fenyegeti, például egy erősebb szárnyas ragadozó részéről, akkor a hátára fekszik, kinyújtja csüdeit s terpesztett marokkal, karmait kapásra készítve, ily helyzetben a legerősebb ellenséggel szemben is megközelíthetetlen. — Egyébiránt nemcsak védelmi, de torzonkodó helyzetben is visszariasztólag hat a gyengébb támadóra, mert torzonkodásai alkalmával igazán félelmes figura, kivált ha nagyon ingerelve lesz. Ekkor szárnyait félig kiterjeszti és tollait annyira felborzolja-merevíti, hogy termete a valóságnál sokkal nagyobboknak látszik és valósággal úgy néz ki, mintha felfújt tollas gömb volna. Ilyenkor fúj, mint egy dühös macska és csőrével

kappog, a szemeit hunyorgatja, pislog, egyik lábát a másik után emelgeti, majd előre, majd oldalt hajlik, szóval felmérgetett állapotban felette visszatartó kinézése van az uhunak. Nyugodt állapotban ellenben igen buzsma, csendesen ül, kissé felberzente tollát, a füleit hátra fekteti s látszólag teljesen közönyös a körülötte történtek iránt. Hanem ez a szolid magatartás csak álarc, mert figyelme sohasem lankad; rendkívüli fejlett szervei, még félig csukott szemekkel is folytonos tevékenységben maradnak és még fényes nappal is csak ritkán kerül ki figyelmét valami nevezetesebb dolog. Aminő

csendes, szinte az észrevehetetlenségig mozdulatlan ültében, épp olyan röptében is. Könnyedén és nesztelenül, mintha kísértet siklanék át a sejtelmes félhomályban, repül tova és rendszeren mindig alacsonyan száll, olykor-olykor egy-egy riasztó uhogást hallatva. Ezen csöndes viselkedése miatt, ha csak esetleges véletlenségből nem találkozik vele a vadász, hosszú ideig felfedezetlen maradhat, kivált a nagyobb terjedelmű erdőterületeken; azonban párosodása idejében — arra nézve, aki még nem hallotta: borzalmas, az erdő csendjében szinte megfélemlítő hatása árulójává lesz. Mikor költéshez készül, nappal is szól, épp úgy, mint az erdei vagy közép (kis) fülesbagoly (Asio otus). Ilyenkor ott, hol uhuk tartózkodnak, a délutáni órákban hallatják a himek mélabus kiáltásukat, mely csendes vidékeken messzire elhangzik. Éjjel és este a nőstények is rákezdik a rendkívül kellemetlen lármájukat. Szózatuk igen különbözik a himekétől, amennyiben nem uhognak, mint azok, hanem vad és irtóztatós rikácsolást hallatnak feleletként, a himek szelid szerelmi szózataira, melyeket utóbbiak csőracsattogtatással és fújással szoktak kíséreni, ami náluk — ugylátszik — a szépelgéshez tartozik,

A marakodó uhuk azonban egészen másképp zajonganak és sokkal rémesebben, mint a nászra készülők. Sokszor hallani ugyanis az uhuk párosodási idejében, sötét éjszakákon oly tusakodások nesztét és oly sajátzerü, borzalmas hangokat, mintha valami titkos rémek marakodnának egymással. Ilyenkor ugyanis valamely betolakodó vágytárssal folyik a küzdelem a házi jogok megvédése végett, mely esetben az uhuk dulakodása és dühkiáltásai valóban irtóztatók! Egyébiránt az uhu monogamiában élő madár, amennyiben a háztartársi szövetségre lépett egyedek egymást többé el nem hagyják és még a fajszaporítási időszakon túl is együtt maradnak. — Ha a szépelgés napjai elmúltak, vagy egyáltalában a frigy megkötése után új pároknál: majdnem egészen megszűnik a kellemetlen kiáltozás és költési helyükre vonulnak a párok, avagy pedig a fiatal házások otthont alapítanak maguknak: fészket raknak (?), avagy pedig célszerű fészkelési helyet keresnek. A költéshez való előkészületek februárban, de rendszeren márciusban történnek (de kivételesen áprilisban is találni költő uhut). Rendes fészkelési mód-ról az uhunál szó sines és általában költés helyének megválasztásában nem igen válogatós, sőt rendetlen. Költ fán (állítólag) Önépítte (?) fészkekben; költ elhagyott ragadozó madár fészkekben; költ faoduban; költ falakon, romokon sziklaüregekben és hasadékokban, partoldalokban, sőt mocsárban, nádesomón fészkelő uhuról is tud a tudomány! Önépítette fészke (?) kívülről ágakból és rőzséből, belülről száraz galyból készül; magas fán azonban csak ritka esetben fészkel; inkább a dugott, jól rejtett helyeket kedveli fészkelő helyül; egyébiránt tulajdonképpen „fészek“-ről az uhunál ritkán lehet szó, költő helye inkább vacoknak nevezhető, de egészen pusztá helyre is jerakja tozásait. Tény azonban, hogy ugyanazon pár ugyanazon fészket hosszú évek során át megtartja, ha nem háborgatják őket otthonukban.

Az uhu tojó rendszeren 4 tojást tojik, ritkábban 3-at, kivételesen 2-t, ritkán 5-öt. Tozásai tömpék, valamivel nagyobbak a tyuktojásoknál, melyekből 21, 23, vagy 24 napi költés után a fiókok kikelnek, melyek kezdetben szürkék, később rozsdasárga pelyhekkkel vannak fedve. Sokáig maradnak a fészkekben. 14 nap múlva kezdi kiverni az „anyja tolla“ a kis uhut, de 8 hét kell, míg meg nő rendszeren tolluk; mindamellett aránylag elég gyorsan fejlődnek a fiókok: 6 hetes korukban már röpképesek és külemlre nézve az öregekhez hasonlítanak; tollfülük azonban hiányzik s csak az 5-ik hónapban kezd nőni, noha testük tollazata a test növekedésével összhangzatosan fejlődik. A fia uhuk még nyolc héten túl is sokáig maradnak szüleik gondozása alatt.

Az uhu okszerű gondozás mellett fogságban is csak úgy szaporodik, mint szabadon. Egy pár ily bagoly, mint azt G u r n e y közli, az ő viváriumban 24 év alatt 49 fiat nevelt, amelyek mind szaporulatképesek voltak. Hasonló eredményt mindenki elérhet, aki tenyészanyagát megfelelő szakértelemmel gondozni tudja. Ekként állván a dolog, indokolatlanak tartom e kártékony bagolyfaj tulságos kimelését, mert hisz alkalmas tenyészanyag birtokában, ami minden nagyobb nehézség nélkül beszerezhető és' azután évek során át biztosítja szükségletünket, ezenkívül másoknak is juttathatunk a fölöslegből: csak ritkán juthatunk oly helyzetbe, hogy a nélkülözhetetlen tollas segéd társ szerzése miatt, valami nagyon a vadon élő uhuk után kellene vetni magunkat. Egyébiránt — eltekintve a fészkekből való szerzés könnyü módjától, — még fogás által is könnyen juthatunk élő uhu birtokába, amennyiben héjakosárban ép oly könnyen megfogható, mint akár a héja, vagy az ölyv; csakhogy fehér galamb helyett fehér házi nyulat kell esalitul a kosárrekeszbe tennünk, ámbár mikor fiait nevefi az uhu, tehát nagy zsákmánykészletre van szüksége: a fehér galambot is figyelembe veszi; de a fehér házinyul alkalmazása mégis célszerűbb és mindig csak kis fehéret kell használni, mert az ilyen, világos színénél fogva, jobban feltűnik a bagolyszemnek, kivált az éjszakai bizonytalan homályban.

Lehet az uhut más módon is fogni, erről azonban alább fogok tárgyalni. Természetesen oly vidékeken, ahol uhuk nem tartózkodnak: csak méreg drága áron lehet ilyenekhez jutni; megjegyyezni kívánom azonban, hogy a legszebb bagoly sem ér többet legfeljebb 25 forintnál, egy kitömött pedig 10–12 forintnál; aki többet fizet ilyenekért, az oktalan pazarlást követ el, — hacsak valami pompás tenyészanyag beszerzéséről nincs szó. — Vannak azonban az uhuk közt kis és nagy példányok, sőt aránylag igen kicsi és viszont impozáns nagyságuak is, mely utóbbiak a legértékesebbek, illetőleg minél nagyobb és hibátlanabb (szeb tollu) a bagoly, annál értékeesebb és mennél kisebb testü az (legyen bár hibátlan tollu is), annál csekélyebb értéket képvisel. A szárnyalt és kigyógyult baglyok kevés pénzt érnek; az ilyenekért csak szükségből kell pénzt adni. Vannak esetek ugyanis, hogy a bagoly kigyógyultnak látszik és mégis egyszerre csak egy rejtett, eddig föl nem fedezett lösebb következtében hirtelen eldöglik — s vele együtt az érte adott pénz is kárba vész. — Egyébiránt vétele alkalmával nemesak a jó, hibátlan külső, de a vadászatra való alkalmasság is tekintetbe veendő, mert buszma, buta bagollyal nagyon kevés eredményt, de annál több bosszuságot lehet elérni! Az oly bagoly például, mely minden károgó varju, avagy a legjelenteklenebb ragadozó madár közeledtére már leugrik az állványról, tollazatát erősen a testéhez lapítja és így magát a nagy félsz következtében lehetőségig kicsinyítve, odahúzódik az állvány mellé, vagy pedig a földhöz lapulva, meg sem mozdul: nem sokkal ér többet egy pipa dohánynál s az ily bagoly a vadászatra teljesen alkalmatlan, mivel a beszálló ragadozók az ily „esali“(!)val szemben támadásaikat nagyon hamar megelégedik, sőt ingerült állapotban nem lévén óvatosabbak is. Az ily bagoly az u. n. félelénk bagoly. De van a rossz bagolynak egy más fajtája is, amely nem sokkal ér többet amannál s ez a „buszma bagoly“, vagyis egy oly individuma az „éj királyának“ nevezett tollas fenségnek, amelynek kedélye, ugy látszik, csupa gyászos apatiával van eltelve, amennyiben állandóan olyan buszkomor közönytősséggel szokott állványán üldögelni s oly tétlen, egyhangu mozdulatlansággal mered meg helyén, mintha valami karthausi barát lelke szállt volna beléje! Az ily bagoly az orvadarak láttára, illetve azok közeledésekor, sőt azok támadásával szemben is közömbös marad, azokkal mit sem törődik, — kivéve, ha

egyik, vagy másik támadó már nagyon közel jön hozzá, mely esetben karmaival vagy szárnyaival csapkod az alkalmatlankodó után és teljesen megelégszik ezzel a hessegetési móddal, vagy pedig csőrével is feljűk vág és az orvmadarak, vagy egyéb tolakodók távozásakor pedig csakhamar visszaesik megszokott, tétlen mozdulatlanságába. Így a „buszma bagoly“. A „jó“ bagolynek első sorban is élénknek, mozgékonynak és bátornak kell lenni, hogy a nagyobb szárnyas radadozók támadásainak ellentállani képes legyen. Élénkség (illetve mozgékonyosság) hiányában s bagoly csábító, vagyis csalogató hatást csak igen csekély mérvben gyakorol az orvmadarakra — egyrészt, mert mozdulatlansága miatt fel sem tűnik; míg az élénk bagoly éppen mozdulatai folytán vonja magára a figyelmet — és másrészt, ily módon lesz szembetűnővé.

Az élénk és bátor, vagyis a „jó“ kvalifikáció alá tartozó bagoly viselkedése egészen más, mely egyaránt érdekfeszítő, akkor is, mikor még az orvmadár nincs is a látókörünkben — és akkor is, midőn annak közeledését „jelzi“, vagy ha már ott vágja az örvényt a csali közelében. — Viselkedésének, mihelyst az állványon ül, olyannak kell lenni, hogy a láthatár körében levő, vagy áthúzó orvmadarak figyelmét feltűnő viselkedésével magára irányítsa, azok közeledését idejekorán „jelezzé“.

Tényleg, a jó bagoly az egész látóhatárt nemcsak ösztönszerűleg, de bizonyos vadászszenvedély szülte animóval folytonosan figyel, buksi fejét szüntelenül jobbra-balra fordítja s néha tartósan a végtelenbe mered karikás szemével. Majd pedig megmegrázkodik, mintha villamszokra érintené és szárnyaival csapkodni kezd, repülési készülődésre emlékeztetve s az állványról leugrik, majd oda visszaszáll, miáltal a lég szárnyas bestiáit sokszor roppant távolokból mintegy odaesalja, hogy aztán egyikkel, másikkal a hatalmasok közül birokra keljen. Ha a ragadozó madár „beszállt“, vagyis a leshely közelébe érkezett, a bagoly harcias állásba helyezi magát, amikor néha igazán visszariasztó torz külsőt ölt magára. Ezek az „állások“ azonban jellemző tulajdonságuk s a beszállt orvmadár nagyságához, illetve annak veszedelmes fajához képest különbözök, miért is a „jelzésnek“ az az előnye van, hogy az uhuzó, mielőtt még a közeledő ragadozót látná, már körülbelül tisztában lehet vele (legalább a nagyság egy bizonyos fokáig), hogy miféle vendéghez lesz szerencséje. Kisebb ragadozók behuztakor, mint például véresék s más kisebb sólyomfélék, héják, karvalyok, kányák stb.-nél, a bátor bagoly rendszeren állványán ülve marad (a fiatal, tehát gyakorlatlan uhu azonban kevésbé állhatatos). Hanem a minő magatartást gyakorol ilyenkor, az igazán érdekes látnivaló! Fejét lehorgaszítja, farkából ernyőt formál és ugyancsak megteríti, míg hatalmas szárnyait szétvágja ütésre készen. A tollai mind az égnek állnak, úgy, hogy felfuvott gömbnek látszik az egész madár; — eközben fuj, sziszeg, kappog és ökleit emelgeti, szóval furcsa mumussá változik átál. — Hanem bezzeg, ha az ellenséges invázió nagyobb arányokat ölt, vagy pedig egy nagyobb madár, kivált sas közeledik, akkor ugyancsak siet a maga csonka keresztjét elhagyni: leugrik az állványról és a földön helyezi el magát harcász pozitúrába, sőt ha valami nagyobb sas közeledését vette szemre: a földön mindjárt hanyatt is vágja magát s karmait, melylyel testének nagyobb részét fedezi: kapóra tartva, várja a támadást. — És a bagolynek ez a torz viselkedése a támadó madarak figyelmét annyira leköti, hogy az óvatosságról megfeledkezve, szinte vakon rohannak a veszedelembé: a vadász puskacsöve elé. — Visszatérve a „jelzés“-re, a „jó“ bagolynek elengedhetlen tulajdonságához kell a jelzésnek is tartozni, mert valamint a vizslának szaglásával, azonképpen az uhunak

sajátságos mozdulatokkal (jelzésekkel) kell a különféle ragadozók közeledését jeleznie a lesben talán néha szórakozottan ülő uhuzónak. Az oly bagoly, melynél e tulajdonság hiányzik: nemcsak attól az élvezettől fosztja meg a szenvedélyes uhuzót, melyet a „jelzés“ kellemesen izgató tulajdonsága magában rejt, — hanem sportszempontból használhatóságát is igen alacsony nivóra redukálja. — Szóval a jó bagoly kedves és elég ritka jószág, mely utóbbi körülmény különben nagyobbérszt a helytelen, vagy fölületes bánásmódban, melyben az uhut részesíteni szokták, találja okát. Mert tagadhatatlan tény az, hogy elég ritka még a hivatásos vadászok közt is az olyan, ki a bagolylyal helyesen, okszerűen bánni tud. — Természetesen, ha már jó tulajdonságokról van szó, a bagolynál fontos körülmény a szelidség is, mert a vad bagoly nemcsak veszedelmes lehet a vadászra nézve, de emellett használhatósági szempontból is épp ez okból, nagyon is kifogás alá eshetik, a mennyiben a vele való bánás veszedelmessége miatt nehézségekkel van összekötve. Annyi intelligentiát mindenestre megkívánhatni egy tisztességes bagolytól, hogy legalább is a gazdáját, illetve a ki vadászni szokott vele ne akarja okvetlen felfalni! De lehet a bagoly igen szelid is — anélkül, hogy azért a vadászaton buszma, közönyös magaviseletet tanusítana. Sőt én azt állítom, hogy csakis az oly uhu, mely egyéb kívánatos jó tulajdonságok mellett a szerénység erényével is meg van áldva: nevezhető a szó igaz értelmében igazi „jó“ bagolynak, perfekt vadásztársnak! — Némely uhuzónak amaz állítására, hogy az igen szelid uhu kevésbbé megfelelő volna a vadászat céljára: csak azt jegyzem meg, hogy láttam oly szelid, jóindulatu uhukat, melyeket gazdájok a fejére ültetve szokott a gunyhóhoz kivinni — és ezek a baglyok, nem volt rá eset, hogy megsértették volna gazdályok fejét vagy homlokát, mert látható óvatossággal mindig széjjel tartották hatalmas karmaikat; uhuzás alkalmával pedig kítünően viselték magukat. — Hogy ezek után most már én is fejen hordozható baglyot ajánljak valakinek, oly elfogult nem vagyok, sőt ellenkezőleg ily vakmerő meggondolatlanyságtól óva intek mindenkit; — hanem azért a lehetőleg szelid bagolyt regulaként hangoztatom, mert ez az, „igazi“! Különbön pedig — mint már megjegyeztem volt, — helyes bánásmód mellett ily bagolyra szert tenni nem nehéz dolog. Életemben sok bagolylyal volt dolgom és volt alkalmam mindenféle temperamentumu uhuvál megismerkedni; de bizvást állíthatom; hogy a legkomorabb jelleműeket sem találtam olyanoknak, hogy minden tekintetben „anathémát“ kellett volna rájuk mondani; ellenkezőleg azt tapasztaltam, hogy nem csak a felnevelt, de a vadon felnőt uhu is, ha az embernek fogás vagy lövés folytán (a szárnyaltak) keze alá kerül, bármely más ragadozó madárnál hamarabb megszelidül, sőt sok közülök egészen kezes lesz. — Ha kivételesen életunt, barátságatlan, sötét kedélyű egyedre akadunk, az bizonyára a vénség rossz tapasztalatai folytán, illetőleg a létért való küzdelemben komorodott el, mint elkomorodott vénségére igen sok más állat — nemcsak a szabadon élők, de a háziak közül is — és az ember sem képez e tekintetben kivételt Az uhu szelidíthetőségének ötletéből, érdekesen ir erről a Vadászlapban egy szenvedélyes uhubarát, előadván a következőket: „Deák koromban még, a midőn az uhuvál vadászatra menni készültem, vagy pedig amidőn frissen főtt eledelt hoztam kedvencemnek, ketrecéhez érve, mindig megkérdeztem: „Hogy hívnak?“ — s ő mindannyiszor azt felelte, hogy, „uhuuu!“ — s erre 5—6 lecke kellett csak! Az eléje tartott fenyőültető vas fakeresztjére szökött, vállamra tettem s neki indultunk a jó félórányi távol erdőszélre. Ha a sötét fenyves útjain valakivel találkoztam, uhum felborzalta tollait, egyet-kettőt kappogott, de helyét csak a legrit-

kább esetben hagyta el; nem is volt rá szüksége, mert a parasztnak már tisztességes távolban kitértek, az asszonyok, meg a lányok nagy kört csapva, még keresztet is vetettek magukra s csak a legritkábban történt, hogy valaki a „pokoli“ madarat megszólítani merete volna. — A bagoly-gunyhó előtt uhum azonnal leszállott s szép nyugodtan bevárta, hogy a fenyő-ültetőt a földbe szurjam, a mire azonnal megint rászállt annak keresztjére. Ugyanezt a madarat később, a midőn jobban megismerkedtünk, nem többé az ültető vason, — hanem a velem találkozóknak még nagyobb bámulatára — a fejemen hordoztam (!)“

Itt megjegyzem, hogy magamnak is nem egy oly szelid baglyom volt, hogy a puskaesővemem hordozhattam. — Amily könnyen megszeliidül az uhu, ép oly könnyen beleokul hivatásába is, ami nem közönséges intelligenciáról tanuskodik — és én, ki sasokat, sólymokat és karalykakat idomítottam régi módi „pedzésre“ (sólymászatra): bizvást állithatom, hogy tanulékonyaság- és intelligencia tekintetében, minden más orvmadár az uhunak messze mögötte áll még a sasok és galambász sólyom (*Falco peregrinus*) is, mely utóbbi pedig igen jó fogalmu s előkelő tulajdonságokkal rendelkező madár. És az uhu abban is felette áll a legintelligensebb madaraknak is (a szirti- és réti-sast talán kivéve), hogy kedély-élete, hűsége és vonzódása, sőt szeretetteljes ragaszkodása gazdjához, a szó legigazibb értelmében jut nála kifejezésre s oly magas fokra emelkedhetik, hogy hozzá fogható példát semmi más madárnál nem találhatunk. Különben is ritka madárnál tud valamelyes igazi szeretetteljes vonzódás az ember iránt kifejlődni! Ami elég csodálatos; hisz a madarat általában a szeretet lényeinek szokás tartani. (Pedig hát nem egészen így áll. Néha azonban csodálatos kivételeességeket tapasztalhatunk. Például, volt nekem egy fiatal nőstény héjám, mely oly kedves ragaszkodással viseltetett hozzám, és annyi szeretetet tanusított irántam, hogy az szinte megható volt. Ellenben a legintelligensebb, legkezesebb sólymaim közt egyetlen egy sem találkozott olyan, mely valami mélyebb ragaszkodást árult volna el; így voltam a sasokkal is, noha voltak igen szelid példányaim, melyek utánam repkedtek s kísérték a magasban. — Mint fentebb említém, az uhu hamar beletanul hivatásába, úgy, hogy ehhez valami körülményes dressura alig szükséges: rövid idő alatt maga a gyakorlat képezi ki teljesen perfekt vadász-segédde. Fiatalon, a fészekből szerzett példányok vagy házi költésből eredők) a legelőnyösebbek, mert az ilyenek felnevelése egészen kezünkben marad; míg a kifejlett példányok nagyobb gondot és fáradságot igényelnek s némelyiket csakis igazán nagy fáradsággal párosult türelem árán lehet csak a célnak megfelelő állapotba hozni (főleg velük született rossz természetükről és félnépszerűsükről leszoktatni) Megjegyzem, hogy ha módunkban van, legelőszerebb az uhut pelyhes korában beszerezni; amint néhány hetesek, már ki lehet őket szedni a fészekből. Hogy a fészekből szerzett, tehát ajnározásra szorult fiók-bagoly tüzetes gondozást igényel, azt mondanom sem kell talán. Első sorban is gondosan kell etetni s figyelmet kell fordítani arra, hogy tulságosan sokat boszantva ne legyen, mivel azáltal esetleg félnék lehet, vagy megfordítva: elvadul. Különösen a növekedő baglyoknál kell ezt szem előtt tartani, mert kétségtelenül beigazolt tény az, hogy jó bánásmód mellett igen megszeliidül, míg ha ingerelve és boszantva lesz, veszélyes állattá is válhatik az uhu, különösen a szabadban fogott vén madarak, melyek különben is az embertől való félelem miatt némelykor borzasztó dühbe jönnek. — Mivel az ételben nem igen válogatós az uhu, ez a körülmény igen megkönnyíti eltartását s a fiatalok felnevelését, illetve táplálását is, mindamellett azért e tekintetben nem szabad bizonyos

elveket szem elől téveszteni. Mindenekelőtt, a gyöngye fók-baglyot eleinte lehetőleg friss hússal kell táplálni, májjal, belekkel s hasonlókkal, de csak rövid ideig és azután közvetve; fő táplálékát azonban mindig madarak; szarkák, varjak, s egyéb hasznavehetetlen szárnyasok és (eleinte kivált minél több) egérfélék, ürgek képezzék, mert ha rövid ideig minden hátrány nélkül etethető is a bagoly tiszta hússal, — de nem szabad elfelejteni, hogy a szőr, tollak sőt a csontok is feltétlenül szükségesek az uhu (és minden hússal élő madár) emésztésének elősegítésére. Ezt tudva, szükség esetén célszerű a tiszta húst némileg fölaprítva, apróra vágott csepűvel behinteni s illetve abban megforgatni, vagy aprós tollakkal behinteni, hogy ezáltal a szokásos egészségi ökrendezést a bagolynál mesterséges uton elősegítsük. — Igaz ugyan, hogy a bagoly napokig, sőt hetekig is el lehet táplálék nélkül, de a hosszú koplaltatás éppen nem válik előnyére — sem egészségi, sem pedig a jó küllem szempontjából. Szépségét és jó külsejét csak úgy óvhatjuk meg tehát, ha rendes, humánus bánásmódban részeltetjük — különösen ami a táplálását és tisztántartását illeti. Adjunk csak neki annyit enni egyszerre, amennyit jóízűen elemészthet és pedig, ha lehetséges mindig ugyanazon órában kapja táplálékát. Ha esetleg szemmelláthatólag tulsokat zabált, napokig meg kell vonni tőle a táplálékot, valamint akkor is, ha észrevehetőleg finnyasan nyúl eledeléhez, általában ha szokott jó étvágyának csökkenését tapasztaljuk. Egyébiránt nem árt minden héten egyszer-kétszer „nagypéntek“-et engedni neki, akármilyen jó étvágya van is különben. — Noha, bár a bagoly a romlani kezdő husnak, illetőleg vadnak ki szokta válogatni az oly részeit, melyek romlásnak kevésbé vannak kitéve, u. m. a madár melle, szárny- és nyakhusa; szörmés vadnál a combhúst — és a nyüvek által megtámadott vagy nagyon bűdös húst egyáltalában nem eszi meg; — mégis óvakodni kell még kevésbé romlott húst is adni a bagolynak, mert ha esetleg nagy éhségében el is költi azt, nagyon egészségrontó következménye lehet ennek a szegény állatra nézve: undort, gyomorrontást kaphat tőle. — A tisztaság szempontjából arra is gondja legyen az uhutartónak, hogy az uhu által esetleg meghagyott ételmaradékok, tollak stb., a madár lakásából még az nap okvetlenül eltávolíttassanak. — Ha csak lehetséges, az uhu részére szánt madarak mindig durvaszemű seréttel ejtessenek el, hogy a sörétek a madár testén lehetőleg áthatoljanak, mert a bennmaradt sörétszemek hosszabb idő múlva az uhunak okvetlen vérmérgezés következtében történő elpusztulását okozzák. Esetleg a sörétszemeket ki kell szedni a lőtt madarakból. — Ami azt s kérdést illeti: iszik-e a bagoly a fogságban, vagy nem? — erre nézve tapasztalataim alapján azt állíthatom, hogy a legtöbb bagoly sohasem iszik vizet, sőt a víz kellemetlen neki — és kivált a fogságba került vén baglyok éppen nem isznak, sőt merem állítani, hogy az oly bagoly, amely egyszerre csak vízvívóvá válik, holott azelőtt a vízhez nem nyúlt: beteg és legtöbb ilyen el is döglik rövid idő múlva, de nem a víztől, mint némely vadász tévesen állítja, hanem valami belső baj, legtöbbnyire gyomorrontásból, vagy ólommérgezésből származó sorvasztó láz következtében, amely az ivásra készteti. Szóval rendszerint egészséges bagoly nem iszik vizet. Ez regula, noha kivételek is vannak, melyek azonban csak a szabály megerősítésére szolgálnak. Magam is láttam oly baglyokat, melyek szakadásig vedelték a vizet, ha hozzájuthattak; amellett néha olyan fürdés vítek véghez, mintha valami par excellence tavaszi szárnyasok lettek volna, — sőt a permetező esőt is szerették. Ez az én közvetlen tapasztalatom. Nem késem azonban megjegyezni, hogy a víz iránt való előszeretetet a baglyoknál (főleg az ivást illetőleg), egészséges állapotnak nem tartom. Valahány

elhullott vizivó bagoly hulláját csak felboncoltam, mindannyinál az ólom-mérgezés kétségtelen jeleit állapíthattam meg; tehát alig ha tévedek, ha kimondom, hogy ezek a vizivó baglyok alighanem beteges állapotukból folyólag váltak vizivókká, mert az egészséges uhunak (általában az orvadaraknak) élete fentartására inni való vízre nincs szüksége ha friss, véres hussal kellőképpen táplálkozhatik. Szabadon élő uhut, vagy más husevő szárnyast, még senki sem látott inni, minthogy a tápláló anyagok zsákmányaik friss vére és húsaiban: a legtökéletesebb arányban kerülnek gyomrukba, miért is sem egyik, sem másik tápanyagnak pótlására nem szorulnak. A víz különben sem tápláló anyag, csak oldószer, közvetítő; különben is az állati test kb. $\frac{3}{4}$ rész vízből áll. Mindezek dacára is, ki fogoly uhujának vizet helyez ketrecébe, helyesen cselekszik, mert ha másra nem, egyik-másik uhunak talán szüksége lehet fürdés céljából. Ha nem fürödnék, nem árt hetenként legalább egyszer (persze csak nyár időben), nagy melegben azonban többször is jól leönteni, avagy a lanyha esőnek kitenni, hogy derekasan átázzék élősdiei miatt. Megjegyzem, hogy a baglyoknak nem csak a vizivás, de a fürdés sem tartozik rendes szokásaihoz, illetve szükségleteihez, sőt ami a fürdést illeti, a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a szabadban élő bagoly nem szívesen teszi ki magát a megázás eshetőségének, mert igen puha és laza tollazata nagyon könnyen elázik és nehezen szárad, a mi egyszerűen annyiban is kellemtlen neki, a mennyiben ily állapotban majdnem képtelenné válik a repülésre. Szóval a bagoly még megázni sem szeret — eltekintve némely fogságban tartott oly példánytól, mely kivételesen meleg esőben szeret kint a szabadban tartózkodni (az ilyenek majdnem kivétel nélkül fölnevelt baglyok).

További tárgyalás alá véve az uhu nevelése körüli szabályokat és különösen ami a vele való bánásmódot illeti: a legelső, a mire az uhunevelőnek törekedni kell, hogy a fiatal kandidátust egészen magához szoktassa, a mit — persze kimeríthetlen türelem mellett — következetesen egyforma higgadt és szeretetteljes szavak is intéztesenek a kedveskedéseket csakhamar méltánnyalással fogadó állathoz, mert ily bánásmód mellett rövid idő alatt annyira hozzászokik gazdjához, mint a legszelidebb háziállat és gazdája megjelenését sajtáságos halk nyöszörgésszerű hangokkal fogja fogadni, mi örömeinek félreismerhetlen kifejezése.

Eleinte tartózkodni kell az uhunak kézzel való simogatásától, noha a cirogatás elmellőzhetlen és kell is, hogy gyakran történjk; csakhogy hosszú és lágy tollat kell e célra (éppen mint a sólymasznak a sólyomnál) használni. A cirogatás a bagolyra mindig kellemesen és csillapítólag hat, esetleges szenvedélyességét lecsillapítja, a vadságát és félelmét is le lehet vele küzdeni. Csak arra kell ügyelni a bagolylyal való foglalkozás közben, hogy kézmozdulatainkat lassan és óvatosan tegyük, mert minden gyors és meggonddatlan mozdulat úgy megriaszthatja a már félig-meddig keztes madarat is, hogy valóságos düh vesz azon erőt s támadásra készíti: vagdos csőrével, sőt meg is sebesítheti az embert. Azonban az esetleges sérelemért soha, semmiféle körülmények közt sem szabad az uhut testi fenytékkel sújtani, sőt ellenkezőleg felizgatott kedélyét hízkeléssel és tollal való cirogatással meg kell inkább nyugtatni, mert nem kell feledni, hogy a fiatal baglyoknál az efféle kihágások nem annyira a gonosz természet, mint inkább a megijedés következményei. Az ütlegeléstől különösen a vén baglyoknál kell óvakodni, mert a vén bagoly hosszú ideig nem felejt el a bántó érintést s míg ujra nem sikerült őt kedveskedő bánásmóddal feledékenységre bírni, mindig kilehetünk téve a részéről való veszedelmes visszatörlésnek. Különben így van ez a sasok- és sólymokkal is. Ha néha türelmem fogytával rálegyintettem

egyikre-másikra idomítás közben, az olyant aztán hetekig képtelen voltam ingerült hangulatuból kijózanítani s a szelidítést újra kezddhettem!

A fiatal bagolyhoz nem tanácsos idegen embert sem eresztetni mindaddig, míg teljesen kifejlődve és megszelidülve nincs — és különösen a kutyákat kell távortartani az uhutól, melyeknek látása rendkívüli izgató hatást gyakorol rá. Ha a vadász a leirt módon — mely természetesen sok türelmet s némi fáradságot igényel — gondolzza növendék baglyát, fáradsága kárpótolva lesz azáltal, hogy egy minden tekintetben megfelelő külsejű szép, jól fejlődött, jó indulatu és könnyen szaporodásra képes vadásztársat fog nyerni madarában s emellett uhuja oly magas életkort fog elérni, mint a szabadban és ennek folytán meg fogja cáfolni azt a téves nézetet, mintha a fogságban tartott bagoly nehezen volna tartható, amint, hogy tényleg a rosszul gondozott kócos, piszkos bagoly hamar elpusztul.

Ha öregén fogott, vagy szerzett uhuról van szó, akkor azt első sorban is a madár nagyságának megfelelő ketreche zárjuk és a ketrecek oly helyre tesszük, a hol napközben az emberek sűrűbben megfordulnak, hogy ezáltal az embert némileg megszokja. Fogságának első napjaiban nem szabad tulságosan etetni, sőt csakis annyi eledelt nyujtsunk neki, hogy éppen az éhségtől el ne pusztuljon. Később, midőn már sorsába némileg beletörődött, rendes etetési szünetekkel kombinált etetésben részesítjük és pedig minden etetés alkalmával kielégítő mennyiségű táplálékban. A fogoly uhuk etetésére vonatkozólag dr. Kaufmann Ernő igen praktikus és megszívelendő fejtegetéseket fűz e tárgyhoz a következőkben*): „A fogságban tartott uhuk csak kivételesen kapnak szőrmés eseséget; a lelőtt szárnyasok is már csak kihült állapotban nyujtatnak neki, s hozzá még az esetek legnagyobb számában ólomsőrétekkel spékelve, melyek a lelővéskor jutnak a táplálékul szolgáló madarak testébe. Ez a három természetellenes körülmény okvetlenül igen fontos szerepet játszik a fogságban tartott uhuk magas pusztulási arányszámában s ha még hozzávesszük, hogy a szabad mozgás hiánya, valamint legfőbb esetben a romlott, dohos levegő, melyben az uhuk tartatnak, szintén a kedvezőtlen statisztika növeléséhez járulnak, könnyen felfoghatjuk, hogy az uhu fölnevelésének és fentartásának módszerei mindaddig, míg erre nézve bizonyos célszerű normatívumok el nem fogadtatnak, számos vitára fognak alkalmul szolgálni.

Nagyon valószínűnek látszik, hogy az uhu nélkülözheti az ivóvizet hosszú időn át akkor, ha elegendő mennyiségű élő szőrmés és tollas táplálékhoz juthat, minthogy ezen állatok vérével elegendő mennyiségben vesz vizet magához; másrészt azonban azt is feltehetjük, hogy esős idő alkalmával a levelekről, vagy apró vízállásokból tán mégis iszik s így természetesen nem fogunk helytelenül eljárni, ha uhunknak több ízben nyujtunk friss vizet s eső alkalmával azt az esőnek tesszük ki, mert hogy a víz nyujtása ezen két alakban az uhura nézve káros lenne, azt ugyan senki sem képes bebizonyítani. — Sokkal fontosabb azon kérdés, hogy minő táplálékot és hogyan nyujtsuk az uhunknak? Én azt hiszem, hogy az uhu emésztő szervezete éppen úgy megkivánja a csontos szőrmés, mint a csontos tollas táplálékot, még pedig lehetőleg melegén, vagyis élő táplálékot alakjában. De honnan vegyünk mi naponkint élő verébeteket, galambot, egeret, patkányt stb.? fogja a vadász kérdezni. Nos hát erre is meg van a felelet, mert véleményem szerint az uhu éppen azért, mivel az hosszú időn át képes minden káros következmény nélkül éhezni, nem szükséges mindennap etetni, sőt igen elégnek tartom, ha

*) Vadászlap, 1894. é. f. pag. 9.

az etetés minden 3-4 napban egyszer történik, ilyenkor azonban uhunkat jóllakásig kell etetnünk. Élő verebet nem éppen nehéz dolog befogdosni; éppen úgy nem nehéz galambfiakhoz, fiatal baromfihoz, házi nyulakhoz jutni, fehér egeret és tengeri nyulat pedig könnyen lehet tenyészteni. Ha egyszer-másszor nem rendelkeznenék ilyenmü természetes tápanyagokkal, úgy adjunk a bagolynak friss marhahus-darabokat, melyeket baromfitollban s durván tört friss marhaesontban hentergetünk meg jól. Lelőtt állatokat, amennyire csak lehetséges, ne nyujtsunk a bagolynak, mert felette erős gyomoredve lévén, a táp-állatban levő ólomsőréteket felbontja s ezekkel ólom-vegyületeket képez, melyek azután lassu mérgezést idéznek elő s a bagolynak biztos vesztésre szolgálnak. Nagyon valószínűnek tartom, hogy a bagolyt ilyen táplálás mellett igen könnyen fel lehet nevelni s életben tartani, mert rendkívül gyors emésztő képessége folytán tuletetésétől nem kell tartani⁴.

A fiatal uhunál (és egyáltalában az uhunál!) a helyes táplálási mód mellett igen fontos az okszerű bánásmód is. Födolog ugyanis, hogy mindig szeliden, emberségesen bánjunk baglyunkkal és soha ne ingereljük s másnak sem engedjük ezt meg. — Idomítása, illetve bevezetése a vadászathoz csakis akkor történhetik, ha vadságát némileg leküzdtenünk sikerült s az embert is már meglehetősen megszokta, szóval, ha félig-meddig már megszeldült, ami természetesen csak hosszabb idő múltán következik be, mivel a fogságba került öreg baglyok nem egy könnyen törődnek bele a rabéletbe, de végre mégis megadják magukat sorsuknak és pedig annál hamarabb, mennél gyakrabban foglalkozik velük gazdjuk s mennél gondosabb bánásmódban részesülnek. — A fiatal baglyok bevezetése leginkább ősszel az orvmadarak vándorlási idejében történik; ekkorra a fiatal baglyok már kellőleg megerősödvé, képesekké lesznek az álványon való huzamos ülés fáradoalmainak elviselésére. — Mielőtt azonban az uhut a lesgunyhóhoz kivinnök, elkerülhetlenül szükséges, hogy otthon a huzamosabb ideig való álványon ülésre szoktassuk, mely álványnak csonka keresztalakunak, vagyis ilyennek: T kell lenni. — Továbbá szükséges még a baglyot vagy fel- és lecsatolható, vékony láncsal ellátott vas, vagy csattos szijbéklyóval, avagy pedig felvart, állandó (bélelt) lábszáróvvel ellátni s annak megtürésére szoktatni. Az előbbieket a vadász-szerelvények eladásával foglalkozó kereskedésekben kaphatjuk készen, utóbbit azonban magunknak kell készitenünk, illetőleg ilyenvel az uhut ellátnunk a következőképpen: a jobb lábszár (csüd) alsó részéhez (a lábfej fölött) egy kisebb, de erős acélkarikával ellátott, puha, de erős bőrből készült, mintegy 3 cm. széles övet varrunk, hogy annak segélyével az uhut a lesgunyhónál e célra alkalmazott álványhoz oda köthessük (mert akár mily szelid vagy fiatal is az uhu, a szabadon való kiállításától óvakodni kell). A bagoly megkötését, mint regulát, mindig szem előtt kell tartani. — Ami a bagolynak a gunyhóhoz való kiszállítási módját illeti, legeészerűbb azt füzvesszőkből kötött, felnyitható tetejü kosárban, vagy pedig durva vászonoldalakkal s ajtóval ellátott kis ketrecben eszközölni, melyekre hordszijjak vannak erősítve olyanformán, mint a hátzísákoknál. Ez utóbbi szállító eszköznek alsó része kell, hogy deszkából levő fenékkal legyen ellátva, mindkét szállító eszköznek pedig akkorának kell lenni, illetve akkora térhellyel kell birnia a bagoly befogadására, hogy az internált állat abban kényelmesen megférhessen ugyan, de szállítás közben ide-oda ne ütődjön s emiatt ok nélkül ne legyen ingerelve s a tollazata, a jó külső megóvása szempontjából meg ne sérüljön. Ez a legpraktikusabb szállítási mód, de vannak vadászok, kik uhujokat a puskaesőre ültetve hordozzák, avagy a karukon, hónuk alatt, kezükkel mindkét lábszárát átfogva s ekként tartva viszik,

avagy pedig vállukra vetett vastag botra ültetik. Ebben az esetben, valamint ha puskaesőre ültetve hordjuk baglyunkat: célszerű, sőt ajánlatos, ha a bagoly lábát rövidesen a bothoz, avagy a puskaesőhöz kötjük, nehogy talán biztosabb ülőhelynek látszó fejünkre repülve, megsértsen. Egyáltalában óvakodjunk attól, hogy a bagoly karmaival megsebesítsen bennünket; ugyanis a bagoly karmai mindig tisztátalanok s rendszeren van rajtuk hullaméreg, a mitől a legjelentéktelenebbnek látszó seb, vagy karcolás is vérmérgezéssel járhat, azért tanácsos a bagoly karmai hegyét csipeszszel lecsipkedni és rás-polylyal a lecsipett karmokat tompára formálni; különben pedig, ha bagolylyal bánunk, a kezeinkről az erős bőrkezttyüt sohase nélkülözzük.

Ha a vadász az uhuvál a lesgunyhóhoz ért, azt a kosárból kiengedi, vagy kiemeli és az állványra helyezi. Később, midőn az uhu a gyakorlat folytán beleokul a dologba, elég ha a szállító eszköz fedelét vagy ajtaját felnyitva, azt az állvány felé fordítjuk, hogy a bagoly azt önként elhagyva, egyenesen az állványra szálljon. Azonképen a szelidebb bagoly magától belemegy a ketrecébe is, ha azt eléje teszik s annak ajtaját felnyitják; a hordozó kosárba azonban nem megy bele a bagoly, akármilyen szelid legyen is, de hisz nem is mehet.

Ha szabad kézzel vagyunk kénytelenek a baglyot megfogni, az ugy történik, hogy mind a két kezünkkel egyszerre fogjuk azt meg hátulról (a meglepő, gyors mozdulatot kerülve) és pedig akképpen, hogy a hüvelykujjak a bagoly hátát érzék, a többi ujjakkal pedig a bagoly szárnyait és esüdeinek alsó részeit a testhez szorítjuk. — Ha a bagoly már az állványra került, ennek alsó részéhez a béklyó-lánccal, illetőleg vastag spárgával ugy kötendő oda, hogy szabadon mozoghasson — s ezzel a kiállítás be van fejezve. Ha időközben a bagoly leszállana az állványról, ugy természetesen nem marad más hátra, mint a gunyhóból kilépve, a zsineg kiméletes rángatásával kényszeríteni, hogy az állványon ismét elfoglalja helyét s ezt minden esetben ismételni kell, bár mily unalmas és bosszantó ténykedés legyen is. Különösen a fiatal baglyoknak és főkép az olyanoknak szokása a bosszantó folytonos leugrálás, a melyek használat előtt az állványon való ülésre nem szoktattak; ily baglyoknál ajánlatos alacsonyabb állványt alkalmazni, hogy könnyebben fölszállhassanak rá. A leugrálást ugy lehet megakadályozni, hogy a baglyot egy kb. 50 cm. átmérőjű kerékre ültetjük, lábait pedig röviden a tengelyhez, illetve a küllők találkozási pontjához kötjük. A keréket aztán kevés fenyőgalyllyal vagy zöld lombbal lazán befedjük s nyulbördarabokat, nyulfarkakat helyezünk rá. Az ily állványt azonban csak utólagos remédiumként s csak oly bagolynál alkalmazzuk, melynél a rendes ültetési módszer szerint boldogulni nem lehet — és ha ez a módszer se használna, legjobb akkor az oly filkót egyszerűen fejbe löni és esetleg mechanikát tenni bele, vagy pedig egyszerűen mint kitömött esalit használni. Itt megjegyzem azonban, hogy nemcsak a rossz, de a jó bagoly sem marad meg az állványon, ha a gunyhóhoz történő kivonulás közben sokat vergődik. Az ilyen ugy elfárad és elerőtlenedik, hogy nem képes az állványon megülni, hanem aléltan lepotyog róla. — Sokat kell aztán küzdeni vele az embernek, hogy az ülőn megmaradjon, mert ismét és ismét leugrik, ha már kissé erőhöz jött. Az ily bagoly félelmében uhogni is szokott. — A leugráló bagolylyal ellentétben vannak oly flegmatikus természetűek is, melyeknél meg éppen az a baj, hogy nagyon is mozdulatlanul ülnek helyükön — és éppen ez a mozdulatlanság az, mely még talán a leugrásnál is bosszantóbb az uhuzóra nézve, a meny nyiben a mozdulatlanul üldögélő, közönyös természetű bagolynak — mint már fentebb említém — semmi csábító ingere nincsen az orvmadarakra nézve

s figyelemre sem méltatják, mert talán mozgás hiányában észre sem veszik; ellenben az élénk bagoly azonnal szemükbe tűnik s annak mozdulatai ingerlőleg s csábítólag hatnak rájuk. Ha tehát afféle állhatatosan szunyókáló tollas böles van valakinek birtokában, ajánlatos annak ballábara hosszú zsinoget kötni s ennek végét bevezetni a lesgunyhóba — abból a célból, hogy adott alkalmakkor ennek rángatásával a baglyot alvásából felébreszthesse. — A mily bosszantó az ilyen, ép oly kedves és gyönyörködtető az élénk viselkedésű bagoly. Van olyan például, a mely 10 percig sem tud veszteg maradni, minduntalan ugrál, repdes vagy berzenkedik és jókedvében 3—4-szer elkiáltja magát egymásután, hogy uhu!*) Az ily bagoly az igazi jó vadász-madár, melyben gyönyörűsége telhetik az uhuzónak, kivált ha emellett jól is „jeléz.“ Különben a baglyot „jelzésre“ tanítani nem lehet, e tulajdonságnak kell, hogy a bagoly intelligenciájából kifolyó legyen. Egyébiránt az intelligensebb bagoly az orvmadarakkal szemben való viselkedést tapasztalatszerűleg igen gyorsan megszokja és éppen különféle viselkedésiben rejlik az a tulajdonság, mit „jelzés“-nek nevezünk, a mely ugyszólván minden beszálló fajnál más és más. Azonban, hogy a bagoly jó jelzővé váljon, szükséges, hogy ehhez jó szemmel is bírjon, szeme ne könnyezzen s a napba nézni tudjon, tehát szemei jó használhatóságának teljesen birtokában legyen, a mit ugy lehet elérni, ha a bagoly nem sötét oduban, de aránylag világos helyen lesz tartva, oly helyen, a hova a nap is beszáll napközben, rövid időre. — Az, hogy a legépebb szemű bagoly is nappal csak csekély távolságra látna — nem egyéb rossz megfigyelésen alapult mesénél. Ennek ellenkezőjéről a lesgunyhónál nagyon könnyen meg lehet győződni, mert az uhu a feléje közeledő, vagy egyáltalában a messze távolban elszálló madarat épp oly pontosan jelzi, mint ha már közelében lenne. Néha egy-egy kis him karvaly oly magasan lebeg a felhők közt vagy a kékségben, hogy az emberi szem látása el nem éri, — és az uhu mégis észreveszi és jelzi! Egyébiránt már nagy, karikás szemeknek alkotása, mely a pupillának kitágítására és összehúzására képesíti, adja meg neki a módot a közel és távollátásra. — Azt a kérdést illetőleg, hogy: mikor lehet az uhut legsikeresebben használni? — erre azt felelhetem, hogy kora reggelen és általában mindig derült időben. Mikor az orvmadarak vándorlásban vannak, egyáltalában az oly vidékeken, hol orvmadarak tartózkodnak: az első napsugárnak az uhut állványon kell érni. A délutáni órák nem igen sikerülnek, valamint a nagy melegség sem kedvez az uhuzásnak, mivel a hőség annyira ellankasztja még a legélénkebb uhut is, hogy végre is elhagyja állványát s annak árnyékában keres menedéket s ugy a füvek közé lapul, hogy csak a füle látszik ki. — A mi szezonot illeti — bár az uhuzást minden időben lehet gyakorolni, ha van mire, — mégis fő ideje az uhuzásnak az orvmadarak vándorlási ideje: az ősz és tavasz. — Vannak uhuzók, kik októberen tul már nem viszik ki a baglyot; azonban ez helytelen eljárás, mert a késő őszi hónapokban van némely sasfajnak kőszálási avagy vándorlási ideje s némely sólyomfaj is késő ősszel kerülhet inkább kapóra a gunyhónál.

Hogy kivált meleg időben hajnaltól reggeli 9, legfeljebb 10 órán, délután pedig 1—5 órán tul gunyhózni felesleges, nem sokat ígérő kísérlet, azt minden uhuzó gyakorlatból tudja; mindamellet minden orvmadár fajnak megvan a maga ideje, a mikor leginkább jelentkezni szokott. Például a

*) Nem minden bagoly uhog nappal, csakis a nagyon élénkek. Éjjel igen, akkor bug egy keveset a nőstény bagoly, főleg a párzási időben s kivált a fiatalok; miért is éjjeli uhuzáshoz csakis nőstény uhuk ajánlatosak.

varjuk, szarkák leginkább reggel és este; a vércse (Cerchnis tinunculus) rendetlenül mutatkozik, de reggel leggyakoribb jelenség; a verebész sólyom (Aesalon merillus) ha verébtanyák közelében állítjuk fel az uhut: reggeltől kezdve kb. 10 óráig legsűrűbben mutatkozik és délután 4–5 óráig; a kék vércse kora reggeltől kb. 10 óráig és késő délutántól estig; a galambász sólyom (Falco peregrinus) leginkább a délelőtti órákban; a hejjők (Milvus) inkább csak a déli órákban kerülnek elő; a karvály (vagy kis karalyka = Accipiter nisus) betartott utjain járván, leginkább reggel 10-ig és délután 4 órától estig vág az uhura, sokszor azonban nem törődik vele és tovább vonul anélkül, hogy az uhut támadná; a galambölyv (vagy nagy karalyka = Astur palumarius) szinte mint az előbbi, órákat és utakat tart be és leginkább csak a kora reggeli órákban, mindjárt napfelkelte után jelentkezik. A nap többi óráiban is mutatkozik, de óvatosabb és ritkább ilyenkor. Mindennap ugyanabban az órában jelentkezik ugyanazon a helyen. A kabák (vagy herjókák = Circus) ugyszólván csak este keresik fel az uhut és csak kedvező körülmények közt; néha már sötétedik, ha jelentkeznek. Azonban rétegekben, ahol sok kaba van, a beérkezések gyakoribbak s a nap minden részében, (de mégis leginkább este) történnek. A gatyás kánya (Archibuteo lagopus) októbertől kezdve télen át (lévén északi madár- vendég) inkább csak a délelőtti és kora délutáni órákban támadja az uhut, az esteli órákban pedig tovább vonul; a közönséges kánya félek (Buteo) a nap bármely szakában a leggyakoribb támadói (az orvadarak közül) az uhunak. A sasok többnyire a reggeli és délelőtti órákban vág- nak az uhura, a mennyiben a napnak első félidejében huznak. A nagy berkisas (A. clanga) ugyszólván csak délelőtt jön és pedig többnyire párosan stb.

Hogy említett szárnyas ragadozóknak jelentkezési ideje a helyi viszonyok és körülményekhez képest nem mindég és nem mindenütt vág össze a fönt jelzett terminusokkal, azt megengedem, sőt valósínni is; de a gyakori tapasztalatok engem mégis a fönt kitüntetett átlag megállapítására vezetnek. Miként jelzi az uhu a beszálló ragadozókat, általában mint viselkedik ezekkel szemben — azt a kezdő uhuzóknak hasznos tudnivaló okából, az alábbiakban fogom ismertetni; ezt megelőzőleg azonban szólnom kell néhány fontosabb tudnivalóról, melyek az uhuzás eredményére kiváló befolyást gyakorolnak, kivált ami a lesgunyhó fekvését s annak irányát a légáramlatokkal szemben illeti. Mert éppenséggel nem mindegy ám az, hogy akárhol és akármikor állítjuk föl az uhuzáshoz szükséges lesgunyhót, sőt a legtöbb esetben az eredmény tisztán az alkalmas hely és idő helyes megválasztásától függ. Mindenekelőtt napkeltekor és napnyugváskor szoros megfigyelés alapján megállapítjuk, hogy melyik irányban vonulnak az orvadarak és ennek megfelelőleg építünk két gunyhót, az egyiket reggeli, a másikat délutáni, illetve esteli használatra szánva. E gunyhókat egészen egyszerűen készíthetjük minden költséges előállítást kerülve, mivel a gunyhókat célirányosság tekintetéből évenként gyakran kell más-más helyre áthelyezni, miért is a szilárd és költséges építménynek semmi értelme sincsen. Egyébiránt a lesgunyhó építéséről alább bővebben fogok megemlékezni — ezuttal csak a légáramlatot véve tüzetesebb méltatás alá. A légáramlatok és szelek az uhuzásnál nagy szerepet játszanak, épp azért ott, a hol sok a szárnyas vadpusztító: csak absolute szélesendes napokat kell választani a uhuzás céljára, mert különben a varjak és szarkák a vadásztól szelet kapnak, s ha ekkor még lövéseket is hallanak és puszkaport is szagolnak, úgy elriadnak onnan, hogy

ugyanazon gunyhóból aznap alig ejthetünk el egygyet is. Mert nem hinné az ember, hogy milyen ravasz és elővigyázatos az imént említett két madár, ugy, hogy veszélyt sejtve, sajátos figyelmeztető hangjukkal rokonfajukat mindig távol tudják tartani a lesgunyhónál fenyegető veszedelemtől és bármily bősége legyen területünkön e madaraknak, mégis alig fogunk egyet is löni a lesgunyhónál, mivel a hely rosszul lett megválasztva. Ha történetesen szeles napokon (ami szabályellenes) vonulunk ki uhuzás végett, akkor legelőször is meg kell állapítanunk a szél irányát és ekkor azt a gunyhót veszszük használatba, ahol a szelet szembe, vagyis a kiállított uhu felől kapjuk. Akác- és egyéb fasorokban a baglyot a széloldal ellen állítjuk. A hol sok nagyobb ragadozómadár van, ott a délelőtti $\frac{1}{2}$ 10-től 12 óráig való időközöt el ne mulasszuk; ellenben varjak és szarkákra a kora reggeli és estefelé való időt használjuk fel; aki pedig az uhuzásnak korlátlan időtartamat szentelhet, alkalmazkodjék a fentebb említett terminusokhoz, avagy ha hirtelen nagy orvmadár-huzás áll be, töltsé az uhuzásra szánt nap legnagyobb részét a lesgunyhóban, csak forró napokon engedjen déli időben 2 óráig a uhunak pihenést árnyékos, hűvös helyen. Cél szerű, ha az uhuzó a nyulveszekelését utánzó csalsípót magával viszi az uhuzásra, mert ennek segítségével igen gyakran meghatározhatja a néha talán kevésbé kecségetett eredményt, mert ugyanis nemcsak a varju és szarka, de a nagyobb orvmadarak is erősen reagálnak a nyulsírás hangjára a könnyű préda reményben. . . . Oly vidékeken, hol nemcsak számra nézve, de fajgazdaság tekintetében is az orvmadár fauna kellő változatossággal bír, a szenvedélyes uhuzó a lesgunyhóban eltöltött órákra mindenkor a legkellemesebben fog visszaemlékezni, különösen ha tavaszi, vagy őszi időszakban volt része a vadászat e nemében, a mikor a különféle orvmadarak nálunk átvándorolnak. És ily „jó“ helyeken az érdekes jelenségek ugyszólván már abban a pillanatban kezdenek szemünk elé ötleni, a melyben szárnyas vadászsegédünket kiállítva, a lesgunyhóban az esélyeket figyelni kezdjük. A bagoly, melyet az állványra ültetés után kesztyűs kézzel fejbe legyintünk egy kissé, hogy kiverjük lustasága és álmoságából, a mit ő rendesen csőr és szárnycsapásokkal szokott viszonzni: a kapott legyintés miatt kezdetben még dühös lévén, először is jól megrázza buksa fejét, azután tollfüleit hegyesre emeli, mi által böles feje két akkorára növekszik, mint valóban amekkorá. Majd a nagy sárga szemeit hunyorgatja, ides-tova nézeget, a szélrózsa minden irányában forgatja fejét s közben mintha bókólna valami láthatatlan jóbarátának — és ha azután semmit sem lát, mély töprengésbe merül. . . . Hanem filozofáló nyugalmából csakhamar kizökkenti a spárga rángatása, hogy majdnem lepottyan trónusáról, erősen verdeső szárnyaival tartva fön az egyensúlyt, ami aztán némi tipegés után rövidesen helyre is áll. Hanem ekkor — mintha megborzadt volna valami fantomtól — mindig jobban és jobban berzengeti a tollát, míg rendes alakjából kikelve, felfúj gömbhöz lesz hasonlónak; eközben mérgesen tipeg, emelgeti ökleit és fuj, mint a földühöd macska szokott — s egyet-egyed kappant hatalmas csőrével. . . . Valami jön! . . . Kráh! Kráh! — hangzik az érkező fekete sereg és szürke dolmányu kálomista varjak jelszója. . . . A bagoly ezalatt kissé meglapul. — Majd a varjak körülrepdesni kezdik a le-lehuzódó és ismét felemelkedő uhut, míg végre az elhelyezett szárazfákra elülnek, meg ismét repdeséshez fognak, miközben be nem áll a szájuk és egyre hangzó harci riadójukkal mindig több és több ellenséget csődítenek a lármázó csöselékkal keveset törődő bagolyhoz, melyek közül egyesek közvetlen támadásokra is merészkednek: le-le és feléje csapnak az uhunak, amitől azonban az nem ijed meg: csőrének és szárnyainak egyidejű csattogatása mellett, a támadónak minden akcióját pontosan viszo-

nozza — s eközben le nem veszi a szemtelenkedőről szemét s nem kerüli el figyelmét annak egyetlen mozdulata sem. Különösen akkor védekezik ropantul, ha a hátát a földnek vetette; ilyenkor rendesen minden támadásra felugrik a földről ellenségére s azt hatalmas szárnykarjaival ugyancsak megoldozza. Az uhunak ez az elszánt és erélyes védekezése gyakran annyira kihozza az orvadarat sodrából, hogy a lövések zajával sem törődve, rövid időközökben ismét és ismét visszatér gyűlölt ellenfeléhez. Leghevesebben csapnak a bagolyra a karalykák, kányák, hejjók, varjak, a szarka és vérese. A varjut és szarkát néha még a lövések sem riasztják el s folyton ott lármáznak a bagoly fölött. — Amidőn szünet következik, vagyis midőn a támadók megelégvén a bagoly bosszantását, tovább vonultak: a böles madár ismét a szokott, nyugodt állásba helyezkedik s folytatja szemlélődéseit, mignem az emberi szem által alig észrevehető, messze távolban ismét valami orvadarat vesz észre, mely aztán figyelmét egészen leköti; izgatottan néz a határ egy pontjára... a zsinég ismét működni kezd és ime, rövid vártatva, új látogató huz be az ingerült csalihoz...

Igen érdekesek azok a viselkedési és támadási módok, melyeket egyes ragadozók az uhual szemben gyakorolnak — és amelyek fajok, a kor- és évszázadok néha ivarok szerint is különböznek. Így például a karalykák (vagy karvalyak = *Astur polumbarius* et *Accipiter nisus*) egyedi sajátságuk és koruk szerint igen különböző módon támadják az uhu. Az öreg nagy karalyka villámgyorsan közeledik s épp oly gyorsan el is tűnik; miért is mestere legyen a lövésnek, aki elejteni akarja. A legtöbbször azonban még a gyakorlott puskás elől is lövés nélkül megy el, mert mire meglepetéséből fölcusdva, fegyverhez kapna, akkorára már a karalyka messze jár. Ez okból, ha a bagoly jelzése folytán oka van az uhuzónak karalyka közeledésére következtetni, jól teszi, ha a kellő pillanatban hirtelen kilép a gunyhóból s ugy applálja a lövéseit. — Az igen vén karalykák rendesen elkerülik az uhu, gyaníthatólag a már bőrük alatt hordott ólom emlékek hatása alatt s mivel már jól ismerik a puskapor szagát... A fiatal egyedek ellenben a rossz tapasztalatok aggasztó érzelmei által nem háborgattatván, kíváncsiságuk kielégítésére hosszabb időt szentelnek és annyira leköti őket a szenvedély, hogy gyakran még a hibás lövések által sem riasztatnak el s vérese módjára hosszabb ideig lebegnek az uhu felett, könnyű célpontul szolgálva az uhuzó számára. Ha tehát ily állhatatos szemlélődővel van dolgunk, nem igen kell sietnünk s magából a gunyhóból is könnyen elejthetjük; az öreg karalykánál azonban legjobb kiugrani a gunyhóból. Már viselkedéséről is ugyan, de még inkább hasszínéről ismerhetjük meg, hogy öreg, vagy fiatal karalykával van-e dolgunk. Az öreg karalykáknak ugyanis hasukkal együtt egész alsó testrészüik fehér, sötét hullámvonalakkal tarkázva; ellenben a fiatal karalykák második életévükig alól szembetűnően sárgák s lándzsapettyesek. Ezekből az ellentétes jegyekből tehát, a kevésbé gyakorlott uhuzó is azonnal felismertetheti a lecsapó ragadozó korát. — Az öreg karvalyra (kis karalykára) is vonatkozik az, amit a nagy karalykáról, ennek viselkedését illetőleg, elmondottam, ámbar egyes példányok támadásaikban kissé kitarthatóbbak amannál. Hanem amily ignoránsok az öreg karvalyak az uhual szemben, annál nagyobb érdeklődést tanúsítanak a fiatal egyedek — ugy annyira, hogy tolokadásuk szemtelenségnek is beillik és állhatatosságuk néha meszeszerű. De az is előfordul, hogy egészen nyugodtan közelednek az uhuhoz s a „beszálló-fára“ ülnek s mielőtt támadást intéznének, körülörpködik ellenségüket s kíváncsian vizsgálják ökrampuszságát, sőt egyesek néha vérese módjára lebegnek is az uhu felett. — Amely vidéken gyakori a karalyka kisebb és nagyobb faja és

az uhunak már gyakran volt része a velük való csetepatékban: épp úgy jelzi némely bagoly a nagy faj közeledését, mint a sasokat és nagy sólymokat; csakhogy a karalykák igen alacsonyan repülnek s így a bagoly nem a határt, vagy eget, hanem inkább a földet nézi. — A kányák (*Buteo*), az uhu legkitartóbb támadóihoz tartoznak s szenvedélyességükből gyűlöletük határtalannak látszik; a pöszér (*Pernis apivorus*) azonban csak megfontolva támad. — A hejjők viselkedése az uhu előtt majdnem kiszámíthatatlan. A fejrfejú hejjő (*Milvus milvus*) például amíg néha hallatlan szenvedéllyel csap az uhura, addig más igen gyakori esetben egészen közönyösen huz el a gunyhó mellett. Történik ugyan, hogy egyesek a magasban keringőzésre fogják, de aztán azok is tova szállnak, a támadásra semmi hajlandóságot nem mutatva. Mig megint mások magasan repülve nagy ívekben kerülgetik a helyet és sokáig figyelik az uhut, míg végre mégis csak lecsapnak. Ezen többé-kevésbé közönyös viselkedésükből tehát bátran lehetne arra következtetni, hogy az uhu iránt valami különösebb ellenszenvvel alig viseltetnek, ha egyes írók ezt a fajt az uhu „legelkeseredettebb ellenségé”-nek nem mondanák; más tapasztalt vadászok azonban ellenkező nézeten vannak s véleményükben hozzám csatlakoznak. A szürkefejú hejjő (*Hydroctina migrans*) is gyakran végtelen dühvel és igen kitartóan támadja az uhut, sőt kivételesen a beszálló fán is helyet foglal; máskor meg rá sem hederít a bagolyra, vagy legfeljebb egyszer csap alá. — A sólymok minden faja szenvedéllyel vág a bagolyra. Ezek közül a nagy fajok (*Falco peregrinus* és *Hierofalco cherrug*) legfeljebb egyszer-kétszer támadnak toronymagasságu pozícióból s aztán tovább állnak. Támadásukat oly ügyesen intézik, hogy sokszor tollát tépik az uhunak, anélkül, hogy az védekezni tudna. — Mivel nagy magasságból, mint zuhogó kődarab vetik le magukat: igen nehezen löhetőek s gyakorlatlan uhuzók nem egyszer lőnek ilyenkor uhut sólyom helyett! Ha tehát nagy sólyommal akad dolgunk, legjobb a gunyhóból késlekedés nélkül (mivel a nagy sólymok nem igen ismételtetik támadásaikat) előrohanni, hogy a legalkalmasabb pillanatba vehessük e repülési művészeket puskaélre.

Egyáltalában virtouz röptük miatt, a nagyfajta sólymok sokkal nehezebben ejthetők el, mint bármely más szárnyas. Ezeknek még a fiatal példányai (és különösen a vándor sólyom fiataljai) is mesteri lövést igényelnek, ha csak egyik-másik, ami rendkívüli ritka eset, több alácspás után a beszálló fán nem foglal helyet. — A fecskefogó sólyom (*Falco subbuteo*) már a könnyen megszerezhető zsákmányai közé tartozik az uhuzónak, amennyiben majdnem mindig a leszálló fára veszi magát, ahonnet könnyen ledurrantható. Oktalanság volna azonban akkor rálőni, midőn szokása szerint példátlan ügyességgel s villámgyorsan emelkedve és alábukva, kanyarogva és forgolódva a baglyot körülropködi. — Amíg a fent említett három sólyom-faj nagy próbára teszi a vadász lövésben való ügyességét, annál mesterkétebb lö-sportot nyújt a vörös és sárgáskarmu vércse (*Cerchneis tinnunculus* és *Naumanni*) elejtése még röptében is. Az előbbi rendszeren első zsákmányává szokott lenni a kezdőnek, míg a gyakorlott uhuzó legfeljebb csak tavasszal (nehogy megtelepedjék a fáciános körül) puffantja le; a másik kis faj azonban mindég keresett érdekesség, kivált az ornitológusnak. — A nagyobb u. n. vörös faj (*C. tinnunculus*) a hibás lövés után is nemesak, hogy rendszeren visszatér, hanem még a beszálló fára is felszáll. De ezt megelőzőleg is könnyű leemelni, mert rendkívül kecses, ügyes és gyors röptülési mutatóványait gyakran megszakítja és egy ugyanazon helyen „tempózik”, vagyis libeg hosszú ideig, amikor szinte elhibázhatatlan célpont. — Hasonló

viselkedést lehet tapasztalni a verebész sólyomnál (*Falco merillus*) is, de kevésbé tolakodó viselkedésű.

A kabákról (*Circus*) azt állítja némely uhuzó, hogy a bagolylyal mit sem törődnek, legfeljebb a fiatalok közelednek egy kevésé lőtávolon kívül) és hogy fára nem szállnak. — Ez utóbbi állításra vonatkozólag mindjárt melegében megjegyzem, hogy nem egy *Circus cyaneus*t és *C. pygargus*t löttem le a beszálló fáról; ami pedig az állítólagos közönyösséget illeti: én azzal éppen ellenkező tapasztalatot tettem s ott, hol gyakori előfordulásuk volt, épp oly közönséges prédáim voltak, mint másutt például a parlagi kányák (*Buteo buteo*) s ez mind a 4 házai fajra áll. A közönséges sárgafejű faj (*Rufocircus aeruginosus*) épp oly vehementiával és kitartó dühvel támad, mint a gatyás kánya (*Archibuteo lagopus*) és vércse, de ez a faj rendkívül bajosan löhető az uhu előtt, azonban a fiatalabb példányok gyakran még hibás lövés által sem riaszthatók el, csak egyet fordulnak és megint ismét visszatérnek, miért is a rossz lövést könnyen korrigálhatjuk egy sikeressebbel. Azért bajos ezt a fajt az uhu előtt lőni, mert rendszeren egészen alacsonyan csapkod az uhu felé, úgy hogy lövésünk ily esetben az uhut is veszélyeztetné. Ajánlatos tehát e sárgafejű lator tartós támadása alkalmával a földözet mellől, vagy a gunyhóból alkalmas pillanatban előlépni, hogy megjelenésünkkel a ragadozót megriasztsa: midőn az menekülésre fogja, kedvezőbb esélyt nyerjünk a lövésre. Tapasztalásom szerint a fehér kaba (*Circus cyaneus*) fiataljai is hevesen támadnak; a csikos farktövis kabák (*Circus macrurus*) fiatal példányai épp oly eszeveszetten támadnak, mint fent említett sárgafejű fajrokonuk. — Általában a kisebb ragadozók hosszabb ideig támadják a baglyot s elfáradva, a kitett száraz fákra, vagy némelyek a földre ülnek, különösen a kányák. Mikor aztán végleg elriad minden alkalmatlankodó szárnyas lény, megkönnyül a szegény vadásztárs epéje is . . . és hozzá fog esetleg kissé megtépázott tolettje rendbeszedéséhez nagy komólyan. Emelgeti a legyezőjét, kissé tipeg, aztán úgy megrázkódi, hogy szinte elveszti a „haltját.“ Hanem ugylátszik, ez neki nagyon jól esik, mintha ezáltal a multak rossz emlékeitől akarna szabadulni — s ismét szoborként magosodik fel alakja s ismét erősen belenézi magát a végtelenségbe . . . de nem mutatkozik semmi élő lény. Untató szilencium következik . . . Azonban egyszerre csak mintha valami ideges borzongás futná át a rab „éjkirályt“ — valósággal megberzen a tolla neki s izgatottan néz a távolba, majd nehézkösen leugrik állványáról s hátára veti magát, karmait maga elé tartva . . . és a másik pillanatban hatalmas zúgással zuhan alá valami tömeg — a lég királya: a hatalmas sasmadár . . . és ilyenkor a dolognak fele sem tréfa, mert igen veszélyes kimenetele lehet a szegény bagolyra nézve, noha bár igaz, hogy ilyenkor a bagoly karmai kitűnő védelmi fegyverül szolgálnak; de fordultak elő esetek, hogy néha, ha a vadász figyelmetlen, vagy nem elég gyors volt, az uhu és a sas úgy egymásba kapaszkodtak, hogy a sas nem bírt többé szabadulni, de az uhu is olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy rögtön ott a helyszínén, vagy rövid idő múlva belehalt a kapott sebekbe. Nem ajánlhatom tehát eléggé az uhuzók figyelmébe, hogy oly helyen, a hol sasok fordulnak elő: sohasem szünő éberséggel tartsák szemmel a bagoly viselkedését s a mint sas közeledésére van okunk következtetni, vagy látják is azt*) azonnal tettei készen várják a jövő pillanat fejleményét, hogy ugyanis abban a pillanatban, midőn a sas lőtávolba ér, rögtön kiugorhassanak a les-

*) A lesgunyhónak tudvalevőleg úgy kell berendezve lenni, hogy abból minden oldalra nyílják kilátás.

gunyhóból; hanem kirohanni, látni s az első támadás alkalmával löni (és lehetőleg találni!) egy legyen, mert a nagy sasok roppant vehemenciával, de csak egyszer-kétszer csapnak le. A kőszálsas (Aquila crysaetus) az uhunak a legelkeseredetebb ellensége; hasonló heveséggel támad a rétisas (Haliaetus albicilla) is (különösen a fiatal példányok) és néha oly rohamosan és dühösen, hogy le is tépi az uhu fejét. Ez a faj legtöbbször csak egyszer-kétszer csap az uhura, azután valamely távolabb eső fára száll s nem igen szokott másodszer is visszatérni. A kisberkisas (Aquila pomarana) szintén nagy ellensége az uhunak s kitartóan csapkod le rá és nem ritkán a legközvetlenebb közelében ereszkedik le. A többi sasfajok is mind a legnagyobb gyűlölettel viselkednek az uhu iránt és viselkedésük hasonló a fentiekéhez.

Ezek után szólnom kell még a leggunyhóról. Ez a helyi viszonyokhoz és körülményekhez képest annyi mindenféle lehet, hogy azt illetőleg, a szőrszálhasogatásig menő és így a fogalmakat a könnyebb eligazodhatás rovására összezavaró „szaktanításokat“ alábbi tárgyalásaim során már csak azért is mellőzendőnek tartom, mert a gyakorlott puskaforgatóknak helyes érzelme ugyanis megadja, mily eljárást kell követnie, hogy az a célirányosságnak leginkább megfeleljen. Mindössze tehát egyszerűen a legszükségesebb elvbeli megállapodások: a téveszthetetlen reguláris szabályok felidézésére fogok szorítkozni írásomban. Hogy az egyszerű, költségnélkül való berendezkedést, emellett mégis szorosan a célirányosságot véve tekintetbe — egyrészt, továbbá mely szempontok tartandók szem előtt a gunyhó helyére nézve a lokális, madármozgalmi és meteorológiai okok figyelembe vételével másrészt, azt már fentebb elmondottam; ezekről tehát ezuttal ismétlésbe nem bocsájtkozom; de ezek kiegészítéseül álljanak még itt a következők:

1. Nem nagy terjedelmű, de változatos terepviszonyokat magában foglaló vadászterületen addig, míg a fák lombosak, állandóságra számított uhuzó helyeket a célszerűség okából nem kell használni, hanem a csöndes ülések helyett a vándorló uhuzásnak kell előnyt adni: ma itt, holnap ott a házasi irányok és a széljárás szoros tekintetbevételével. S ehhez képest gunyhót természetesen nem készítünk, hanem a körülményekhez képest fedezetül levágott akác, vagy egyéb faágakat letűzdelve, hevenyészett galyernyőket, bokoresoportozatokat, mocsárnál nádból, aratáskor keresztformára rakott szalmából, sarju, illetve szénavágás idején (kaszálókon, rétekben) asztagformájú leshelyeket, kukoricakupokat (abba elrejtözve), mély, fölül lombos árkokat, gödröket, épületromokat stb. használunk. Némelykor az is elegendő, ha magasra nőt kukoricásban foglalunk állást, a baglyot pedig a mellett elterülő tisztás, kopár avagy nem magas bokrokkal benőtt helyen helyezzük el a földbeszurt (hordozható) állványra. Ha a bagoly közelében néhány száraz fa is van, annál jobb, de nem feltétlenül szükséges, mert a ritkább és nagyobb orvmadarak egyáltalán nem szoktak az uhunál fára szállni, hanem rendszeren repülés közben csapnak le a bagolyra, azt megkönyvezik s a levegőből törnek le rá. Ezek tehát csak repülés közben lőhetők. — Az említett, különösen a kukoricásokban választott lesállásoknak első sorban is azon előnyük van, hogy az érkező madarak röpiránya szerint állásunkat igen könnyen és gyorsan változtathatjuk, sőt szükség esetén például, a kukoricából ki is léphettünk, ha a lövés biztonsága ezt kívánja. Azonfelül az egész „berendezés“, miután hely és alakra nézve mindig változatos, a mi nagy előny: a szárnyas kártevőkre nézve mindig újdonság-számba megy, tapasztalatai határan tulesik s ezért korábbi tapasztalataival (az állandó gunyhóknál) össze nem egyeztethetvén, közeledése kevésbé tartózkodó.

kodó lesz. Mert elvégre is a bagoly mindig a régi marad ugyan, de a legravasabb ködmenes varju vagy szarka sem tételezi fel, hogy az mindig egy és ugyanazon madár, melynek közelében pár nappal előbb és egészen más helyen puskaport szagolni alkalma volt . . . Általában mindig eredményesebbek a vándorló-uhuzások, vagy legalább is a gyakori helyváltoztatások, mint az egyugyanazon állandó lesgunyhók, melyek leginkább csak az orvadarak tavaszi és őszi vonulásai alkalmával érvényesülnek; különben pedig lokális vadnál nem sokra megyünk velük, mert a szárnyasok igen gyorsan felismerik a veszélyt, mely egy ilyen állandó vészhelyről őket fenyegeti . . . A már megriasztottak messziről lekáróják, mintha átkokat szórának felé, vagy legfeljebb nagy lármával elrepülnek a bagoly felett; legtöbbször azonban elkerülik a gyanus helyet, társaiknak intó szöveget hangoztatva. — Kisebb, könnyen összejárható vadászterületen tehát állandó lesgunyhókat csakis az orvadarak vonulási idejében használjon a hivatásos vadász (persze fölváltva), különben pedig csak oly helyeken, hol másképp megfelelő helyet uhuzás céljára nem talál. — A vándorló-uhuzásnak a biztos siker, változatosság és szapora lefolyáson kívül, még az a sokak által bizonyára méltányolt előnye is van, hogy nem sablónszerűleg unalmas, sőt felette mulatságos és az ornithológusra nézve tanulságos is; míg a környék minden madara által jól ismert és állandóan használt uhuzó-helynek megvan egyebek közt az az untató és bosszantó tulajdonsága, hogy gyakran órákig kell várakozni, míg egy, a környéket nem ismerő idegen madár a bagoly felé közeledik. — Megjegyzem még, ha természetes födözőhely hiányában galyakból rögtönözött ernyőt vagy fedőt kell felállítanunk (talán valamely vonulási vonal alatt): e rejtekhelyet már néhány nappal az uhuzás megkezdte előtt el kell készíteni, hogy a madarak, avagy talán az elpusztításra kiszemelt kózsasas, vagy egyéb ragadozó ezt az új dolgot, mint teljesen veszélytelen, megismerjék. Természetesen a bagoly föllállítására mindig oly pontot (ha lehetséges: kopár helyet), kell kiválasztani (lehetőleg kiemelkedő helyet), honnan kiállítva messzire ellátszik. — Egyébiránt ily rögtönözött leshelyeket, — mint már említém — több helyen is lehet felállítani, oly esetben használva talán azokat, a mikor a vándorló-uhuzásra, az ugyanazon napon való gyakori helycserélgetésre kellő idővel nem rendelkezik a hivatásos vadász s mindössze legfeljebb pár órát szentelhet a lesnek, talán csakis az áthúzó vándorló orvadarak miatt. Természetesen, ha ily nemesebb prédára várunk, a szarkákat és varjakat lövés nélkül hagyjuk, nehogy puskázásainkkal az egész tájat fellármázzuk. — Még meg kell jegyezmem a hevenyészett leshelyekre vonatkozólag, hogy annak minden rögtönözött jellegénél fogva is jó födözetet nyújtóknak kell lenni és egészben véve földfeletti csak az esetben lehet, ha buvóhelyül magas növényzet rendelkezésünkre nem áll; különben pedig részben földalattinak kell a leshelynek lenni, egy ásott vagy természetes gödörben, mely lombos ágakkal, fenyőgallyal, vagy más növényvel fedezendő, vagy esetleg a fölénk hajló ágakat sűrítjük meg e célból, mert fölülről kell a legjobb fedezetünknek lenni. Ahol jól diszlik a szederinda s egyéb kuszó növény, ott némi ügyességgel olyas lugasféle buvóhely alakítható, a mi igen jól fedő rejtekhelyet ad.

2. Nagy kiterjedésű és változatos tereppel bíró vadászterületeken, hol a vadászat kezelésében rendezett viszonyok uralkodnak s ennél fogva varju- és szarkainvaziók a meghaladott állapotokhoz tartoznak, szóval oly helyeken, hol a lokális szárnyas kártévők ki vannak irtva, vagy legalább is nagyon redukált számban fordulnak elő: csakis tavasszal (február, március, április) és ősszel (szeptember, október és a sasok végett novemberben) átvonuló orv-

madarak lesvadászata végett: kizárólag az állandó, jól készült uhugunyhóknak legyen fő kultusza. Természetesen, minél több gunyhó! ez legyen a jelszó, hogy a huzások iránya és a szélirány mellőzhetetlen tekintetbe vételével és egyéb okszerűségek szempontjából is, az uhuzó helyet változtathassuk. Ily állandó gunyhóknál a fő nehézség abban áll, hogy az orvmadarak átvonulásának irányát és helyét pontosan meg kell állapítani. Erre nézve azonban a korábbi tapasztalatok utbaigazítást nyújtanak. — Természetesen, az állandó uhuzó-helyeket illetően csakis földalatti gunyhókról, még pedig szilárdan készült, jól elrejtett és legkevésbé sem feltűnő lesgunyhókról lehet szó, melyek építésénél a célszerű berendezésen kívül, a kellemesebb benn-tartózkodás célzatából, bizonyos kényelmi szempontokat is szem előtt kell tartani.

3. Hogy hová építsük a lesgunyhót? — az a helyi viszonyoktól függ s attól is e mellett, mily terjedelmű a vadászter, a melyet megvédenünk kell s terjedelméhez képest több, avagy csak néhány lesgunyhóra van-e szükség. Mindenesetre azonban a legalkalmasabb helyeket kell a lesgunyhó építés céljára kiszemelnünk. Például ha fácános van a területen s főleg ez védendő a ragadozók inváziói ellen: legcélszerűbb akkor a lesgunyhót ennek közelében elhelyezni, még pedig ha nagy terjedelmet ölel fel a fácános: kerületén lehetőleg többet is, hogy az uhuzó-helyeket szélirány, huzás s egyéb célszerűség szempontjából is változtatni lehessen. Hogy pedig az állandó uhuzó-helynek mindig nyílt területen (általában oly helyen, a hol könnyen s messziről szembetűnik) kell berendezve lenni, azt magától értetődő regulának tartsa a vadász. Nem szabad tehát gunyhót felállítani erdőben vagy vágásokban, mert ott kevésbé veszik észre az arra vonuló orvmadarak, mint nyílt helyen; ligetek közele azonban többnyire célszerű hely az állandó gunyhók számára. Ha csak lehetséges azonban a gunyhót dombos oldalon vagy dombtetőn állítsuk fel, mert így a látkör sokszorosán megnagyobbodik, ellenben fásorokkal körülszegélyezett területen, ha csak elkerülhető, uhuzó helyeket ne létesítsünk, mert a madarak nem a beszálló fára, hanem a lőtávolságon kívüli fákra fognak letelepedni; arra is gondot kell fordítani a hely megválasztásában, hogy a gunyhó a széljárásnak ki legyen téve, hogy a tavaszi és őszi szelek ériék azt. — Jó, ha — a többek közt — oly helyre építünk, mely közel fekszik valamely tóhoz vagy nagyobb kiterjedésű mocsárhoz, mert ilyenek körül a szárnyas ragadozók előszeretettel tartózkodnak. A fás területekre vonatkozólag azonban újólág is hangoztatom, hogy az ilyeneket lehetőleg kerülni kell, mert minél távolabb fekszik a lesgunyhó valamely erdőhöz, vagy egyéb fás helyhez, annál nagyobb eredménynek nézhetünk elébe. Ellenkező esetben megtörténhetik az, hogy az orvmadarak, avagy a varjak és szarkák azokra a távoli fákra szállanak és ott elüldögélnek óraszámra is anélkül, hogy a bagolyhoz beszállnának s a legnagyobb bosszuságunkra akkor szállnak el onnan, a midőn már távozóban vagyunk a gunyhótól. Ajánlatos tehát, ha legközelebbi erdő vagy fás hely legalább is 150—200 lépésnyire fekszik a lesgunyhótól.

4. A lesgunyhó fölállítása, illetve elkészítése a les- és döggunyhóéval ugyszólván azonos, miből kifolyólag egyes, alkalmasabb helyeken építetteket leghelyesebb mind a két célra használni. A baglyot különben is telente inkább csak kivételesen használjuk; miért is az alkalmas lesgunyhóknál dőghelyeket létesíthetünk, oda hordatván az elhullott állatok hulláit, hogy a kártékony szörméseket oda szoktatva, azokat a tél folytán időnként pusztíthatassuk. — Ami az uhuzó-gunyhót magát illeti, az célszerűség szempontjából csakis földalatti lehet. Semmiféle földfeletti építményt nem ajánl-

hatok és egyáltalában oly építményt, mely szemet szur és gyanút ébreszthet a rendkívül szemes és gyanakvó ragadozóknak. Tapasztalataim szerint csakis a kívülről földből épült gunyhók célszerűek, melyek váza kell, hogy — állandóságra számítva — lehetőleg tölgyfából legyen és ami a tetőzetet illeti, minél kevésbbé emelkedik ki a föld színe fölé, annál jobb. Persze, az ügyes maszkirozás tekintetéből a földhányásra s ennek befödésére, a gyeptökökakra nagy gondot kell fordítani, úgy, hogy a gunyhó kiemelkedő része valami természetes domborodásnak látszék. Hogy az ajtót hátul kell alkalmazni, az elemi tudnivaló, valamint az is, hogy az ajtónak csakis kifelé szabad nyílnia. A be-, illetve kijárást általában úgy kell készíteni, hogy minden akadály nélkül gyorsan el lehessen hagyni a gunyhót, ha a szükség úgy kívánja.*) — Hogy mekkora lehet a gunyhó belső térhelye, erre nem lehet határozott szabályt felállítani; mindenki akkora gunyhót épít, amekkora neki tetszik: ha egy személyre valóról van is szó: amelyben kényelmesen lehet ülni, állani és mozogni; miért is a földnek azon a helyen, ahová a gunyhót építeni akarjuk, nem szabad nehezen megmunkálhatónak lenni. Ne legyen az sem igen köves, sem vizenyős, mert mindkét esetben alig leszünk képesek a gunyhót felépíteni. A vizenyős helyeket már egészségi szempontból is egyáltalában kerülni kell, mert ily helyeken épült gunyhóknak igen kellemetlen bajokat szerezhet a hosszas ülésük alatt az uhuzó... Igen fontos dolog, hogy a lőrészek alkalmas helyen és jól legyenek készítve. A közelgő vagy már beszállt ragadozónak sohasem szabad észrevenni semmi mozzanatot, mely a gunyhóban történik; ez okból a tolokával zárható lőrészeknek nem szabad szemközt lenniök egymással, hanem olyképp kell azokat elhelyezni, hogy a gunyhón ne lehessen keresztül látni még akkor sem, ha minden lőrés nyitva van is. Célszerű, ha a lőrészek alacsonyban állanak; de szabály, hogy oly szélesek legyenek, miszerint a fegyver vezetésében ne akadályozzanak és magasság tekintetében is kényelmes kilövést engedjenek; tehát mellmagasságnál sem alacsonyabbaknak, sem magasabbaknak lenniök nem szabad. — A lőrészek egymástóli távolsága mintegy 20 cm. legyen, ezenkívül egy nagy nyílást hagyunk a homlokzaton (a fedélzet által kissé fedve) arra a célra, hogy a baglyot azon át figyelemmel kísérhessük.***) — Természetesen nemcsak a homlokzat, de az egész gunyhó körületén alkalmazzunk lőrészeket, melyek belől kissé tágabbak lehetnek; sőt az ajtón is kell elfedhető nyílást vágni s kívül kulcszárt, belől pedig tolokát alkalmazzunk rá. Egészségi szempontból igen célszerű a gunyhót felülről és pedig úgy az oldalakon, mint a padlón széles deszkákkal vagy dorongfával sűrűen kibélelni, a padlót talpfákra rakva. Padló hiányában legalább friss száraz szalmával kell a gunyhót felhinteni, mely almozat gyakran felesérelendő. — Célszerű a gunyhó előterét folytatólagos árkolattal körülvenni (természetesen a beszálló fáknak és bagolyállványnak az árkolaton belől kell esni), hogy a szárnyalt madarak megvonulhassanak ebben, mert így el nem mászhatván, könnyű szerrel összedeshetők az uhuzás befejeztével. Különben, hogy az uhuzó-helynek minél elhagyottabb (elvadult) jelleg kölcsönözendő, az igen természetes. Nem árt,

*) A gunyhó tetejét minden körülmények közt kőralakban (ernyőszerűleg) készítsük úgy, hogy a fedéldeszkák a földet érintsék. Így a földhányással aztán könnyen lehet a gunyhó tetejének a természetes domborzatszerű kiemelkedés formáját megadni.

**) Ezt s a lőrészeket a tetőzet alatt körülfutó deszkázatban rajz szerint vágjuk ki.

ha magas fü és bozótos fedi ott a tért s a gunyhó körül egyoldalulag csalánt növesztünk; rövid lőtávolságban rőzserakásokat is lehet alkalmazni.

5. A lesgunyhótól mintegy 12—14 méternyire (és egymástól 5—6 méternyire) leásunk két lombtalan, nem tulmagas (legfeljebb 10—12 méteres) fát, melyeket alkalmatlan ágaiktól megtisztítunk. Ezek képezik az u. n. beszállófákat, melyekre a madarak leereszkedhetnek. Esetleg egy darab beszállófa is megteszi, de jobb kettőt felállítani. Mindenesetre jó, ha a lesgunyhót oly helyen építhetjük, ahol a fa már természetből meg van; ennek a gunyhóból nem látható részéről levagdadjuk a felesleges ágakat. Egyszerűen olyképp idomítjuk a fát, hogy annak minden részére lőhessünk a gunyhóból anélkül, hogy fedező ágak fognák fel a fa bármely részén is, a ragadozónak szánt söréttöltést.

6. A beszálló-fák közé, avagy ezek előtt a gunyhótól 7—8 méternyire állítjuk a földbe a bagolyültetőt, vagyis állványt, mely állandóan kinn marad. E célra egy T alakban összehajtogatott csonka keresztalakú fa szolgál, mely 40—100 cm. magas lehet (utóbbi jól ülő bagoly számára). A keresztfa, hogy a bagoly jól ülhessen rajta, legalább 5—6 cm. átmérővel kell, hogy bírjon. — Ezen állványt vagy oly módon készítjük, hogy az alsó karó csapján a felső a saját tengelye körül a gunyhóba szolgáló zsinór segítségével mozgatható, vagy egyszerűen csak úgy, hogy a két karó szilárdan egymáshoz erősítettk. Az előbbi állványt leginkább csak akkor alkalmazzák, ha a bagoly már vén és lusta; pedig ennek a mozgatható állványnak mindig megvan a jó oldala, az, hogy a baglyot segítségével hirtelen mozgásra kényszeríthetjük, ha némelykor a szükség úgy kívánja, teszem például egy közönyös orvmadár átsuhanása esetén ingerlés szempontjából. — Minthogy azonban az ily állvány a zsinór megrántásakor csak fél fordulatot tehet: szükséges azt esetről-esetre beigazítani. Egyébiránt többféle mesterséges állványt is használnak némelyek, t. i. az olyanok, kik a szőrszálhasogatásig keresik a „célszerűbet“. Erre a szőrszálhasogatásra azonban legalább uhu-állvány dolgában, a hivatásos vadászoknak semmi szüksége sincs, amennyiben nélkül is jól meglehet.*) Hogy a bagoly minél csábítóbb és ingerlőbb befolyást gyakoroljon az orvmadarakra, célszerű az állvány keresztudjára egy bárány-, avagy nyulbőrt teríteni s a baglyot arra ültetni. A nyulbőrön a fej is lehetőleg rajta legyen. Az állványra vonatkozólag még megjegyzem, hogy az olyat, amelyet vándor-uhuzáskor is használunk, tehát a hordozható állványt: a végén hegyes vassal kell ellátni, hogy könnyen lehessen a földbe szúrni.

7. A baglyot az állványra olyképp erősítjük, hogy arról le és fölgorhassék anélkül, hogy abban a zsinór, vagy lánccal akadályozva volna; a kötőlánccal, vagy zsinórral azonban egy méternél rövidebb és két méternél hosszabb nem lehet, úgy, hogy a bagoly leugorhasson ugyan, de repülési kísérletet ne tehessen, mert könnyen belekeverhetné magát a zsinórba, ami nagyon bosszantó állapot — egyrészt, mert a kibontás céljából a gunyhó elhagyására vagyunk kényszerítve, másrészt mivel nem kellemes dolog a bekeveredés által feldühösített bagoly kibontásával bibelődni.

8. Hogy a lesgunyhóba nem alvás végett szokás járni, hanem ellenkezőleg látó- és halló érzékeinket lankadatlan tevékenységben kell tartanunk — kivált, ahol az uhura veszélyes nagy sasfajok is elő szoktak fordulni — az magától értetődik. Inkább ha beleuntunk, hagyjuk abba a dolgot, mintsem

*) Szokásban van sok helyütt a baglyot a gunyhó tetején megerősíteni! Hanem ezt a módszert bizonyára valamely 40 éven alóli német jäger találhatta ki, mert sem nem okos, sem nem gyakorlati találmány.

figyelmetlenségünk folytán a legszebb és néha a legritkább prédát elszalajtsuk. Különbösen pipaszó mellett üldögélve még a vadászat minden nemével torkig jóllakott hivatásos vadászra nézve sem lehet utolsó dolog az uhu jelzésére várakozni s annak mozdulataiban gyönyörködni, különösen ha nem valami rongy varju vagy szarka, hanem valamely ritkább példányról van szó. — Persze az éber figyelem még nem minden, hanem éles szemmel, gyors elhatározási és tevékenységi képességgel, gyors kézzel kell birni annak és mindenek felett jó lövő kell, hogy legyen, aki uhuzáskor kielégítő sikert akar elérni -- eltekintve a szarka és vércselövöldözéstől. Mindezeket az előnyös tulajdonságokat azonban csak a hosszas gyakorlat adja meg. — Ami azt a kérdést illeti: minő számú sörétet használjunk uhuzás alkalmával? — Feleletem az, hogy 1°-es számúnál kisebbet soha; sőt ahol nagyobb ragadozókra is lehet számítani, a bal csőben 6-osnál kisebb sörét soha ne legyen, sőt ahol gyakran szálnak be sasok; a jobb csőbe 8-as és a bal csőbe 2-es számút tegyünk Csupán kisebb varjakra s kisebb ragadozókra megteszi a 10-es is. — Minden szünet alkalmával az elejtett prédát be kell vinni a gunyhóba; különben pedig óvakodjunk a gyakori kintjárákálástól.

Végül szólnom kell még fogoly uhu célszerű tartásmódjáról. A legtöbben azt hiszik, hogy bárhová is dugják ezt a szegény vadásztárgyat, az mindegy. Pedig nem úgy van ám! Például padláson tartani a baglyot: a szeme miatt absolute célszerűtlen, mert ugyanis sötét helyen tartott bagolynak a látása napfényen sokat veszít ezáltal — de meg aztán az emberektől is elszökik és elvadul. Azonképen szűk gunyhó sem alkalmas a bagolynak, részint a fönt említett okból, részint pedig azért, mert az ily lakásokban örökösen ülni kell a szegény madárnak; pedig a mozgás egészségi kérdés nemcsak az embernél, de az állatnál is. — Az örökös ülésre kárhoztatott uhu még minden formáját is elveszti; mozgás utáni vágyból sokszor erősen vergődik (kivált a pázrás idejébeli éjszakákon) minek következtében szárnytollait úgy öszetöri, hogy csupa rongy. Az a bagoly, amely mindig csak ül, az az egyik legbosszantóbb hibába: a lustaságba is okvetlen beleesik és „halt“-ját (szilárd állását) is elveszti és gyakran lepottyan kint a szabadban az állványról. — Nagy hátránya még a kis gunyhónak, hogy a bagoly szemét sötétséghez szoktatja, minek következtében a szabadban a bagoly szeme könnyezni kezd, mi miatt nem mer a szegény állat a napba nézni és így nem is lát semmit; az ilyenről aztán hiába várunk jelzéseket! Az ilyen, u. n. „vakos“ bagoly nem ritkán tökéletesen meg is vakul; de ha meg nem vakul is, elég baj az már, ha a napfényen nem lát. Talán azért, hogy egyik-másik bagoly ilyenkor, mert fél? — Mindezekből tehát az következik, hogy az uhut kényelmes, a szabad mozgásra alkalmas gunyhóban kell tartani és pedig minden uhunak saját berendezésű ketrecének kell lenni, ha azonban egy és ugyanazon fészekből való két baglyunk van, azokat egy lakásban is tarthatjuk. — A tágas, ülőfákkal ellátott ketrecben tartott uhut nem kell feltenni az állványra sem, mivel az önmagától felszáll, mert elég erős. S a szeme sem könnyezik, a világosságához szokva van s így minden alkalommal „jelzi“ a közeledő szárnyas ragadozót (ha különben a bagoly „jó“, úgy, hogy öröm nézni. — A bagoly számára legcélszerűbb egy embermagasságu faépitményt emelni a hideg és eső ellen tetővel ellátva. Legyen az az épitmény 1½ méter széles, 2½ méter hosszú és 170 cm. magas s ezen felül a tető melyet kátrányos papírral fűdünk be. — A gunyhó hátsó része (a hosszú oldalt véve), valamint az oldalrészek — az előrészt kivéve — deszkafalazat, míg az előrészt egymástól három cm.-nyire szegezett lécrács fedés, avagy sodronyhálózat háromnegyed részben, míg a hiányzó ¼ részt a lécből készült gunyhómagas-

ságnyi ajtó képezze, hogy azon kényelmesen a gunyhó belsejébe lehessen hatolni. — A gunyhó belső berendezését illetőleg, el kell azt látni fokozatosan feljebb és lejjebb alkalmazott ugráló fákkal, melyek a bagoly markolásának megfelelő vastagsága, illetve gömbölyűségü rudfából valók legyenek; ezeken kívül, hogy a bagoly rászokjék az állványon való ülésre: alkalmazni kell még a kalitkában egy keresztruddal ellátott állványszerű ülökét is, vastagságra nézve kb. mintegy 5—6 cm. körméretűt s lekérgeztent. — A kalitka fenekét a pusztai föld képezze, mely azonban erősen lesulykolandó s vastag homokréteggel látandó el; a homok alapzatot természetesen időnként frissel kell helyettesíteni és általában a ketrecet nagyon tisztán kell tartani. — Télen a gunyhó belső falazatát a hideg és szél ellen szalmával béleljük ki; elől a napfény és eső behatása ellen széles ponyva, vagy gyékénnyel védekezhetünk. — Időnként egy-egy teknő vizet is tehetünk a ketrecbe, hátha megkivánná a bagoly. — Lehet a ketrecet egy kisebb sodronytetejű (s egészben drótból készült) vollierrel is összekapcsolni, melyet az uhu a napfény és permetező eső élvezete miatt szívesen keres föl. Magától értetődik, hogy ezt a volliert is vastag homokréteggel kell ellátni és a közepére egy nagy követ is kell tenni, amelyen a bagoly sütkérezhessék.

Végezetül még az éjjeli uhuzásról fogok egyetmást elmondani, mely módja az uhuval való vadászatnak nem ugyan a nappali szárnyas ragadozók pusztítása szempontjából, hanem inkább mint kedvtelés jöhet tekintetbe. Különbözik az éjjeli uhuzást nagyon kevesen ismerik s gyakorlatban — tudtommal — alig egy két helyen van hazánkban. Külföldön? — Pedig e különleges vadászati mód épp oly hasznos lehet bizonyos körülmények közt, mint a nappali gunyhó-vadászatok, például oly esetben, midőn az apróvadra oly veszedelmes nagyobb bagolyfajok fölös számmal elszaporodtak, vagy ha a vadászterületen uhuk jelentkeznek, avagy végre ha a házimacsák inváziói már tűrhetetlenné válnak. — Természetesen nappali szárnyas ragadozó és más, nappal zsákmányoló kártévő madár éjjeli csalira nem vehető, minthogy éj idején ezek nyugvóhelyeiket nem hagyják el; azonban annál inkább engedik magukat az éjszék selymes tollu lovagjai s ezek közt az éj királya: az uhu is, rászédetni. Egyébiránt ami bagoly csak a vidéken van, az, mintha utasítva volna, mind a kiállított uhuhoz özőnlík, fajok tekintetében néha oly változatossággal, hogy szinte elámul az ember. Ehez képest természetesen a testnagyságbani változatosság is meglepő és igen kedves. Mondhatnám az orgonasíp fokozatos nagysága szerinti változatokban követik egymást a beszálló alakok. Jönnek parányi apróságok, szinte pacsirtányi, sőt majdnem verébnyi kicsiségek, minőkkel nappal az ember soha nem, vagy csak szerencsés véletlenségből találkozhatik egész életén át egyszer-kétszer. Ezek mellett valamivel nagyobbbaesék is feltűnnek, a melyek azonban már kevésbé ritkák és az erdészek jó ismerősei; majd határozottan nagyobbak és még nagyobbak érkezők be — és a közepesek is jelentkeznek s nem ritkán egy-egy valódi nagy álomflkó alakja is feltűnik az éji homályban. És ezek mind — néha kis madárfelhővé egyesülve — ott libegnek állhatatosan a helyzetben és szokatlan körülményen az uhuval együtt nem kevésbé csodálkozó uhu felett! Sziszegnek, kappognak, kisérteties, a fülnek szokatlan és meglepő kiáltásokat hallatva s eközben oly bohókás viselkedést követve el a levegőben, hogy az ember önkénytelenül is nevetésre fakad ennek látára. — De egyszer csak megszólal a sötétség királyának a vad uhunak a hangja, mely valósággal a borzalom szava és megjelen ő, a szárnyas manó, az erdők éjének ijjesztő kisértete . . . Tényleg rendkívüli benyomást tesz egy ily óriási vad bagolynak megjelenése és imponál annak is, kinél nem

megy ujságszámba a vadonvilág legrejtelmesebb lénye-titka sem — és én éppen nem csodálnám, ha ezt a madarat a pokol szülöttének tartaná a gyávaság! — Alkalmassint a gyermekes német képzelgés tüzes szemü, repülő kutya-falkái s az éj sötétjében tovarohanó rémeinek meséjéhez, általában a híres „Éjjeli vadászat“ pokoli alakjainak megalkotásához a rémes uhuk szolgáltatták a fő motívumokat. — Azonban nem csak az éj tollas mumusai, de a négy lábú lappangó gyilkosok érdeklődését is feléleszti a kipányvázott torzmadár messzeható uhogása. Ámulva szemléli a vörös kabátos ravaszdi percekig, abban a pillanatban teljesen megfélemlítve szokott óvatosságáról s e helyzetben a kéteshomály dacára is kitűnő célpontul szolgálva a vadász esővének. — Eljönnek a kóbor ebek is kibámulni magukat, nyilván az éj csendjében élesen feltűnő hang hallatára, mit a csali ad. De — a hol van — a vérszomjas vadmacska is előlappang a csodálatos éji látvány megszemlélése végett, a kóborló házi-macsákak pedig egyik a másika után teszik látogatásukat, úgy, hogy szerencsés esetben fél tucatot is ártalmatlanná tehet éji uhuzás alkalmával a türelmes uhuzó belőlük. — Éjjeli uhuzásra csak keveset begyakorolt s z e l i d uhuk és kiválóan inkább a nőstény példányok alkalmassak; a fiatal nőstények azonban annyiban előnyösebben, mert ezek lármásabbak, többet s gyakrabban uhognak, mint az öregebbek, avagy him példányok. Utóbbiak csak a beszélgető nőstények hangjára lesznek élénkebbeké és lármásabbakká. — Ami az uhu kiállítás helyét illeti, hegyes vidéken legcélszerűbb az erdőszél közelében, irtás-területeken valamely kimagasló sziklaélet választani az uhuzás céljára; csupán csak erdős, nem hegyes vidéken is oly helyeket kell igénybe venni e célra, melyek kiemelkedő magasságuknál fogva (dombok, partélek) mintegy dominálják a tájat. Lehetnek azután e helyek kopárok is, az nem határoz; hanem az uhuzó számára mindenestre lenni kell az uhuzó helyen mégis oly fedező helynek, ároknak, bokroknak, melyben az uhuzás alkalmával magát a megláthatás esélye ellen keveset fedezheti, bár ugyan a kisebb bagolyféléknél nem sokat határoz az; fedezve van-e az uhuzó vagy sem; ám de annál óvatosabbak a nagyobb bagolyfajok, kivált az uhu, de sőt az urali bagoly is. — Erdőtlen, sík vidéken, — ami igen természetes — az éjjeli uhuzás nem sokat ígér, amennyiben ilyen helyeken a kártékony nagy baglyok nem tartózkodnak és erdők hiányában nem is tartózkodhatnak s csak egyedül a mezei bagoly az, mely fátlan vidéken is otthonos az őszi vonulás alkalmával. Ellenben szőlős területek, rémizetek környékén a fauna már nagyobb változatosságot mutat föl bagolyfajok tekintetében; hanem ily helyeken is leginkább csak a kisebb hasznos baglyok huznak be az állásra; — de annál több macska és néha róka is. Mocsáros vidéken (nádások környékén) azonképpen nem igen számíthatni valami kiváló bagolyzsákmányra, de néha kerül mégis egy-egy szerencsés esély valamely nálunk ritka, átvonuló nagy bagolyfaj képében. Egyébiránt mocsáros körűl, ha kissé korábban, még szürkület előtt kezdjük meg az uhuzást: a k a b á k b ó l (Circus), a mocsáros e vérszomjas fészekrablóból, melyeket bagolyszerűen korongos arculatjuk folytán az ornithológiában járatlan puskások rendszeren valami különleges bagolyféléknek tartanak, jól kivehetni a vámot. A midőn pedig leszáll az est szürke fátyola (ész folytán főleg), egymásután érkeznek be az uhuzó m e z e i v a g o l y vagy réti bagoly szerte kóborló példányai, más valami azonban alig. — Sziklás erdővidéken azonban (minél vadonabb jelegű és változatosabb a tájék), a nagy éjjeli szárnyas bestiák minden fajára számíthat az uhuzó, a néha előkerülő többé-kevésbé ritka apróságok és közönséges kuvikok mellett. Előjön ugyanis és pedig néha meglepő számban, a némely apróvadfélére oly veszedelmes erdei bagoly,

mely a kormos színű és csupa fekete kis példányoktól kezdve, melyek ritkák, föl a nagy rókavörösig, minden színárnyalatban lóhető nálunk. Előjön továbbá és pedig gyakran meglepő számban, a szentek közé semmi esetre sem sorozható erdei, vagy középfüles bagoly (*Otus vulgaris*) tavaszi és őszi vándorlása idején, elég gyakran az urali bagoly (*Syrnium uralensis*) s olykor a karvaly csuvik (*Surnia nisoria*, *ulula*) továbbá gyakrabban az uhu. — Természetesen az éjjeli látogatók közül a hasznosakat bántatlanul hagyja az uhuzó (melyeket azonban fajok szerint csak hosszabb gyakorlat után lehet felismerni a homályban és inkább csak a röpülésükről, de némelyeket a nagyságról is, mozgási sajátágaikkal kapcsolatban) és legfeljebb azokat az egyeseket ejti el, melyekben valamely ritkaságot sejt s melyik mint ilyenek, a madárgyűjteményben becsesel birhatnak. — Alkalmos helyeken állandó éjjeli uhuzó helyeket is lehet berendezni, de csakis oly vidékeken érdemes ilyenekkel elbibilődni, melyeken a nagy vándor bagolyfélék útja keresztül vezet, avagy ahol uhuk tartózkodnak. Ez esetben akként kell intézkednünk, hogy abban az irányban, amelyből a nagy baglyok minden valószínűség szerint várhatók: több, 2 vagy 2½ méter magas, vastag beszálló oszlop állítandó föl és egyes törzsek közelebb-távolabb a csali-uhutól, melyekre uhuzás alkalmával egy-egy tányér vasat helyezünk az éjjeli látogató vendégek elevenen való befogása céljából, melyeket azután megszelídítve, uhuzáshoz használhatunk. Természetesen a fogóvasak hosszú, vékony láncához erősítendő, nehogy egyik-másik erősebb bagoly odébb álljon vele, de szükséges abból a célból is a lánc, hogy a vasat annál fogva is le lehessen rántani a magas oszlopról, ha valami megfogódott benne; egyébiránt a nagy erős baglyok a fogás pillanatában többnyire leszokták magukkal rántani a csapóvasat.

A fogáshoz tulerős vasakat nem szabad használni, mert az ilyenek a belekerült madárnak a száresontjait okvetetlen összemorzsolják s így az állat céljainkra a legtöbbször teljesen hasznavehetetlenné válna. Tehát a vasak megválasztásánál nagyon ügyeljünk azok alkalmasságára. Egyébiránt még a gyengébb csapóvasak kanyarvasait is célszerű ronggyal körülcavargatni, a zuzó hatás ellensúlyozása végett, hogy a megfogott bagoly sértetlenségét annál jobban biztosítsuk. — Természetesen, ha a nagy baglyoknak elevenen való befogása a cél, ez esetben lövést tennünk nem szabad és csakis akkor nyuljunk a puskához, ha semmi kilátásunk sincs arra egyes baglyoknál, hogy fogás által birtokunkba kerithetjük; többszöri próbálkozás azonban rendesen sikerrel szokott jární, kivált ha az uhuzó helyet megváltoztatjuk és lehetó legnagyobb gondot fordítunk a tökéletesen megfelelő jól fedő leshelyre, mert enélkül semmire sem megyünk. Különben a lesállást mindig akként kell megválasztani éjjeli uhuzás alkalmával, hogy a csali-uhu tőlünk kissé északnyugatnak álljon, mert e táj felé az égalja mindig világosabb és ez a világosság az idővel folytonosan halad észak, illetóleg kelet felé; e mellett mellőzhetetlenül kell, hogy állásunk oly mélyen legyen, miszerint a csali-uhu felettünk a nyugat-északi égtáj világosságában álljon, tökéletesen kiemelkedve a sötét környezetből. — Természetesen hóállás alkalmával e tekintetben kevesebb elővigyázatosságra van szükség, minthogy a hó elég jó világítást ad még sötétebb éjszakákon is. Egyébiránt éjjeli uhuzásra a nagyon holdfényes éjek egyáltalában alkalmatlanok az esetben, ha lövésről van szó, — ellenben fogáshoz ezek a legerősebbek. Holdvilágnál a lövés sokkal bizonytalanabb, mint holdvilág nélkül való tiszta, csupán csillagfényes éjben; — viszont, hogy felhős időben, egyáltalában koromsötétségben szemekünknek hasznát nem vehetjük, az is bizo-

nyos; — de kétségtelen az is, hogy amidőn mi már egyáltalában semmit sem látunk, akkor még a baglyok kitünően látnak. Éjjeli uhuzások alkalmával számtalan alkalom kínálkozik ama lári-fári beszéd tarthatatlanságáról meggyőződni, hogy a baglyok a sötétben nem látnának! Igenis, a bagoly a sötétben is lát s épp oly buzgón jár zsákmány után, mint esti és hajnali szürkületkor és holdvilágos éjeken.

Az uhuhoz behúzó baglyok viselkedés tekintetében mind megegyeznek abban, hogy a esali-uhut kivétel nélkül épp oly kitartással és vehemenciával támadják (az uhut sem véve ki), mint a nappali orvmadarak; mind amellet, ha egyes baglyok a szó szoros értelmében rá is csapkodnak az uhura, ezt türelmes egykedvűségéből nem igen képesek kihozni, sőt még az urali bagoly támadása is csak ritka esetben képes szenvedélyességre ingerelni. Hanem máskép van, ha uhu közelit, a közeledését harci kiállással jelzi... Ez villámszikra érintéseként hat a fogoly uhura... egyszerre megelevenedik a mozgása s az előbb többnyire buszmán merengő madár egyik temperamentumos mozdulatát a másik váltja föl; majd dühbe jő, fúj, mint a macska s csőrével kappog és felékap a körülötte alkalmatlankodó kis szárnyas mumusoknak, — végre roppant indulata megnyilatkozásra készíti s belekiált vadul a sötét éjszakába... uhogni kezd, vagy mélabus szózatokat hallat, mintha rabságáról akarna valami szomorú mesét mondani szagotott szavakban a bátor, visszariaszthatlan és impozáns szabad uhunak, aki azonban nem akarja megérteni a titkos szavakat, hanem a vad gyűlölet ellenállhatatlan szenvedélyével közelit, utalja erre valami megmagyarázhatatlan titkos erő, mely az erőseknél a gyöngékekkel szemben oly visszariasztó megnyilatkozása az őseredeti vadságnak... Hanem az akció természetesen a reakció lángjának a gyújtó csóvjára... a fogoly uhunál fölébred a visszatörlesztés ösztöne. A létérti küzdelem a legfontosabb, a legkritikusabb pillanatában roppant életképesség szállja meg szívét s feszült izmokkal várja a harc pillanatát, a mérközést a büszke szabadossal, mely pillanat alatt megjelen a torna színhelyén és megtörténik az összecsapás véstes mozzanata... Csőresattanások, sziszegések, hallatszanak, majd egy-egy szenvedélyes harci kiáltás hangzik el a tompa éjben miközben a fogoly uhu állványáról is leugrik, talán, hogy mint a madarak királyának, a sziklák nemes sasának a támadásakor hanyatdölvé védekezék roppant karmos ökleivel... Azonban az ádáz támadó — talán visszariadva a visszautasítás hatalmas megnyilatkozásától — jobbnak látja a harc tovább folytatását egyelőre feladva, hangos harci kiáltások közben a legközelebbi fára vagy magaslatra trónolni s rémletes szózatokban adni kifejezést megmagyarázhatatlan gyűlölete és megvetésének. Majd megismétli támadását, röptében is folyvást szólva, átkozódva, míg végre egy dörrejtől kísért villanásra lehull a fogoly zsellér lábaihoz s az engesztelhetetlen gyűlöletet a béke nyugalma váltja föl... Lapályon éji uhuzás alkalmával első és legszokottabb vendégünk az az agrárius bagoly, mely őszidőben kivált az Alföld mezőségein oly szokott jelenség. Alig hogy beesteledik, élénk kiáltás és sziszegéssel hirtelen csak az uhunál terem s egyszersmind rögtön rá is csap az uhura; jön azután nyomban mindjárt a második, harmadik s néha pillanat alatt egész tucat sereglik össze, melyek ide-oda ingó felhőként környezik a mogorván spektáló uhut. — Ezek a baglyok oly bizalmasak, hogy egészen közelükbe mehetni, sőt rájuk is lehet lődözni és még sem riadnak el. — Hegyes erdővidékeken épp oly gyakori és szokott éjjeli vendég az uhunál a közép fülesbagoly, mint a lapályon az előbb említett mezei bagoly. Rendesen ez az első vendég és folyton növekedő számban környezi az uhut.

— Rendes lokális jelenség továbbá az uhunál a nagyfejű erdei bagoly (*Strix aluco*) és a kuvik, valamint, a hol előfordul: az urali bagoly; különben pedig nem létezik nálunk bagolyfaj, mely éjjeli uhuzás alkalmával a esali-uhuhoz be ne szállna. Legalább az én egykor híres bagolygűjteményemnek csaknem minden egyes darabját éjjeli uhuzás alkalmával ejtettem el.

Az orvmadarak vadászati módjai.*)

Ahol nagy fogolyállomány tartatik fenn, ugyszintén a fáciános pagonyokban, ősszel hatványozott szorgalommal kell a ragadozó madarak mozgalmát figyelemmel kíséreni, mert bármily tiszta is legyen kártékony szárnyasoktól a vadászterület, de az őszi orvmadárcsatangolások idején kellemetlen betolakodásoktól megvédeni szinte lehetetlen, sőt erős huzások alkalmával (hirtelenül beálló korai téellel) valóságos inváziókra lehetünk elkészülve; miért is ugyancsak résen kell állni a lelkiismeretes vadovónak. Néha egy-egy uhu is be szokott tévedni (erős téellel) a fáciánpagonyba, mit a féltékeny delikát madarak éjjel ugy, mint nappal, folytonos nyughatatlanságukkal, vergődéseikkel azonnal elárulnak. Ha ezt észreveszi a vadász, akár esik, akár fuj, de addig nyugta ne legyen, míg a jövevény bestiával nem végzett, mert nemesak hogy rémitő pusztításokra lehet elkészülve, de arra is, hogy féltve őrzött szép madarai egytől-egyig szétriadnak tenyészhelyükről. Általában egy rendezett vadászat fentartásának és jó vadállománynak első feltétele, hogy a hártékony vadakat területünktől lehetőleg távol tartsuk és minden kitélhető módon megsemmisítésükre törekedjünk, ami minden vadásznak legfőbb kötelessége. A szárnyas ragadozókat legsikeresebben lesgunyhóból, uhu mellett vadászva pusztíthatjuk. Ha uhuval nem rendelkezünk, ugy kellő utánjárással is igen sok szárnyas rablót tehetünk ártalmatlanná. Ajánlatos az oly helyeken, ahol a ragadozók, különösen szarkák és varjak éjjelre elülni szoktak, lesben állni az esti órákban; de belopással is szép eredményeket érhetünk el, ha nem rösteljük a fáradságot. Az erdőben a lesnek kell előnyt adni; azon tul, legfeljebb ha cserkészutakat készítenénk, vagy az idő a cserkészethez rendkívül kedvezne, azaz, ha olvadó, szeles idő van, vagy pedig eső esik: lehetne szerencsét próbálni. Parkokban ellenben, hol magas, ősi fasudarak s jól gondozott utak vannak, már e hó (november) kezdetétől fogva előnyadandó a belopásnak, feltéve természetesen, hogy az időviszonyok ennek kedveznek, tehát nincs erős fagy, sem ropogó hó. Ez utóbbi a cserkészést természetesen lehetetlenné teszi. A belopás mesteriségét különben gyakorolni kell; meg kell tanulni halkan lépni, annyira, hogy saját lépésünk neszt se halljuk meg. Mert ha a szárnyas ragadozó csak legkisebb neszt hall is, például egy száraz ág recsenését, vagy a lehullott száraz lombnak gyanus zörgését, rögtön tovaszáll, anélkül, hogy a zaj oka után kutatna s a vgyázatlan vadász eredmény nélkül térhet vissza. A be-

*) Szemelvények „A vadászmesterség könyve“ című vadászati szakmunkából.

lopáshoz igen alkalmas a bélelt kaucuk cipő, melyet a lehető könnyű s nem csikorgó talpu eszmára huzunk. Emellett, mint általában a vadászat minden neménél itt is a földolog a jó szem és hallás, hogy már messziről észre vegye a cserkésző a beszálló fán a szárnyas ragadozót, nehogy, mint a gyakorlatlan vadászokkal meg szokott esni: faágra, vagy valamely száraz lombesomóra tegyen lövést.

A szárnyas ragadozóknak nem csak hallásuk, de látszervük is igen kitünő. Ez okból az esti belopást soha sem szabad igen korán, a reggelt pedig későn kezdeni. Csak éppen annyi világosság legyen, hogy a vadász észrevehesse a madarat, mert az utóbbi a nagyobb homályba burkolt talajon kevésbé láthatja meg ilyenkor már a vadászt. Természetesen itt nagy szerepet játszik a vadász öltözetének a színe is s legjobban ajánlható a nem fulvilágos szürke. Ha már beloptuk lőtávolsba a madarat, nem szükséges, hogy annyira világos legyen, miszerint a puska célgombját kivessük. Én már nem egy ragadozó-madarat tettem ártalmatlanná anélkül, hogy az irányzékot láttam volna. Puskámat mindig a célpont alá, a világosabb éjjeli ég felé tartottam s lassan feljebb emeltem azt s abban a pillanatban tüzeltem, midőn az ég eltűnt szemeim elől. Egy pilanat múlva már lábaimnál feküdt a ragadozó. Az igaz, hogy néha bizony megesik, hogy a madár valamely, az esti homályban ki nem vehető ág által van elfedve, mely őt a lövés elől megvédi. Ha a gyakorlatlannak már az is bajos, hogy homályban fölismerje a kányát, még nehezebb ez a kis karvalyial, mely rendszeren a fa közepe táján, lehetőleg fedve, vagy pedig közvetlenül a beszálló fa törzsén szokott megapulva állani. A gyakorlott szemű vadász előtt, ki e ragadozó szokását is ismeri, természetesen itt sem marad észrevétlenül.

A legtöbb szárnyasragadozó nagy előszeretettel szokta felkeresni a kiválasztott beszálló-fát, melyet ismételt zavarásra, arrajárásra, de még a belopó vadász által elzavartatva is következetesen felszokott keresni, feltéve, hogy rajta még nem volt alkalma hallani a sörétek sivitását. A gyakori zavarás legfeljebb vigyázóbbakká s figyelmesebbekké teszi őket de el nem riasztja. Ha az ilyen kipróbált madarakhoz éppen nem lehet hozzáférni, meg kell próbálni a vadászat másik nemét: a lest. A leshelyet természetesen még az esti szürkület előtt kell elfoglalni. Hasonlóképpen mellőzhetetlen, hogy a vadász nyugodtan s mozdulatlanul, mint egy szobor maradjon állásán. Különösen ama pillanat válságos, midőn a lesett szárnyas közeledik s a hátával valamely fatörzshöz támaszkodott vadással szemben száll a fára. Még a szemét sem szabad hunyorítani ilyenkor a lesben állónak, különben rögtön szárnyra kél az óvatos ragadozó s villámgyorsan elvonul az ember közeléből. Tanácsos bevárni a homályt és azután esendesen és lassan emelve fel a puskát, lehető óvatossággal kell célba venni a madarat. Ha azonban a madár tőlünk háttal fordulva száll le, az esetben, igen természetesen, kevesebb óvatossággal is célt értünk. A lesek alkalmával nem szabad közvetlen valamely fa alá állani, mint ez rendszeren történni szokott, mert vagy a törzs, vagy a korona legtöbb esetben zavar a lövésben. A les továbbá ajánlatos fagyok alkalmával, melyek különben a belopást igen megnehezítik; továbbá nagyobb erdőségekben, rétek közepén álló magános facsoportokban s hasonló helyeken, hol a belopás lehetetlen, végül a parkokban lenni szokott fenyő-csoportokban, melyekben az oda beszállott s lőtávolsnyira be is lopott madarakat nem lehet meglátni. A b e l o p á s t illetőleg néha-néha sikerül az emésztés élvezetében elmerült sást, karalykát, kányát, avagy valamely száraz ágon dangubáló sólymot tűrhető lőtávolsba megközelíteni.

Késő ősszel és télen a ragadozó-madarak előszeretettel választják be-

szálló helyül a messzire kimagasló kutyémeket; egyes, a mezőn magánosan álló fák is kedvence pihenő helyeik. Ha tehát a vadász pontosan megfigyeli azt az időt, a mikor beszállani szoktak és a közelben alkalmas leshelye van (pl. árokban, kukorica-kupban), nem okoz nagy nehézséget egyiket-másikat puskavégre kapni. Néha még az is sikerül — kivált a kányákkal, melyek engedik magukat a sikon egyik kutyémtól vagy fától a másikhoz keríteni (terelni), — hogy a vadász a kiszemelt fa vagy kut mellett, ha árok, vagy egyéb alkalmas hely van közel — meghúzódva, a ragadozót ügyesen eserkelő fluval magafelé hajthatja s úgy lövi el. — Ha a pagonyban folyóvíz vagy tó van, ezek környékén — azon levegővonal alatt, mely felett megfigyelés szerint a beszállások és áthúzások történni szoktak — célszerű néhány jó leshelyet készíteni, mert a rétisások és halvágók (de a berki hejjők is) őszi (és tavaszi) vonulásuk alkalmával ezeket a helyeket igen szeretik felkeresni és így nem ritkán lövésre kerülnek. — Ahol ősszel sok rétisas jár, gyakran sikerül kikötött házilud-csalival lövésre esalni. A nagyobb fajta szárnyas-ragadozók fegyverrel való irtásának azonban bizonyára egyik legérdekesebb módja a csalddög mellett (dög-gunyhóból) való vadászat. Ez különösen eredményes szokott lenni keselyűk és nagy sasfajokra, melyeket tudvalevőleg utánjárással, nagy vigyázékonyságuk és vad-ságuk miatt csak igen ritkán, legtöbnyire szerencsés esélyből kerithetni kapóra. Azért tehát oly vadászterületeken, melyeken említett ragadozó-fajok állandóan tartózkodnak, vagy őszi vonuláskor látogatnak el oda kőszá vendégekként, a csalddög-gel való próba igen ajánlatos. Csalddögülő vagy esetleg birka hulláját szokás használni, de épp oly jó bármely nagyobb állat hullája is. Megjegyzendő azonban, hogy egyes nagyobb husdarabokat kivágva kis és meg kell pörkölni, melyeket azután a tulajdonképpeni csalddög körül helyezünk el. A pörkölt hus különösen a kőszáli sasokra gyakorol vonzó hatást, de tapasztalásból mondhatom, hogy más hasonlóan kényes, illetve finnyásabb természetű több oly szárnyas ragadozóra is, mely a tulajdonképpeni dőgevékhöz nem tartozik s a hullákat csak kivételesen érinti. — Ami a csalddög elhelyezését illeti, mindig igen meg kell válogatni a helyét s különösen ügyelni kell arra, hogy a kitett hulla, ha csak lehetséges, emberjártá helyektől, általában forgalmi pontoktól minél távolabb essék. Egyébként hogy mégis mely pontokon helyeztessék el az, azt majdnem mindig az adott körülmények határozzák meg, különösen oly eseteknél, midőn kőszá, csak ideiglenesen ki-beváltó példányokkal van dolgunk, mely esetben természetesen a huzás-vonalak és átváltó-helyek (fordulópontok) jönnék főleg figyelembe. Oly vidékeken azonban, hol a nagy szárnyasoknak állandó lak-és fészkelő helye van, természetesen sokkal könnyebb az oly félreeső u. n. jó helyeket megállapítani, melyek a csalddög elhelyezésére a siker érdekében a legcélszerűbbnek mutatkoznak. A vadászterület terjedelme s a terep változatosságához képest — ha a szükség úgy kívánja, — lehet több alkalmas pontot is igénybe venni a les vadászat céljára, például nádasok közelét, erdei tisztásokat, sziklacsucot stb., csak fő feltétel legyen a hullahelyek megválasztásánál, hogy azok emberjártá pontoktól lehetőleg távol essenek. — Némely vidéken a keselyűk és sasok özönönével szoktak tanyázni. Ily helyeken a dög kitevésénél nagy súly fektetendő említett ragadozók éjjelező tanyáira, mely rendszeren szél ellen védett helyeken, legtöbnyire többé-kevésbé szűk völgyben, erdei zugokban léteznek. Ily éjjelező tanyáin a ragadozó-madaraknak azonban csalddög nélkül is — csupán csak a lesállásra szorítkozva — lehet kiváló sikereket elérni s nem egy érdekes példánnyal gazdagíthatjuk gyűjteményünket, mert a hosszabb használat

folytán megszokott és megkedvelt alvóhelyeiken nem ritkán több fajhoz tartozó 8—10, sőt több nagy ragadozó is szokott összeverődni, kivált szeles időben. De kiváló figyelemben részesítendőek az esti lesek szempontjából még a lápszigetek is, ha azok terebélyes, magas fákkal birnak, melyekre éjjelzés végett a vidék szárnyas ragadozói rendszeren beszoktak huzni. Régebben a dunai szigeteken igen sikeres lesvadászatok estek sasokra, különösen pedig réti- és berki sasokra, melyekből nem egy szép példányt kerítettem magam is. — A lesekre vonatkozólag megjegyzem, hogy a napról napra való háborgatásoktól tartózkodni kell, mert végre az óvatos rablók elvadulnak, noha nem szívesen cserélik fel a hosszú használat folytán megszokott tanyát, ami abból következtethető, hogy nap-nap mellett körülkeríngik estenden, habár más alvóhelyet választottak is már maguknak.

Visszatérve a csalivadászathoz, — megjegyzem továbbá, hogy a családög kitevésére alkalmas helyek még az erdei rétek és sík helyeken anadások környéke és közele is, kivált ha rétisasokra akarunk vadászni. Ha a családög helyes kombináció és a körülményes összevetése alapján jól megfontoltan megállapítva lett, elhelyezzük a hullát. És itt megjegyzem, hogy legcélszerűbb a csalétkül kiszemelt állatot, kivált lovat — ha csak lehetséges — élve szállítani ki, illetve kivezettetni az illető helyre s ott lebunkóztatni. Ha azonban az élve való kiszállítás kivihetetlen, illetve ha csakis esetlegesen elhullott ló, juh vagy egyéb esett állatt hullája áll rendelkezésünkre, ez esetben — természetesen a szükséghez, illetve az állat nagysága és súlyához képest — igás vagy kézi erőt vehetünk igénybe a kiszállítás céljára. Hanem az szabály, hogy a hulla naplemente után, vagy holdvilágos éjszakán helyezendő el, akkor is lehető csendben történjék annak végrehajtása. Napvilágnál ugyanis azért nem ajánlatos a dögöt rendeltetési helyére kitenni, mivel a szemfüles rablók figyelmét fölkelthetné a gyanus manipuláció, mely esetben aztán egy darabig óvakodnának a trakta elfogadásától.

Célszerű a hulla hasát felmetszeni, hogy a kiömlő belek a még meg nem romlott, vagy éppen friss, tehát a tulajdonképpeni „dög“ jellegével még nem bíró családéteknek a kültekintet révén is minél csábítóbb hatást kölcsönözzenek. — A leshely, illetve a lesgunyhóról szólva, annak jó elkészítése kiváló fontossággal bír a sikerre nézve. Azért ez igen gondos munkát és kiváló ügyességet igényel. Holmi szemetszuró, felületes tákolmány, vagy olyasvalami guliba, amelyben a vadász magát a tökéletes láthatatlanságig el nem rejtheti, sikerre nem vezet, mert a szemes és felette gyanakodó természeteszerű szárnyas-ragadozókat körültekintő óvatosságuk rendszerint távolmaradásra készíti, vagy ha megjelennek is a dögter felett, de oly magasan keringenek, hogy el nem érhetők még golyó-lövessel sem és legfeljebb csak a gyakorlatlan, igen fiatal példányok huznak be lövés alá. Ugyancsak ilyen riasztó hatása van az egésze földfeletti leshelynek is feltűnősége s mindenesetre többé-kevésbé szemetszuró külseje miatt, másrészt pedig — ami nem csekély fontosságú — mivel a kitünő szaglász orvok a földfeletti lesben hamarabb megorrontják a vadászt s ha jelenlétéről talán nincsenek is teljesen meggyőződve, de mindenesetre tartózkodóbb magaviseletet tanusítanak. Legcélszerűbb valamely terjedelmesebb bokorköz t készíteni a leshelyet, ülopatkával ellátott megfelelő terjedelmű és mélységű gödröt ásván. A mélységet illetőleg annyira le kell mélyedni az ásással, hogy a padkán ülő vadász fejetetejével a gödör karimája egy síkban álljon. Ha a körülményekhez képest tulajdonképpeni les, vagyis „döggunyhó“ készítése látszik inkább célszerűnek, de állandó használat céljából is egyrészt, — akkor természetesen megfelelő tartós építményt kell

készíteniünk, a l a c s o n y felépítménnyel, belől erősen lemélyesztve, kívül pedig gyeptérrel fedhető be, általában az egész felépítményt akként kell megszervezni, hogy az lehelőleg természetes külsőt mutasson, talán valami halomnak avagy dombnak látsszék s hogy a családás annál tökéletesebb legyen, a gunyhót minden oldalról b o k r o k környezték és környékezték, e l ő l a l ő r é s e k irányában úgy azonban, hogy a szabad kilátást és kilövést ne akadályozzák, mi okból célszerű a kelletlen galyak eltávolítása. Természetesen a k i s bejárás céljára megfelelő nyílásról is gondoskodni kell, mely a gunyhó hátsó részén alkalmazandó; a gunyhó talaját pedig fel kell hinteni erdei szénával vagy szalmával, a belső nyirkosság ellensúlyozása végett. Hogy ülőhelyről sem szabad megfélemedezni, az magától értetődik; e célra legcélszerűbb a tábori szék.

A gunyhó elkészültével egy jó ideig feléje se kell nézni a tájéknak, hogy a környék teljesen elhagyatottnak tűnjék fel; huzamosabb idő múlva azután elhelyezzük a csalétket és pedig legfeljebb 20 lépésnyi távolságra (semmi esetre se messzebb) a gunyhótól, pontosan a lőrés (ebből kettőnél több felesleges) irányában. Arra azonban ügyelni kell, hogy a hulla n e keresztként, hanem f e j j e l a l ő r é s e k f e l é f o r d i t v a, h o s s z á b a n legyen kitéve, mert nem ritkán megesik, hogy egyszerre több torkos vendég is érkezik a lakomához, melyek közül aztán — midőn az elsőség felett egymással viaskodásra kelnek, vagy étkezésük közben — egy, a dög hosszában intézett lövéssel, vagy gyors duplázással többet is el lehet ejteni. Noha első nap biztos sikerre nem igen lehet számítani, — kivált ha kóbor sasokról van szó, — mind amellett mégis meg kell kíséreni a lest a hajnali és késő délutáni órákban. Ha hajnali, illetve reggeli les a cél, akkor lehetőleg még sötétben foglalja el helyét a lövész; oly helyeken azonban, ahol a keselyűk és sasoknak állandó tartózkodási helyük s e mellett gyakori előfordulásuk van, már az első napon reményt lehet fűzni a les sikeréhez. — Kósza sasok és keselyűkre lesve, nem csak a reggelt, de a délelőtti idő nagy részét lesen tölthetjük, mert előre sohasem lehet tudni, hogy a várvárt vendégek mikor érkeznek; minden körülmények közt azonban a hajnali lesek szoktak leginkább sikerülni.

Ha napközben közelít a lesgunyhóhoz a vadász, vagy midőn a lesvadászat bevégeztével azt elhagyja, mindig lökész helyzetben tartsa magát, ha csak sikon nincs a kadaver elhelyezve, mely esetben már messziről megláthatván a rajta élősködő orvokat, lappangó példányok hirtelen való elővillanására nem számíthat; ellenben ha fák közt, erdő vagy erdei rétek szélén van a családög kitéve, mindig a legnagyobb óvatossággal kell a helyhez közelíteni, mert gyakori eset, hogy egyes ragadozók magukat a hullán jól telezabálva, valahol a közelben gubbasztanak, vagy a közeli fákon egész renyhén megülve adják át magukat az emésztés kéjes érzetének. Mint említém, épp oly óvatosan, minden zaj nélkül kell a leshelyet is elhagyni. Lehetnek ugyanis a közelben oly lappangó, a csalétekkel szemben valamely okból tartózkodó magaviseletet tanúsító ragadozók, de esetleg sunyi vöröskabátos is, melyekről eddig sejtelmünk sem volt s amelyek csak megjelenésünkkor ötlenek elő nagy hirtelenséggel rejtekükből. Ami a lesek alkalmával a vadász magaviseletét s a használandó lövedéket illeti, arra vonatkozólag a következőket ajánlhatom figyelembe. Elfoglalván helyét a lövész (persze a „Hektor“-t otthon kell hagyni), attól a pillanattól kezdve kerüljön minden olyas zajt, köhéscelést, prüszszentést stb., melylyel az esetleg közelében lappangható ragadozóknak jelenlétét elárulhatná; épp ez okból a d o h á n y z á s t ó l is tartózkodni kell jóval napfeljötté utánig, mely időtáiban ugyanis a rókák, nyes-

tek, görények és — ahol vannak — farkasok már befejezik rablójárlataikat s megülnek; azután módjával füstölhet a vadász, csak a cigarettát mellőze, mert azzal elfüstöl minden élő lényt maga körül: Természetesen a fegyvert mindig kezügyben kell tartani; legcélszerűbb azonban két levert villás rudra akként elhelyezni, hogy a lőrés nyílásán át a hullát dominálja. Ha elegy puskával van felszerelve a vadász, lövedékül a balesőbe legcélszerűbb a 8-as számú keménysörét, melylyel a dögbe beszállt még oly nagy és szívós szárnyast is egy fej-, vagy nyaklövessel biztosan leterithetni; azonban aki ért a golyólövés mesterségéhez s kellő nyugodtságát meg tudja őrizni, az a keselyűk és nagy sasoknál a golyót alkalmazhatja, melylyel ily rövid távól minden alkalommal pontos találást elérhetni, nem tartozik a nehéz feladatok közé. Tisztán sörétre készült fegyverek egyik esőve mindig 2-es számú sörétre töltsék, ezt oly alkalomra tartva fenn, midőn egyszerre több nagy ragadozó madár száll le a dögbe; egyes kisebb madárnál 8-as számunál nagyobb sörétet alkalmazni felesleges, sőt a 10-es számú kemény sörét is megteszi, miután ugyis váll-, nyak-, illetve fejlövés a cél.

Oly vidéken, hol a nagy szárnyas-ragadozók nagyobb számban fordulnak elő, rendkívül érdekfeszítők az ily lesvadászatok; hanem angol flegma kell hozzá! Ideges, türelmetlen egyének jobb, ha bele se kapnak, mert a les idején nem lehet minduntalan kikandikálni, ki-bemáskálni, sőt ellenkezőleg, órákat kell nyugodtan ülve tölteni. Mind amellett — bár tagadhatatlan, hogy néha kissé unalmasak az ily ülések, — mégis gyakran van alkalma a türelmesebb vadásznak érdekes mozzanatokban is gyönyörködhetni. Még alig reggeledik ki, már is megjelen első vendégül a holló, rendesen párjával és minden habozás nélkül beszállnak s a legjobb étvágygyal falatozni kezdenek a hullán. Aztán egy-egy fecsegő sarka teszi tiszteletét; majd rekedt károgásu tarkavarjuk jönnek és egy-egy ékes vörös vérese is megáll libegve, szemlélgetni a terített asztal gyönyörűségét, hanem nem kér belőle — és így tovább. A kelő nappal mondhatni, pereről-perere váltakozó érdekes mozzanatok tárulnak a vadász szemé elé — unaloműzőnek, ha ugyan van érzéke hozzá ily aprólékos mozzanatainak a természetnek elszórákozni, mihez igazi vadászvér kell. . . .

De térjünk tárgyunkhoz. A hollókat, ha csak nem jeleznek, azonnal le kell durrantani, hanem meg kell várni azt a pillanatot, midőn egymást félig-meddig takarják s akkor rájuk ereszteni egy adag öregsemü üdvözetet, hogy jó szerencsével mind a kettő terítékre kerüljön; ha azonban rekedt károgással jelezni kezdenek, egyelőre pardoniroztatnak. Egyébiránt, ha biztos kilátásunk van érdekesebb találkozásokra, jobb a hollók elejtését végkép feladni és pedig nemesak a lövés okozta zaj miatt, hanem azon okból is egyrészt, mert ezek a roppant éles szemű madarak a nagy szárnyas-ragadozók közeledtét már szinte hihetetlen távólól észrevéve, érkezésüket károgásukkal s nyughatatlan magaviseletükkel mindig előre jelzik a vadásznak. Ha tehát a dögön falatozó hollók károgni s gyanus pillantásokkal szertevillongani kezdenek, — bizonyosra lehet venni, hogy valami nagy szárnyas van közelben. Tehát mihelyst a hollók jelezni kezdenek, azonnal lökés helyzetbe tege magát a vadász, mert csakhamar aztán kivethető lesz a szárnyak suhogása s a zörej, melyet a közeli fák valamelyikére beszálló sas, vagy keselyű okoz, mert mielőtt a dögbe beszállanak az ilyen nagy ragadozók, előzőleg egy kis tájékoztató szemle tartása végett többnyire fára (sikon a földre) telepednek. De rövid vártatva ismét zörej és suhintas következik és végül egy tompa ütés, melyet a beszálló erős jöszág a hullán, fán, vagy talajon rugásával okoz. Ha ezalatt a hollók folyton nyughatatlan

magaviseletet tanusítanak és károgra laviroznak a közelben, mint bizonyostól feltehetjük, hogy rövidesen még egy másik torkos vendéghez is lesz szerencsénk. Ily esetben tehát nem kell sietni a lövéssel, hanem meg kell várni, míg a szárnyuhogás s az ezt követő tompa ütés az új vendég beérkeztét jelzi, illetőleg míg helyét a hullán elfoglalja a jövevény s ekkor bejárva azt az alkalmas pillanatot, midőn két-, vagy esetleg több madár egymás irányába jut, pontos célzás után a 2-es számú söréttel üdvözljük őket. A lövés eldördülte után nagy hirtelenséggel ki kell ugrani a leshelyből (a lőpor füst miatt), hogy esetleg a ki nem lőtt esővel — ha netán szükség lenne rá — javítani lehessen, vagy hogy az esetleg megsebzett, de helyben nem maradt madár menekülési irányáról tudomást szerezhessen a lövő, hogy azután a les befejeztével felkereshesse; azonban ha jónak látja, menjen utána azonnal. Ám a meglőtt madarat be kell vinni a gunyhóba. — Megesik néha, hogy egyszerre keselyű és sas ereszkedik a hulla mellé. Ez esetben rendesen igen érdekes jelenetnek lesz tanuja a türelmes vadász, kivált ha csuklyás keselyű (kéknyaku) van jelen. Leszállás után ugyanis mindketten a döghez akarnak ugrálni; hanem amint az egyik megmozdul, a másik rögtön eléje ugrik, hogy az utat elzárja. Komikus egy kép, amint a nagy otromba keselyű haragjában tollait nekiberzentve s meztelen, elkékült nyakát dühében ide-oda mozgatva, ellenfelére avansirozik, mely villogó tekintettel s macskamódra összehúzódva, egyébként pedig néma dühvel várja a támadást; a rétisas azonban a közeledő ellent valami vészajtósló, vagy tiltakozó „glik-glik“-szerű dühkiáltással szokta fogadni, miközben fejét hátra fektetvén, csőrét szélesen kinyitja. Az is igen érdekes, midőn csupán csak fehérnyaku keselyűk (Gyps fulvus) szállanak be a döghez. Erre vonatkozólag Szikla Gábor fővárosi tanár és ornithologus az „Aquila“ IV-ik kötetében (pag. 140–143) a következőket közli: „Még Mitrovicon időztem, egy gyönyörű megfigyelést volt alkalmam végig élvezni. Ott állomások egy huszár főhadnagy, gróf Wurmbrand szenvedélyes vadász. Sokat mesélt az ottani vidék sasairól és keselyűiről; látva, hogy elbeszéléseit illetőleg egy kissé tamaskodom, proponálta, hogy tegyünk kísérletet a döggunyhónál. Elhatároztuk, hogy még egy esendőrfőhadnagy kísérete mellett reggel kimegyünk. Egy cigánytól szereztünk egy gebét, meghagyva neki, hogy a lóval reggeli 3 órára künn legyen a megjelölt helyen. Mi is odaérkeztünk. Nekem nem tetszett a hely, nem képzeltem, hogy oly óvatos állat, mint a sas, odajöjjön. Egy nagy legelő volt az a Száva partján, tele lovakkal, disznókkal és marhákkal, melyek alig voltak 50 lépésnyire tőlünk.

A gunyhó azonban mesterileg volt készítve: 2 méter hosszú és szélességű, 1 1/2 méter mély verem volt a földbe ásva, melyben egészen fel lehetett állani; felül berózsérve és elföldelve, a tetejére pedig — mint a környezetén tenyésztett — friss bozót halmozva. A bejárat oldalt, melyben csak hason csuszva lehetett átjutni s a dög felé három lőrés ásított. A lovat agyon löttük s a cigány értvén mesterségéhez csakhamar lenyuzta. A dög 30 lépésnyire volt a leshelytől, azutal pedig ugyanolyan távolságra a földre tettünk egy eleven uhut, tőlünk balra pedig egy kitömött rétisast (*Haliaeetus albicilla* L.) állítottunk fel (egy olyan példányt, melyet egy lovász legény tömött: tehát desperátus alakja volt). Besietünk a gunyhóba s nem fojhattam el magamban egy gunyos mosolyt.

Alig, hogy a konyakos üveg rendre járta, megjelentek a varjak, hogy bosszantsák a szegény uhut. Sokáig károgtak, végre tisztességes távolban megszállva közeledtek. Sokáig tartott míg az első — egy fiatal — rá merészkedett a már felpuffadt dögpre. Ez jel volt a többinek; mind bátorságot kapott

s csak néhányan, melyek már hallhattak e helyen puskaropogást, károgtak a távolban. Csahaman megjelent két holló (*Corvus corax*, L.) is, de nem akartak megszállni; egy óra lefolyása alatt aztán még négy egyszerre jött s utána még egy. Sok időbe került, míg végre neki mentek a falatozásnak. Rendkívül mulatságos volt nézni, mint veszekednek egy-egy letépett falatért! Némelyik oly szemtelen volt, hogy az uhunak farkát tépte, mások meg a kitett albicillát cibálták. Nyolc óra tájban megérkezett egy berki hejő, utána a másik s csakhamar négyen keringték körül a prédát. Nem soká tanakodtak: ők is rászálltak. Hanem szegények nem igen falatozhattak, mert a varjak folyton cibálták a farkát, hol az egyiknek, hol a másiknak s ha egyszer elzavartak egyet, nehéz volt megint a leszállás, a fekete népség nem engedte. Kilenc óra tájban egyszerre fölrebbent az egész lakmározó társaság s vagy 15–20 lépésre a dög körül a földre szálltak; csak a kányák keringtek folyton, keservesen siránkozva.

„Most valami nagy állat jön!” — jegyzé meg a főhadnagy s alig szólalt meg: egy nagy sötét árnyék csuszott végig a legelőn. Tíz perc telhetett el, miközben a döghez egy állat sem mert közeledni, míg egy hatalmas rétisas vagy 60 lépésre a földön guggolva, borzolgatta tollait. Meg sem mozdult! Fenn a levegőben a másik sas bugygyogott (klu-klu-klu-klu), aztán az is megszállt, de már közelebb, mint az előbbi. A dögön még mindig nem volt semmi! Egyszerre egy nagy suhogás és a harmadik, utána a negyedik rétisas jól hallható csapással vágott a dögre. Már most megmozdult a két első is. Kómikus ugrásokal közeledtek és valamennyi varju, holló, szarka és hejő mind sietett, hogy jusson nekik is még valami. Így mult el 11 óra, miközben igen érdekes jeleneteknek volunk tanui; pl. az egyik rétisas, egy tavalyi fiatal, folyton a kitömött sassal vesződött: lábával taszigálta, kitépett belőle egy csomó tollat, a hátára ült, végre még a feje tetejét is ülőhelyül használta fel. Wurmbrand gróf állítása szerint, ugyancsak annak a sasnak a feje tetejéről lőtt le az ezredes néhány hét előtt egy másik rétisast:

11 óra tájban új vendég érkezett. Disznó rőfögéshez hasonló hangok ütötték meg füleinket s csakhamar három fakó keselyű (*Gyps fulvus*, Gm.) közeledett hatalmas szárnyecapásokkal a döghez. Minden gond nélkül megtelepedtek és falatoztak! Végre, hogy teljes legyen a társaság: két kutya is megjött. A nagyobbik mivel sem törődve, kezdte az egyik combot tépni: a másik, egy dühös kis rattler-fajta kutya, folyton ugatta a hatalmas ragadozókat. Az albicillák meg is hatráltak tőle, a keselyűk azonban derekasan megállták a helyüket, nem félték a kutyától. Ennél gyönyörűbb képet képzelni nem lehet. Sokért nem adtam volna, ha le tudtam volna fényképezni. Dél felé járhatott már az idő, de a várva-várt madár, a csuklyás keselyű (*Vultur monachus*, L.) csak nem akart jelentkezni. Pedig a sasok és keselyűk étvágya már csökkent. Mi is elfáradtunk a nézésben, tehát ki kellett a halálos ítéletet mondani: egy óriási fakó keselyűre és egy vén egészen ősz, fehérfarkú albicillára esett a választás. Nekem fegyverem nem volt. A számlálásra: egy, kettő, három, a két lövés egyszerre dördült el! A másik csöveket nem lehetett használni a lecsapódott füsttől. A füst széteszlott s a két hatalmas állat ott vergődött a dög mellett. Egy másik keselyű is megsebesült, de azért nehezen bár, mégis átrepült a Száván. A dögön tehát, ugyanazon időben volt: 3 keselyű, 4 réti sas, 3 barna hejő, 7 holló, 1 szarka, vagy 40 varju és két kutya.“

Eddig a Szikla érdekes és a szakvadásznak is tanulságos megfigyelése. Ezek után tovább folytatva sajátképpen tárgyunk megbeszélését — megjegyzem a tett lövésekre vonatkozólag, hogy ezek után akármily nagy

számban tartózkodnak is a vidéken szárnyas ragadozók, legalább is egy jó háromnegyed óráig semmi esetre sem számíthatni újabb látogatásokra. Időközben azonban ismét visszatérnek a hollók; azután csak arra kell figyelni, mikor jeleznek. Ha a jelzést megadják és folyvást ismétlik, akkor bizonyos, hogy valami jön, sőt talán már valamely közeli fán elmélkedik a kérdés felett: beszálljon-e, vagy se? . . . Egyébként épp úgy jelzik a róka, farkas s minden más duvad, sőt az ember és eb közeledtét is, s ha szemes hollók hirtelen fölkelnek s károgni kezdenek, akkor biztosra vehetjük, hogy a másik percben már a suhintást s az ezt követő tompa ütést a talajon hallani fogjuk.

A csaldöggel való vadászat ideje ugyan főleg a nyári évszak, de egész éven át — a telet is beleértve — gyakorolhatni oly vidéken, ahol sok a nagyobb fajta ragadozó madár. Megemlítésre méltó, hogy a havasi vidékektől eltekintve elég ritka kőszálsás, a csaldög mellett leginkább csak télen jön kapóra. Némely vadász állítása szerint ennek a legjobb csalfalat egy sült macska lenne. A rétisas kevésbé válogatós évszakok szerint s minden időben könnyen lépre jön. Csaldögön, egészen sík pusztákon is cső elő kaphatni, ha valami jó mély, giz-gazzal befedett lesgödörbe teszi el magát a vadász.

Sasokról lévén szó, el nem mulaszthatom itt a gyakorlatlan vadászokat figyelmeztetni, hogy a szárnyaszegett, általában még talpon álló, sebhedt nagy ragadozó madárhoz könnyelműen soha se közelítsenek, mert az veszélyessé válhatik. Hogy pedig egy csonkaszárnyu, vagy összelődözött veszedelmes szárnyast valaki elevenen akarjon hatalmába keríteni; — ez által testi épségét kockára téve, az esztelen cselekedetnek méltán nevezhető. Legajánlatosabb az élve maradt madarat erős, hoszu villás ág segítségével lenyomni s fejére mért botütésekkel ártalmatlanná tenni, vagy (kivált ha dühös támadási hajlamot mutat) kegyelemlövés útján banni el vele.

Az ismertetett orvadarpusztítási módokon kívül az őszi hónapokban (de tavaszi orvadar-vándorlás idejében is) igen szép eredményeket lehet elérni szabadon eresztett bagoly segélyével is, mert az ekkor még lombos fák és bokrok elégséges rejteket nyújtanak a vadásznak s a fiatal, még tapasztalatlan ragadozó madarak igen nagy hévvel szoktak lecsapni az uhura. Ennek a vadászati módnak a komoly öreg vadászok közt kevés híve akad ugyan, de a fiatalabb, mozgékonyabb puskaforogatók annál inkább kedvelik és kellő ügyesség mellett valóban jelentékeny sikereket is lehet elérni vele; tehát a lelkiismeretes vadóvónak nem kell sajnálni egy kis fáradságot, mert gyakran sokkal inkább kifizeti magát, mint valamely nyirkos bagolygunyhóban való leleskedés. Egy tapasztalt német vadász körülményesen ír erről egy német szaklapban s örömmel említi, hogy végre rájött, miképpen kell szelidített bagolylyal a szárnyas ragadozókat hatalmába keríteni. Hosszas és sokféle próbálgatás után annyira vittem ezt, — mondja, — hogy módszeremmel, minden előkészület nélkül, egyszerűen a baglyot karomon hordozva, számtalan, köztük sok igen ritka példány szárnyas-ragadozót pusztítottam ki. Nem egy szép lövést volt alkalmam tehetni e vadászaton s gyakran megesett, hogy hat, sőt több szárnyas-ragadozó s több tucat varju képezte 2—3 órai vadászatonnak eredményét stb. Ez a vadászati mód egyébiránt ama régi tapasztalaton alapszik, hogy az összes szárnyas-ragadozók, igen csekély kivétellel, a repülő baglyot sokkal inkább s nagyobb kitarással üldözik, mint a lomha mozdulatlanságban szunnyadót. Erre van alapítva tehát az egész vadászati módszer, mely abban áll, hogy a vadászterületet bekalandozzuk, szárnyas-ragadozó után keresve s amint ilyent észreveszünk,

a lehetőség szerint elrejtőzünk s a szelidett baglyot felröpitjük. A legtöbb esetben már a fölemelkedés pillanatában megtámadja a közelgő ragadozó, általában nagy mérgesen reácsapnak a ragadozó-madarak, vagy pedig, különösen a varjuk és szarkák, nagy lármával kerülgetik s közbefogva őt, tőlük telhetőleg boszantják; ez az a pillanat, midőn a vadász jól alkalmazhatja lövéseit. Természetesen, a vadászat e neméhez a biztos és gyors lövés a főfeladat s a vadásznak értenie kell, hogy bármily rejtekből s bármily helyzetben, tehát térdelve, sőt fekvé is, gyorsan és biztosan célozzon, löjjön és találjon. — Némi fáradtságot s nagy türelmet igényel a baglyot annyira megszeldíteni, hogy a vadászat e neméhez használhassuk. Legfőképpen arra kell iparkodni, hogy az ne messze távozzék a vadásztól, különben lőtávolon kívül fognak alácsapni a szárnyas-ragadozók. Ez kitartó gyakorlat által és azzal érhető el, hogy a bagoly bizonyos számú szárnytollát elnyirbáljuk és pedig oly módon, hogy a tollak belső zászlaját hosszában (magát a tollat azonban nem) éles ollóval lemetszük. — Ismételt próbálgatás után a bagoly rászokik arra, hogy soha se repül 30–50 lépésnél messzibbre a vadásztól s ott leereszkedik. Hogy azután ismét kényelmesen befoghassuk, lábaira két karabély-horoggal ellátott rövid bőrbékót erősítünk. Ehhez szükséges, hogy a végső kb. 3 ctm. átmérőjű fémkarikát oly módon burkoljuk be, hogy azok ne szorítsanak; ez legegyszerűbben azáltal érhető el, ha a karikákat vászoncsikkokkal több rétegben körülcavarjuk. Az így bebékózott baglyot azután felemelhetjük a nélkül, hogy az fájdalmat okozna neki; egyébként pedig a baglyot gyors fogással kell jobb kezünkkel felemelni mindkét lábaszáránál fogva s azután könnyen vihetjük magunkkal bal hónunk alatt, vagy inkább bal karunkon, miután a jobb kéz tartotta lábszárakat bal kezünkbe vesszük át. Itt meg kell jegyezni, hogy a bagoly kampójával soha sem vág a lábszárait átfogó kéz felé; annál ajánlatosabb azonban a kabát bal ujját vastagon kibéleltetni, mert az uhu néha bele szokott vágni a könnyen elérhető kabátba s ekkor érzékeny sebet okozhatna. De általában véve a bagoly csőre soha sem oly veszedelmes, mint a karmai; a kifejlett bagoly ugyanis jelentékeny sebeket képes vágni az emberen és karmainak markolásával képes átfurni az ember kezét is, minél fogva az óvatosság nagyon ajánlatos. Az említett módon megbékózott bagolylyal bal karunkon, jobb kezünkben pedig a sziljtan puskával, alkalmas időben kivonulunk oda, ahol ragadozó-madarakat vélünk találhatni. Mindig lehetőleg fedett, alkalmas szabad kilátást engedő helyen röpitjük fel a baglyot s rögtön lökés helyzetbe tesszük magunkat. A vadász ügyességétől — a villámszerűen lecsapó szárnyas-ragadozókat biztosan találni — függ ezután a siker, mert mihelyt a vad észreveszi a vadászt, legtöbbször lőtávolon kívül marad. Kányák és varjak lövése nem jár valami különös nehézségekkel, ámbár az utóbbiak is csak ritkán jönnek 30–35 méternél közelebbre. Valamennyi sólyom és kánya azonban, de különösen a karvaly, gyors röptük miatt csak nehezen lőhetők le s megjelenésük után rögtön kell rájuk löni, mert pl. egyes sólyom-fajok csak egyszer, legfeljebb kétszer szoktak a bagolyra lecsapni. A nagy karalykát legkényelmesebben ama pillanatban lőhetjük, midőn szorosán az uhu fölött lebeg, de ilyenkor nagyon vigyázni kell, hogy a baglyot is meg ne sebesítsük. Magától értetődik, hogy a vadásznak arra is kell figyelmet fordítania, miszerint ruházatának színe a környék alapszínével összhangban legyen; legjobb szín a földszürke. Mily fontos kellék a ruha színének helyes megválasztása, meggyőződhetik bár ki is, ha e vadászati módot például fekete színű ruhával próbálja meg. A vadászat alatt a baglyot vagy jó szerencsére röpitjük fel, mert a közelben oly szárnyas-ragadozók is tartózkodhatnak, melyeket nem veszünk észre s

melyek rögtön lecsapnak, mielőtt a gyűlölt baglyot észreveszik; vagy pedig csak akkor dobjuk fel azt, mikor varjakat vagy ragadozó-szárnyasokat veszünk észre röptükben vagy valahol felgalyazva. Ez utóbbi esetben gyakran fog megenni, hogy a vadász nem talál alkalmas rejteket s ilyenkor a földre kell feküdnie, amikor igaz, hogy a varjak csak ritkán jönnek lőtávolságba, más szárnyas-ragadozók ellenben, különösen a karvaly, nem bírnak ellentánni a csábításnak. Néha, legfőképpen midőn lövésünk valamely szárnyas-ragadozót hibázott s az tovazsáll, ajánlatos az uhut gyorsan lefogni s újra felvetni; ilyenkor megszokott történni, hogy különösen a fiatal madarak ismét a bagolyra csapnak le. Az elhibázott ragadozó-madár néha akkor is szokta ismételni támadását, ha a bagolylyal más helyre megyünk át.

Március és április havában nagy gondot ad a hivatásos vadásznak a fenmaradt fogoly-állomány teljes fentartása a kotlás idejéig, illetőleg megvédelmezése a fölvonuló sólymok és fészkelés végett helyet kereső karalykák ellen, mely utóbbiak fiataljai említett okból a kitavaszkodással folytonos kószálásban vannak s ép ezért kellő védelem hiányában nagy károkat okozhatnak a fogolyállományban. Egészen eltekintve attól, hogy a fölvonuló sólymok és kószáló karalykák a legvakmerőbb és legügyesebb rablók: hozzánk az ut fíradalmaitól hatványozott vérszomjjal érkeznek s ezért szinte dúsalkva pusztítanak minden vadat, amelyet tavaszonta csak kevés rejtekhelyet s majdnem éppen semmi földzetet nem nyújtó mezőinken és réjtjeinken felzavarhatnak. Ha megfontoljuk, hogy az ily tavaszi rablónvázók korántsem napi kivételességek, hanem egyik napon ugy, mint a másikon, újabb és újabb és talán még kiéhezettebb rablók tolaakodnak be vadászterületeinkre: könnyen elképzelhetjük, mily óriási a veszteség, mely általuk a vadászterületet érheti. Nem is említve a varjak, szarkák s a nálunk áttelelt (leginkább oroszországi) kányák és egyéb ragadozók (Buteo) pusztításait. — Minden gyakorlott vadász tudja, hogy dacára minden óvintézkedésnek, uhuzásnak, fogdosásnak stb., mellyel a kártékony szárnyasok irtása üzetik: az ezer furfanggal bíró körmös bestiák minden fajából sok, nagyon is sok egyed tud menekülni a kiirtás elől és így a jövő veszedelem magvává válnak szegény vadainkra nézve, különösen éppen az időben, midőn a szígoru tél, vagy más mostoha behatások következtében amugy is sokat szenved a vad — kivált oly területeken, amelyeken a létfentartási viszonyok egyébként sem igen kedvezők a vad egzisztenciájára. — Eltekintve az uhuzástól, nagy súlyt helyezek minden más irtási mód megismertetésére is, melyek segítségével a vadállomány szárnyas elleneinek irtását sikerrel eszközölheti az ügybuzgó vadóvó — és a többek közt szólnom kell a karó-csapdákrol, mint igen jó pusztító eszközökről is, melyekre vonatkozólag még egyet-mást elmondani óhajtok.

A kártékony szárnyasok irtásmódjai közül határozottan egy sem eredményesebb, mint a kisebb alakú csapóvasakkal való törvetés, feltéve, hogy bizonyos rendszert tartunk szem előtt s következetesen ehez alkalmazkodunk. Oly vadászterületek, melyeken nincsenek fák és bokrok, szóval oly síkságok, melyeken a szárnyas ragadozók kevés leszállóhelyet találhatnak: igen alkalmasak a következő eljárás jogatosítására. Ugyanis lebillenthető leszálló dorongokból rendszeres hálózatot kell állítani. E dorongok magasba nyuló csucsán apró, de kellően erős fogású csapó-vasak állítatnak föl, melyek hosszú vékony lánccal, vagy erős zsinaggal (mit a vas elhelyezésekor nagy fordulatokban a dorong körül csavarunk)

a doronghoz lesznek kötve. — Természetesen feltétlenül szükséges, hogy a dorongok minden meglevő természetes leszállóhelytől lehetőleg távol állítassanak fel. Általában a hely kiválasztása, a hová az ily leszálló-fákat állítjuk: a fogás sikerére nézve nagy jelentőségű. Fontos az is, hogy a dorongok bizonyos pontról jól áttekinthető helyen állítassanak fel, mi által sok fölösleges járás-kelestől kimélheti meg magát a vadász. — Ha a vadászterületen valahol oly fa állana, melyre megszokásból s bizonyos órákban nagyobb orvmadarak szoktak szállani, avagy amelyre valamely kőzsa sas aludni jár; akkor az ily fát is el kell látni csapó-vasakkal, esetleg ágesonkításokat is lehet tenni a vasak célszerű elhelyeztetése végett, sőt esetleg az ily fa közelében egy magas dorongot is lehet felállítani vassal ellátva. — Ami a lehajlítható leszállófák konstrukcióját illeti, azok két részből állanak: az alap-rész és a felette levő lebillenthető részből, mely utóbbinak felsővégére erősítetik, vagy egyszerűen ráhelyeztetik, utóbbi esetben zsineggel ellátva: a csapóvas. A leszálló-fa lebillenthető felső része az egész fa hosszának egy harmad részét képezi — A két rész alkalmas esuklóba kell, hogy járjon, jobbról, balról egy-egy hosszabb erős kapocsvassal ellátva, melyek a lebillenthető felső részt egyenes irányban felfelé tartják, még pedig szilárdan (mozdulatlanul) kell, hogy tartsák. Ha megfogódott valamely szárnyas, a kapesokot kiakasztva, a dorong felső részét lebillentjük, a vasha került madarat kivesszük, majd a vasat ismét fogásra állítjuk s a dorongot ismét merőleges helyzetbe ismét visszaigazítjuk.

Igen praktikus pusztítási módszer még, melylyel szintén sok ragadozómadarat irthatunk ki: a mesterséges fészkek és mérgezett tojások segítségével való irtás, amely azonban csupán a földön fészkelők költési ideje alatt üzhetők, míg leszálló-dorongok fölállítása egész éven át eredménnyel jár.

A mesterséges fészkeket, mesterséges tojásokkal csakis a földön alkalmazhatjuk. Ugyanis a fácánok és foglyok költési idejében kisebb bokrokba, nádba, kákába, vagy más alkalmas helyre, mesterségesen készített fészket teszünk, ezekbe jól elfedve füvek vagy vízi-növény-részekkel: egy mesterséges (fa) tojással felszerelt fogóvasat helyezünk, még egy másik csalítójást is a vas mellé téve. Az egészet úgy kell elrendezni — a természetességet lehetőleg szem előtt tartva, — hogy az éles látású karalykák és kabák éppen hogy megsejthessék a magasból, vagy alacsony kereső-cirkálásaik alkalmával a fészket (a kissé kilátszó tojásokról). Természetesen, a vas vékony láncsal látandó el, mely a vas alatt összerakva, a fészkek alá levert cővekecskéhez kötendő. Gondosan keresztülvive az egészet, az eredmény nem maradhat el s csodálkozni fogunk rajta, mennyi körmőlő fog a csapóvasakba kerülni! — Ahol a vízi vadászterületek gondozására nagyobb súlyt kell helyezni, az el sem képzelhető másképp, mint a kacsatojások- és fiatal ivadékokra oly rendkívül veszedelmes kabák, lehető nagymérvű pusztítását tüzzük ki feladatul, tisztán eme rablók természeti sajátságaira támaszkodó módszer segítségével. Tudjuk ugyanis, hogy a költés idejében ezeknek a ragadozóknak kizárólag madártojások, majd pecig fészkes fiókmadarak képezik táplálékát. Ezt tekintetbe véve szintén mesterséges fészkekhez folyamodhatunk, azonban fogóvas és mesterséges tojások helyett valódi tojásokat teszünk a fészkekbe, csak hogy előbb strychninrel megmérgezzük azokat. Természetesen ez egy kissé veszedelmes és nagy felelősséggel járó eljárás, miért is alkalmazása nagy elővigyázatot igényel és esetleg közhírré is teendő a nép között, nehogy baj történjék. Utóbbira való tekintetből csakis jól őrzött uradalmi területeken vihető veszély nélkül keresztül.

A szárnyas ragadozók, illetve valódi orvmadarak irtására a legeredményesebb a tavaszi és nyári vadászat. Kora tavasszal ugyanis a fölvenülókra uhuval, később pedig a fészkelő helyeken. Ez utóbbit, hogy eredményre jussunk, pontosan ismernünk kell a vadászterületünkön levő orvmadarak fészkelő helyeit s e célból a már meglevő ismert öreg fészkeket ellenőrizni s az újonnan rakottak után kutatni kell. Ezt már kora tavasszal, tehát már akkor meg kell kezdeni, midőn még a fák teljesen kopaszok, mert ilyenkor a fészkeket könnyen meglehet látni, sőt messziről szembe tűnnek. Tehát ez a legalkalmasabb időpont a puhatóldásokra. — Ha a terület nagysága folytán esetleg számos fészket volna számontartandó, ez esetben czélszerű a fészkekről egy kis jegyzéket készíteni, nehogy egyes fészkek feledékenységre menjenek. — Később: a kotlás idejében kezdődik az elfoglalt fészkek ellenőrzése. Körüljárjuk a fészkes fákat s ha nem látjuk a fészkek szélén a madár farkát: megkopogtatjuk a fa törzsét (esetleg többször is), hogy az esetleg kotló, de a földről nem látható madarat ekként felriasszuk ültéből s ezután meggyőződést szerezzünk arról, lakott-e a fészkek vagy nem. A még nem lakott fészkeket később gyakrabban megvizsgáljuk. — A lakott fészkeknél aztán megkezdjük az irtást. — Igen ügyes lövők, a kik már jól bevannak gyakorolva a fészkekből kiszálló madarak lövésében, kopogtató nélkül is tehetnek kirándulásokat, csak egy botot vive magukkal, melyet a jobb kézbe fogva megkopogtatják véle a fészkes fát, míg a kirepülő madarat a bal kézben tartott fegyverrel lökés-helyzetben várják. És itt hangsúlyozom, hogy miután a legtöbb esetben nem lehet előre tudni, mely irányban fog a madár kirepülni: e vadászathoz mindig biztos és felette gyors lövés feltételeztetik, így is nem egy lövés fog eredménytelenül levegőt lyukasztani, mert egyes madarak mindenkor oly ügyesen hagyják el fészkeiket, hogy az ágak lombok által rögtön fődve vannak, még mielőtt a legyet jól összehozhatnók velük. Ez okokból oly fészkeknél, melyek esetleg oly helyeken léteznek, hol a lövéssel odaférni vagy egyáltalában nem, vagy csak nehezen lehet: mint utolsó kísérlethez, az esti leshez kell folyamodni, feltéve, ha a kotló-madarat már kikopogtatuk. — Némelyik ragadozó oly szívesen ül, hogy csak ismételt kopogtatásra hagyja el fészket, azért a kopogtatást többször ismételni kell. — Ha a kikopogtatást kora reggeltől kb. d. e 9 óráig üzzük: akkor rendszerint a tojó kerül lövésre a fészkekből. S ily módon megsemmisített az ivadék is, mert a him egyedül nem folytatja a költést, ha talán a nőstény lelövése után néhány óráig ülni fog is a tojásokon. — „Elrontott fészkek“nél (ha t. i. sikertelen lövöldözésekkel a kotlót elvadtítottuk), vagy oly példányoknál, vagy fajoknál, a melyek be nem várnak: csak türelmes lesekkel érhetünk el eredményt. De az ily madarakat, „ki kell próbálni!“ — Fenyvesekben természetesen ily vadászatot üzni nem lehet, mert a fészket elhagyó madarat, de sőt a fészket sem lehet meglátni. Ily fészkekről lépvesszőkkel kell lefogni a kotlót és a fészket le kell hányni.

A ragadozó és kártevő madarak pusztítására legalkalmasabbak az oszlop, vagy karócsapdák (oszlopvasak) és minél több van belőlük, annál jobb. Ilyenek felállítására oly helyeket kell kiszemelni, ahol minél kevesebb a fa, azért, hogy kényszerítve legyenek a ragadozók a vassal ellátott oszlopokat beszálló helyül használni, másrészt, mert a szárnyas ragadozók

előszeretettel ülnek ily vastagabb törzsrre pihenés végett s ily helyről pré-dára is szoktak lesni, valamint magas kutygémről is. Fácánosokba, fiatal vágásokba is nagyon célszerű, az ily oszlopvasak felállítása és ott is oly helyre kell tenni azokat, hogy a ragadozók messziről megláthassák. Az oszlop legyen 4 méter hosszú s 20–25 cm. körmértű. Ez elég vastag. Az oszlopot egy méter mélyre kell leásni s kimaradt részén öt helyen, arányos távolságokban, 5 cm-es átmérőjű furóval átérő lyukat furunk, mert ezekbe a lyukakba jönnek a 60 cm. hosszú, erős lépő-fák, amelyek azonban csak ideiglenesen s akként illesztetnek be, hogy használat után minden nagyobb nehézség nélkül eltávolítottak legyenek, nehogy hivatlan látogatók is felmász-hassanak a vashoz. A lépő-fák használat után vagy eirejtendők, vagy pedig elviendők; csak igen megbízható helyen hagyhatók ott az oszlop tövénél. A fogóvasakat minden két hétben olaj- és petróleumkeverékkel jól be kell kenni, hogy jól funkcionáljanak. Ezekben a csapóvasakban, kezdve a legnagyobb sástól a legkisebb bagolyig, megfogódik a kártékony vad, sőt néha-néha ily-képen egy-egy nyest is beszámol a bőrével, mely valószínűleg pajkosságból mászik fel a vashoz, vagy pedig a vérszimatra megy fel.

A h é j a k o s a r a k is igen ajánlható fogóeszközök. Ezeket szintén oly kelyekre kell állítani (esetleg oszlopra) mint az oszlopvasakat. A törzset azonban, melyre helyezve lesz ily kosár, galyakkal maszkirozni kell, azaz zöld galyakkal körülszegezzük, hogy úgy nézzen ki, mintha egy magasabb, természetes bokor, vagy felnyult élő fa volna, a lyukakat és lépőfákat itt elhagyjuk s kellő esetben létrát használunk. A kosárban elhelyezett galambot (fehér a legcélszerűbb, mert legszembetűnőbb) természetesen naponta el kell látni élelemmel és friss ivóvízzel, különben elpusztul, ellenben pedig csekély gondozás mellett igen jól bírja. Némely vadászterületen a galambok szeptem-ber elejétől egészen a nagy fagyok beálltáig kinn vannak s mégis egészsé-gesen, hibátlanul kerülnek vissza. És itt megjegyzem, hogy a fogóvasat hosszú, vékony láncra kell kötni, hogy mihelyst a madár megfogódott benne, a vassal együtt a földre essék, mert ha nem esik le, a galamb félelmében többnyire kimulik.

Igen ügyes pusztítási mód még a következő is. Ha ugyanis a vadgon-dozó észreveszi, hogy karalyka, hejjő vagy kánya ugyanazon területen többször vadászni szokott, egy kisebb bokor mellé a következőképpen állítson fel egy könnyen járó tányérvasat. A bokor azon felén, hol jobban kilátás kínálkozik köralakú sövénykerítést készít, úgy, hogy a kör közepén egy kitömött vagy-élő fehér galambot kipányvázva elhelyezni lehessen. Jobbra és balra az evő és ivóedény jön a földre erősítve, hogy esetleg fel ne düljön; a csapóvas pedig odaillesztetik a kerítés nyitott helyére, — úgy azonban, hogy a galamb ha esetleg vergődik, fel ne csapja. Ha az ily módon jól elkészített fogókészület jó helyen van s nagy térben is messziről felöltik, nemcsak nagyobb szárnyas ragadozó, de róka, macska, görény, nyest, sőt kóbor eb is igen gyakran belekerül. Ezt a módszert tavasztól késő őszig (a galambbal) lehet sikerrel alkalmazni; télen azonban galamb helyet friss nyulat veszünk, melyet használat előtt végig fel kell vágni s úgy a kör közepébe helyezni. Télen a vasat puha mohába vagy hangyazsombék maradékkal óva, kell befektetni, hogy le- és be ne fagyjon. Ha kőszáli sasok is megfordulnak a vi-déken, lenyuzott s kissé megpörkölt macskával a legtöbbször biztos sikerre számíthatunk, bár csalogató-étekül a nyulat is elfogadják; de a megpörkölt hus, illatánál fogva, nagyobb vonzerőt gyakorol rájuk.

TARTALOM.

	Lap
Ajánlás	II
Előszó	III
Általános rész :	
A magyarországi orvmadarak rendszere	3
A rendszer összefoglalása	17
Orvmadaraink névkérdéséhez	21
Leíró rész	37
Az orvmadarak rendje	39
Éjjeli orvmadarak	41
A) Bagolynemzetség (Strigidae)	44
I. Lárvas-baglyok (Subfam. I. Striginae)	44
Gen. I. Strix, Linn	44
1. Gyöngybagoly	44
II. Fejes-baglyok (Subfam. II. Sirniinae)	45
Gen. 1. Surnium, Sav.	45
1. Erdei bagoly	45
2. Urali bagoly	46
Gen. II. Nyctea, Stpf	47
1. Hóbagoly	47
2. Karvalybagoly	48
Gen. III. Nyctala, Brehm	49
1. Gatyás csüvik	49
Gen. IV. Glaucidium, Boie	49
1. Közönséges kuvik	49
2. Törpe kuvik	50
III. Fülesbaglyok (Subfam. III. Buboninae)	51
Gen. I. Bubo, Dum	51
1. Nagy fülesbagoly	52
Gen. II. Asio, Briss	52
1. Kis (vagy közép) fülesbagoly	53
2. Mezei fülesbagoly	53
Gen. III. Scops, Savigny	54
1. Törpe fülesbagoly	54
Nappali orvmadarak	57
B) Bagolyszerű átmeneti alakok (Strigiformidae)	60
I Kabafélék (Circinae)	62

	Lap
Gen. I. Circus, Lacep	68
1. Fehér kaba	68
2. Szalagosfarsoku kaba	72
3. Hamvas kaba	74
a) Kormos kaba	76
Gen. II. Rufocircus, Lakatos	78
1. Sárgafejű kaba	78
a) Fekete kaba	80
II. A pühök-félék (Circetinae)	81
Gen. I. Circaetus, Vieill	84
1. A bagoly szemű pühök	84
III. A halvágó-félék (Pandioninae)	85
Gen. I. Pandion, Sav.	88
1. A könyökös halvágó	89
IV. A pöszér-félék (Perninae)	90
Gen. I. Pernis, Cuv.	95
1. Az európai pöszér	95
C) Sólyomnemzetség (Falconidae)	99
I. A sólyom-félék (Falconinae)	101
A) Vadászsólymok	112
Gen. I. Falco, Linn.	112
1. A galambász sólyom	112
2. A feckskefogó sólyom	114
Subgen. I. Hierofalco, Cuv.	115
1. A ráró sólyom	116
Falco feldeggí	120
Subgen. II. Aesalon, Kaup	123
1. A verebész sólyom	123
B) Vérese-sólymok	125
1. A közönséges vércse	125
2. A sárgakarmu vércse	127
3. A kék vércse	127
II. A karalyka-félék (karvalyok) (Accipitrinae)	129
Gen. I. Astur, Lacep	139
1. A nagy karalyka	139
2. A törpe karalyka	141
Gen. II. Accipiter, Briss	142
1. A kis karalyka	142
III. A kánya-félék (Buteoninae)	144
Gen. I. Buteo, Linn.	147
1. A berki (nyugatmagyarországi) kánya	150
2. A parlagi (közönséges) kánya	151
3. A kis (keleteurópai) kánya	156
4. A sárga kánya	165
Gen. II. Archibuteo, Brehm	166
1. A gatyás kánya	166
IV. A sas-félék (Aquilinae)	167
Gen. I. Aquila, Briss	177
1. A kőszáli sas	178
Gen. II. Aquilinus, Lakatos	180
1. A parlagi sas	181

	Lap
2. A kis berkisas	186
3. A nagy berkisas	190
4. A keleti sas	195
Gen. II. <i>Hyaetus</i> , Kaup	199
1. A törpe sas	199
2. A „héjasas“	201
V. A hejjő-félék (<i>Milvinae</i>)	201
Gen. I. <i>Milvus</i> , Cuv.	209
1. A fehérfejű (v. villás) hejjő	210
Gen. II. <i>Hydroctina</i> , Kaup	212
1. A szürkefejű (v. berki) hejjő	213
2. A déli hejjő	214
VI. A halászsas-félék (<i>Haliaetinae</i>)	216
Gen. I. <i>Haliaetus</i> , Savign	222
1. A rétisas	222
D) Keselyűnemzetség (Fam. IV. <i>Vulturidae</i>)	225
I. A saskeselyű-félék (<i>Gypaetinae</i>)	228
Gen. I. <i>Gypaetus</i> , Storr	232
1. Szakálas saskeselyű	232
II. A kopasznyaku vagy galléroskeselyűk (<i>Vulturinae</i>)	233
Gen. I. <i>Vultur</i> , Linn.	240
1. A kéknyaku keselyű	240
Gen. II. <i>Gyps</i> , Sav.	241
1. A fehérnyaku keselyű	242
III. A hollókeselyű-félék (<i>Neophroninae</i>)	243
Gen. I. <i>Neophron</i> , Sav.	243
1. A feketeszárnyu v. kis hk.	244
Függelék	147
Kulcs a nappali orvmadárfajok meghatározásához	249
Nappali orvmadár fajaink tojásaira vonatkozó pontosabb összehasonlító adatok	260
Vadászati rész	267
A bagolygunyhó	269
Az orvmadarak vadászati módjai	299

Az ábrákra vonatkozólag itt megjegyzem, hogy eltekintve *Sharpe* és *dr. Madarász* néhány apró rajzától, az illusztrációk nagyobb részét *Thornburn* híres angol állatfestőtől valók.

